

Александер Ајерланд

ПРИРУЧНИК ЗА
ЉУБИТЕЉА КЊИГЕ

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Посебна издања

Књига 5

Уредник

Миро Вуксановић

Превод

Оливера Кривошић

Нови Сад

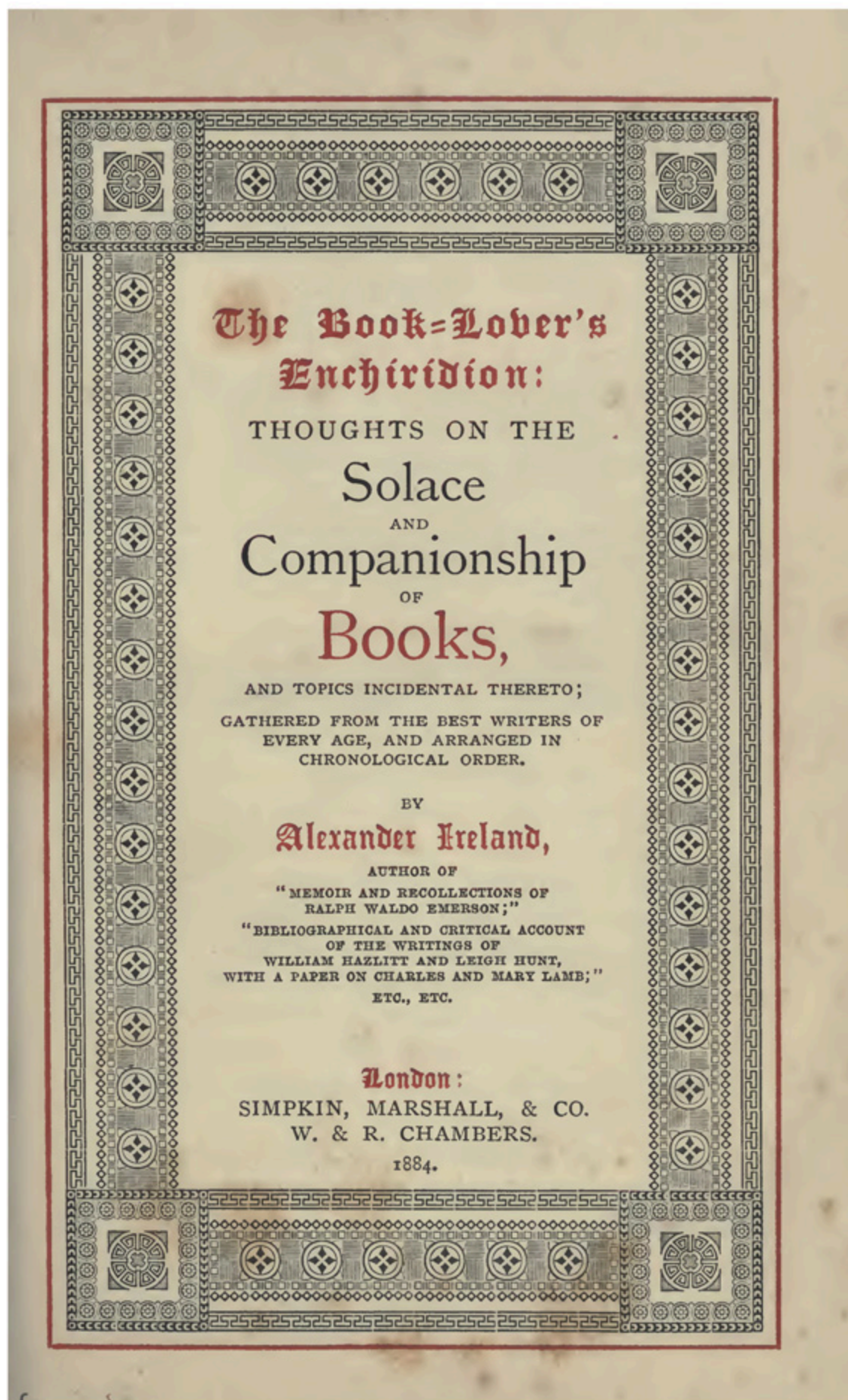
Александер Ајерланд

ПРИРУЧНИК ЗА ЉУБИТЕЉА КЊИГЕ

промишљања о књигама као утешитељкама и
дружбеницама, и другим сличним темама;
одабрана поглавља најбољих аутора из различитих
периода, хронолошки поређана

Библиотека Матице српске

2012

Насловна страна оригиналне књиге (4. издање)

КЊИГА КОЈА СЛАВИ КЊИГУ

– Откуд је баш сада објављена тако древна књига о књизи?

– Не постоје старе књиге као нешто сасвим заостало, као што не постоје нове књиге као нешто свима потребно. Јасније речено: књиге не можемо да делимо по години настанка када одређујемо њихов значај; књиге можемо да делимо на оне које су добре и које нису. Ова књига јесте изашла 1883. године, али је и нама, сада, корисна. Зато је преведена и објављена.

– Како си је одабрао? Зашто баш њу? Зар нема савременијих књига о књизи?

– Све је то занимљив случај.

– Наравно. Свака књига има своју судбину. Као човек. Само што дуже живи од њега.

– И што човек наставља да живи у књигама.

– Тачно. Али, да се вратимо занимљивом случају који си поменуо.

– Прошле године сам читао *листиће* Богдана Поповића, београдског професора, антологичара и књижевног критичара који је са Јованом Скерлићем демократизовао и српску књижевност и српску културу свог доба. Своје записе које данас називамо *колумне* он је звао *листићи*. Један од њих има наслов „У славу књиге!“.

– Из које године?

– Из 1930.

– Слушам.

– Тамо Поповић почиње од неког новинарског текста у којем се помиње „борба за књигу“ и каже да је књига „мало тражена роба“.

– Као што пишемо и данас.

– Да. Све су прилике да књига никад није била свима миљеница, да је увек била за мањину. Увек су истовремено куће биле или без иједне књиге или пуне књига. Други случај је ређи.

– И какав је Поповићев коментар текста из ондашњих новина?

– Одмах је обавестио читаоце да је Александер Ајерланд приредио велику збирку *Приручник за љубитеља књиге*, четрдесет и седам година раније, да је тамо окупио око три стотине писаца различитих струка и склоности у науци и уметности, у великом временском распону, „од

Сократа до Емерсона”, од библијских и ранијих записа о књигама, читању и библиотекама, до година када је књига објављена. Осврнувши се на то издање, Поповић је пажњу окренуо на једног готово непознатог аутора, који „је живео негде у другој половини шеснаестог века”, за кога је знао „да је био француски архиепископ, и да је оставио за собом писма која су пронађена и објављена тек око половине прошлог столећа”, што значи – деветнаестог. Звао се Жилбер де ла Поре.

– Да ли је Поповић издвојио француског свештеника писмо из Ајерландове збирке?

– Није. Његова намера је била двострука. Прво, да препоручи српској јавности избор у којем учени људи из минулих векова казују „своју љубав и захвалност књизи, с великом мудрошћу и с великим усхићењем”. Друго, да из своје учености дода још један пример, користећи понекад Ајерландову збирку (персијска изрека, помен богатог Креза).

– То га је посебно привукло? Како је пренео писмо?

– Опширно је пренео писмо Жилбера де ла Пореа. На почетку је опис његове мирне и осамљене куће. У њој су књиге које воли. Велича своју библиотеку у којој су „сви духови” и где се могу „сагледати све царевине света”. Каже:

„Ја држим цео Мисир и Свету земљу у оном ормару крај прозора. С ове стране је Атина и Римско царство. Никад нико није држао смотру над војском као што је војска књига. Ниједан војсковођа није имао такве војнике као ја.”

– Занимљиво. Да ли наставља опис? Да ли га преноси Поповић?

– Да. Пише да Де ла Поре „непосредношћу и неутегнутошћу писца шеснаестог века”, детаљно и прегледно „испреда своју метафору”:

„Нека војници изврше своју прозивку, ја ћу своју: – ’Платоне!’ ’Овде сам’. Моћан, племенит војник. – ’Аристотеле!’ ’Овде сам’. Он сам је читава војска. – Па онда прозивам Демостена, Цицерона, Цезара, Тацита, Плинија, и оне из чувене Александријске школе – и друге – све дивне детиће, наоружане од главе до пете, потпуно опремљене, здраве, свежег изгледа, као да су им богови дали дар бесмртне младости. И сви скромни; ниједан не проговори док га не ословите. И сви добри: ниједан никад не одбија молиоца...”

– Да ли је приметио архиепископову наивност и наивно одушевљење књигама?

– Баш тако, и тим речима коментарисао је Богдан Поповић, али издваја да Де ла Поре зна да све књиге нису једнако „наоружане”, да не казују иста мишљења и међусобну слогу. Зато је пренео реченицу Француза међу књигама:

„Ја нисам сигуран кад би њихови писци били живи, да бих ја могао одржати мир у свом властелинству”.

– Да ли тако разврстава писце и њихове књиге по вредности?

– Да. Тако ради. Зна, како тумачи Поповић, „вредности и недостатке појединих писаца”, да од неких, некад славних, „треба узети можда само стоти део”, да читаочева „властита глава бира, суди и мири” „парчад светског огледала, од којих и на најмањем светлуца један кутић света и један делић истине...”

– Је ли га Поповић у свему разумео и подржао?

– Чим га је издвојио, то се подразумева, али је написао оградицу да све то није „за главе које нису добре”, бар не док се не нађе „начин да мање паметни науче познати паметне”. Дотад ће да се примењује персијска изрека:

„Мудар човек позна незналицу, јер је и сам некад био незналица; али незналица не може познати мудрога, јер сам никад није био мудар”.

– Шта томе додаје Поповић?

– Најпре, да је „тако и за књиге као и за људе”, потом свој мали оглед у славу мудраца и писца из шеснаестог века засвођује његовом химном библиотеци:

„Цео је свет око мене! Све што је икада потресало људска срца, или палило њихову машту, овде је. Редови моје полице су друмови времена. Векови су радили, нараштаји су се дизали, и све њихово цвеће овде је попадало. Ово је башта бесмртнога плода...”

Том старински свечаном опису Богдан Поповић додао је новију књижевност, која је дошла после шеснаестог века, то „велико море с тисућама моћних и украшених галија”, вредније од Крезове ризнице и Мидиног злата, јер „сваки од нас може на својим полицама имати увек више но што се може за живота потрошити”. И закључује да се свега, овде препричаног, сетио када је у новинама, 1930. године, прочитао речи о књизи као „мало траженој роби”.

– Да ли смо с тим разлогом стигли до нас?

– Управо.

– Да ли си се овако одужио Поповићу?

– Јесам, јер да није било његовог *листића* не би било ни превода Ајерландовог *Приручника за љубитеља књиге*.

– Чудно да није то неко урадио пре. Можда и јесте.

– Дао сам да провере у свим великим каталозима јужнословенских библиотека. Нису превод нашли. Нашли су скорашња издања у Америци, али код нас – не.

– Ниси одолео том изазову?

– Нисам. Узели смо дигитализовани примерак књиге која је одмах имала три издања. Приређивач у предговору четвртог издању из 1884. каже да је претходно имало 3.700 примерака. Обратили смо се Министарству културе. Прихватили су предлог. Оливера Кривошић је превела књигу и дала неопходне коментаре. Потом је књига спремљена

за штампу. Све се то десило у Библиотеци Матице српске. Њој по природном реду припада право да буде први српски издавач *Приручника за љубитеља књиге*.

– Како се књига чита? Шта остаје од читања?

– Књига се чита лако. Одломци су дати хронолошки, а на почетку су, као у нарочитом сажетку, одабрани изводи. Прва је Соломонова мисао: „Онај који ходи са мудрима и сам ће мудар бити”, а иза ње порука Светог Павла: „Посвети се читању”. Нижу се, тако, изреке као пословице, мисли као подуче, речи као упутства. Од њих остају пуне бележнице, цитати које би ваљало да памтимо и примењујемо.

– Има ли понављања?

– То је неминовно. Није лако сабрати описе књига, библиотека, учења и читања, а да нема сталних места, мисли и запажања. Као да је најчешће поштовано Соломоново правило: „Како је добро кад се реч изговори у право време!”, а истовремено је тешко било избећи изговарање истих речи.

– Има ли Сократових и Платонових реченица?

– Има. То је већ поменуто. Сократово је: „Дај предност знању, а не богатству, јер оно је пролазно, а знање остаје заувек”. Платонова је: „Књиге су бесмртни синови који обоготворују своје очеве”.

– Шта је Ајерланд одабрао од Цицерона, Хорација, Сенеке, Плутарха, Шекспира, Русоа, Гетеа..., шта из народних изрека, колико од данас мање познатих?

– То би нас водило у опширност. Одабрао је, разуме се, одломке од свих што си их именовано. Нама непознатих има највише, али имају успешне прилоге, углавном. Цицерон опомиње да књиге не треба давати свакоме и да је онај што их узима богатији од Креза. Хорације тврди да читање које даје задовољство то чини и после десетог читања. Сенека у епистолама има реченицу: „Од много књига постајемо расејани”. Плутарх каже да се према књигама ваља односити као према слаткишима – и ужитак и благотворност. Шекспиру је библиотека велико војводство. Русо пише да они који уче праве велику грешку ако се ослањају само на књиге а не и на своје способности. Гете одваја три врсте читалаца: „они који уживају без много размишљања, они који просуђују без много уживања и они који просуђују док уживају и уживају док просуђују”. Персијска изрека говори да је најмудрији човек казао: „Све што нисам знао, није ме била срамота да питам”. У женском омажу књигама стоји: „Господине, свака књига на мојим полицама, драга ми је, јер свака књига значи жртву”. Узимам и Шопенхауерову опомену: „Лоше књиге су отров за ум и подривају разум”. Набрајању не би било краја. У белешкама сам означио стотинак места за навођење. И то у трећем сажимању.

– Разумем. Не тражим да понављаш оно што је пред нама, у књизи. Можда би могао да кажеш које су именице најчешће, шта најчешће иде уз књиге, шта су нам оне биле или јесу, одакле су одломци.

– Одломци су из књига, писама, листова, часописа, песама, збирки народних изрека, одсвакуд. Нема их, додуше, с Истока, из Кине и Русије, углавном су са западних језика. И то јесте недостатак. У одабраним радовима, скраћеним, с ретким наводима одакле су узети, с понекад распричаним целинама, у неуједначености, о књизи у књизи која има стотине аутора и једног приређивача који их је на почетку разврстао пре нове ере и у новој ери, по вековима, по годинама рођења и смрти, без других података, у таквој антологији која би с допунама постала сасвим друкчија, најчешће се за књиге каже да су пуне знакова и значења, да су нам оне владари, живот, светлост, мудрина, средиште света, слава и кућење, радост и подучавање, рушитељи самоће, разговор с мртвима, епохама које су нестале, да су књиге дивота доколице, испосници, знање, светионици у океану времена, трагови историје, наговештаји будућности, снови, непоуздани сведоци и штетни сапутници ако нису добре, а најпре и изнад свега – незаменљиви пријатељи.

– Као да смо све то знали.

– Тако увек бива када нам је нешто о чему доста знамо речено на више начина и на више места.

– Да ли ће бити приговора?

– Свему се може приговорити. Рекао сам неколике примедбе Ајерландовом избору и поступку, али ово издање јесте подсећање на оне који су књигу хвалили када је корисна и добра или кудили када је лоша и одвишна. Ово издање јесте и похвала читању, читаоцима и библиотекама без којих свет не би био ни оволико уљуђен као што јесте. *Приручник за љубитеља књиге* насловом каже коме је намењен. Ништа зато што се појављује у времену када је књига одсвакуд угрожена, јер књига никад неће бити побеђена док траје човекова жеља за знањем и задовољством.

Миро Вуксановић

ПРЕДГОВОР ПРИРЕЂИВАЧА

Непрегледна богатства на малом простору

Indocti discant et ament meminisse periti
(Неуки нек уче, а учени нек се радо сећају)

Један од слогана ове књиге кључан је и за њен садржај. „Непрегледна богатства на малом простору” – цитат Кристофера Марлоа, драмског писца – на одговарајући начин описује оно што ће читалац у њој наћи. Мој циљ је да представим, хронолошким редом, бирана сведочанства најистакнутијих љубитеља књиге, а на тему књиге и радости читања. Листа писаца чије сам цитате одабрао почиње са Соломоном и Цицероном, па се наставља све до Карлајла, Емерсона и Раскина. Овом сјајном низу изузетних имена

„Који стално једре на поветарцу славе”

припадају и Хорације, Сенека, Плутарх, Ричард де Бери, Петрарка, Чосер, Еразмо, Макијавели, Лутер, Аскам, Монтењ, Бејкон, Шекспир, Данијел, бискуп Хол, Фулер, Милтон, Бакстер, Каули, Лок, Едисон, Џонсон, Гибон, Гете, Вордзворт, Лам, Сауди, Хајзлит, Ландор, Де Квинси, Ли Хант, Булвер, Маколи, Хершел, Карлајл, Емерсон, Оливер Вендл Холмс, Џејмс Расел Лоуел, Раскин и још више од две стотине имена.

На страницама које следе, читалац ће пронаћи размишљања најмудријих и највећих умова, а на тему књиге – књиге као постојаног и неоспорног пријатеља и тихог саветника – и утехе коју она пружа у разноразним ситуацијама и околностима, као и непрестане радости коју нам књига пружа скоро бесплатно, без проблема и претходне најаве. Писци овог века највише су допринели, што је и логично, општим промишљањима о теми којој је ова књига посебно посвећена. Као што ће и да се види, нисам се ограничавао на неку посебну групу аутора, већ сам прихватао сваку различиту мисао, чија год била. Где год да сам пронашао цитат који одговара сврси, нисам оклевао да га уврстим, без обзира ко је његов аутор. Ниједан део светске књижевности (превасходно енглеске и америчке) који се односио на моју тематику није остао неистражен. Апостоли и филозофи, надбискупи, бискупи, и учени великодостојници обе цркве¹ богослови који другачије размишљају, јеретички писци у

¹ Овде се највероватније мисли на католичку и англиканску цркву – прим. прев.

свој својој неконвенционалности, законодавци, историчари, биографи и научници, романописци, драмски писци, ликовни критичари, књижевни критичари, озбиљни и шаљиви есејисти, синови и кћери поезије, имали су ту част да допринесу овој ризници промишљања на тему књиге.

Неким читаоцима можда ће да се учини да су код мог избора текстова поједини аутори заступљени мање, а други више. Допустите ми да укатко објасним о чему се ради. Са жаљењем констатујем да нисам успео да пронађем текстове који се односе на тему ове књиге у радовима неких аутора које бих врло радо цитирао. Поменућу, између осталих, Филдинга, Голдсмита, Скота, Дикенса, Текерија, Браунинга и Тенисона. Када као читалац пронађете само реченицу или две – а можда ни толико – од аутора за које се зна да су страсни љубитељи књиге, намеће се закључак да нису оставили забележене мисли које би биле прикладне за тему којом се ова књига бави. Мноштво прелепих цитата из области промишљања, емоција, описа и маште пронашао сам у делима многих аутора који нису написали ништа што бих могао да употребим. Треба имати на уму да сам морао чврсто и строго да се ограничим на оно што се односи на моју тему – одлучно одбацујући текстове ненадмашне изврности који се на њу, непосредно или посредно, нису односили.

Могу, такође, да кажем да сам се скоро код свих аутора држао оригиналних текстова, те је њихова веродостојност поуздана. Само у пар случајева преузео сам текстове из постојећих збирки цитата.

Надам се да ће ова књига удовољити потребама и расположењима оних ревносних умова који у књигама траже нешто више од пролазне забаве – оно што ће иза себе оставити испуњеност и спокојну радост, и улепшати сате свакодневице откривајући дубоко скривене истине које познају само душе склоне размишљању. Жеља ми је била да прикупим на једном месту, из животне лектире, збирку промисли, старих и нових, коју ће поздравити они који у размишљању проналазе своје највеће и најчистије уживање, они који жарко желе да избегну, кад год то могу, „раздражљиво и бескорисно комешање, и светску грозничавост”, и да се на неко време пребаце у спокојни рај свог унутрашњег бића, удишући његов свеж, окрепљујући ваздух. Такви умови биће окрепљени и оснажени спознајом да су и најтелентованији међу нама у књигама пронашли утеху и племенито друштво.

Уколико ове странице помогну младима у оснаживању њихових исправних одлука о образовању и развоју сопствене личности и на тај начин подстакну неговање љубави према књижевности, што се касније може показати као богатство и окрепљење, или ако оним средовечним прекрате и разгале часове отежале од бриге и болести, тако што ће их приближити надмоћним умовима, који су у сличним – а можда и тежим околностима – тражили и проналазили утеху у мислима других људи, осетићу да су моји напори правилно схваћени и награђени.

Александер Ајерланд

Ингвуд, Боудон, Чешир, септембар, 1883.

ПРЕДГОВОР ПРИРЕЂИВАЧА ЧЕТВРТОМ ИЗДАЊУ

Треће издање овог дела (увећано за 200 страна) објављено је прошлог октобра у 3.700 примерака и скоро цело је распродато. Припремајући четврто издање пружила ми се прилика да урадим извесне измене и допуне. Исправио сам неке штампарске грешке, извршио пар уметања – убацивши пар нових одељака на место оних избачених – а обогатио сам и садржај додавањем шеснаест страница новог текста где ће читалац да пронађе изванредне делове говора о читању господина Џона Морлија, истакнутог биографа и критичара, као и неке језгровите коментаре из чланка о књигама, недавно преминулог научника др Марка Петисона са колеџа Линколн. Љубазношћу господина Чарлса Бреја из Ковентрија, цењеног аутора неколико занимљивих филозофских дела, добио сам прилику да убацим неколико одломака, који се односе на тему ове књиге, из његове, још необјављене *Аутобиографије*. Овако унапређену књигу предајем читалачкој публици, са надом да ће и даље да привлачи све већи и већи број озбиљних читалаца.

А. А.

Август, 1884.

ХРОНОЛОШКА ЛИСТА ЦИТИРАНИХ АУТОРА

Одломци (избор)	23
Соломон (1033–975. п. н. е.)	29
Сократ (468–399. п. н. е.)	29
Платон (427–347. п. н. е.)	29
Александријска библиотека (300. п. н. е. –)	29
Цицерон (106–43. п. н. е.)	29
Хорације (65–8. п. н. е.)	30
Сенека (55. п. н. е. – 39. н. е.)	30
Свети Павле (око 4. п. н. е. – 65. н. е.)	32
Квинтилијан (35–115)	32
Плутарх (46–120)	31
Плиније Млађи (61–113)	32
Јеванђеље по Матеју	32
Ауло Гелије (Aulus Gellius) (117–180)	31
Персијске изреке	32–33
Индијска изрека	33
Бискуп Ричард де Бери (Bishop Richard de Bury) (1287–1345)	33
Франческо Петрарка (Francesco Petrarca) (1304–1374)	34
Доминико Манчини (Dominico Mancini)	35
Џефри Чосер (Geoffrey Chaucer) (1342–1400)	36
Томас Кемпијски (Thomas À Kempis) (1380–1471)	37
Јоаким Форције Рингелберг (Joachim Fortius Ringelbergius ²) (1499 ³ –1536)	37
Еразмо Ротердамски (Desiderius Erasmus) (1469–1536)	38
Николо Макијавели (Niccolo Machiavelli) (1469–1527)	39
Антонио де Гевара (Antonio de Guevara) (1481–1545)	47
Мартин Лутер (Martin Luther) (1483–1546)	39
Роџер Аскам (Roger Ascham) (1515–1568)	39
Мишел де Монтењ (Michel de Montaigne) (1533–1592)	42

² Латинизиран облик имена које у оригиналу гласи Joachim Sterck van Ringelbergh – прим. прев.

³ Године рођења и смрти писане курзивом не постоје у оригиналном тексту, јер приређивач није имао податак о њиховом рођењу или су дотични аутори у време објављивања књиге били још увек живи – прим. прев.

Жозеф Скалигер (Joseph Scaliger) (1540–1609)	48
Џон Флорио (John Florio) (1553–1625)	44
Заједнички молитвеник ⁴ (1549)	44
Џон Лили (John Lyly) (1553–1606)	44
Сер Филип Сидни (Sir Philip Sidney) (1554–1586)	44
Лорд Шандос (Lord Chandos) (1580–1621)	58
Лорд Бејкон (Lord Bacon) ⁵ (1561–1626)	44
Самјуел Данијел (Samuel Daniel) (1562–1619)	46
Џошуа Силвестер (Joshua Sylvester) (1563–1618)	295
Вилијам Шекспир (William Shakespeare) (1564–1616)	46
Алонсо од Арагона (Alonso de Aragón) (1470–1520)	47
Стара енглеска песма	48
Непознати аутор из 16. века	49
Бискуп Џозеф Хол (Bishop Joseph Hall) (1574–1656)	49
Џон Флечер (John Fletcher) (1576–1625)	53
Хенри Пичам (Henry Peacham) (1576–1643)	54
Роберт Бертон (Robert Burton) (1577–1640)	54
Сер Томас Овербери (Sir Thomas Overbury) (1581–1613)	56
Џон Хејлз (John Hales) (1584–1656)	57
Балтазар Бонифације Родигиније (Balthasar Bonifacius Rhodiginus) (1584–1659)	58
Франсис Озборн (Francis Osborne) (1593–1659)	66
Лео Алацијус (Leo Allatius) (1586–1669)	58
Џорџ Видер (George Wither) (1588–1667)	59
Џејмс Ширли (James Shirley) (1596–1666)	60
Хуан Еузебио Ниремберг (Juan Eusebio Nieremberg) (1595–1658)	60
Сер Вилијам Волер (Sir William Waller) (1597–1668)	61
Велечасни Антони Такни (Rev. Antony Tuckney) (1599–1670)	61
Франсиско де Риоха (Francisco de Rioja) (1583–1659)	62
Питер де Мулен (Peter du Moulin) (1600–1684)	62
Др Џон Ерл (Dr. John Earle) (1601–1665)	63
Сер Вилијам Давенант (Sir William Davenant) (1606–1668)	63
Сер Томас Браун (Sir Thomas Browne) (1605–1682)	63
Др Томас Фулер (Dr. Thomas Fuller) (1608–1661)	64
Џон Милтон (John Milton) (1608–1674)	65

⁴ Молитвеник који се користи у Англиканској цркви – прим. прев.

⁵ Мисли се на Франсиса Бејкона, филозофа – прим. прев.

Ерл од Кларендона (Earl of Clarendon) (1609–1674)	66
Сер Метју Хејл (Sir Matthew Hale) (1609–1676)	66
Самјуел Сорбијер (Samuel Sorbière) (1615–1670)	67
Овен Фелтам (Owen Felltham) (1602–1668)	67
Др Бенџамин Вичкот (Dr. Benjamin Whichcote) (1610–1683)	67
Непознати енглески средњовековни писац	68
Николас Тоанар ⁶ (1629–1706)	304
Бискуп Цереми Тејлор (Bishop Jeremy Taylor) (1613–1667)	68
Војвода Ларошфуко (Duc de la Rochefoucauld) (1613–1680)	69
Жил Менаж (Gilles Menage) (1613–1692)	68
Ерл од Бедфорда (Earl of Bedford) (1613–1700)	69
Ербан Шевро (Urban Chevreau) (1613–1701)	69
Велечасни Ричард Бакстер (Rev. Richard Baxter) (1615–1691)	69
Др Џон Овен (Dr. John Owen) (1616–1683)	71
Абрахам Каули (Abraham Cowley) (1618–1667)	72
Томас Бартолин (Thomas Bartholin) (1616–1680)	75
Франсис Шарпантје (Francis Charpentier) (1620–1702)	75
Хенри Вон (Henry Vaughan) (1622–1695)	75
Џон Хол (John Hall) (1627–1656)	76
Сер Вилијам Темпл (Sir William Temple) (1628–1698)	77
Др Ајзак Бароу (Dr. Isaac Barrow) (1630–1677)	78
Чарлс Котон (Charles Cotton) (1630–1687)	80
Бискуп Ије (Bishop Huet) (1630–1721)	81
Џон Лок (John Locke) (1632–1704)	82
Др Роберт Саут (Dr. Robert South) (1633–1716)	83
Сер Џорџ Макензи (Sir George Mackenzie) (1636–1691)	84
Џон де ла Бријер (John de la Bruyere) (1644–1696)	84
Пјер Бел (Pierre Bayle) (1647–1706)	93
Непознати богослов из седамнаестог века	84
Велечасни Цереми Колијер (Rev. Jeremy Collier) (1650–1726)	84
Надбискуп Фенелон (Archbishop Fénelon) (1651–1715)	86
Чарлс Блант (Charles Blount) (1654–1697)	86
Томас Фулер, лекар (Thomas Fuller, M. D.) (1654–1734)	87
Едмунд Халеј (Edmund Halley) (1656–1742)	93

⁶ Аутор је често цитиран као М. Тоанар, али његово име је заправо Николас Тоанар (Nicolas Toinard) – прим. прев.

Велечасни Џон Норрис од Бемертон (Rev. John Norris of Bemerton) (1657–1711)	87
Џонатан Свифт (Jonathan Swift) (1667–1745)	89
Вилијам Конгрив (William Congreve) (1670–1729)	89
Сер Ричард Стил (Sir Richard Steele) (1672–1729)	89
Роџер Гејл (Roger Gale) (1672–1744)	295
Џозеф Адисон (Joseph Addison) (1672–1719)	89
Др Ајзак Вотс (Dr. Isaac Watts) (1674–1748)	90
Велечасни Конјерс Мидлтон (Rev. Conyers Middleton) (1683–1750)	91
Александер Поуп (Alexander Pope) (1688–1744)	91
Барон Монтеѕкје (Baron Montesquieu) (1689–1755)	91
Лејди Мери Вортли Монтагју (Lady Mary Wortley Montagu) (1689–1762)	91
Лорд Честерфилд (Lord Chesterfield) (1694–1773)	92
Франсоа Мари Аруе де Волтер (François Marie Arouet de Voltaire) (1694–1778)	93
Метју Грин (Matthew Green) (1696–1737)	93
Џејмс Томсон (James Thomson) (1700–1748)	296
Џон Весли (John Wesley) (1703–1791)	297
Хенри Филдинг (Henry Fielding) (1707–1754)	94
Самјуел Џонсон (Samuel Johnson) (1709–1784)	94
Дејвид Хјум (David Hume) (1711–1776)	95
Жан Жак Русо (Jean Jacques Rousseau) (1712–1778)	95
Лоренс Стерн (Laurence Sterne) (1713–1768)	96
Дени Дидро (Denys Diderot) (1713–1784)	96
Вилијам Шенстоун (William Shenstone) (1714–1763)	96
Хорас Волпол (Horace Walpole) (1717–1797)	96
Оливер Голдсмит (Oliver Goldsmith) (1730–1774)	96
Велечасни Вилијам Дод (Rev. William Dodd) (1729–1777)	97
Готхолд Ефраим Лесинг (Gotthold Ephraim Lessing) (1729–1781)	97
Едмунд Берк (Edmund Burke) (1729–1797)	97
Др Џон Мур (Dr. John Moore) (1730–1805)	97
Вилијам Купер (William Cowper) (1731–1800)	98
Едвард Гибон (Edward Gibbon) (1737–1794)	99
Јохан Готфрид фон Хердер (Johann Gottfried von Herder) (1744–1803)	103
Сер Вилијам Џоунс (Sir William Jones) (1746–1794)	99
Данијел Витенбах (Daniel Wyttenbach) (1746–1820)	100

Грофица де Жанли (Countess de Genlis) (1746–1830)	100
Др Џон Ејкин (Dr. John Aikin) (1747–1822)	100
Ричард Сесил (Richard Cecil) (1748–1816)	103
Јохан Волфганг Гете (Johann Wolfgang von Goethe) (1749–1832)	101
Томас де Иријарте (Tomás de Yriarte) (1750–1791)	103
Елизабет Инчбалд (Elizabeth Inchbald) (1753–1821)	104
Вилијам Роско (William Roscoe) (1753–1831)	104
Џорџ Краб (George Crabbe) (1754–1832)	104
Вилијам Годвин (William Godwin) (1756–1836)	106
Фридрих Шилер (Friedrich Schiller) (1759–1805)	106
Вилијам Кобет (William Cobbett) (1763–1835)	107
Сер Самјуел Еџертон Бриџиз (Sir Samuel Egerton Brydges) (1762–1837)	108
Жан Пол Фридрих Рихтер (Jean Paul Friedrich Richter) (1763–1825)	109
Др Џон Ферријар (Dr. John Ferriar) (1761–1815)	109
Ајзак Дизраели (Isaac Disraeli) (1766–1848)	110
Џон Фостер (John Foster) (1770–1843)	113
Вилијам Вордзворт (William Wordsworth) (1770–1850)	115
Џејмс Монтгомери (James Montgomery) (1771–1854)	297
Самјуел Тејлор Колриџ (Samuel Taylor Coleridge) (1772–1834)	116
Роберт Сауди (Robert Southey) (1774–1843)	118
Чарлс Лам (Charles Lamb) (1775–1834)	122
Волтер Савиџ Ландор (Walter Savage Landor) (1775–1864)	127
Томас Фрогнал Дибдин (Thomas Frognall Dibdin) (1776–1847)	297
Вилијам Хазлит (William Hazlitt) (1778–1830)	128
Лорд Брум (Lord Brougham) (1778–1868)	157
Велечасни Чарлс Кејлеб Колтон (Rev. Charles Caleb Colton) (1780–1832)	138
Др Вилијам Елери Чанинг (Dr. William Ellery Channing) (1780–1842)	139
Џон Кењон (John Kenyon) (1783–1856)	298
Вашингтон Ирвинг (Washington Irving) (1783–1859)	141
Ли Хант (Leigh Hunt) (1784–1859)	141
Томас Лав Пикок (Thomas Love Peacock) (1785–1866)	156
Томас де Квинси (Thomas de Quincey) (1785–1859)	156
Надбискуп Ричард Ветли (Archbishop Richard Whately) (1787–1863)	157

Ајзак Тејлор (Isaac Taylor) (1787–1865)	299
Брајан Волер Проктер (Бари Корнвол)	
Bryan Waller Procter (Barry Cornwall) (1787–1874)	158
Лорд Бајрон (Lord Byron) (1788–1824)	159
Др Нил Арнот (Dr. Neil Arnott) (1788–1874)	159
Артур Шопенхауер (Arthur Schopenhauer) (1788–1860)	160
Чарлс Најт (Charles Knight) (1791–1873)	162
Лорд Махон (Lord Mahon) (1791–1875)	163
Сер Џон Хершел (Sir John Herschel) (1792–1871)	163
Др Томас Арнолд (Dr. Thomas Arnold) (1795–1842)	175
Судија Томас Нун Талфурд (Judge Thomas	
Noon Talfourd) (1795–1854)	175
Велечасни Џулијус Чарлс Хер (Rev. Julius Charles Hare) (1795–1855)	167
Томас Карлајл (Thomas Carlyle) (1795–1881)	167
Хартли Колриџ (Hartley Coleridge) (1796–1849)	175
Бискуп Коноп Тирлвал (Bishop Connor Thirlwall) (1797–1875)	176
Ејмос Бронсон Алкот (Amos Bronson Alcott) (1799–1888)	178
Лорд Томас Бабингтон Маколи (Lord Thomas	
Babington Macaulay) (1800–1859)	180
Вилијам Чејмберс (William Chambers) (1800–1883)	183
Џејмс Кросли (James Crossley) (1800–1883)	185
Ерл од Шафтсберија (Earl of Shaftesbury) (1801–1885)	189
Роберт Чејмберс (Robert Chambers) (1802–1871)	190
Врховни судија Кокберн (Chief Justice Cockburn) (1802–1880)	194
Виктор Иго (Victor Hugo) (1802–1885)	194
Хју Милер (Hugh Miller) (1802–1856)	299
Лорд Литон (Едвард Литон Булвер) (Lord Lytton	
(Edward Lytton Bulwer)) (1803–1873)	198
Ралф Валдо Емерсон (Ralph Waldo Emerson) (1803–1882)	203
Ричард Кобден (Richard Cobden) (1804–1865)	208
Велечасни Фредерик Денисон Морис (Rev. Frederick Denison	
Maurice) (1805–1872)	209
Самјуел Палмер (Samuel Palmer) (1805–1881)	209
Лорд Биконсфилд (Бенџамин Дизраели)	
(Lord Beaconsfield (Benjamin Disraeli)) (1805–1881)	210
Хенри Водсворт Лонгфелоу (Henry Wadsworth	
Longfellow) (1807–1882)	212

Госпођа Керолајн Нортон (Mrs. Caroline Norton) (1808–1877)	213
Џорџ Стилман Хилард (George Stillman Hillard) (1808–1879)	212
Елизабет Барет Браунинг (Elizabeth Barrett Browning) (1806–1861)	214
Велечасни Роберт Арис Вилмот (Rev. Robert Aris Willmott) (1809–1862)	213
Др Џон Хил Бертон (Dr. John Hill Burton) (1809–1881)	215
Др Оливер Вендел Холмс (Dr. Oliver Wendell Holmes) (1809–1894)	216
Вилијам Јуарт Гледстон (William Ewart Gladstone) (1809–1898)	219
Лорд Хотон (Ричард Монктон Милнс) (Lord Houghton (Richard Monckton Milnes)) (1809–1885)	221
Велечасни Теодор Паркер (Rev. Theodore Parker) (1810–1860)	222
Др Џон Браун (Dr. John Brown) (1810–1882)	222
Вилијам Мејкпис Текери (William Makepeace Thackeray) (1811–1863)	224
Џон Брајт (John Bright) (1811–1889)	224
Лорд Шербрук (Роберт Лоу) (Lord Sherbrooke (Robert Lowe)) (1811–1892)	226
Чарлс Бреј (Charles Bray) (1811–1884)	289
Франсис Бенок (Francis Bennoch) (1812–1890)	226
Велечасни Џорџ Гилфиан (Rev. George Gilfillan) (1813–1878)	227
Велечасни Хенри Ворд Бичер (Rev. Henry Ward Beecher) (1813–1887)	229
Марк Патисон (Mark Pattison) (1813–1884)	300
Сара Пејсон Партон (Фани Ферн) (Sara Payson Parton (Fanny Fern)) (1811–1872)	230
Антони Тролоп (Anthony Trollope) (1815–1882)	231
Џон Камерон (John Cameron) (1807–1897)	299
Велечасни Фредерик Вилијам Робертсон (Rev. Frederick William Robertson) (1816–1853)	234
Џорџ С. Филипс (Џењуери Серл) (George S. Phillips (January Searle)) (1816–1889)	231
Џон Годфри Сакс (John Godfrey Saxe) (1816–1887)	235
Филип Џејмс Бејли (Philip James Bailey) (1816–1902)	233
Сер Артур Хелпс (Sir Arthur Helps) (1813–1875)	235
Елајза Кук (Eliza Cook) (1818–1889)	242
Велечасни Чарлс Кингзли (Rev. Charles Kingsley) (1819–1875)	236
Џон Раскин (John Ruskin) (1819–1900)	236
Џејмс Расел Лоуел (James Russell Lowell) (1819–1891)	243

Волт Витман (Walt Whitman) (1819–1892)	247
Мери Ен Еванс (Џорџ Елиот) Marian Evans (George Eliot) (1819–1880)	250
Џорџ Досон (George Dawson) (1821–1876)	252
Роберт Лејтон (Robert Leighton) (1822–1869)	255
Чарлс Бакстон (Charles Buxton) (1823–1871)	255
Џон Алфред Лангфорд (John Alfred Langford) (1823–1903)	257
Велечасни Роберт Колијер (Rev. Robert Collyer) (1823–1912)	258
Џејмс Хејн Фризвел (James Hain Friswell) (1827–1878)	260
Чарлс Киган Пол (Charles Kegan Paul) (1828–1902)	260
Александер Смит (Alexander Smith) (1830–1867)	262
Вилијам Брајти Рандс (Метју Браун) (William Brighty Rands (Matthew Browne)) (1823–1882)	264
Фредерик Харисон (Frederic Harrison) (1831–1923)	265
Ерл Литон (Овен Мередит) (Earl Lytton (Owen Meredith)) (1831–1891)	273
Филип Гилберт Хамертон (Philip Gilbert Hamerton) (1834–1894)	274
Френк Кар (Ланселот Крос) (Frank Carr (Launcelot Cross)) (1834–1894)	279
Франсес Ридли Хејвергал (Frances Ridley Havergal) (1836–1879)	281
Вилијам Блејдс (William Blades) (1824–1890)	281
Вилијам Фриланд (William Freeland) (1828–1903)	282
Џон Морли (John Morley) (1838–1923)	302
Едвин Перси Випл (Edwin Percy Whipple) (1819–1886)	283
Вилијам Едвард Армитиџ Аксон (William Edward Armytage Axon) (1846–1913)	283
Ендру Ланг (Andrew Lang) (1844–1912)	284
Велечасни Џејмс Фриман Кларк (Rev. James Freeman Clarke) (1810–1888)	285
Остин Добсон (Austin Dobson) (1840–1921)	285
Роберт Луис Стивенсон (Robert Louis Stevenson) (1850–1894)	286
Чарлс Франсис Ричардсон (Charles Francis Richardson) (1851–1913)	287
Анонимни аутори	290
Женски омаж књигама	294
Додатак	295
О онима који позајмљују књиге	304
Мишљења штампе	305
Одломци из писама	309

ОДЛОМЦИ (избор)

Соломон

Онај који ходи са мудрима и сам ће мудар бити.

Свети Павле

Посвети се читању.

Сенека

Ако посветите време учењу избећи ћете сву досаду овог живота. Нећете жудети да падне ноћ, јер сте уморни од дана, нити ћете бити терет самоме себи и неподношљиво друштво другима.

Петрарка

Књиге нам никад не досаде [...] Оне са нама разговарају, саветују се и живо и присно се са нама уједињују. До ових пријатеља лако је доћи, пошто су ми стално на услузи, и ја их прихватам у друштво или одбацујем, како ми је воља. Они никада нису досадни, већ одмах одговарају на свако моје питање.

Монтењ

Да бих се ослободио нелагодних мисли, окренем се својим књигама. Оне ме увек прихватају са истом добротом. Не треба жалити болесног човека коме је лек надамак руке. Ово мишљење, искуствено и практично веома истинито, проистекло је из мноштва корисних ствари које сам из књига сазнао. Не може ни да се замисли до које мере сам спокојан и задовољан што их имам уз себе, да ме орасположе када ми је то потребно и да ме подсети на то какво ми олакшање и подршку у животу доносе. Оне су најбољи пртљаг који човек може да понесе на животни пут и веома жалим оне образоване људе који га немају.

Бејкон

Што се тиче пријатеља, иако их Ваша милост има мало, ипак се надам да их нисте потпуно лишени, а ако и јесте, онда се окрените добрим књигама. Оне су прави пријатељи који вам неће ни ласкати ни претварати се. Будите искрени према себи, окрените се њима у тренуцима туге и неће Вам требати нека друга утеха нити савет. Упућујем Вашу милост на читање књига и препоручујем Вас њима и Светом духу.

(Писмо врховном судији Коку)

Милтон

Јер књиге нису посве мртве ствари, већ поседују у себи животну снагу која је стваралачка и жива као и душа њиховог творца. Штавише, оне чувају, као у бочици, најчистију моћ и есенцију тог живог интелекта који их је створио. [...] Добра књига је драгоцен животни сок изванредног духа, чуван и похрањен за живот вечни.

Сер Томас Браун

Они који могу много тога да ураде без књига, углавном раде на основу њих, и онај који се првенствено ослања на себе, моћан је човек.

Поуп

Колико год да се дружим ових дана, и ма колико да волим друштво, читање ми је милије. Радије ћу се закупити читањем него учествовати у најпријатнијем разговору.

Гибон

Наклоност према књигама задовољство је и дика мог живота. То је наклоност коју не бих мењао за сва богатства Индије. Јаде испразног живота никада не упозна човек коме увек фали времена за неисцрпно задовољство учења.

Вордзворт

*Књиге су, то знамо,
Стваран свет, добар и несебичан,
Око којег ће, спонама јаким као месо и крв,
Узрастати доколица и срећа само.*

Чарлс Лам

Морам да признам да мислима других људи посвећујем нимало занемарљив део свог времена. Ја сањарим о свом животу у туђим мислима. Волим да се препустим умовима других људи. Када се не шетам, читам. Не могу да седим и размишљам. Књиге мисле за мене. Немам ништа против тога. [...] Могу да читам било шта што сматрам књигом. Постоје ствари сличног облика које ја, међутим, не сматрам таквим. [...] Са овим изузецима, могу да читам скоро све. Захвалан сам својим звездама што имам укус тако универзалан и неискључив.

Вилијам Хазлит

Књиге нам се увек у души. [...] Читамо их када смо млади, сећамо их се када остаримо. Читамо у њима шта се дешавало другима и осећамо као да се то догађа нама самима. Њиховим ауторима захвални смо на свему, ако се незнање остави по страни. [...] Чак и овде, у Салисбери Плејну, са неколико старих писаца, успевам да проведем и летње и зимске месеце не упознавши досаду. Они су са мном на доручку, они се шетају са мном пре вечере. Ноћу, уз пламен огњишта, у разговору пролазе нам сати. Књиге нам допуштају да уђемо у душе других људи и отварају нам тајне одаје наших сопствених. Оне су прво и последње, наше најискреније унутрашње задовољство.

Ли Хант

Задовољство је размишљати о томе како највећи љубитељи књига и сами постају књиге [...] Мало кућиште мисли које лежи преда мном у облику књиге постоји већ хиљадама година, а нарочито од појаве штампе, ништа не може да га уништи, ако изузмемо природне катастрофе. [...] Да ли да се надам да ћу постати најбедније од свих бића? Желим да останем видљив у овом облику. Ма колико мало пријатан да сам самоме себи, желео бих да будем пријатан другима. Волео бих да трајем на тај начин, макар само зарад оних који ме воле оваквог и који су, попут мене, свесни колико је значајно поседовати ум свог пријатеља, када њега више нема. [...] Ценићу то, све док живим и мислим, упркос свему. Докле год сам жив подизаћу му вредност и волећу га док не умрем. Ако ме срећа погледа са наклоношћу пре него што одем, можда ћу, једног лепог дана, положити своје пулсирајуће слепоочнице на неку књигу и тако умрети на начин на којем би сваком позавидео.

Карлајл

Једном усамљеном створењу допуштено је да изрази љубав коју осећа према тако постојаним и непоколебљивим пријатељима, који иду свуд без оклевања и увек су спремни да разгале његов дух и украсе јаловост живота благом прошлих времена, када су њему блиска бића надмена, глупа или зло-

вољна. Ако књига долази из срца, успеће да придобије и срца других. Све мајсторство и умешност уметника не може то да надомести [...] У књигама лежи дух свих прошлих времена. Јасан и разговетан глас прошлости, чије је све телесно и материјално одавно нестало попут сна. [...] Све што је човечанство учинило, мислило, постигло или било, лежи, чудесно очувано, на страницама књига.

Емерсон

У најразвијенијим цивилизацијама књига још увек представља највеће задовољство. Онај ко је једном уживао у књигама нашао је начин да се бори против јада. Оне су за нас анђели разоноде, саосећања и изазова. Са њима проводимо већи део свог живота. Ове тихе вође, ови покорни пророци, историчари, певачи, чији живот, сачуван од заборава, представља највиши подвиг уметности, обасјавају својом просветљеношћу, попут месеца, нашу усамљеност, клонулоост и посрнулу срећу. [...] Размотрите оно што имате и у најмањој одабраној збирци књига. Пробрана група најмудријих и најдовитљивијих људи из свих културних земаља, током хиљаду година, поређала је, по најбољем реду, резултате свог учења и мудрости. [...]

Сматрам да књиге нису искоришћене на најбољи начин све док се наша сопствена мисао не уздигне на такав ниво да не можемо себи да дозволимо да много читамо. Ценим да је ова узвишеност ретка, а ми још дуго треба да будемо захвални нашим тихим пријатељима пре него што дође дан када их можемо искрено одбацити.

Раскин

Хоћете ли ићи да говоркате са слушкињом или с коњушарем, када можете разговарати са краљицама и краљевима, а све то време, вечити двор је отворен, са друштвом великим као што је свет, бројан као његови дани, одабран, и моћан, за свако место и време? У то увек можете ући; ту можете да бирате сличне себи и друштвени слој како вам воља; одатле, једном кад сте ушли, никада не можете да будете избачени осим сопственом кривицом; а у зависности од тога како се покаже ваша племенитост на овом месту, она племенитост која вам је дата по рођењу свакако ће да се прикаже у правом светлу, а мотиви због којих настојите да заузмете високо место у друштву живих биће испитани, као и свака истина и искреност у њима, и то местом које желите да заузмете у овом друштву мртвих.

**ПРИРУЧНИК ЗА ЉУБИТЕЉА
КЊИГЕ**

СОЛОМОН

Онај који ходи са мудрима и сам ће мудар бити.

(Пословице, XIII, 20)

Како је добро када се реч изговори у право време!

(Пословице, XV, 23)

Срцем примај поуке, а слух усмери ка свету знања.

(Пословице, XXIII, 12)

СОКРАТ

Проводите своје време радећи на себи и читајући списе других људи, тако ћете лако доћи до онога до чега су други са напором дошли. Дај предност знању, а не богатству, јер оно је пролазно, а знање остаје заувек.

ПЛАТОН

Књиге су бесмртни синови који обоготворују своје очеве.

**Натпис на Александријској библиотеци,
основаној око 300. године п. н. е.**

Храна за душу, или како је рекао Диодор, лек за ум.

ЦИЦЕРОН

Nam ceteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum; at hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent; delectant domi, non impediunt foris; pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

(Pro Archidâ Poetâ, cap. 7)

Превод: Неки други послови нису за сва времена, нити за све узрасте, или сва места. Бављење књигом храни младост и радује старост. Оно краси напредак, а у недаћама, даје уточиште и утеху. Пружа задовољство код куће, а није терет ни ван ње. Прави нам друштво у нашим дугим ноћима, на путовањима и излетима у природу.

Не заборави да не треба да дајеш свакоме своје књиге, већ да их чуваш, како кажеш, за мене. Ја осећам снажну наклоност према њима, као што сада презирем све друго. [...]

Чувај своје књиге и не очајавај што их ја присвајам, јер ако успем, бићу богатији од Креза и презриво ћу гледати на куле и градове по целом свету.

(*Писма Атикусу*, VII, IX) (Хеберденов превод)⁷

У свако доба имам приступ својим књигама. Оне никада нису узете.

(*De Republica*, I)

Хорације

Lectio, quæ placuit, decies repetita placebit.

Превод: Читање које је причинило задовољство, биће задовољство и после десетог пута.

(*De Arte Poetica*, стих 365)

O rus, quando ego te aspiciam? quandoque licebit. Nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis, Ducere sollicitæ jucunda obliviam vitæ?

Превод: О село моје, када ћу те видети? Када ћу моћи да уживам у слатком забораву животних брига, некад уз књиге из давнина, а понекад у дремљивој и тихој расејаности?

(*Satire*, II)

Сенека

Читање мноштва аутора и мноштва разнородних дела носи у себи нешто неодређено и непостојано. Од много књига постајемо расејани.

(*Epistolæ*, 2)

Није битно колико их је на броју, већ колико су добре ваше књиге.

(*Epistolæ*, 15)

Читање тачно одређених књига је корисно, а читање разних књига је угодно.

(*Epistolæ*, 45)

⁷ Највероватније Вилијам Хеберден (William Heberden), енглески лекар из 18. века – прим. прев.

Доколица без читања смрт је и гроб живом човеку.

Ако посветите време учењу избећи ћете сву досаду овог живота. Нећете жудети да падне ноћ, јер сте уморни од дана, нити ћете бити терет самоме себи и неподношљиво друштво другима.

(Epistolæ, 82)

Читање храни ум и освежава га када се од учења умори, али без учења никако.

Требало би да се угледамо на пчеле, па да разврстамо материјал који смо прикупили за читање, јер га је најбоље држати одвојено, а потом, користећи знање и способност нашег ума, замешати све те разне прилоге у једну арому.

Онај који је занесен учењем, иако можда изгледа да не ради ништа, у ствари ради нешто најбоље од свега другог.

(Epistolæ, 84)

Која је корист од безброј књига и библиотека чији власник, за цео свој живот, једва да прочита њихове наслове?

Мноштво учитеља је терет и ничему не учи. Много је боље имати поверења у мали број добрих аутора него лутати кроз разноразне.

Прибави довољан број књига, али не да би се показивао пред другима.

(De tranquillitate animi, 9)

Докле год храна коју смо унели задржава свој изворни облик у нашем стомаку, она нас оптерећује, али када промени свој првобитни облик, тада, и само тада, она улази у нашу снагу и крв. Хајде да то исто урадимо са храном која храни наш ум, да нам не би тешко пале ствари које смо усвојили, а остале су неизмењене и туђе. Хајде да их сваримо, јер ће иначе ући у наше памћење, али не и у наш ум.

(De tranquillitate animi, 84)

Плутарх

Према књигама би требало да се односимо као и према слаткишима. Не треба да нам је ужитак превасходни циљ, већ њихова благотворност. Ни један од ова два аспекта не треба запоставити, с тим што предност има овај други.

Ауло Гелије

Ствари изречене на прави начин младима не помажу у толикој мери, колико оно што је изречено са злом намером може да им науди.

(Noctes Atticae, 12, 2)

Јеванђеље по Матеју

Добар човек из своје ризнице срца износи само добре ствари. Речи твоје могу да те оправдају, али речи твоје могу и да те осуде.

(*Matej*, XII)

Квинтилијан

Читање је бесплатно, не троши се у једном даху, већ може да се понавља у случају да имаш недоумице или желиш да добро утврдиш прочитано. Читајмо стално изнова. Као што гутамо храну сажвакану и скоро течну да би је што лакше сварили, тако и оно што читамо не треба да допре до нашег ума у сировој форми, него умекшано и обликовано честим понављањима.

(*Institutio Oratoria*, 10, I)

Сваког доброг писца треба вредно читати, а када се са читањем заврши, треба опет кренути од почетка.

Читалац не треба одмах себе да убеди да је потпуно савршено све оно што су изrekli најбољи писци.

(*Institutio Oratoria*, 10)

Плиније Млађи

Плиније старији имао је обичај да каже да ниједна књига није толико лоша, да у њој нема неки део који је користан.

(*Epistulae*, 3)

Кажу да треба читати много, али не све.

(*Epistulae*, 7)

Свети Павле

Све оно што је раније написано, написано је да би ми из тога нешто научили.

(*Римљанима*, XV, 4)

Сви могу да уче и сви могу да се утеше.

(*Коринћанима*, XIV, 31)

Персијска изрека

Мудар човек препознаје неугог, јер је и сам некада био неук, али неук не може да препозна мудрог човека, јер то никада није био.

Индијска изрека

Речи добрих људи су као ствари на клизавом тлу.

Персијска изрека

Питали су свог најмудријег човека на који начин је достигао тако висок степен знања? Он је одговорио: „Све што нисам знао, није ме била срамота да питам. Питајте о свему што не знате, јер за тај мали труд бићете поведени путевима знања.”

Ричард де Бери

У књигама су мртви као живи, у књигама предвиђамо ствари које долазе, у књигама су војни послови уређени. Право на мир потиче из књига. Временом, све се квари и пропада. Сатурн никада не престаје да прождире оне које је створио. Тако би и лепота света пала у заборав, да Бог није смртницима дао књиге као лек. Александар, владар света, Јулије, освајач света и градова, први који је у једној личности владао царством и оружјем и уметношћу, верни Фабриције и крути Катон, остали би до данас неупамћени да их нису књиге сачувале. Куле су сравњене са земљом, градови срушени, тријумфалне капије претворене у прах. Нема ни једног краља нити папе који има ту привилегију над књигама да му се име лакше упамти. Књига је продужетак аутора: докле год књига постоји, аутор остаје *αθάνατος*, бесмртан, не може да нестане. [...] Свети Боеције сматра да истина борави на три места – у уму, у речима и у књигама. Чини се да је њен живот у књигама најкориснији и најпродуктивнији. Изговорена истина нестаје са звуком. Истина скривена у уму, скривена је мудрост и невидљиво благо. Међутим, истина која обасјава књиге жели да се прикаже свим нашим чулима, очима кад се чита, слуху кад се чује. Она, штавише, на неки начин има везе и са додиром, приликом преписивања, прегледања, исправљања и чувања. Истина која је само у уму, па нека је власништво и какве узвишене душе, зато што тражи друштво и учешће вида и слуха, не причињава нам задовољство. Она истина која је изговорена, отворена је само слуху, а скривена виду (што нам показује колико су различите ствари које се суптилно крећу, које истовремено и почињу и завршавају се). Али, истина написана у књизи, која се не креће већ стоји, отворено се приказује виду, пролазећи кроз духовне стазе у очима, као кроз предсобља и ходнике здравог разума и маште. Она улази у одају интелекта, одмара се на каучу меморије, а ту се спаја са вечном истином ума.

На послетку, размотримо какво велико богатство знања лежи у књигама, како лако, потајно и безбедно оне разоткрију људско незнање, а да га не осрамоте. Оне су учитељи који нас подучавају без шибе и лењира, без тешких речи и беса, без одоре и новца. Ако им се приближите, оне не спавају. Ако се саветујете с њима при истраживањима, оне ништа не

скривају. Ако се огрешите о њих, не гунђају. Ако сте неуки, неће вам се смејати. Само сте ви, о књиге, слободне и независне. Ви дајете свима који нешто траже, и ослобађате све који вам марљиво служе. [...] Заиста, ви сте класе препуно најукуснијег зрна. [...] Ви сте златне урне у којима се чува животна енергија, богати извори меда, или пре истинско саће, вимена која обилно дају млеко живота, оставе увек пуне, рајска река са четири тока где се људски ум храни, а суви интелект кваси и напаја [...] плодоносне маслине, лоза из Енгадија, смоквино дрвеће које увек рађа, упаљене лампе које увек треба држати у руци.

Библиотека мудрости је, стога, драгоценија него сво благо, и ништа што се може пожелети није достојно да се са њом упоређује. Ко год себе сматра ревносим поборником истине, среће, мудрости, знања, па чак и вере, мора нужно да буде и љубитељ књига.

(Филобиблон, расправа о љубави према књигама: писана на латинском језику 1344, а прво издање превео Џ. Б. Инглис 1473. године) (Лондон, 1832)

Франческо Петрарка

Књиге нам никад не досаде [...] Оне са нама разговарају, саветују се, и живо и присно се са нама уједињују. И не само да свака књига својим читаоцима пружа осећај припадности, већ указује и на неке друге књиге па се тако рађа жеља да се и оне поседују.

(*Epistolæ de Rebus Familiaribus*) (Издање Џ. Франкасетија)

Епистола VIII, књига XVII, посвећена је томе да покаже „како је жудња за богатством вредна презира када се упореди са узвишеном жећи за знањем”.

Радост (*говори*): Мислим да књиге помажу при учењу.

Разум: Но, поведи рачуна да не постану кочнице. Појединци су били онемогућени да освајају јер су имали превише војника. Доста људи је открило да им је мноштво књига препрека учењу, а понекад се дешава да се из обиља роди оскудица. Међутим, ако је мноштво књига на дохват руке, онда оне не треба да буду по страни, већ да се пажљиво сакупљају и користе на најбољи начин. Треба водити рачуна да оне које су се показале као згодна испомоћ, не постану сметња кад више не буду потребне.

(*De Remediis utriusque Fortunæ*, издање из 1613, стр. 174)

Петраркини пријатељи пожалили су му се на дужину протеклог времена између њиховог виђања: „За нас је немогуће да пратимо твој пример. Живот којим ти живиш противи се људској природи. Зими, попут сове, седиш на ћошку димњака. У лето, јурцаш неуморно по пољима.”

Петрарка се насмејао на ове примедбе. „Ови људи”, рекао је, „мисле да су овоземаљска задовољства врхунско добро и не могу ни да замисле да их се одрекну. Ја имам пријатеље чије ми друштво неизмерно прија. Они су разних годишта и из различитих су земаља. Они се истичу врлином како у радној соби тако и на пољани, и високо су цењени због свог

познавања науке. До ових пријатеља лако је доћи, пошто су ми стално на услузи, и ја их прихватам у друштво или одбацујем, како ми је воља. Они никада нису досадни, већ одмах одговарају на свако моје питање. Једни ми причају догађаје из прошлости, док ми други откривају тајне природе. Једни ме уче како да живим, а други како да умрем. Једни, својом живахношћу, одагнају све моје бриге и разгале ми душу, док други пружају чврстину моме уму и уче ме важну лекцију како да спутам своје жудње и ослоним се само на себе. Они ми отварају, накратко, разнолике алеје свих уметности и наука, и ја се поуздано и у свим приликама ослањам на њихова сазнања. Заузврат, они траже само то да им обезбедим погодан простор у неком углу мог скромног стана, где могу да се одмарам у миру, јер се ови пријатељи више радују тихој повучености, него метежу друштва.”

Доминико Манчини (савременик Петрарке)

Залуд ратар баца семе,
Ако га после не пожње на време.
У борбени поредак генерал војску ставља,
Узалуд, ако у борби победу не прославља.
Врли подвиг достојан је хвале,
Без кога закасни савет ништа не вреди.
И саветници ту заслужују хвале,
Мада живе доприносе дају мале.
У акцију не ступају учене главе,
Због старости, исповести или болести.
Ни филозофима није ускраћена хвала,
Чији мудри савети вековима трају,
Пак узалудно живот у учењу им прође,
Нема краја писању, а ни циља.
Муче мозак над чудним и скривеним стварима,
Које не доносе знање, ни радост ни корист.
Сумње их муче и ноћу и дању,
Читање их не радује нити поучава, већ додијава.
Четири ствари књиге треба да донесу,
Мудрост, побожност, радост и корист.

...

Потражи ствари које нас нас срећним чине,
И када их нађеш, чувај их у недрима.

...

Узалуд на учење траћимо време,
Кад избегавамо да радимо ствари које већ знамо.

...

Боже, онај ко ти је посветио разум и знање,
Пита се како ова два дара да утроши.

(Libellus de quattuor Virtutibus, Париз, 1484, превео Сер Џон Денам, у: Енглески песници од Чалмерса, том VII, стр. 255)

Џефри Чосер

И оксфордски богослов ту је,
Што одавно на студије логике пошао је.

...

Уз узглавље њему стоје,
Књиге Аристотелове филозофије,
Њих двадесет у повезу лепом.

...

Иако је филозоф био,
Мало је злата у каси имао,
А од пријатеља све што би добио,
За књиге и учење би дао.
(Пролог Кантерберијских прича)

Иако ми памет није јача страна,
Моје срце књиге иште,
Само њима ја верујем снажно
И ништа ми друго није важно.
Осим, ако усред ведрог маја
Не започне забава без краја.
Птице поје, цветови се буде,
Кажем збогом љубљеним књигама.
(Пролог поеме „Легенде о добрим женама”)

Из старих поља, тако човек збори,
Дође ново жито, баш сваке године,
А из старих књига, у најбољој вери,
Дође нова наука што човека вине.
(„Птичја скупштина”)

Томас Кемпијски

Ако желиш да успеш, читај понизно, чисто и са вером, и не зажели никада да будеш чувен по учености.

(Књига I, глава V)

Уистину, када нам дође судњи час, неће нас нико питати шта смо прочитали, већ шта смо учинили, ни да ли смо се учено изражавали, већ колико побожно смо живели.

(Књига I, глава VI)⁸

Јоаким Штерк ван Рингелберг

Нека се нико не осећа обесхрабrenим ако од почетка није свестан велике користи од учења. Као што знамо, казаљке сата неумољиво иду напред, без обзира на то што ми не можемо да приметимо њихово тренутно кретање. Као што видимо дрвеће и биљке да расту и сазревају, иако не можемо да приметимо њихов раст из часа у час, тако знамо да учење и бављење науком, иако је у моменту посматрања напредак неприметан, сигурно иду напред. Трговац је срећан ако после десетогодишњих путашествија, после бројних ризика, напослетку увећа своје богатство. Да ли ћемо ми, малодушна створења, изгубити наду после првог покушаја? Не! Чиме год ум да се бави то сигурно има своју сврху. Било би боље да ово усвојимо као своје начело.

...

За оне који су навикли да проводе више времена у дремежу него бавећи се науком, а хоће да прихвате ове наше примедбе, крајње користан биће будилник, који може да се подеси на било који изабрани сат. И ја, када сам на неком путовању, или када одседнем у неком месту где оваквих направа нема, спавам на два равна комада дрвета, положена попречно на мој кревет, да не бих предуго дремао. Нисам због тога имао никакве непријатности, јер из искуства знам да када сам уморан, спавам дубоким сном, без обзира на неудобност лежаја, а када се довољно одморим, та неудобност ме натера да устанем. Но, за већину би ово био непријатан експеримент и мало њих би се одлучило на тај корак, ма како да су одани књижевном раду. Стога, радије препоручујем будилник или нешто што је далеко боље од оба начина буђења, а то је чврста одлука да се не дрема после одређеног сата ујутро.

...

Удаљимо се од онога што је ситно и безначајно и бацимо се на проучавање онога што је достојно наше природе и наших могућности. Сви ми вреднујемо своја материјална добра, али много више би требало

⁸ Цитати су из ауторовог дела *De imitatione Christi* – прим. прев.

да ценимо своје време. Ипак, наше понашање је тако неразумно да ако неким несрећним случајем изгубимо део имовине, који уз мало труда може лако да се надокнади, плачемо до неба. Међутим, не само да са равнодушношћу гледамо на губитак времена, које не може никада да се врати, већ јасно показујемо радост и задовољство.

...

Онај ко тежи да постане учењак преузео је на себе нимало лак задатак. Океан литературе је безграничан. Како неко може да се отисне на путовање, чак и некуда близу, ако дангуби на обали? Једина нада нам је да уложимо напор. Нека нам марљивост буде једина награда. Ако нисмо обазриви да уберемо плод времена, док смо још у јесени живота, на крају зиме живота отићи ћемо у гроб као животиње које само нестану, не остављајући потомству никакав доказ свог постојања.

(*De Ratione Studii*, Ерпенијусово издање из 1619, превео Џ. Б. Ерп, који је дело насловио *Liber vere Aureus* или *Истински златан спис*)

Еразмо Ротердамски

Као прво, није важно колико учите, већ колико добро научите. Следећи ово упутство нећете само добро да научите, већ и са лакоћом. Када се уметник користи правим уметничким поступком он ће своје дело да уради не само добро и брзо већ и са лакоћом. Распоредите задатке у току дана, као што су то радили Плиније Млађи и папа Пије Велики, људи вредни тога да их запамтимо. На почетку, најзначајније је да саслушаш излагање учитеља, и то не само пажљиво, већ са жаром који ти не дозвољава да га полако пратиш у његовим расправама, него да покушаш да га помало и претекнеш. Добро упамти све његове беседе, а већи део њих стави и на папир који је верни чувар речи. Води рачуна да се не ослањаш на њих, као што је то радио онај смешни богаташ о коме говори Сенека, а који је сматрао да су све књиге које су његове слуге поседовале биле његово власништво. Немој да дозволиш да ти радна соба буде крцата књигама, а ти сам да будеш неук. Не допуштај да ти исклизне из памћења оно што чујеш, већ то понављај у себи или наглас другима. Немој овим да се задовољиш, већ одвоји време за промишљање, што је нешто, како је писао Св. Аурелије, што најбоље потпомаже и довитљивост и памћење. Сукоб и битка умова на један изузетан начин показују снагу генија, уздижу је и увећавају. Уколико си у недоумици око било чега, немој се стидети да питаш или, ако си погрешно, да грешку исправиш. Избегавај учење у касне сате и када није право време за то, јер се тако убија памет и веома лоше утиче на здравље. Музе воле јутро и то је право време за учење. После ручка иди да вежбаш или да се прошеташ уз весео разговор, а дотле учи. Што се тиче исхране, једи тек толико да ти не страда здравље, а не онолико или више од онога што би заиста могао појести. Пре и после вечере иди да се прошеташ. Пре спавања прочитај нешто изузетно, нешто вредно памћења и размишљај о томе док не уто-

неш у сан, а када се ујутро пробудиш, преслишај се. Имај увек на уму ову Плинијеву сентенцу: „Време које није посвећено учењу изгубљено је време.” Размисли о томе да ништа није тако пролазно као младост, која када једном оде више се не враћа. Но, сада сам постао онај који кори, уместо онај који усмерава. Драги мој Кристијане, следи ове упуте или неке боље ако имаш и збогом остај.

(*Расправе: „О начину учења”*. Упућено Кристијану од Лубека. Штампано Елзевир 1643, на основу латинског издања П. Скривера.)

Николо Макијавели

Када падне вече, вратим се кући и одем у радну собу. [...] Уђем у античке дворане људи из давнина, који ме са љубављу дочекају, где се нахраним храном која је само моја и за коју сам рођен. Ту могу да разговарам са њима без разметања и могу да их упитам за мотиве њихових дела, а они ми одговарају врлином своје људскости. Сатима смо заједно и невоље живота више ми не сметају, заборављам све муке, не плашим се сиромаштва, па и сама смрт ме не ужасава, јер сам се заправо стопио са онима са којима разговарам.

(*Дела Макијавелија*, италијанско издање, 1813, том 8)

Мартин Лутер

Свака добра књига је посао и сваки добар посао је књига.

Свако ко жели да има успеха у учењу, у било којој врсти уметности уопште, треба често и по више пута да се преда читању истинитих и сврсисходних књига. Читање мноштва књига збуњује, уместо да подучава, попут оних људи који живе свуда и нигде им није дом.

(*Необавезан разговор*)

Роџер Аскам

Пре него што сам отишао у Немачку свратио сам до Броудгејта у Лестерширу да се опростим од племените даме Џејн Греј са којом сам се веома често виђао. Њени родитељи, војвода и војвоткиња, били су у лову са целом својом свитом, господом и дамама. Пронашао сам је у њеној соби као чита *Phædo Platonis* на грчком, и то са таквим одушевљењем са каквим би неки господин читао веселе Бокачове приче. Након поздрава и формалности, у току разговора упитао сам је зашто пропушта онакву разоноду у парку? Смешећи се, одговорила ми је: „Спознала сам да је сва та њихова забава у парку само сенка задовољства коју ја проналазим у Платону. Авај! сиротани, никада нису осетили шта значи истинско задовољство.” „А како сте ви, госпођо”, рекох ја, „овако снажно спознали задовољство? И шта Вас је то тако очарало, јер не видех много жена, па чак ни мушкараца, који су то постигли.” „Рећи ћу Вам”, рече она, „праву

истину, која ће можда да Вас зачуди. Једна од највећих предности коју ми је Бог подарио јесу хладни и строги родитељи и тако мио учитељ. Када сам у присуству оца или мајке, било да говорим, ћутим, седим, стојим, ходам, једем, пијем, веселим се или тугујем, шијем, играм, плешем, или радим било шта друго, морам то да урадим на такав начин и са таквом мером да буде напросто савршено, као да је дело самог Бога. Иначе ме тако наруже и тако жестоко изгрде, а понекад и уштину, угризу, ударе и казне на друге начине (које од стида нећу именовати), тако ружно и без мере, да помислим да сам у паклу, све док не дође време да одем код г. Елмера. Он ме подучава тако благо и тако пријатно, и учење ми чини дивно примамљивим, да све време док сам са њим ни о чему другом не размишљам. Када се подучавање заврши, ја паднем у очај, јер осим учења, све остало што радим пуно је јада, бола, страха и непријатности. Зато ми књига причињава толико задовољство и свакодневно ми доноси све више радости и задовољства у свему што радим, а што је за мене безначајно и досадно.”

Радо се сећам овог разговора, зато што је вредан памћења, а и зато што је то био наш последњи разговор и последњи пут када сам видео ову племениту и часну даму.

...

Не желим овом мојом причом да поручим младој господи да не треба да дижу главе са књиге и да због учења пропусте искрену забаву и добру разбирлигу: заиста то не мислим. Добро је познато да и сам волим и користим свако окрепљење и разоноду који су у складу са мојом природом и способностима. Осим природне склоности, ни у просуђивању такође никада нисам био стоик у доктрини или анабаптиста у религији, да ми се не би свидела весела, пријатна и разиграна природа, ако она није у сукобу са законом, мером и поретком. Зато бих желео да, поред добро организованог времена, читањем увећам своје знање језика и науке. Млада господа треба да користе и уживају у свим отменим вежбама и господској доколици. А ево и доброг разлога за то: сам господски град Атина, који сам са правом хвалио, поставио је, мудро и после доста промишљања, музе, Аполона и Атину Паладу као учитеље њиховој младежи. Поред учености, музе су и даме плеса, раздраганости и весеља. Аполон је био бог стрељаштва и веома је вешто свирао инструменте. Атина Палада је такође била и богиња рата. Стога, ништа друго нисам хтео да кажем, већ да учење увек треба да се комбинује са искреним весељем и пријатним окрепљењем. И рат треба да се води памећу и обуздава мудрошћу.

...

Заиста, књиге општег садржаја потребне су да уведу човека у свет општег знања, како да сложи по реду све што чита, *ad certa regum capita*, а не да лута по радној соби. Требало би да се занима сижеима и књигама општег садржаја, а не да се оптерећује свакодневним уређивањем радне собе. Затим, да врло марљиво чита, првенствено Свето писмо, а уз то и

еминентне теологе, и да тако научи да прави разлику између ауторитета једних и савета других, пошто имамо толико тобожњих и необразованих свештеника, чије учење је настало на летњој жежи, па нестало са божићним снегом. Ова навика не мора да се примењује само код писања великих дела, него би могла мудро да се употреби у уобичајеном дневном писању писма или чега другог. Другим речима, треба марљиво читати, помно испитивати, гледати и мудро сагледати, што је увек више него довољно. Јер, сасвим је сигурно да увреда више боли када је написана, као што је сигурно да се многи пре разболе од претеривања у обиљу, него због оскудице или немаштине. И због тога је најбољи енглески доктор онај који препише чишћење организма: као кад се прави сажетак неког дела, на тај начин сав вишак се избаци. Тако људски организам сигурно неће бити пун зловоље, као што је људски ум (ако је млад, похлепан, надмен, заљубљен у себе, као што већина јесте) пун маштарија, убеђења, заблуда и грешака, не само у глави, већ и на папиру и у говору.

Сви други људи, чак и они који су домишљати у свакој прилици и имају шта да кажу свугде и о свему (осим ако не науче да користе ову добру лекцију о сажетку), најчешће начине веће грешке него они досадни, крути, ћутљиви људи. Они који брзо мисле и добри су говорници, охрабрени својом способношћу да на ненадане упите увек кажу више, а можда и боље од других, мање су марљиви и уче мање него што би требало, те обично имају и мање знања и слабије им је расуђивање код неких дубокоумних питања него што је то случај са мање интересантним и мање причљивим људима.

При сваком учењу и проучавању морате да следите неколико одабраних, а углавном само једног, из наше школе говорништва, било због његовог писања, било због речитости. Као и код сликања и портретисања, мудри људи не бирају уметника по томе да ли може добро да наслика руку или лепо обликује ногу, већ да ли може у потпуности да прикаже цело тело мушкарца, жене или детета. Поред тога, треба да буде вешт да свакој од ове три форме, према својственим карактеристикама, подари прави облик, истинску фигуру и природну боју, достојне фигуре мушкарца, лепоте жене и љупкости бебе. Тако и ми у нашој школи тражимо оне које ћемо да следимо, оне који су у стању да увек о свим темама предају јасно, да пријатно разгале и да снагом мудре речи заведу све оне који их слушају или читају.

...

Због незнања људи не желе, а због лењости се и не труде, да достигну какво-такво савршенство. И часни песници Атине и Рима водили су рачуна да прво испоштују мишљење ученог човека, па онда да се повинују вољи просте светине. Тако и сада, када би људи у Енглеској гајили дубоко поштовање према учењу, вештини и расуђивању, и не би се усуђивали да пишу, сем ако не поседују знање и марљивост да истраже не само меру у сваком стиху (као што свака незналица лако може) већ и истинитски

квантитет сваке стопе и слога (јер то само учени могу да раде, попут Грка и Римљана), онда се брзоплете незналице, које могу лако да наброје и по четрнаест слогова и запну на свакој рими, засигурно не би усудиле, јер немају знања, или не би хтеле, избегавајући сваки напор, да буду толико запослене, као што сада јесу, а књижаре у Лондону не би биле тако пуне разуздане и неправилне риме, као што обично јесу. Но, данас су највеће језичке ништарије најспремније да пишу. Многи, свакодневно, пишу књиге и баладе, помпезно приказујући цветове и пупољке на којима уопште нема ни корена учења нити плода мудрости.

(Учитељ, Књига I, Дела Аскама, од др Џајлса, том III, 1864)

Мишел де Монтењ

Дружење са књигама је нешто сигурно и нешто лично наше. Оно препушта сва остала преимућства другима, али за себе задржава постојаност и лакоћу употребе. Прати ме у стопу и помаже ми стално на мом животном путу. Бодри ме у старости и самоћи, олакшава ми терет доколице и ослобађа ме непријатног друштва у свако доба. Тупи ми оштрицу бола, уколико он није толико јак да ме целог обузима. Да бих се ослободио nelaгодних мисли, окренем се својим књигама. Оне ме одмах вежу за себе и одагнају све друго из мојих мисли, и не буне се што сам се окренуо њима у потрази за стварнијим, природнијим и живљим интересовањима. Оне ме увек прихватају са истом добротом. [...] Не треба жалити болесног човека, коме је лек надамак руке. Ово мишљење, искуствено и практично веома истинито, проистекло је из мноштва корисног што сам из књига добио, па ипак, слабо их употребљавам, колико и онај који о томе ништа не зна. Уживам у томе, као тврдица у свом благу, јер знам да уживати могу кад год зажелим. Мој ум је задовољан овим што имам. Никада не путујем без књига, ни у миру ни у рату, па ипак пролазе дани, па и месеци, а да их ни не погледам. Читаћу их сада, кажем себи, или сутра, или кад ми се прохте, а време лети без пардона. Не може се ни замислити до које мере сам спокојан и задовољан што их имам уз себе, да ме орасположе када ми је то потребно и да ме подсети на то какво ми олакшање и подршку у животу доносе. Оне су најбољи пртљаг који човек може да понесе на животни пут и веома жалим оне образоване људе који га немају. Па ипак, радије прихватам неки други вид разбибриге, колико год да је лака, јер знам да ме никада неће изневерити. Када сам код куће, често сам у библиотеци, где се уједно бавим и свим породичним питањима. Када сам у библиотеци, могу да видим башту, двориште, задње двориште и већи део куће. Ту прелиставам једну, па другу књигу, на разне теме и без неког реда. Уз једну дубоко размишљам, из друге записујем и диктирам, ходајући тамо-амо, разне ћудљиве мисли попут ових које су управо пред вама. Библиотека се налази на трећем спрату куле, у чијем приземљу је капела, а на другом спрату је соба са помоћном просторијом и плакаром и у њој се обично

одмарам. Изнад ње је велика гардероба, која је некада била врло слабо коришћена просторија. У библиотеци проводим највећи број дана свога живота и већи део сати у дану. Тамо никад не боравим преко ноћи. У њој се налази и лепо уређен радни део где преко зиме може да се наложи и ватра, а прозори пружају довољно светлости и веома леп поглед. Да се не плашим напора више него трошкова, и то напора који ме одвраћа од сваког посла, лако бих могао да на истом спрату додам галерију од сто корака дужине и дванаест ширине, са сваке стране, пошто већ постоје зидови одговарајуће висине који су подигнути у неку другу сврху. Свако место за одмор захтева шеталиште. Мисли ми се успавају ако мирујем. Машта се не покреће сама, већ је ноге покрећу. Тако је и онима који уче без књига. Радни део је кружног облика, а равног зида има довољно само за сто и столице, тако да су ми све књиге у видокругу, послане око мене на пет редова полица. Радни део гледа на три стране и има шеснаест корака у пречнику. Преко зиме нисам стално тамо, јер је моја кућа на узвишици, као што јој и име каже,⁹ и ниједан други део куће није толико изложен ветру и невремену као овај који највише волим. Пошто је неприступачан и мало забачен, ту сам далеко од гужве, а и прија ми да се размрдам. Ту сам, што би се рекло, у свом царству, трудим се да будем његов апсолутни владар и одвојим овај кутак од сваког друштва, било да су у питању жена, деца или неко са стране. На другим местима имам само помало неодређен ауторитет на речима. Мислим да је јадан онај који у свој кући нема кутак само за себе, где може да се осами и одвоји од других. [...] Сматрам да је подношљивије бити увек сам него сам никада не бити. Ако ми неко каже да је забава и разбибрига понижавање муза, одговорићу му да он не познаје вредност забаве и разбирите онако како је ја познајем. Не могу да не напоменем како је сваки други циљ смешан. Живим од данас до сутра и, уз дужно поштовање, живим само за себе. Све моје жеље ка томе стреме и ту се завршавају. Када сам био млад учио сам да бих се хвалисао, док нисам постао мало мудрији, па сада учим због сопствене разоноде, а не зарад неке добити. Испразни и расипнички однос који сам гајио према књигама, и то не само да бих задовољио своје потребе и недостатке, већ више због украса и разметања, сасвим сам одбацио. Књиге пружају многе очаравајуће квалитете онима који знају како да их одаберу. Но, свако лице има и своје наличје. То је задовољство које није непомућено и чисто, као што нису ни многа друга. Оно има својих недостатака и то великих. Наравно, ум се вежба, али тело, о коме такође водим бригу, није активно и постаје отежало и снужено. Не знам шта би друго било штетније за мене и шта бих требало више да избегавам у овим мојим позним годинама.

(О три врсте дружења, превод Чарлса Котона, 1685)

⁹ Монтењ (montaigne) на француском значи брег или планина – прим. прев.

Џон Флорио

Почаст књигама

Поштовани су они који су тога вредни,
Који су потомству оставили сачувана у књигама
Имена хероја и њихова храбра дела.
Иначе би сва њихова слава умрла,
Попут воденог биља на сувом,
Сва би њихова величина заборављена била,
А где и када су били на врхунцу нико не хаје!
Статуе, гробнице и други споменици
Који се принчевима подижу
Јадна су подсећања, затворена у одајама,
Где их мало људи види, за разлику од књига
Које широкој публици
Описују како су они живели, а не где леже!

(Предговор другом издању Монтењових есеја у преводу Џона Флорија из 1613. У вези са овим сонетом види на стр. 248 белешке у књизи *Благо енглеских сонета*, уредника Д. М. Мејна)

Заједнички молитвеник

Читај, бележи, учи и сачувај у души.

(Молитва за другу недељу Адвента)

Џон Лили

[...] више ти доликује радна соба препуна књига, него новчаник препун новца.

(Јуфјуис, анатомија мудрости)

Сер Филип Сидни

Јасно је да знање треба да управља свим нашим делима и то најбоље знање стечено читањем.

Лорд Бејкон

Учење нам доноси радост, речитост и вештину. Радост нам доноси у самоћи и повучености, речитост у разговору, а вештину у расуђивању и вођењу послова. [...] Читајте, да бисте одмерили и промислили, а не да бисте противуречили и оповргавали, слепо веровали или пронашли са-

говорника. Неке књиге се само пробају, друге се гутају, а само неколицина се полако конзумира. Тачније, неке књиге се читају само у деловима, друге се читају површно, а мали број њих се чита у целости, предано и пажљиво. [...] Човек се кроз читање употпуњује, кроз расправу стиче сигурност, а кроз писање прецизност. Стога, ако човек мало пише, онда је потребно да има велику меморију, ако даје мало савета, онда је потребно да има увек спреман одговор, а ако мало чита, потребно је да буде веома лукав и да изгледа као да зна и оно што не зна.

Представе људске памети и знања трају у књигама, изузете од брига времена и спремне за непрекидно обнављање. Можда и није пригодно да се називају представама, пошто су и даље активне и сеју своје семе у главама других, инспиришући бесконачна делања и размишљања у времену које долази.

У потрагу за знањем крећемо, понекад, из природне радозналости и љубопитљивости, понекад да забавимо ум разноврсним задовољствима, понекад због поноса и угледа, понекад да бисмо извојевали победу у борби умова, али углавном да бисмо извукли неку материјалну или професионалну корист. Ретко се дешава да свој умни потенцијал искрено употребимо за добробит других људи. Знање је попут кауча на коме се одмара истраживачки и неспокојан дух или пак попут терасе са лепим погледом по којој немиран и непостојан ум хода горе-доле. Можда знање представља државно здање где ће надмени ум да се узвиси, можда утврђење или стратешку позицију за сукоб и препирку или пак трговину за стицање добити, а не благо стечено у славу Творца које нам олакшава живот.

Као што се око радује светлости, ухо лепој музици, тако се и ум, који представља самог човека, радује кад открива скривена дела, разноликост и лепоту природе. Када тражимо истину, као да јој се удварамо и са њом љубав водимо. Када истину познајемо, она нам је блиска. Када верујемо у истину и када је користимо то је најбоља и најузвишенија страна наше природе. Неук човек не зна како да урони у себе, ни како да се преиспитује и не зна да је „*suavissima vita indies sentire se fieri meliorem*”.¹⁰ Човечији ум свим силама настоји да не лебди, већ да нађе нешто чврсто и непокретно, попут небеског свода, за шта се може придржати у својим хитрим кретњама и истраживањима. Аристотел тежи да докаже да у свим телесним покретима постоји нека тачка мировања. Он изврсно тумачи причу о Атласу, који је стајао непомичан и држао небеса да не падну, и то на половима света око којих се земља окреће. На сличан начин, људи ревносно траже у себи неког Атласа или неку осу промишљања која може, у извесној мери, да ублажи колебање и необузданост разума, које можда може да узрокује пад њиховог неба.

Када се човек бави било каквим проучавањима, нека одреди време за то, али нека не води рачуна о времену када је у питању оно што годи његовој природи, јер ће мисли саме ка томе да му лете.

¹⁰ Најлепше је када си сваким даном све бољи – прим. прев.

По мом мишљењу, најбољи су списи које пишу учени људи. Много су природнији од беседа и јавних говора и знатно напреднији од расправа или пригодних говора.

Самјуел Данијел

О, блажена књиго! Сва раздобља спајаш у једно
И сви живе животом својим.
Причамо са онима којих више нема,
А мртви живима савете дају.
Преко тебе ће још нерођени знати
Шта смо осећали и шта се збивало с нама.
Душо целог света, постоје ли без тебе на земљи
Истински величанствена знања?
[...] Какву лепоту и радост свету доноси
Добра књига, вредна читања?
(„Музофил, садржи општу одбрану сваколике учености”)

Од књига, госпо, не можемо постати паметнији
Већ се морамо потрудити сами;
Али књиге чине да нам се памет окрене
На праву страну, ка здравом расуђивању.
И кад суштину истине не видимо,
Књиге су ту да нам је покажу.
Оне души дају најбољу разоноду
И подстичу нам дух на узвишене мисли и часне циљеве.
(„За лејди Луси, грофицу од Бедфорда”)

Вилијам Шекспир

Мени је, сиротану, моја библиотека
Била довољно велико војводство.

...

Знајући колико их волим, допремио је,
Из моје библиотеке, све оне књиге
Које ценим више од свог војводства.
(*Бура*, I, 2)

Господине, никада се он није заситио посланица које пружају књиге.
(*Ненаграђени љубавни труд*, IV, 2)

Књиге, уметности, учитељи,
Приказују, обухватају и надахњују читав свет.
(*Ненаграђени љубавни труд*, IV, 3)

Дођи у моју библиотеку и изабери шта ти срце жели,
Па ублажи своју бол.
(*Тит Андроник*, IV, 1)

Алонсо од Арагона

Алонсо од Арагона имао је обичај да каже, у славу старости, како су позне године добре из четири разлога: старо дрво најбоље гори, старо вино најлепше се пије, старим пријатељима највише се верује, а стари писци најбољи су за читање.

(*Бејконове Апофтегме*, бр. 101)

Антонио де Гевара

Истински мир ужива онај ко живи у сопственој кући и имању које му је Бог подарио. [...] Веома је лоше када му се тај мир наруши. Онда не проводи време у тражењу задовољстава, већ се бави уређивањем послова у свом дому, образовањем своје деце и домаћим васпитањем. Мир му не нарушавају бурна дешавања, већ благи поветарац и нечујни дах ветра, који га освежава и милује. Све обавља на примерен начин, уређује свој живот разборито, не по мишљењу других људи, већ на основу свог сопственог искуства. Зна да овде неће да живи заувек и стога често мисли о труљењу и смртном часу. [...] Када неко живи на селу, има времена за свог слугу, па када му се пружи каква прилика нема разлога да се жали да није дошла у право време, иако је он само дискретни посматрач свог живота. [...] Ништа му неће ускратити уживање са књигама, приврженост вери или дружење са пријатељима.

...

Свако ко живи на селу и издржава се од свог сопственог имања срећнији је од краља, па чак и ближи божанском блаженству. Он ту може, без икакве бојазни, искрено да ради и да прича оно што одговара голој истини. Има слободу избора у свим својим активностима. [...] На селу можемо безбрижно и весело да разговарамо са познатим пријатељима, било у кући или у неком хладу, док се на јавном месту много тога изговори без неког циља, што саговорнике више изнурује него што им причињава задовољство. Међутим, човек повучен у тај мир и тишину чита поучне приче или побожне књиге и, врло често, понесен унутрашњом побожном радошћу, почне намах да хвали Бога и пева црквене и побожне песме. Овим духовним насладама, заноснијим од бајки и раскалашне музике свирача, која само заглушује и замара уши, храни се душа и крепи тело.

...

Мислим да је дан на селу лепши, дуже траје и у њему може да се ужива боље него било где другде. Тамо године пролазе мирно и дани се лагано смењују, толико да човек осети извесну испуњеност и задовољство у сваком часу, па се напаја самим временом, које прождире све остало. О, ко би могао у потпуности да искаже срећу и задовољство сеоског живота! [...] какав ужитак и окрепљење доноси посматрање сеновитог зеленила, лепоте и узвишености високих и древних гајева, сађење и одржавање воћњака, цвећа и саксијског биља. Обављамо ове безбрижне послове уз лаку и веселу песму, а понекад се попнемо на свеж и здрав брежуљак, па се спустимо у загрљај долина, мирисних и росних ливада, па слушамо пој птица, жамор пчела, жубор извора и пријатне разговоре орача. Ту можемо неометано да шетамо и да разговарамо са мртвима, као што је говорио Катон Цензор, односно, да читамо благочастива дела учених људи, који, напуштајући овај свет, оставише иза себе своје племените мисли за добробит потомства и зарад очувања сопствених часних имена.

(Величање среће сеоског живота, оригинал на шпанском језику написао Дон Антонио де Гевара, бискуп у Картагени и државни саветник Карла V, немачког цара, а на енглески превео Х. Вон, силуриста,¹¹ 1651)

Жозеф Скалигер

Волео бих да добро знам граматiku. Нико не може да разуме неког писца ако подробно не зна граматiku. Сви они који ниподаштвају учене граматичаре, без изузетка су бестидни тупани. Од чега потичу сви они неспоразуми око религијских питања, него од непознавања граматике?

(Скалигерана)

Стара енглеска песма

Књига у сеновитом куту,
У кући или у природи,
Где зелено лишће шапуће над главом,
Или се гласови чују са улице.
Ту могу да читам на миру,
Књигу нову или стару;
Јер једна изврсна књига
Боља ми је него злато.

¹¹ Хенри Вон (Henry Vaughan, 1622–1695), велшки песник и лекар, био је поклоник древног племена Силура које је живело на подручју данашњег јужног Велса – прим. прев.

Непознати писац из 16. века

Када сагледамо књиге из угла њихових читалаца или аутора, већ при првом помињању добијају преимућство над другим високо цењеним стварима у читавом свету. Књиге су гласови мудрости према којима треба да се управљамо. Оне су најбољи посао: посвећеност књигама доноси више добити него сви други послови у животу. Оне су неуморни саветодавци, жустри господари. Ефикасне су, лако им је приступити и никад не оставе корисника незадовољног. Оне су добро друштво и најбољи пријатељи. Када имамо сумњу ту су да саветују. Када смо обесхрабрани дају утеху. Оне су поглед у будућност, за путника намерника брод или коњ, најбоља разонода за запосленог човека, опијум за досаду и најбоља храна за ум, врт су природе и семениште бесмртности. Време (непотребно) проведено без њих је протраћено, али смо са њима двоструко на добитку. Време које ти је одузето и отргнуто, због много посла, залудних посетилаца, или због сопствене небриге, кроз књиге ти се враћа. Оне су сапутнице душе и лек против смрти. Коначно, закључујемо да нема таквог блага каква је библиотека.

(Из увода у Алибонеов критички речник енглеске књижевности. Име аутора није дато.)

Џозеф Хол

Ништа ме не зачуђује више од тога како неки човек, а пре свега научник, може да буде докон, када постоји толико начина за унапређивање умних способности, таквог милог знања, шаролике науке и наметљивих мишљења. Занатлије раде у пракси, а ми још увек учимо. Док се други врте у истом кругу досаде и презасићености, наш избор је бесконачан. Друге активности захтевају одмор и разоноду, док је сам наш рад заправо разонода. Никада не бисмо пожелели да радимо ишта радије од овога. Какво је мноштво књига написано о уметности и језицима! Како је бескрајна та књига коју је Бог написао о овом свету! Књига у којој је свако створење слово, а сваки дан нова страница – коме може да досади нешто такво? Ко не би био усхићен и очаран откривањем мудрости у поезији, дубоке мисли у филозофији, прецизности у математици, низа догађаја у историји, красне речитости у говорништву, небеске светлости и посвећености вери у богословљу, и толико много драгуља на правим местима? После свега овога, хајде да отворимо очи. Не можемо да се оглушимо о лекцију из ове свеобухватне књиге нашег Творца, која је вредна тога да је издвојимо и посветимо јој пажњу. Које биће није чудо Творца? Који то догађај не скреће његову пажњу?

Ако се уморни од разних обавеза загледамо у себе пронаћи ћемо један скривени свет мисли који нас гони да радимо опет и изнова, још ревносније и корисније. Наша тишина је сада гласна, наша усамљеност испуњена, и ми смо умирени, јер радимо нешто што је добро за многе. Ако смо некада били досадни сами себи, сада су врата за разговор отворена.

Од размене мишљења имамо и корист (поред задовољства), а лош је онај саговорник од кога ништа не научимо. Завидео бих неком усамљенику, кад бих могао да му поверујем, који, изолован од света и добровољно затворен у четири зида, пориче да је цео дан промишљао, а да му ипак недостаје наука да би променио мисли. Веома је тешко, и ван је људских моћи, одагнати презасићеност увек истим мислима. Међутим, као човеку који је поткован различитим знањима и који може да проучава оно за шта је тренутно расположен, чини ми се да време споро пролази. Како много има причљиваца који траће време у угодном ћаскању и жале се како брзо падне ноћ! Којем умном човеку би досадио разговор са ученим писцима, најбезазленијим и најмилијим пратиоцима? У каквом ли рају живи учењак који сваки дан, у истој просторији, може намах да разговара са свим славним мученицима и оцима? Он може, по својој вољи, да изабере језгровитог Тертулијана, тешког Кипријана, одлучног Јеронима, Златоустог Јована, божанственог Амбросија, усрдног Бернарда или небеског Августина (који сажима све претходно), и са њима да разговара и да слуша њихове мудре и посвећене савете, закључке и одлуке. Јесте, треба се уздићи још више са достојанственим Исавом, ученим Павлом, са свим осталим апостолима, или још више, слично Мојсију, са самим Богом.

Нека нас свет и презре, јер док имамо ове дивоте не можемо да му завидимо и не желимо да будемо неко други. Осим тога, трновит је пут до других задовољстава, а награда долази тек на крају. Ропски је рад копати у руднику, где ватра пржи, да би се добио грумен злата. Овде корист има власник златне полуге, а не онај који ју је пронашао, док нама сама потрага за знањем причињава задовољство. Наука је наш живот и не бисмо је се одрекли ни за шта на свету. Колико је онда слађи плод истраживања, свест о знању? Када душа то једном проба и упореди лако презре сву људску раскош. Идите сада, ви приземни људи, и наружите наше бледило, нашу оскудицу, наш нехај. Не бисте били тако раздрагани да нисте незналице. Ако ви нисте били жељни знања, не треба са висине да гледате на оне који га имају. Што се мене тиче, далеко од тога да хоћу да вас опонашам. Признајем да бих радије био дивља звер него богата незналица. Како то да отмени људи, који су већ добили предност рођењем, пореклом и бољим образовањем, тако презриво одбацују ту најљудскију, најразумнију и најплеменитију активност као што је бављење науком? Пре ће да одаберу сокола него књигу, пас је за њих боље друштво, бирају све и свашта, само не оно што треба. О, бесловесни умови! Да ли они мисле да их је Бог направио ради забављања, Он који чак и у свом рају не дозвољава задовољство без рада? А што се тиче дужности тела и ума оне телесне су саме по себи обично ниске. Дакле, само ум, тај частан и божански део тела, могу да упосле они који би да достигну највише људско савршенство и да се уздигну изнад већине. А шта је посао ума него учење, учењачка трговина? Сваки учењак је истински племенит. Хајде да ово питање изнесем пред наше школе и изазовем оне који их похађају да стану у његову одбрану. Ако ми не успе, нека ми не буде допуштено

да одем даље од предмета нашег разматрања. Стога, добро чинимо када сами себи честитамо на срећи. Ако то други ураде, биће подршка и нама, али више њима самима. Ако и не ураде, довољно је то што смо испуњени срећом и надахнути Њиме који нас чини оним што јесмо.

(Писмо господину Милворду)

Сваки дан је један мали живот, а цео наш живот је један дан који се понавља. [...] Дакле, они који се усуде да изгубе дан катастрофално су расипни, а они који га протраће очајни. Друге можемо најбоље подучавати на свом примеру. Дозволите ми да кажем Вашој милости како бих ја проводио дане, без обзира на то да ли је обичан дан или светац. [...] Сви дани припадају ономе ко је времену дао почетак и трајање, па ипак неке дане је и нама дао, не да им господаримо, већ да их користимо.

Дан не сме да нам прође да не мислимо на Њега. Ако се деси да на све друго заборавимо, на Њега не смемо. Прво, дакле, желим да се пробудим у одређено време, не кад ја хоћу, већ кад морам. Задовољство није разлог одмарања, већ здравље. Не управљам се много према сунцу, него према својим сопственим потребама, било телесним или умним. Ако ме мој поданик ум лепо пробуди, онда не би требало никада ни да спава. Засада би требало да се задовољи тиме да буде на услузи. Када сам отерао сан, јер ме није напустио сам, будим се увек са Богом. Прво помислим на њега, који је створио ноћ за одмор, а дан за путовања, а пошто их он даје, он их и благосиља. Ако рано ујутро испуним њиме своје срце, оно ће да одише њиме цео тај дан. Док се облачим (ни женски радознано, нити неуглађено и немарно) мој ум се бави својим следећим задатком, промишља шта треба да се уради, и по ком реду, и усклађује ми (колико може) време са послом. Кад то обавим, после кратког промишљања, одлазим до својих учитеља и пријатеља, до својих књига. Док седам међу њих, са крајњим задовољством, не усуђујем се да дотакнем ниједну, а да претходно не погледам у небеса и затражим благослов од онога коме су сва моја проучавања посвећена и без кога ја не могу ни да радим ни да будем од користи. После тога, из невеликог избора позивам оне који могу да ми буду од највеће користи, не водећи много рачуна о раздобљу којем припадају. Понекад се придружим групи учењака, и то оној древној, коју је црква назвала часним именом Отаца. Признајем, не усуђујем се да отворим њихове књиге без дубоког поштовања њихове побожности и озбиљности. Понекад се окренем новим богословима, којима само време недостаје да би постали класици. Књизи божјој увек сам окренут.

Ако се бар неколико сати не проведе са тим божанским делима, дан је изгубљен. Дужност ми налаже да се бавим овим делима, док нека друга дела прегледам по избору. Пре него што се уморим и презаситим, моја породица, пошто је обавила кућне послове, позива ме на заједничку молитву, али не без кратке припреме. Пошто смо ово извели са пуним срцем, враћам се пређашњем послу још снажнији и веселији. Пријала ми је ова пауза и промена, те тако проводим сате наизменично у разоноди и

раду. Једном су ми заузете очи, други пут руке, а понекад ум преузме сав терет. Чини ми се као да опонашам највештије куваре, који праве најбоља јела од разноразних мешавина. Један сат проводим са божанственим текстовима, други сат у расправи, а уз приче се одмарам од обоје. Сада, када је ум уморан од других послова, он почиње да преузима контролу. Понекад дубоко размишља и припрема се за каснија прегнућа, а понекад излаже своје мишљење у конкретној расправи, понекад за себе, чешће за друге. Не знам да ли ради или се игра док тако промишља. Сигуран сам да ниједна забава не доноси више задовољства, нити иједан рад више користи. Само пропадање слабог тела намеће ми мисли да су ова задовољства неосетно тегобна.

Тако бих и ја могао (попут звонара) цео дан да мењам сопствену музику и да се жалим више на то што је дан кратак него на то што је посао тежак. Докле год ми је овог мог малаксалог оклопа који ме прекида усред пријатног рада и приморава на предах и оброк, а потребно ми је и једно и друго, и докле год ми ум и тело нису у равнотежи, бољи увек прати слабијег. Стога, пре и после оброка не мислим ни о чему, заборављам на тренутак да се бавим проучавањем. Преокупиран ум одузима телу апетит, као што и пун стомак затупљује и успорава ум. Друштво, разговор, разонода, сада су пригодни и добродошли. Тако се припремам за оброк, не гурмански, већ лековит. Укусом можда нећу бити задовољан, али мој желудац хоће, зарад сопствене користи. Не мислим да је било које од ових задовољстава вредно само по себи, само је корисно јер ми омогућава да се бавим нечим бољим. Ако приметим да ми се укус неког јела допада, уплашим се прикривене замке и својевољно га одбијам. Могао бих и више да поједем, али не желим. Не враћам се књизи чим устанем од стола, већ после извесне паузе. Умерена брзина је сигурна потпора научном раду. Дела која су настала гоњена силним трудом или жељом, не постигну успех, или не опстају.

После мог другог оброка мање размишљам, само ми је сећање активно јер призива све оно што је тога дана примило у себе, а и срце ми је заузето испитивањем руку и уста и свих других чула, чиме су се бавила тога дана. А када дође вече, ниједан трговац не уноси своју робу, не чисти тезгу и не затвара прозоре пажљивије од мене који стишавам своје мисли и чистим ум. Био би јадан живот учењака који би, као камила, лежао под сопственим теретом. Када све ово обавим, окупљам породицу и завршавамо дан са Богом.

(„Како би требало провести дан”, у Писму мом господару Денију)

Какав свет мудрости на једном месту! Не знам да ли ме тај приказ више ужасава или храбри. Ужасава ме помисао да има још толико тога што не знам. Храбри то што ми ова разноликост помаже да сагледам шта би још требало да знам. Не постоји ништа истинитије од Соломонових речи да је писање књига бескрајан процес. Овај приказ то и потврђује – нема му краја. И заиста, штета би било да има. Бог је дао човеку душу

вредну и радну која, кад има подстицај, открива многе скривене истине кроз време и искуство. Потискивање ових истина било би штетно по људска бића, чији умови, попут низа свећа, треба да се разгоревају један о другога.

Наше мисли су најисправније када се њима бавимо и преносимо их у наша дела. Како сам срећан што могу, без оптужбе за некромантију, да призовем било ког античког учењака, људског или божанског, и поверим му све моје недоумице! Могу са задовољством да позовем цео сабор пресветих отаца и оштроумних богослова, из свих крајева света, да дају своје високо учено мишљење о свим питањима која им постављам! Не могу да бацитим ни летимичан поглед на неког од ових немих учитеља, а да не научим понешто. Нема разлога да се жалим на могућност избора. Не постоји закон који ме обавезује да прочитам све, али што више тога примамо и усвајамо, потребе и тежње нашег ума су све веће. Благословен Бог који је поставио тако сјајне луче у своју цркву. Сада нико не може да се жали на таму осим оних који су слепи својом вољом. Нека је благословено сећање на оне верне божје слуге, који су оставили своју крв, дух и свој живот у овим драгоценим делима, и својевољно уградили себе у ове трајне споменике који обасјавају пут другима.

(Пригодна размишљања)

Џон Флечер

Пусти ме да уживам.
Тамо где су ми књиге, моји верни пријатељи,
За мене је сјајан дворац
Где непрестано разговарам са старим мудрацима и филозофима.
Понекад, промене ради, попричам
Са краљевим и царевима и извагам њихове савете.
Позивам их на одговорност за све
Победе које су нечасно извојевали, и у машти критикујем
Њихове лоше скројене законе. Могу ли се онда
Одрећи трајних уживања зарад несигурне таштине?
Не! Ако се ти бринеш да увећаш богатство,
ја се бринем да увећам знање.
Дајте ми светла у радну собу!

...

Кад би ти сва винска бурад била пуна књига,
Повезаних у кору дрвета, или мистерија на пергаменту
Које су изјели мољци, он би ти сав подрум исушио и још би био
жедан.

Што се хране тиче, поједе у једном оброку толико томова књига,
Колико се у Паризу за један месец не поједе шева (чак да се и небеса
обруше).

(Драма *Старији брат*, чин 1, сцена 2)

Хенри Пичам

Поједини се, из књигољубља, потпуно затрпају књигама у добро опремљеним библиотекама, а остану празноглави. Желети много књига, а никада их не користити исто је као кад дете жели да му свећа гори уз узглавље док оно спава.

(*Савршени господин*)

Роберт Бертон

Од свега чиме можемо забавити ум када смо унутра, ништа није тако опште, што приличи свим врстама људи, и тако згодно за протеривање нерада и меланхолије, као учење. Шта је садржајније од читања, шетања, гледања мапа, слика, статуа и слично. [...]

Ко је толико заокупљен нерадом или изгубљен у лавиринту овоземаљских брига, невоља и незадовољстава, да га неће разгалити читање заводљивих прича, истинитих или измишљених, где ће, као у огледалу посматрати оно што су наши преци радили: почетке, разарања, падове, периоде општег добра, значајна дела појединаца и слично. Плутарх их назива *secundas mensas et bellaria*, десерт и забава, пошто су углавном читане на гозбама властеле. Има ли неко на кога није искрено утицао добро написан, страствен говор, убедљива песма, или неки пријатан и очаравајући разговор, као онај Хелиодоров (*Melancthon de Heliodoro*), *ubi oblectatio quaedam placide fluit cum hilaritate conjuncta*?¹² [...] За већину људи бављење науком је изванредно задовољство. Какав се само свет књига нуди из свих области уметности и науке, који пркоси могућностима самог читаоца! [...] Шта је ту толико истинито, шта тако пријатно? [...] Постоји толико много томова књига о праву, медицини и богословљу, у стиху или у прози, који доносе корист, задовољство, искуство и терају на размишљање! Сами њихови називи су предмет целих књига. Познајемо хиљаде различитих аутора, многе велике и добро опремљене библиотеке, које личе на кулинарске специјалитете направљене да задовоље свачији укус. Прави је тикван онај на кога ништа од овога не утиче.

[...] Ова учења су толико врсна да сви ти украси и богатства, попут детињих мехурића од сапунице, нису достојни ни да се пореде са њима. Ја бих и живео и умро за та промишљања која би ми донела више радости и искреног задовољства него што их ти имаш у свом твом бо-

¹² Где се срећа сусреће са задовољством – прим. прев.

гатству и разонодама, колико год да си богат. У овоме се и Кардан¹³ слаже са мношвом кад каже: „Часније је и узвишеније разумети ове истине, него управљати областима, бити леп или бити млад.” Свака врста науке доноси задовољство ономе ко јој је истински посвећен. Слат науке, попут Киркиног напитка, зачара научника тако да не може да је остави.

[...] Јулије Скалигер [...] свечано је изјавио да би он радије био аутор дванаест Луканових¹⁴ стихова или једне Хорацијеве оде, него немачки цар. [...] Када је краљ Џејмс (1605) дошао да посети наш Оксфордски универзитет, па је поред других здања обишао и чувену Библиотеку, коју је обновио сер Томас Бодли, по узору на Александријску, на одласку је рекао нешто изврсно: „Да нисам краљ, радио бих на универзитету. Кад бих морао да будем затвореник, по сопственој жељи бих волео да будем затворен у библиотеци, а не на неком другом месту, и ланцима увезан са толиким добрим писцима.”¹⁵ Учење је толико лепо и слатко да што више учиш више жудиш за учењем (као онај који има водену болест, па што више пије, то је жеднији). Учење је на први поглед сурово, *radices amaræ*, али *fructus dulces*, по речима Исократа, на послетку је пријатно. Што дуже људи живе, више су заљубљени у музе. Хајнсиус, кустос библиотеке у Лајдену, у Холандији, био је затворен у њој читаву годину. Неко би помислио да је то у њему изазвало гнушање према књигама, али напротив, заволео их је још више. „Чим сам ушао у библиотеку”, каже он, „закључао сам врата за собом и напољу оставио пожуду, славољубље, грамзивост и сличне пороке које потхрањује беспослица, мајка незнања и потиштености. У крилу вечности, међу многим божанским душама, заузимамо своје место блажен и узвишеног духа, жалећи све наше великаше и богаташе који нису спознали ово задовољство.” [...] Када неког савлада усамљеност или понесу пријатна меланхолија и празна уобразиља, а због беспослености не зна како да потроши своје време, или је разапет овоземаљским бригаама, не могу да му препишем бољи лек од читања [...] под условом, наравно, да ова болест није последица превише учења, јер у том случају само се долива уље на ватру, а нема од тога ништа опасније. Свако треба да пази да не преоптерети ум и не претвори се у скелет. [...] Читање је прописано само онима који су беспослени, чије су мисли узнемирене или су понесени празним мислима и маштаријама које им скрећу пажњу са правог промишљања и њихове мисли усмеравају на другу страну (иако разноврсна литература или озбиљна тематика не би наштетила никоме). Ништа не помаже боље од читања. [...] Читајте Свето писмо, за које Хиперијус¹⁶ каже да је само по себи добробит јер „ум је на

¹³ Вероватно мисли на Ђиролама Кардана (Girolamo Cardano, 1501–1576), италијанског лекара, математичара, физичара, астронома и коцкара – прим. прев.

¹⁴ Марко Анеј Лукан (Marcus Anneus Lucanus, 39–65), римски песник – прим. прев.

¹⁵ У средњем веку књиге су биле ретке, па су у библиотекама везиване ланцима за полице из безбедносних разлога – прим. прев.

¹⁶ Андреас Хиперијус (Andreas Hyperius, 1511–1564), протестантски теолог – прим. прев.

тај начин одвојен од свих земаљских брига и има више мира и спокојства.” Св. Августин је лепо рекао да је то *scientia scientiarum, omni melle dulcior, omni pane suavior, omni vino hilarior*: чаробни напитај, нешкодљиви тоник, најслађи лек, утешитељ увек на располагању. Златоусти такође додаје: „Грање и лишће које се исплете да буде заклон за стоку у врелини летњег дана, освежи је својим угодним хладом као што читање Светог писма разгали и утешу потресену душу, жалосну и ојађену.” [...] *quod sibus corpori, lectio animæ facit*, вели Сенека, „оно што је храна за тело, то је читање за душу”.

[...] Кардан назива библиотеку физикусом душе. „Божански писци јачају ум, чине човека смелим и непоколебљивим и (као што каже Хиперијус) божанско друштво неће дозволити да се ум мучи неразложним мислима.” Меланхоличним људима Рази¹⁷ предлаже трајну дискусију, вечити разговор о неким историјским догађајима, причама, песмама, тренутним догађањима и слично, које хране ум као што храна и пиће хране тело, и исто толико га усређују. [...] Липсиус¹⁸ каже: „Када читам Сенеку, чини ми се да сам изнад свих људских судбина, на врху брда изнад свих смртника”. [...] Сугерисао бих му да се против меланхолије бори читајући и световне и духовне писце, да својевољно себи зада неки задатак и тако скрене своје меланхоличне мисли. [...] Нека доказује теореме из Еуклидових последњих пет књига, нека вади квадратни корен, или нека учи алгебру за коју Клавијус¹⁹ каже да: „Од свих људских наука, ништа није тако врсно и угодно, тако тајанствено и тешко схватљиво, тако очаравајуће, тако чудесно, тако заносно, а и поред тога тако лако и пуно радости.”

(Анатомија меланхолије, део II, одељак 2, параграф 4)

Сер Томас Овербери

Књиге су преимућство људско,
У мастилу оне држе гласове и мисли.
Усамљеност своју ми им дарујемо
И у времена давна са њима путујемо.
На крају живота слава нас стиже,
Али кроз књиге живимо дуже.
(Одломак из поеме „Жена”)

¹⁷ Вероватно се мисли на Ал-Разија (Abū Bakr Muhammad ibn Zakariyyā al-Rāzī, око 854–921/935), познатог исламског физичара, филозофа и алхемичара – прим. прев.

¹⁸ Јустус Липсиус (Justus Lipsius, 1547–1606) био је белгијски филолог и хуманиста – прим. прев.

¹⁹ Кристофер Клавијус (Christopher Clavius, 1538–1612) немачки математичар и астроном – прим. прев.

Џон Хејлз

Од редоследа читања па преко оног важног, на шта треба да обратимо пажњу, долазимо до метода опажања. Треба да пронађемо најбољи метод уношења података у бележнице.

Навика која је до сада преовладала у оригиналним делима јесте упрошћавање и поједностављивање помоћу свакодневних израза. Но, како време одмиче дело све више расте, једни повећавају број поглавља, други смишљају што чудније начине њиховог распоређивања, док, напоследку, књиге о свакодневним темама не постану као римокатолички молитвеник или мисал. Морали бисте да будете свештеник да би знали како да их користите. Огромни томови, мноштво поглавља, сложеност радње, мука да се та поглавља запамте и, најзад, напор око превртања књига да би се опаске ставиле на њихово право место – све то кошта и времена и труда, па напоследку ако рад и буде доведен до савршенства ипак је, као у руднику сребра у Велсу, корист мања од уложеног труда. Често сам се питао има ли уопште потребе бити толико методичан. Прво, јер још није измишљен метод за толику опширност излагања, па ћете и са мало читања нешто дознати, али нећете то успети да разумете. Друго, људима који имају збркану, нејасну и мутну моћ поимања, никакав светионик поретка и метода не може помоћи. Док људи са јасним поимањем, макар били и осредње памети, ако пажљиво читају добре књиге и ревносно записују белешке, морају да извуку невероватну корист, чак и ако су им белешке мало збркане. Снага нашег природног памћења, посебно ако му мало помогнемо прегледањем сопствених бележака, сама природа ствари које не само да се много пута саме уређују, већ нам и говоре како да их уредимо, осредњи опрез да ствари не би измакле контроли, неће нам много наудити, а сачуваће нас неразумне методичности. Можда ће, на крају крајева, нешто и да буде изгубљено, *Exilis domus est*,²⁰ итд. Лоша страна учености је та што када се нешто изгуби не може да се надокнади, док они богати и умешни могу да изгубе много тога без много неприлика.

...

Док читате, вадите одломке и бележите у књигама оно што вам се допада, не водећи толико рачуна о поретку. Да би се избегле нејасноће, било би веома корисно да се што више и што чешће посветите читању сопствених бележака. На овај начин ваше белешке остаће вам дуже у памћењу, те ћете моћи лакше да се присетите нечега што је у вези са тим. Ако су вам, којим случајем, белешке раштркане, боље да их пишете на маргинама књига. Пошто ће, временом, број бележака толико порасти да ће вам бити потребно много труда и времена да их прегледате, направите алфаветски индекс и у њему попишите поглавља, што ће касније да вам олакша читање будући да ће свако поглавље бити

²⁰ Сиромашан је дом – прим. прев.

обележено одређеним словом. Иако су вам белешке збркане на папиру овако ће бити поређане у индексу и њихово коришћење неће вам представљати проблем као што би представљао да сте их одмах поређали у оквиру неколико поглавља. Уз мало праксе увидећете велику корист од ове методе, посебно ако је упоредите са неким другим методама.

(Златне успомене на знаменитог господина Џона Хејлса са Итон колеџа, 1673, „Разно: метода читања обичних прича”)

Балтазар Бонифације Родигиније

Како могу да живим без својих књига? Сам себи се чиним сакат и некомплетан. Велики говорник²¹ имао је обичај да каже да је лично наоружање војника као део његовог тела, па се тако, сасвим сигурно, може рећи и за књиге да су удови учењака. Корасијус²² каже: „Истина је, онај ко би ме лишио књига, мојих старих пријатеља, однео би ми сву радост живота а, чини ми се, чак и жељу за животом.”

(*Historia Ludicra*, књ. 9, глава 2, стр. 148, бриселско издање из 1656)

Лорд Шандос

Од читања пробраних књига превасходно зависи могућност напретка људског знања и науке. Па ипак, ако читање не буде праћено разговором са разборитим, способним и разумним људима, од њега ће малу корист имати и читаоци и заједница у којој живе. Не постоји познатија пословица од оне да највећи учењаци нису увек и најмудрији људи. То је зато што се сви поступци и сви разговори погрешно процењују само на основу претходно написаних књига. Временом се дешавају толике промене и измене, толико је различито измешаних и испреплетаних ситуација и прилика, да је немогуће ићи новим путевима, а старим стазама. Иако читање употпуњује и усмерава људско расуђивање, ипак га не контролише у потпуности. Стога, заиста је неопходно да познајемо садашње време и људе, као и место у којем живимо, и то треба да нам покаже како да поступамо, а читање да нам буде допуна.

(*Horæ Subsecivæ: запажања и открића*, ”Из сеоског живота”, 1620)

(Као аутор овог дела наведен је Греј Брициз, лорд Шандос – види Брицизову *Censura Literaria* и Парково издање *Узвишени и драгоцени аутори лорда Оксфорда*)

Лео Алацијус

Дивно је то што ум стално жуди за нечим новим и уопште се не умара нити му се спава. Знаш да постоји још људских радости којима

²¹ Вероватно мисли на Цицерона – прим. прев.

²² Жан де Корас или Корасијус (Jean de Coras, Corasius, 1515–1572), француски правник – прим. прев.

свако од нас треба да тежи свим својим бићем, али да то не знам помислио бих да срећу можемо пронаћи само у читању дела врлих писаца. Сматрам њихово очување највишим блаженством. Она су нешто најизврсније и највредније на шта треба да трошимо наш труд и слободно време. Светлост сунца, дан, па и сам живот, за мене би, заиста, били незанимљиви и горки да немам нешто за читање и да не постоје дела најчувенијих писаца. У поређењу са њиховом драгоценошћу и изврсношћу, раскоши и милином, све друго што људи цене мало је и безначајно. Ова жеђ, или ово лудило (могу то назвати и незаситом страшношћу ума према књижевности), непрекидно ме инспирише да истражујем нове писце и стално нуди мом уму нешто ново. Када усвојим нешто ново жалостан сам што сам толико дуго био тога лишен. Зато ме то још више подстиче да идем напред.

(Jo. Alberti Fabricii *Bibliothecae Graecae*, књ. V; Mich. Pselli, Junioris, *Scripta Inedita*, стр. 40, Хамбург 1727)

Џорџ Видер

Она, моја муза, заиста ми каже
Где да нађем утеху у тузи,
И најбедније место
У њеном присуству је љупко
А најцрња незадовољства
Претвара у дражесне украсе.
У пређашњим данима среће
Научила ме је следеће:
Да од свега што видим
Могу нешто и да научим
И да уживам свим чулима
У најмањим стварима.
У жубору пролећа
Или шуштању гранчица,
У красуљку, који свије лишће
Када Титан иде на починак.
Сеновити жбун или дрво
Надахну ме више
Него што би све природне лепоте
Неког другог, мудријег од мене.

...

Научила ме је да из њене моћи
Извлачим утеху и радост.

Чуваћу те зато ја,
Ти земаљска срећо највећа.
Поезијо! Ти најслађа ствари
Коју су небеса подарила смртницима.

...

Ако престанем да те волим,
Престаћу и да живим.
(„Philarète”)²³

Хуан Еузебио Ниремберг

На свету постоји много тога што људима не треба. Врлина је такође сажета у неколико заповести. Иако свет испуњавамо нашим списима, они нас не чине бољим људима, већ само жељним да постанемо бољи. Писци пишу са једним циљем, а то је да побољшају и цивилизују човечанство. [...] Да би био добар човеку не треба ништа више осим добре воље. [...] Ми не маримо за овај живот, који имамо и који је наш, већ проучавамо тајне оног другог, који још увек није наш. Желимо да учимо о мистеријама и о нечему што нам није на путу или је далеко изван нашег домета. Истребљење је корисније од неплодног бивствовања. У заједници природе свако има свој задатак: нико не може бити беспослен. Најбољи и најплеменитији су и најмарљивији. [...] Само оно што је неискварено може да има везе са небесима: онај ко жели да буде неискварен мора и треба да буде активан. Грех нас никад не савлада ако је присутна врлина, а врлина је увек ту ако нисмо беспослени. Да би се сачувала чиста свест не смемо да се бојимо муке и патње.

(Две одличне расправе: (1) „Одмереност и стрпљење” и (2) „Живот и смрт” написао на латинском језику Хуан Еузебио Ниремберг. На енглески 1654. превео Хенри Вон, силуриста.)

Џејмс Ширли

[...] надам се само
Да не мрзите хуманистичке науке.
Учење је допуна
Плементом пореклу, плавој крви.
Без украса знања,
Оно је само узвишено незнање. [...]
[...] не знам како

²³ Пун назив песме: „Fair virtue, the mistress of Philarete” – прим. прев.

Срећније и слађе да проведем време

Него са књигама.

(*Метреса*, чин 2, сцена 1)

Сер Вилијам Волер

Овде се налази друштво за усамљене које је најбоље на свету и које превазилази све друго. У мојој радној соби разговарам искључиво са мудрацима, док напољу не могу да избегнем друштво будала. У каквој сам само предности кад сам у овом добром друштву јер, поред тога што ми помаже да схватим живот после смрти, могу да доживим и живот који се одвијао много векова пре мене! Могу да се упознам са догађајима од пре три или четири хиљаде година, као да су овонедељна дешавања! Без потребе да путујем чак до Ендора,²⁴ могу овде да призовем најмоћније умове тог времена, најученије филозофе, најмудрије саветнике и највеће генерале. Могу дрско да се окитим најбољим драгуљима из њиховог блага, са истом слободом са којом су Израелци зајмили од Египћана, и прикажем их као своје сопствене без сумње да чиним кривично дело. Овде могу да улазим у њихове винограде, без повреде имовине, и не само да се са задовољством наједем њиховог грожђа, већ да наберем колико желим и да га сачувам за касније, да га добро и паметно искористим. [...] Стога бих код читања применио оно што трговци користе у њиховој трговини. Они, у обалској трговини, довозе и држе своју робу у разним лукама, али граде своје радње на оним местима која су на посебном гласу. Узгред буди речено, дозволио бих себи, из забаве, да се бавим различитим ауторима, ако на њих налетим, и трудио бих се да их искористим на најбољи могући начин. Своје проучавање усмерио бих само на оне који су од највеће важности за мој даљи рад, што је и прави циљ свих учења. Господе, научи ме да простудирам радове других и да не занемарим своје сопствене. И да проучавам Твоју реч, која је Твоје дело и да оно буде „лампа мојим корацима и светло на мом путу” – светло према којем се усмеравам. Спаси ме радозналости да знам само да бих знао, таштине да знам само да бих био знан и лудости да се претварам да знам више него што заиста знам. Нека ми мудрост служи да Тебе упознам, Тебе који си живот вечни. Упиши Твој закон у моје срце и бићу најбоља књига.

(*Божанска промишљања*: „Промишљања о задовољству које ми пружају књиге и учење”)

Антони Такни

То што кажете да мало читате, а више размишљате, приписујем Вашој скромности и умањивању сопствене вредности. Са друге стране, пошто разлога имам, морам да Вам верујем, јер не одобравам у ком смеру

²⁴ Мисли се на библијски град Ендор – прим. прев.

се Ваше размишљање креће, па ми допустите да Вас замолим да се прилежније окренете читању. Мислим да је Бернард²⁵ био у праву када је рекао „lectio, sine meditatione arida est; meditatio, sine lectione, erronea”.²⁶ У нашим размишљањима можемо несвесно да погрешимо, а то сами не можемо да спречимо, већ нам треба помоћ некога са стране. Иако бих се због тога радо посаветовао са живима, иста побуда ме нагони да разговарам са онима који су мртви. Радије се окрећем њиховим списима, јер су сажетији од неких импровизованих разговора, нарочито ако, попут Вас, бирамо текстове који су најпобожнији и најученији. Гледам на то као на неку врсту Заједнице светаца, у којој могу да очекујем већи благослов, не ослањајући се на њихов ауторитет. Ако њихови списи нису бољи од мојих промишљања, ипак закључујем да читањем добијам идеје и подстрек за још значајнија и боља размишљања до којих не бих дошао искључиво сопственим снагама. Овако ћу бити боље упознат са истинским приповедањем, наводима и фразама, у вези са било којом темом разговора, а где бих иначе врло често правио грешке.

(Треће писмо др Антонија Такнија др Бенџамину Вичкоту – „Помирење грешника у Богу”, 1651)

Франсиско де Риоха

Све што желим је миран, скромни дом
И уз њега књигу и пријатеља, и срећа је то.

Питер де Мулен

Место на којем живимо треба да буде безбрижно, колико је могуће, на чистом ваздуху и у близини врта. Баштованство је невина разонода. Поред тога, онај ко има довољно прихода, поштен посао, мало дужности, изабрано друштво, а посебно друштво добрих књига са којима човек може да разговара када му се прохте, мало му је шта још потребно, само још двориште где ће да ужива у свему што овај свет може да понуди. [...] Онај ко је упознао и свет и себе самог моћи ће ускоро да примени овај савет – „Склони се у себе самог”. [...] Људи који носе доброту у својој души имају кутак где могу да се повуку у сваком тренутку, а ипак да држе корак са друштвом. Тај кутак је њихова унутрашњост. [...] Та унутрашњост у коју мудар човек мора да се повуче јесу његова свест и здрав разум. Оданде стишава бриге и ућуткује буку. Смиреним и непомућеним умом може да размотри природу лица и ствари са којима разговара, да ли је за њих заинтересован, колико су подесни за службу Богу и корисни њему и другима. Не постоји иметак који се лакше губи од самога себе. Губимо га због најмање ствари. [...] *Tesum habitat*. Боравите код своје куће. Чувајте

²⁵ Мисли се на Св. Бернарда – прим. прев.

²⁶ Учење без промишљања је неплодно, а промишљање без учења је погрешно – прим. прев.

своју душу. Немојте да трпите ништа што ће вас одвојити од вас самих. Не постоји ни корист нити задовољство вредно тога да душа напусти свој дом да би га пронашла. [...] Човек је увек губитник у тој игри која му лишава душу спокојства. [...] Ништа није толико велико да би због тога узнемиравали наш ум. Мудар човек не измешта на силу своју душу из њеног боравишта и не гура је у болест. [...] Дружи се са неколико паметно изабраних особа, посвети им се слободно, али себе не дај никоме до Богу и не допусти да се пријатељство претвори у ропство. Морамо да будемо отворени према различитим људима, уз дозу уздржаности, и да говоримо оно што мислимо, али да мислимо више него што кажемо, да не би дали моћ другима да управљају нашим умом. [...] Нека нам се нико сувише не приближи да не би упознао тајне путеве наше душе. У свим душама нека су места слабија од других.

(Расправа о миру и задовољству у души, књ. VI, „Склонити се у себе”, „Избећи досаду”, „О нези тела и другим малим животним задовољствима”, 1678)

Џон Ерл

Учење у самоћи није га добро припремило за свет [...] али пустите га међу људе и дајте му добро друштво, и он ће успети да надвиси све оне лажног сјаја, као што чврста супстанца претегне перо или право злато златасту чипку.

(Микрокосмографија: „Савршен учењак”)

Сер Вилијам Давенант

Књиге приказују највећу победу нашег ума.

(„Гондиберт”)²⁷

Сер Томас Браун

Неправедано је да величамо оне слабог ума само зато што знају мало латинског, а да потцењујемо здрав разум, само зато што не зна родослов Хектора. Да је знаменити краљ Француске наговорио свог сина да научи само једну латински сентенцу, и то неку добру, можда би то било довољно. Природни таленти и добро расуђивање владају светом. Државама не управља здрав разум. Владају, и те како, они који не могу ни државу да дефинишу, а они који не разумеју ни куглу земаљску, командују њеним већим делом. Где природна логика не преовлада и она вештачка се често изгуби. Где природа дува у једра брод иде глатко напред. Када је здрав разум кормилар не морамо много да мислимо на безбедност. Када се марљивост ослања на природу можемо да очекујемо пирамиде. Где недостају темељи структура је вероватно ниска. Највећу

²⁷ Стих је узет из херојске поеме под називом „Гондиберт” – прим. прев.

корист од књига имају они који могу много да ураде и без њих. Онај који се углавном узда у себе самог, богат је човек.

(Хришћанска етика)

Чуо сам да неки жално уздишу за изгубљеним редовима Цицерона, други са истим жаром оплакују библиотеку у Александрији која је нестала у пожару. Што се мене тиче, мислим да их има превише на овом свету и стрпљиво бих посматрао урну и пепео Ватикана, под условом да могу да спасим изгубљене странице Соломона и још неколицине. [...] Није моја сетна жеља, већ жеља умнијих глава, да се направи један општи сабор, и то не зарад уједињења неспојивих разлика у религијама, већ за добробит учења. Учење не треба да се сведе, као у почетку, на неколико знаменитих аутора. Не треба да се осуде на ватру милионски хвалоспеви, написани само да одврате и обману млака размишљања учењака, и да одрже обрт и загонетност штампара.

...

Не желим никакве повластице, већ учену заједницу. Ја не учим само ради себе, већ и за оне који за себе то не раде. Не завидим никоме ко зна више од мене, али сажаљевам оне који знају мање. Ја не подучавам никога да бих вежбао сопствено знање, неговао га и одржавао живим у својој сопственој глави, него да бих то знање зачео и проширио и у главама других. Но, усред свих мојих напора, постоји једна мисао која ме обесхрабрује, а то је да ће сва моја стечена знања да нестану са мном, јер не могу да их завештам мојим поштованим пријатељима. Не могу да нападам нити да презирем човека који греши, нити да појмим зашто разлика у мишљењу треба да умањи наклоност. Дебате, расправе и полемике, како у филозофији тако и у теологији, када дођу у додир са разборитим и мирољубивим наравима, не крше законе доброте и љубави. Колико је препирки из беса толико их је и безразложних. Тада се разум, попут болесног пса, заведе лажним мирисним трагом и остави оно за чим је прво кренуо. То је један од разлога зашто се расправе никад не разреше, јер, иако се нашироко започну, лоше се воде. Пуне су непотребних дигресија, а уметања су често опширна као и главна тема расправе. [...] Учењаци су мирољубиви људи који не носе оружје, али њихови језици су оштрији од Акцијусовог²⁸ резача. Њихова пера допиру даље и гласнија су од грома. Пре бих истрпео напад аждаје него бес немилосрдног пера.

(Religio Medici)

Томас Фулер

Када напољу нема за тебе ни разоноде ни посла пронађи забаву у кући, у радној соби, у друштву искрених старих пријатеља у кожним

²⁸ Луције Акције или Атије (Lucius Accius или Attius, 170 – око 85. п. н. е.) био је римски књижевник и писац трагедија – прим. прев.

жакетима. [...] Окрени се књигама и у сваком тренутку одагнај нелагодна размишљања. Књиге ће намах да те привуку к себи и отераће све друго из твојих мисли. Оне те увек примају са једнаком благошћу.

Неке књиге треба само површно прегледати. Као прво, то су обимне књиге и требао би ти цео живот да их прочиташ. Друго, то је помоћна литература, користимо је тек повремено. И треће, то су дела која су написана према прописаним формама, те су потпуно предвидива, па онај који завири у индекс, као да је целу књигу прочитао. Но, неоправдана је лењост оних који површно прелазе преко дела умних аутора и баве се само табелама и садржајем. Ти исти, попут градских варалица које су добиле имена провинцијске господе, успевају да убеди лаковерне у то да су дуго живели у оним местима где никада нису били и да изузетно вешто баратају делима аутора која никада нису озбиљно проучили.

(Света држава: „О књигама”)

Џон Милтон

Књиге нису посве мртве, већ поседују у себи животну снагу која је стваралачка и жива као и душа њиховог творца. Штавише, оне чувају, као убочици, најчистију моћ и есенцију тог живог интелекта који их је створио. Знам ја да су оне живе и плодотворне као и они чувени змајеви зуби.²⁹ Па тако посејане тамо и амо можда и оне могу да изнедре ратнике. Ипак, са друге стране, ако се са њом неопрезно поступа, и добра књига може да буде убијена као и добар човек. Ко убије човека убија разумно биће, божје обличје, али онај који уништи добру књигу убија сам разум који је чисто средиште Бога. Многи људи су терет нашој планети, али добра књига је драгоцен животни сок изванредног духа, чуван и похрањен за живот вечни. Истина је да ниједно време не може поново да се оживи, што можда и није велики губитак, али токови времена често не могу да врате губитке због одбачене истине, због чега читави народи трпе. Морамо, стога, бити свесни какву хајку дижемо на та жива дела учених људи, како просипамо тај суви људски живот сачуван у књигама. Очигледно је да на тај начин чинимо убиство, понекад и мучеништво, а у ширем смислу и неку врсту масакра где циљ није одузимање елементарног живота већ удар на небеску суштину, на дах самог разума, на бесмртност више него на живот.

(Ареопагитика, издање са белешкама Т. Холта Вајта, 1819)

Ко чита

Непрестано, али о прочитаном

Не доноси суд једнак или бољи,

²⁹ Појам из грчке митологије који се јавља у легендама о феничанском владару и Јасоновој потрази за златним руном – прим. прев.

несигуран и неодлучан остаје,
задубљен у књиге, али плитког ума.
(„Рај поново стечен”)

Ерл од Кларендона

Мудрост ученог човека зависи од његовог слободног времена. Истина је, тамо где постоје и мудрост и ученост оне ће да расту и развијају се у тренуцима доколице, али ни мудрост ни ученост не могу се стећи нерадом. Онај ко се нечим бави постаће мудар, а онај који не ради ништа остаће глупак. Онај ко уопште не размишља о ономе што треба да уради неће никад ништа добро урадити. Онај ко не ради ништа друго већ само размишља такође ништа не чини. Ум који не вежба, који не удише свеж ваздух и не упознаје умове других људи, трпи исте болове и грчеве на пољу закључивања као и тело које не вежба своје удове. Онај ко намерава само да седи никада неће стићи на крај свог путовања због тога што ће други људи да га престигну у лаганом трку. Постоји довољно доказа из искуства сваког човека који могу да га убеди у велике предности активног живота, а над којим лебди чисто промишљање. Велика је разлика између оног човека који се, можда и превише, посветио свакаком учењу, и онога који уз много мањи напор долази до практичних знања о стварима и људима. Тако ће и највећи теолог, који је прочитао сва дела учењака и богослова и мудар је као што су и они били, на пијаци да буде брзо преварен, па ће за одећу и храну платити више него његов коњушар, који тако нешто познаје као свог коња.

(Есеј о активном и мисаоном животу: зашто је један бољи од другог)

Сер Метју Хејл

Читај Библију побожно и са пажњом. Испуни њоме своје срце и ум, и нека ти она буде животна водиља. Тако ћеш да постанеш мудар и добар човек. Дружио сам се и са људима и са књигама, искусио сам и науку и свет. Не постоји књига која по изврности, мудрости и корисности може да се пореди са Библијом. Онима који мисле или говоре другачије недостаје разборитости. [...] Марљиво учи и ради. [...] То ће ти донети мудрост и биће ти корисно. На тај начин добро ћеш искористити време и избећи многе неприлике и искушења који иначе вребају човека.

(„Савети оца сину који се опоравља од великих богиња”)

Франсис Озборн

За неговање разборитости много је корисније да се прочита и добро простудира неколико књига него да се летимично прегледа на стотине. [...] Боравак у добром друштву боље оплемењује дух него обичне књиге. [...] Што више усвајаш из књига то ти се беднијим чини твоје тело које се

једино заиста може назвати твојим. [...] Много читања, као и много хране, услед разноврсног нагомилавања, онемогућава другачије мишљење и блокира приступ непосреднијој, напреднијој и бржој домишљатости.

(*Савет сину*, 2 дела, 1656–1658)

Бенџамин Вичкот

Мало времена потрошеног за напредак може да донесе корист целој вечности.

Добра књига може да буде и сам Бог у облику добротинитеља.

Човек се дупло боље сналази са оним што добија из књига, ако има моћ да их користи и ужива у њима.

(*Проповеди*)

Самјуел Сорбијер

Да бисмо исправно ценили рад на пољу књижевности морамо да размотримо колико је значајна тема коју обрађујемо. Вредност не лежи у количини, већ у квалитету. Чаша може да се напуни водом подједнако као и неком драгоценом течностју. Човек може да пређе исти пут у малом простору за одређено време, као да је за то исто време обилазио свет. У флоти бродова ценимо највише оне који носе највреднији товар, а не оне који су најбројнији.

(*Сорберијана*)

Овен Фелтам

Сви напори усмерени су ка слави, а сви који су славни јесу и предмет дивљења. Све ово ме наводи на помисао да мисаоно дивљење чини већи део страхопоштовања према Богу. Ништа боље од тога не може да нас приближи Богу и небесима. Ум може да ходи изван очног вида и може да нас понесе до небеса још док смо живи (додуше у машти). Размишљање је телескоп душе, где она може у даљини да угледа Бога као да јој је надохват руке. Никога не наговарам да се тиме бави читав живот. Поред душе, ми имамо и тело. Морамо на неки начин да се бринемо и о овом свету, све док у њему живимо. Промисљањем стварамо, а својим радом то ширимо даље. Св. Бернард пореди промисљање са Рахиљом, која је била веома лепа, али рад пореди са Лијом, која је била веома плодна. Не волим ни да сам увек заузет пословима, нити да сам стално затворен са својим мислима. Па ипак, то што би неки назвали доколицом ја ћу назвати најдражим делом свог живота, а то је моје промисљање.

(*Одлуке*)³⁰

³⁰ Пун назив збирке есеја из које је узет овај одломак гласи: *Одлуке, божанске, етичке и политичке (Resolves, Divine, Moral, and Political)* – прим. прев.

Непознати енглески средњовековни писац

Филозоф Зенон, када су га питали како човек може да достигне срећу, одговорио је: „У дружењу са мртвима и у присним разговорима са њима, приближавајући, на тај начин, догађаје из давнина и модерна дешавања, и стремећи наклоности тако добрих учитеља какви су били наши претходници.” То питање је такође покренуо и велики краљ Птоломеј, када је упитао једног мудрог тумача: „У којим ситуацијама краљ треба да се окуша?” На шта је овај одговорио: „Да упозна оно што је већ урађено и да чита књиге о оним темама која се свакодневно нуде, или о онима које су најприкладније за текуће дужности.” [...] Они који не знају ништа о прошлости, пре него што су постојали, и даље живе на развојном ступњу детета, јер другачије и не знају да причају нити да се понашају. Па чак и унутар граница своје отаџбине (у погледу знања или способности) нису ништа више него глупе слике лепе спољашњости.

(Предговор првом енглеском преводу Бокача, 1620–1625)

Жил Менаж

Следећа Менажова реченица (из дела *Менажијана*, књ. 4) преписана је са екслибриса Дејвида Герика, у власништву приређивача ове књиге: *La première chose qu'on doit faire quand on a emprunté un Livre, c'est de le lire, afin de pouvoir le rendre plutôt.*

Превод: Прво што неко треба да уради, након што је позајмио књигу, јесте да је прочита, тако да би је што пре вратио назад.

У Менажијани се налази још једна добра поука: *M. Toinard dit que la raison pour laquelle on rend si peu les livres prêtés: c'est qu'il est plus aisé de les rétenir que ce qui est dedans.*

Превод: М. Тоанар каже да разлог због којег се позајмљене књиге ретко враћају јесте тај што је лакше задржати саму књигу него оно што у њој пише.

Џереми Тејлор

Бићемо много задовољнији ако игноришемо оно што нам доноси невоље и узмемо у обзир само оно што је пријатно и напредно. Истицањем доброг лоше може да се избрише.

Чиниће ти се као да си ушао у облак чија ће блага киша спрати твоју тугу.

Допао сам шака крчмарима и конфискаторима и они су ми све узели: и шта сад? Хајде да видим на чему сам. Оставили су ми сунце и месец, ватру и воду, одану супругу и много пријатеља да ме сажаљевају, а неке и да ми помогну. Још увек могу да разговарам и уколико сам на то не пристанем, нико не може да ми одузме весело израз лица, раздрагани

дух и здрав разум. Оставили су ми божју промисао и све наде које даје јеванђеље, моју веру и наду у живот вечни, као и љубав према ближњем свом. И даље спавам и варим, једем и пијем, читам и размишљам. Шетам се по суседним љупким пољанама, гледам разнолике природне лепоте и уживам у свему у чему и Бог ужива, што ће рећи, у врлини и мудрости, у целој васиони и у самом Богу.

(Богоугодни живот)

Војвода Ларошфуко

Il est plus nécessaire d' étudier les hommes que les livres.

Превод: Проучавати људе корисније је него проучавати књиге.

La sagesse est à l'âme ce que la santé est pour le corps.

Превод: Мудрост је за ум оно што је здравље за тело.

(Reflexions ou Sentences et Maxims Morales)

Ерл од Бедфорда

Морам да те посаветујем и поучим како је велика предност устати рано, не само због читања, већ и због здравља, а и због других обавеза. Веруј ми, Френк, ниједан љубитељ свог кревета није никада урадио ништа велико и узвишено. [...] Узми, дакле, те златне јутарње сате и поклони их својој књизи.

(„Савет синовима”)

Ербан Шевро

Рекао ми је један господин, ученик професора Боксхорна у Лајдену (који је као професор политичких наука и историје наследио Хајнсијуса 1653), да је овај учени професор био подједнако неуморан у читању као и у пушењу. Да би помирио ове две омиљене разоноде пробушио је рупу на широком ободу свог шешира, кроз коју је провукао лулу када би је упалио. Тако је могао да чита и да пуши у исто време. Када би му се лула испразнила, пунио ју је и поново враћао кроз исту ту рупу, тако да су му обе руке биле слободне за обављање неких других послова. Лулу у устима је скоро увек држао.

(Шеврејана)

Ричард Бакстер

Књиге имају предност у многим аспектима. Можете да читате даровитог проповедника, ако је онај кога слушате лош. Није свака верска заједница у прилици да слуша најразборитије и најутицајније проповеднике, али сваки појединац може да чита њихове књиге. Проповедници могу да се ућуткају или протерају, а књиге су увек при руци. За књиге

је потребна мања накнада него за проповеднике. Можемо да изаберемо књиге које се баве само одређеном темом за коју смо заинтересовани, али не можемо да бирамо оно о чему ће проповедник да прича. Књиге су нам при руци сваког дана и часа, док проповеди можемо да слушамо ретко и у одређено време. Ако се проповеди забораве, оне нестају, а књигу можемо да читамо увек изнова док је не запамтимо, па ако је и заборавимо, можемо поново да је прегледамо из задовољства, у тренуцима доколице. Добре књиге су огромна благодат за цео свет.

(Хришћански приручник, део I, поглавље II)

Када су у питању драме, романи и празне приче, већ сам показао у својој *Књизи самоодрицања* колико су опасни, посебно за младе, као и за плитке, празне и залудне главе које не знају ни шта је човек ни каква је његова улога у овом свету. Они су одличан плен ђаволу који им брише из глава све што је неопходно, узима им добре књиге из руку и толико им опасно трује ум да им се чини да читају добре књиге са одушевљењем и задовољством. Ђаво пуни главе похотљивих људи таквим залудним бригама и опојним маштаријама које могу да их одврате од озбиљних размишљања о спасењу. Он им одузима обиље драгоценог времена (што није мали губитак), које им је дато зарад важнијих послова и за којим ће касније веома жалити што га нису мудрије искористили.

(Хришћански приручник, део I, поука XVI)

Бог је написао одличне свете списе за своје слуге, јединствени благослов за ову земљу и ово време. Неки могу да имају добру књигу чак сваки дан или сат у недељи, па неће постати добри проповедници. Саветујем све слуге божје да буду захвалне за тако велику милост, да је искористе и што више читају. Читање доприноси знању много више него слушање, јер можеш по жељи да одабереш врсне списе на разне теме с којима можеш стално да се занимаш и да поново ишчитаваш оно што заборавиш, не ограничавајући време које ти је потребно да их добро запамтиш. Многе књиге такнуће те у срце, мада код овога чуло слуха има предност. Много је лакше добити ведру књигу него ведро проповедника. [...] Истина је да човеку није потребно да прочита велики број књига да би био mudar и добар, него неколико одабраних које су најбоље. Нема потребе читати много књига на исту тему и тако изгубити пуно драгоценог времена.

(Хришћански приручник, део II, поглавље XVI)

[...] Па ипак, читање мноштва књига најбољи је начин да се увећа знање, уколико се нека значајнија питања неминовно не превиде на тај начин. Пошто је живот тако кратак, а посао велик, знања се стичу из љубави и користи, а ниједан човек нема толико слободног времена да све научи. Мудар човек мора да издвоји оно што је најкорисније [...] јер теме за размишљање су бројне, а мало је оних који пишу о свему. На исту тему писци различито пишу. Један је усавршио прецизност, други јасноћу и убедљивост, трећи осећајан и дражестан стил. Књигу коју је

написао један писац не би могао неки други да напише на исти начин, јер им се стилови разликују.

(Хришћански приручник, део III, питање CLXXIV)

Свима нама припада то велико благо разноврсних и добрих књига (уз велику милост божју). Онај који не може да их купи може да их позајми. Но, водите рачуна да не губите време у читању романа, драма, бескорисних лакрдија, обмањујућих и понижавајућих расправа или непотребних полемика. Читање Светог писма и добрих књига биће вам много корисније: 1) проширићете знање, 2) даће вам смернице у животу и помоћи вам у доношењу одлука и развијању љубави према Богу, 3) учиниће вам живот пријатнијим; знање, корист и разноврсност које добијате у овим делима биће вам стална разонода, осим ако нисте потпуно залуђени или разуздани, 4) ово задовољство одвратиће вас од телесних ужитака, забаву нећете морати да тражите у позоришту, кафани итд., 5) сачуваће вас грешног губљења времена, нерада и бескорисне занимације или доколице. Одбацићете игре картама и коцкицама када откријете сласт младалачког учења.

(Самилостан савет младићима)

Џон Овен

Није се он (тј. сер Томас Бодли) задовољавао тиме да годинама брани Универзитет сенком свог ненадмашног имена, већ је својом великодушношћу и прихватљивим слободоумљем унапредио и обогатио Бодлејанску библиотеку, ту нашироко чувену ризницу књига и велики драгуљ не само Универзитета већ и целе нације. Благословен нека је дух Бодлијев који је пронашао толике велике такмаце својој изузетности, који су му касније увећали углед! Док заборав покрива, и дуго ће да покрива у тмини, безброј наследника који су веровали да им је једина дужност да раскошно живе, ти си надалеко проширио своје дично име, да ни след година ни протицање времена не могу да га избришу. Богомдани Бодли! Нећеш никада нестати, све док се краљеви, принчеви и разни освајачи буду надметали да одложе у твоју ризницу разноврсне споменике античке врлине и истинског знања које сакупљају по свету, и док се не буду либили да наките твоје дворане својим статуама и портретима. Овде принц, тамо гроф, ту бискуп, сви у дугачаком низу, а распознају се само по различитим приказима својих титула. Ови врли и истакнути људи сложено су пронели славу Бодлијевог имена свуда у свету. Ако нам божанска милост буде наклоњена, нема места сумњи да ће Универзитет да постане место врхунске врлине и науке, као и највишег достојанства у књижевном свету.

(Из „Треће латинске беседе” коју је Џон Овен, доктор теологије и заменик ректора, одржао на Универзитету у Оксфорду, Дела, књ. XVI, стр. 496)

Абрахам Каули

[...] Као друго, он (човек који је спреман да прихвати добре стране осамљености) мора да се бави науком и да стекне навику размишљања, јер и то, ништа мање од доброг говорништва, зависи од увежбаности и искуства. Промисљање је нешто што одваја божанску осамљеност од дивље звери. Дакле, пошто душа човечија по својој природи или искуству није опскрбљена са довољно материјала, потребно је да набавља свеже залихе путем сталног учења и читања књига. Без њих, осамљенички живот је сиромашан и оскудан. Када се једном заљубимо у књижевност, уместо да нам дани буду дуги, јер се досађујемо, жалићемо се само да нам је живот кратак.

„O vita, stulto longa, sapienti brevis!”

(„О животе, будали си дугачак, а мудрому кратак!”)

Државни секретар нема толико посла у јавности колико мудар човек има приватног посла. Један има мало слободног времена да буде сам, други има још мање слободног времена да буде у друштву. Један обавља само део послова за народ, док се други бави свим делима Бога и природе. Ниједна изјава ме толико не запрепашћује као ова коју често чујем „да неко не зна како да проведе време”. Лоше би звучала и да ју је изрекао Метузалем у својој деветсто шездесет и деветој години живота, а нама, који немамо довољно времена да усавршимо било коју науку, незамисливо је да будемо докони јер немамо шта да радимо. Но, тај посао, рећи ћете, намењен је само ученима. Други нису у стању ни да се баве ни да се занимају књигама. Знам да нису, па тако не могу много да препоручујем осамљеност потпуно неуким људима. Ако је неко толико неук да му треба забава и за те кратке тренутке неочекиване осамљености, који се свима нама дешавају (осим онима који су сиромашни и морају стално да раде да би преживели), то је онда заиста велико понижење и за његове родитеље и за њега. Мали део било које генијалне уметности и науке испуниће те рупе у времену корисно и угодно, било да је у питању музика или сликарство, пројектовање или хемија, историја или баштованство, или било шта друго. Ипак, ако се деси да се заљуби у поезију (мој савет је да ту буде умерен), она ће да надвиси све остало. Ниједно дрво неће бити довољно дебело да га сакрије од наметљивог друштва или дужности које би га одвојило од његове љубљене поезије.

(Есеји: „О осамљености”)

Докле ми сећање допире у прошлост, пре него што сам спознао лепоте и дужности овог света, природна осећања моје душе од њих су ме одвраћала, као што се неке биљке окрећу једне од других, због неслагања које је за њих саме неосетно, а за човеков разум недокучиво. Чак и када сам као дечак ишао у школу и играо се са другарима имао сам обичај да им

се искрадем и шетам по пољима, сам или са књигом у руци, евентуално са неким другом који је био сличног карактера. Ни тада нисам волео када би ме учитељи принудили, било убеђивањем или бодрењем, да обична правила граматике учим без књиге. Онда би само мене избацили напоље, откривши да сам се послужио лукавством и урадио уобичајену вежбу на основу сопствене литературе и запажања. И тада сам имао исту памет као и сад (за шта се, признајем, чудим самом себи), што може да се види на крају оде коју сам написао када сам имао тринаест година, и која је тада штампана са многим другим песмама. Почетак оде је дечачки, али овог дела, који овде цитирам (са незнатним исправкама), ни сада се не бих постидео.

Задовољан сам што су моја стремљења
Прениска за завист, за презир превисока.
На част ми неће служити
Моја велика дела, већ само она добра.
Боље је бити непознат него на лошем гласу:
Гласине те у гроб терају.
Познанства ми требају, али не бројна,
Већ одабраних пријатеља.
Уз књиге, а не уз посао, треба да ти прође дан,
И уз њих, несметано као у смрт, да утонеш у сан.
Кућа ми је колиба, а не палата
За моје потребе довољна, без луксуза.
Врт ми је природа осликала, а не уметници,
Ипак такво задовољство пружа,
Да би ми и Хорације позавидео у својим сабињанским пољима.
Тако ћу удвостручити свој живот који бледи,
Јер ко добро живи, дупло вреди.
Уз ову истинску радост,
Ову слободну игру, ово стање среће,
Усуд нећу молити, плашити ме неће;
Али ћу сваке ноћи смело рећи
Сутра нека ми сунце засија
Или за облак нека се скрије,
Ја сам живео данас.

...

Са овим мислима, свим срцем посвећен књижевности, отишао сам на универзитет. Но, убрзо ме је одатле однела олуја гневног народа, који не може да трпи да ишта стоји тамо где јесте, већ чупа из корена

сваку биљку, од кнежевских кедрова до мене малог милодуха.³¹ Ипак, и поред свих недаћа које су ме задесиле, имао сам и среће, јер сам доспео у породицу једне веома добре особе и на двор једне од најбољих принцеза на свету. Овде сам се сусрео са начином живота потпуно супротним од оног који сам већ познавао, тачније, био сам у великом друштву, имао сам доста посла и свакодневно сам се сусретао с моћницима, онима који се боре и онима који побеђују (јер такве су биле прилике у то време и на енглеским и на француским дворовима). Међутим, све то није могло да промени моја схватања, већ је само додало удео разума ономе што је некад била природна склоност. Што сам му се више приближавао јасно сам увиђао све нијансе таквог начина живота. Та лепота, у коју се нисам заљубио, а добро сам је упознао, није могла да ме очара ни заведе, када сам увидео да је искварена. Упознао сам се са неколико сјајних особа, које сам веома заволео, али нисам тада могао да сагледам да ни делић њихове величине није вредан наклоности нити је пожељан више од олује, иако сам видео многе бродове који су се из ње безбедно и храбро избавили. Олуја би пријала мојој храбрости, али не и мом желуцу. Иако сам био у добром друштву које се ретко налази, иако су ми били поверени велики и часни послови, и мада сам јео за најбољим столом и уживао најбоље погодности живота које би пожелео човек у мом положају, у изгнанству и друштвеним ломовима, ипак нисам могао да се уздржим од тога да обновим свој стари мото из школских дана, који је изражен и овим стиховима:

„Дакле, сада јасно видим
Да се са овим наметљивим светом
Сложити никада нећу [...]"

Никада за себе нисам тражио никакву привилегију, после срећног повратка на власт Његовог величанства, само један скромни дом на селу. Мислио сам да бих, у том случају, могао лако да га приуштим, попут неких других који су без великих могућности и права стекли ванредно богатство. [...] Међутим, и поред очекиваног физичког слабљења, нисам променио одлуку коју сам већ био донео. Бацио сам се на њу свим срцем, без повлачења или призивања судбине. Но, Бог се смеје човеку који каже својој души: „Одмори се.” Тренутно се срећем не само са много малих сметњи и препрека, већ и са великом болешћу (нова несрећа за мене) која би покварила срећу и неком цару, а камоли мени. Но, нећу да се жалим, ни да скрећем са пута. „Non ego perfidum dixi sacramentum.”³² Ништа ме неће одвојити од љубавнице коју сам волео толико дуго и са којом сам се коначно оженио, иако ми она није донела богат мираз, нити је живела са мном тако повучено како сам се надао:

³¹ Врста биљке – прим. прев.

³² Нисам се лажно заклео – прим. прев.

Nec vos, dulcissima mundi
Nomina, vos, Musæ, Libertas, Otia, Libri,
Hortique Silvæque, animâ remanente, relinquam.

Никада напустити нећу вас,
Вас, од свих најслађе и најбоље,
Вас, Музе, књиге, слободу и мир,
Вас, баште, ливаде и шуме
Све док мене живот не напусти.

Леп је овај усклик! Сва претходна поглавља завршавао сам стиховима, па ћу се тога држати до последњег.

(Есеји: „О себи”)

Томас Бартолин

Без књига Бог ћути, правда је успавана, природне науке се не мичу, филозофија храмље, књижевност је нема и све друго је у мрклом мраку.

(*Dissertationes de libris legendis*, Копенхаген, 1672)

Франсис Шарпантје

Нисам одолео да се не насмејем Хајнсијусу, иако се са њим слажем, који је са једноставном искреношћу, својственом Холанђанима, изјавио да је читајући Платона осетио велику радост и усхићење, те да је једна страница из дела овог филозофа деловала на њега тако опојно као да је искапио десет пуних чаша вина. Прочитао сам сличан баханалијски одломак код Скалигера Старијег: „Херодот је толико сјајан аутор”, каже он, „да га остављам са истим осећањем бола као кад остављам флашу пића.”

(*Карпентеријана*)

Хенри Вон

Његовим књигама

Блиставе књиге! Ви сте видици наших слабих очију,
Што на ствари бацате јасно светло,
Сјајне и пламтеће мисли, људски живот после смрти,
Траг задовољних душа и њихов млечни пут.
Мртав бива жив и жустар, благи глас
Нараслих духова, што нас с небеса белином маме!
Живе са тобом попут цвећа,

Које стално са светлошћу прича;
Од облака се крије да избегне сене,
Но, хитро се отвара да сунце целива.
Испод вас све је тамно и мрки је мрак,
А онај који тамо живи жели здравље и правду.
Попут пчела, од вас мудраца
Посиса здравље и богатство, иако веома споро
Јер много бира. Ми имамо књига
Као пчеле биља, или више;
Морамо да покушамо, и добро научимо
Да разликујемо коров од здраве хране,
Што је редак и недовољан чин. Човек умре
Пре него што успе то да уради, а пчела се наједе и одлети.
Ипак, били сте сви пробрано цвеће, намештено и сређено,
Дело мудрих цвећара, који знају најбоље;
А ја сам коров међу вама
Не због незнања, већ због непажње.
Захвали себи, лакомислена будало,
И буди задовољан да не знаш оно што је за тебе превише.

(*Silex Scintillans: духовне песме и лични усклици*, део III: „Thalia rediviva”, 1650–1655.
Ново издање из 1847. са белешком Х. Ф. Лајта.)

Џон Хол

Примећујемо да се ученост и мудрост ретко поклапају, јер се ово прво стиче *sub umbra*,³³ но дужност нам је да разграничимо опажања и ближе се упознамо са животворним људским списима. Требало би да их читамо веома пажљиво и да прочитано применимо.

Онај ко учи треба да се брине и о свом здрављу. [...] Како се дух може покренути када је затворен у хрпи малаксалог меса? Неповољно време за учење може бити врло незгодно, као на пример после оброка, када се тело бави варењем, или ноћу, када клоне жељно одмора. [...] Чуо сам једног од највећих ходајућих мудраца данас како каже да би дао половину свог знања да откупи (ако је могуће) своје здравље.

Поједине науке треба пригрлити као практично знање, а друге као пуку забаву. Човек не треба да се бави овом другом врстом, јер бављење непотребним стварима добар је пут ка беспосличарењу.

(*Horæ Vacivæ*, 1646)

³³ У сенци – прим. прев.

Сер Вилијам Темпл

Један изванредни писац, расправљајући о античкој и модерној учености, о подстицајима и препрекама, указује на две велике сметње њеном напретку у односу на оно што се могло очекивати када је књижевност поново оживела. Наиме, највећи умови тог времена баве се расправама и дебатама о религији и непрекидним низом међународних и грађанских ратова који из тога произилазе. Пошто смо већ поменули шта је допринело обнављању знања, које је било скоро искорењено у западним деловима Европе, било би поштено да поменемо и то што можда омета његов напредак у односу на оно што је могло да се очекује од његовог моћног раста и напретка у првој години након обнављања. Један од главних разлога могао би да буде тај што су, врло брзо после појаве учености међу хришћанима, многи нови учењаци почели да расправљају и дебатују на тему религије – о принципима и начелима, о институцијама које је створило свештенство за протеклих седам или осам векова, затим о ауторитету Светог писма и традиције, о папама и концилима, древним оцима и новим схоластичарима и казуистима,³⁴ о црквеној и световној моћи. Склоност ка бављењу свим тим загонетним и замршеним темама, измешана са интересима и гневом владара и друштвених група, па тако појачана и успламтела, довела је до бесконачних расправа и подизања тензија у свим деловима хришћанског света, што се убрзо завршило многим отцепљењима или реформацијама у оквиру римокатоличке цркве и стварањем неколико нових институција, како црквених тако и цивилних, у разним земљама, које су од тада постављене и утврђене у скоро свим северозападним деловима света. Бескрајне расправе и спорења око ових тема, подржане интересима неколико владара који у њима учествују, закупираше су делимично или у потпуности мисли, учење, преданост и настојања свих или већине најмудријих глава, најозбиљнијих научника и најученијих писаца тог доба. Многи врсни умови и најпроницљивији генији који су могли да створе одличан напредак у многим наукама, гурнути су у амбис спорова по питању религије, без могућности размишљања о било чему другом. После ових сукоба пером, дошли су сукоби мачем. Амбиције великих владара и министара, помешане са ревношћу, и прикривене изговором религије, у протеклих сто година заразиле су хришћански свет готово непрестаним ратовима, и грађанским и међународним. Бука и нереди највећи су непријатељи муза које, према причи, седе на врху Парнаса, на безбедном и мирном месту, ван домашаја сваколиког жагора и немира испод њих.

Време које је прошло на најбољи начин даје вредност књигама, као и пословицама.

(Есеји: „О античком и модерном учењу”)

³⁴ Казуист је вештак у решавању спорних питања савести – прим. прев.

Ајзак Бароу

Мудрост сама по себи дивна је и исправна, јер нам открива истину и проналази грешке. Она је као светлост, пријатна за гледање, даје весео сјај и шири пријатан одраз свуда околу приказујући лепоту очима нашег ума. Она приказује ствари у њиховим правим облицима, стањима, величинама и бојама, подстиче наш дух угодном топлином и бодро води наш ум ка некој веселој активности, прогони таму незнања, растерујући магле сумње, тера авети варљивих жеља, ублажава хладноћу суморне меланхолије, открива препреке, обезбеђује напредак, и чини ходнике живота чистим, отвореним и пријатним. [...] По природи сви имамо снажну глад за стицањем знања, истраживањем и тражењем истине, а бојажљиво смо нетрпељиви према томе да будемо обманути и ухваћени у грешкама. Успех у потрази за истином пружа осећај радости и тријумфа, па је свест о грешкама и неуспеху праћена осећањем стида и жалости. Мудрост испуњава све ове жеље на најсавршенији начин, не замајајући нас сувопарним, испразним и бескорисним размишљањима о безначајним и простим темама. Она обогаћује наше умове извршним и корисним знањем, вођена је најплеменитијим намерама и усмерена ка највишим циљевима.

Позив научника плански је у дослуху са општим циљем нашег бивствовања, са савршенством дарова природе и њиховим искоришћавањем на најбољи могући начин. То је позив који нам не намеће физички рад, светске бриге, тривијалне радње и прљаве послове, већ подстиче анђеоска дела душе, промишљање о истини и стицање мудрости. То су највредније кретње нашег разума и најслађе забаве нашег ума, најдрагоценије богатство и најлепши украси наше душе. При томе се наше вештине унапређују, дотерују и постају финије. Сталним уздицањем постају моћније и корисније. Оне доприносе нашем напретку и бољитку, јер нам смирују жеље, усклађују осећања, воде наше животе путем врлине и доводе нас до блаженства. То је позив који, ако се ради како треба, може да нас сачува од примитивних људи и уздигне нас изнад просечности. Он може да нам осветли пут да видимо даље од других људи, да волимо лепе ствари, а бедне и исцрпљујуће предмете људских жеља да учини безначајним и да нас ослободи погрешних схватања и наопаких склоности обичних људи. Каже се да учени људи двоструко виде и то је истина, јер у многим случајевима виде неупоредиво даље него прост човек. Озбиљним проучавањем човек стиче јасне и чврсте ставове о стварима, па свакој може да додели вредност која јој припада, те сходно томе, има у свом срцу порив да на њих утиче и следи их. Уз јасна и исправна поимања ствари, кротку и безазлену нарав, контролисане и умерене страсти, чврст интегритет и свесрдну љубав према доброти он постаје нешто друго, нешто сасвим другачије од оних бесловесних људи (људске марве) који слепо следе своје чулне апетите, наговештаје жеља или погрешне предрасуде.

То је позив који има значајне предности, јер напредовањем у њему можемо да сагледамо ствари сопственим очима, водимо се сопственим закључцима и не дозволимо да будемо изманипулисани и зависни од добре воље других када је у питању нешто што се нас највише тиче. Поштеђени смо неразумне лаковерности, непостојане лакомислености, дубоког дивљења према људима и стварима, и у стању смо да их разликујемо, заузмемо став према њима, да се са њима поближе упознамо приказујући сами себи њихову праву природу и вредност. На тај начин спасили смо се дивљења према себи и надуване сујете, о чему свети мудрац вели: „Беспосличар у својој уображености мисли да је мудрији од седам разумних људи.”

...

То је позив понајвише изузет од брига, љутње и немира, страначких размирица, напорних сплеткарења и узнемирујућих секирација овога света. Он се налази изван свих тих бесмислица, потпуно у осами или у искреном и умном друштву. То је позив најмање подложен било каквој опасности или разочарењу, где можемо да будемо сигурни да нећемо подбацити или изгубити посао. Једном трговцу, услед многих несрећа, заиста могу да пропадну амбициозни планови или да му слабо крене продаја. Ратар може да оре и сеје узалуд. Међутим, онај који учи тешко да неће имати успеха у повећању своје залихе знања, и да неће пожањети добар род знања, нарочито ако учи савесно, са великим поштовањем према Богу, молећи му се за благотворну помоћ и благослов. То је позив који нас не умара већ нас разгаљује, не гуши нас већ нас забавља. Код њега нема (као код других занимања) диринчења у фабрици или заморног понављања једног те истог посла, већ је то стално напредовање ка новом циљу. Наш ум није ограничен да се бави једном или неколицином лоших тема, него има велики број области за промишљање о којима онда може да распреда са великом умешношћу и задовољством.

...

Оно што препоручује неког човека у свако друштво и што му доноси поштовање, прихватање и пажњу јесте поучан, прикладан и пригодан разговор (онај који Свето писмо назива прихватљивим, пријатним и благотворним речима). Људи су захвални што им такви разговори пружају информације и задовољство. Сходно томе, „Бог љуби сваког”, вели свети мудрац, „ко даје искрен одговор. Ко је чистог срца и краљ ће му постати пријатељ. Речи из уста мудраца благодарне су.” Тако ће неки достојанственик стећи вечну славу и живот после смрти и остаће потомству у лепом сећању. Многи ће да хвале његово знање и докле год је света и века оно неће бити избрисано. Успомена на њега неће избледети и слава ће му се преносити са генерације на генерацију. Слава, која није ништа мање сјајна, а далеко је безазленија од витешких и јуначких дела. Зар није Аристотел једнако чувен по томе што је свет освајао својим пером, као и Александар који га је освајао мачем? Зар се овај први не помиње

чешће него овај други? Зар људи не осећају већу захвалност филозофу на његовом учењу, него ратнику на његовој храбрости? Сви други своју славу дугују труду учењака, па заједно са његовом славом и њихова слава опстаје. *Dignum laude virum Musa vetat mori.*³⁵ И знање и онај који га има благословени су вечним сећањем. То је позив који одговара човеку сваколиког положаја и богатства, који може да ужива у благостању са умереношћу и да храбро издржи невоље. Ономе ко воли књигу никада неће недостајати одан пријатељ, добар саветник, весео пратилац и добар утешитељ. Какве год да су временске прилике или нечије имовинско стање, учење, читање и размишљање увек доносе безазлену и пријатну разоноду.

...

Разборитим промишљањем вежбамо свој ум, а тражењем истине, претресањем разних питања, испитивањем аргумената за и против, чинимо себе бољим и снажимо наше тело. На тај начин боље се концентришемо на циљеве и не лутамо, чврсто одмеравамо, одлучујемо и добро просуђујемо о предложеним питањима, па не можемо тако лако постати жртве обмане и варљивих изговора и не може нас уздрмати свака сумња или неодобравање на које наиђемо!

...

Шта је читање до разговор са најмудријим људима свих времена и свих земаља који нам уз то саопштавају своје најодмереније мисли, најпробраније идеје и најбоље замисли оденуте у лепе реченице и изабране на прави начин?

...

Како нам само овај позив даје разборитост да се учимо на искуству других, упућује нас како треба да се понашамо и приказује нам последице тог понашања на примерима, да ми сами не бисмо били у опасности или невољи!

(Проповеди: „О истрајности у нашем специфичном позиву учењака”)

Чарлс Котон

(пријатељ Ајзака Волтона и преводилац Монтењових есеја)

Какав мир и какву радост
Доносе читање, промишљање и писање,
Које нас не вређа, нити ми вређамо икога.
По вољи шетамо, јашемо, седимо или спавамо,
И никог другог не гњавимо.
(Песме, 1689. „Осама”. Господину Ајзаку Волтону.)

³⁵ Човеку достојном славе Муза забрањује да умре – прим. прев.

Онај ко се повуче из светске гужве,
Да би јој био још кориснији,
И не тежи ничем већем
Него од зла да се склони;
Ко мисли да проведе најдужи дан
У свом кутку са књигом,
И хвали Бога што све оно од пре
Невино је било,
Такав човек срећнији је много
Него онај кога државни посао
Често води лавиринтима лукавства и
Путевима непоштеним и забрањеним.

(Песме, 1689. „Задовољство”. Упућено мом драгом оцу као и мом врлом пријатељу господину Ајзаку Волтону.)

Пјер Данијел Ије

Они који се муче учећи, са циљем да стекну богатство и почести, биће веома разочарани. Цео свет је чуо за француски спис о јадима учењака, али нико још није писао о њиховој срећи. Заиста, посвећеност учењу, повученост у себе и расејаност ума, толико карактеристичне за учењака, захтевају повучен живот и немар према обавезама свакодневног живота или државном запослењу, а све те околности су у супротности са стицањем богатства. Онај коме су се музе осмехнуле још у детињству презреће величање светине, блиставост богатства и заводљиве почести. Схватиће да је његов труд једина адекватна награда која може да задовољи ум учењака. Дужина посла неће га одбити нити ће га згрозити његова тежина. Што више знања буде стицао, повећаваће се и његова страст за науком. Док марљиво буде тражио нова знања, откриће своје бројне недостатке, што ће га навести да удвостручи пажњу. Ово нису само празне речи. Пишем о истинама које сам искусио, о целом свом животном искуству које желим да сачувам ни из једног другог разлога него зато што ће можда користити будућим истраживачима. Времешни учењаци не треба да се обесхрабре ако им се учини да назадују уместо да иду напред, него треба своју невољу да припишу годинама и замору снага, до чега неминовно долази услед сталног коришћења.

...

Да би један човек постао учен, природне предиспозиције су на првом месту. Затим следе здрав разум, брзо схватање, добро памћење, здраво и крепко тело, чврст, постојан и непроменљив карактер, па марљивост која се са годинама не мења, незасита жеђ за знањем и непоколебљива оданост читању и друго. Без дарова судбине природни дарови били би узалудни.

„[...] Cujus conatibus obstat
Res angusta domi”³⁶

мора да ограничи своје напоре и да се одбрани од тренутних захтева. Морамо да размислимо о самом животу пре него се потрудимо да живимо угодно и на добром гласу. Животне прилике морају да буду изнад љубави према учењу. [...] Посвећеност искључиво књигама, као једина обавеза и задовољство живота, избор је самог учењака, надахнутог љубављу према књижевности коју ни блиставо богатство ни слава не могу да замене, нити страх од сиромаштва, мучног рада и анонимности може да угаси. У *Оди* коју је Јулије Скалигер тако високо ценио да би пре био писац тог дела него краљ Шпаније, Хорације је оденуо наведена осећања у чари сјајне композиције уједињене са истином.

...

„Када узмемо у обзир”, каже Abbé Olivet³⁷ у *L’Eloge Histor. de M. Huet*, „да је поживео деведесет и више година, да је од детињства пуно учио, да је скоро све време имао само за себе, да је углавном био здрав, да је увек имао некога ко би му читао, чак и за време obroка, и да, једном речју, како он каже, ни врела крв младости, ни многе обавезе, ни љубав према дружењу, нити ужурбани свет, нису могли да умање његову љубав према учењу, можемо исправно да закључимо да је он био најученији човек који се икада родио.”

(Ијетијана)

Џон Лок

Образовање је први корак да се постане господин, али читање, добро друштво и промишљање морају да га уобличе.

За оне који много читају мисли се да много и разумеју, али то није увек тако. Читањем добијамо само грађу знања. Тек промишљањем прочитано добија смисао. Ми смо мислећа врста и није довољно да се претрпамо гомилама књига. Ако их не ишчитавамо увек изнова неће нам дати снагу нити ће нам нахранити ум.

Циљ и корист сагледавања оних делова науке који нису наш преваходни циљ јесте да навикнемо наше умове на разне врсте идеја и на одговарајуће начине разматрања њихових праваца и односа. Ово даје слободу нашем уму. Вежбање разумевања путем разноврсних трагања и закључивања, које користе они највештији, даје нам оштроумност и опрезност, као и прилагодљивост да се пажљиво и вешто носимо са свим успонима и падовима током истраживања. Поред тога, ова општа

³⁶ Онај који се уздиже изнад проблема у свом дому – прим. прев.

³⁷ Опат Оливе, чије пуно име је Пјер-Жозеф Тулије д’ Оливе (Pierre-Joseph Thoulhier d’ Olivet, 1682–1768) – прим. прев.

наклоност ка свим наукама, без разлике, а пре него што ум почне да се бави само једном од њих, оном омиљеном, спречиће рђавост често приметну код оних који се баве само једним аспектом знања. Нека се човек посвети разматрању само једног аспекта знања и то ће за њега постати цео свет. Због присности са одређеном темом ум ће попримити њен изглед, па ће и све остало, ма колико да је другачије, стављати у тај исти кош. Метафизичар ће ратарство и баштованство третирати као апстрактне појмове. Историја природе му неће ништа значити. Алхемичар ће, са друге стране, ограничити божанства на правила лабораторије и етику објашњавати солима сумпора и живом, а Свето писмо и свете мистерије алегоријски приказивати као Камен мудрости. Једном приликом чуо сам човека који је био необично талентован за музику како озбиљно прилагођава Мојсијево *Постање* нотном запису, као да су одатле потекли еталон и начин божјег стварања.

Није толико незнатан ефекат када се ум ослободи једноличности, што се, по мом мишљењу, најбоље постиже пружањем јасног и целовитог увида у цео интелектуални свет. Свет у којем ће се сагледати поредак, припадност и лепота целине, а праведно издвојити истакнуте области појединих наука, према доличном реду и употребљивости сваке од њих.

(Водич за разборитост)

Роберт Саут

Задовољство и радост знања и учења по својој природи далеко превазилазе све друго. Да ли љубавна задовољства могу толико да превазиђу наша чула колико остварена жеља или победа превазилази неку песму или вечеру? Не морају ли, као последица тога, интелектуална задовољства да превазиђу љубавна задовољства? Увиђамо да се осталих задовољстава брзо заситимо и, након што смо уживали у њима, она престају да нам буду интересантна, што нам показује да су то биле само обмане, а не права задовољства, и да су интересантне зато што су нове, а не зато што су квалитетне. Примећујемо, стога, да сладострасници постају фратри, а славољубиви владари меланхолици. Но, од знања се не можемо пре-заситити, већ се задовољство и глад за знањем стално смењују.

Ретко се дешава да је говорења превише, али понешто боље да остане неизговорено.

Онај који објави неку штетну књигу, грешан је и у сопственом гробу, јер квари друге док и сам трули.

Много читања је попут преједања, потпуно бескорисно ако се не свари.

(Проповеди)

Сер Џорџ Макензи

Ако је разноликост оно чему се друштво диви, онда наше сопствене мисли, или књиге других људи, далеко превазилазе разговор. Оне имају ту предност што се не намећу и неће да нас изневере, као што би то урадио неки човек. [...] О, осамљеност мора да је блаженство, када нам честито мировање уз сопствене мисли доноси спокојство, незамисливо онима који га не поседују! Осамљеност не захтева похлепу да би се очувало огњиште. Она је задовољна и без кочија, лакеја, ризничара и китњастих украса. Осамљеног човека не узнемирава то што нема много гостију. [...] Спокојство духа својствено је филозофији и пратилац је осамљености. [...] Како може да зарђа она душа која је стално активна? [...] Заиста не знам сигурније окриље из којег могу да посматрам светску лакрдију од безбедне осамљености. Лакше је осећати него изразити уздржано задовољство и размишљати о поривима светине, чудноватим кретњама великих људи и о томе како се усуд забавља њиховом пропашћу.

(Поучни есеј о предности осамљености над јавним послом)

Џон де ла Бријер

Када ти књига подиже дух и испуњава те племенитим и храбрим осећањима, немој даље да тражиш узрок томе, јер то дело је добро и добар мајстор га је направио.

Непознати богослов из седамнаестог века

(непотврђено)

Има оних незахвалника који се жале да су времена тешка. Као да смо могли да добијемо нешто више осим божјег најдрагоценијег дара – живота и онога што га прати. Нека такви размисле да постоје и дневне обавезе које треба ваљано урадити, што не искључује безазлену забаву и привилегију вођења немих разговора са највећим умовима и духовима, са њиховим најпробранијим речима у њиховим књигама које су увек спремне и на располагању ако смо за њих заинтересовани.

Џереми Колијер

Разнода коју доноси читање, иако не увек најбоља, обично има бољи ефекат од грубих чулних задовољстава. Ако су књиге ваљано изабране, оне нас не презасите, нити су нам напорне. Напротив, оне нас окрепљују, јачају и побољшавају нам практична знања. Што је најбоље од свега, оне нас и забављају и усавршавају у исто време и преносе мудрост и знање кроз разноду. Читањем човек као да антидатира свој живот и постаје савременик са прошлошћу. На овај начин доћи у време пре нечијег

рођења, много је боље него Платонова преегзистенција, јер овде човек већ има неко знање и зато је мудрији, док у другом случају није тако.

За разговор са књигама можемо да изаберемо саговорника и ослободимо се церемонијалности или приговора. Не требају нам формални обичаји и обзири. Нема потребе да се кажњавамо досадним наклапањима неког гиздавца, већ са задовољством можемо да се отресемо оних који су охоли, дрски и испразни. Поред тога, писци се, попут жена, дотерују када иду некоме у посету. Окренутост себи чини њихове мисли углађенима и оснажује њихову разборитост више него у обичном разговору. То значи да читалац има дух и есенцију надхват руке, који су извучени из много већег обима времена, рада и средстава. Попут наследника који је рођен богат, а није сам богат постао, читалац долази у посед знања скоро без имало споственог труда. Истина је да богатство знања стечено на такав начин, као и наслеђена имовина, сувише често бива занемарено и протраћено, јер не схватамо са каквом је муком стечено.

Књиге су водиље у младости и разонода у старости. Оне нам праве друштво у осами и не дозвољавају да будемо терет сами себи. Оне нам помажу да заборавимо зловољу људи и ствари, умирују нам бриге и страсти и успављују наша разочарања. Када смо уморни од живих можемо се окренути мртвима, који у свој разговор не уносе зловољу, гордост или задњу намеру. Међутим, бити стално у акцији не доноси ни задовољство ни напредак. Човек мисли да ће бити снажнији ако више једе и мудрији ако више чита. Ко иде против природе, пре ће се разболети него напојити. Размишљање и разумевање чини књиге корисним, а ум здравим и крепким. Не треба безусловно да се повинујемо ауторитетима, него да испитамо пре него што закључимо и да очувамо слободу нашег разума. Када бисмо стално ходали на штакама изгубили бисмо функцију наших удова. Таква потпуна понизност чини нас вечитим малолетницима, ломи дух разборитости и чини нас рањивима за обмане.

Међутим, ако се књигама правилно служимо одвешће нас на прави пут открића. Оне јачају тело, шире видике и пружају општији увид у ствари које се могу научити простим проматрањем. Онај који зависи само од сопственог искуства има мало грађе на располагању. Ограничен је уским оквирима простора и времена и није способан да створи неку велику теорију нити да се изјасни по питању посла који је компликован и неуобичајен. Чини се да је разлика између чистог практичара и учењака иста као и она између надрилекара и правог лекара. Овај први може да препише неколико добрих рецепата и да ради подношљиво добро ако има мало пацијената који болују од сличних болести. Међутим, ако вас занимају душевна растројства, људска анатомија, опасни симптоми и начини исцељења, од чега зависи успех лечења, он о томе мало зна. С друге стране, ослонити се само на књиге, без додира са људима и праксом, исто је као путовати према мапи где су земље и градови довољно добро означени, а села и приватни поседи изостављени или уопштено назначени, па је путнику намернику тешко да их пронађе. Зато онај ко

хоће да постане учитељ мора да се управља животним искуством, али и да се угледа на боље од себе и тако спаја теорију и праксу.

(Есеји о неколико етичких питања: „О разоноди уз књиге”)

Надбискуп Фенелон

Када би ми се све крунисане главе из свих области империје покорице у замену за моје књиге и љубав према читању, одбио бих све са презрењем.

Чарлс Блант

Књиге су једини сведоци времена који нас инспиришу да се угледамо на славна дела наших предака. Друго, искључиво књигама дугујемо начин или форму богослужења. Треће, њима такође дугујемо и наша схватања и промишљања о Богу и његовим делима. Природним способностима људи, као и биљкама у природи, потребно је орезивање у виду учења. Многа преимућства добијамо из књига, па нас тако историјски догађаји чине мудријим, поезија домишљатијим, математика истанчанијим, природне науке дубокоумнијим, етика озбиљнијим, логика и реторика речитијим. Ниједно усмено предавање не подучава тако ефикасно као читање. Писане расправе су боље обрађене и боље извагане него речи које су маскиране начином изражавања, тоналитетом или гестовима, што квари њихову једноставност. Такође, говор је нешто што је тренутно, те не даје слушаоцима довољно времена да размисле о ономе што је речено. Штавише, књиге мање ласкају и имају више универзалних моралних поука него разговор који генерално утиче на љубазност и добру вољу слушалаца. То је нарочито изражено код етике, јер књиге боље поучавају него разговор и јасније прекоревају грешке великих личности. Будући да су књиге углавном веома корисне људском друштву, морам да се сложим са господином Милтоном и потврдим да је исто убити човека или добру књигу (ако се неопрезно поступа), јер онај који убија човека убија разумно биће, божје обличје, али онај који уништи добру књигу убија сам разум који је чисто средиште Бога.

Пошто сам на овај начин показао колико свет дугује учењу и књигама, дозволите ми да подсетим на Фауста и Гутенберга, њихове покретаче, који су у својој генијалности открили и подарили свету далековиду уметност штампања, која је учење учинила не само лаким, него и јефтиним. Од сада, свако може да има лепу малу библиотеку, по цени од три стотине фунти коју је раније Платон плаћао за три књиге Филолауса Питагорејца.

(Праведна одбрана учења и слобода штампе, 1695)

Томас Фулер, лекар

Немој да ми говориш о томе шта си чуо и прочитао, већ о чему си (након слушања и читања) размишљао, утврдио да је истина, донео суд, запамтио и заволео, а онда дуго користио у пракси и тако га учинио истински својим. Ово и само ово с правом може да се назове ученошћу.

(Introductio ad Sapientiam, 1731)

Џон Норис

Што се тиче мојих *Есејеа* и *Расправа* могу да кажем само то да сам у њих унео онолико сажетости и јасноће колико је било могуће, а много више смисла него самих речи. Волео бих када би људи у својим списима водили више рачуна о овоме. Сигуран сам да мноштво књига и краткоћа живота то захтевају, а смисао неће бити од велике користи ако су људи убеђени да не треба да изражавају своје мишљење већ само оно у шта су сигурни. Када би и сами анђели почели да пишу претпостављам да бисмо добили свега неколико табака. То је оно што сам у целости замислио и покушао да урадим. Да ли сам успео у томе или не остаје да се види.

(Увод у Збирку расправа)

Ово претерано и неразумно приклањање ауторитету чини да људи, иначе мисаони и оштроумни, цитирају неког старог досадног аутора много пута, с пренаглашеним хвалоспевима који никада не би прошли у обичном разговору и које они сами никада не би написали да их није изрекао дотични аутор. Ипак, чим човек почне слободније да мисли увиди како је апсурдно и неразумно да неки појединац прописује свим поколењима како, попут звери, треба да следе вођу крда и да дају предност велечасном бесмислу уместо новом смислу. Такав појединац сматра светском незрелошћу оно што ми зовемо антиком. На становишту је да су и најмудрији ауторитети некад били млади и да не постоји ниједна друга разлика између античких аутора и њега самога до временска дистанца, што му иде у прилог, јер живи у префињенијем и развијенијем добу. Одбацивши тако ово интелектуално ропство не приклања се ниједном аутору, групи или друштву, већ слободно прикупља истину где год да је нађе. Отискује се на море у сопственом броду којим крмари, тако да ускоро можемо да очекујемо нова открића, ако их уопште буде.

Осамљени, мисаони човек безбедан је у својој осами као један од Хомерових јунака у облаку, а људска глупост и неумереност замарају га утолико што их жали. Можда се не смеје наглас, али је веома задовољан. Можда није често весео, али није ни често згађен. Пун ведрине и задовољства, он живи за себе и Бога. [...] Осамљености треба да захвалимо на нашим интелектуалним преимућствима. [...] Сва мисаона, али и практична знања најбоље се усавршавају у осами. Заиста, много се говори о томе колико је значајно да се борави у друштву великих људи, и у вези

с тим обично се покреће питање који су недостаци сеоског живота, јер они који живе на селу немају прилике да воде учене разговоре. Истини за вољу, мислим да то није сасвим тачно. [...] Неко може цео живот да учествује на сабору мудраца, а да не буде ништа мудрији од књишког мољца који не излази из библиотеке. Стога, мудро речено, не видим неку велику предност разговора, јер он зависи од расположења саговорника. Када бих желео да се обавестим о неком послу и управљању пословима пре бих се обратио обичном неписменом земљораднику, или трговцу, него неком великом учењаку. [...] Напоследку, закључујем да уточиште морам да пронађем у мојој радној соби и тамо надокнадим време које сам изгубио са ученима.

(Збирка расправа: „О предностима размишљања”, „О осамљености”)

Овде, у сеновитом шумарку,
Слатким мислима испуњавам сате,
Без досаде посла или љубави,
Који светом окрутно господаре.
У моме стану метежа нема,
Небески влада мир без ветрова и олуја.
Нека се држава упетља у гласине и интриге
Али шта је то за моје књиге и мене?
Каква год да буде судбина Краљевства,
Ја уживам овде у својој монархији.
Рачун не полажем ником,
Сам себи владар,
Сам, као господар раја.
Док се жудни узалуд туже,
И неправедне звезде куде,
Ја стојим на обали и гледам
Моћну воду далеке пучине.
Са тихом радошћу смешим се
Јер ме још не погађају стреле судбине.
Усиљена раскош државе,
И све зле мисли и осећања
Далеко су; судбина ме је склонила
Са пута свим увредама.
И мада ми кратки живот брзо измиче,
Неће бити кратак јер сав је мој.
(Песме: „Осама”)

Донатан Свифт

Када читам књигу, без обзира на то да ли је мудра или глупа, чини ми се да је жива и да са мном разговара.

Дешава ми се да књигу читам са задовољством, док аутора презирем.

Када се на свету појави истински геније препознаћете га по томе што се сви глупаци уједине против њега.

(Размишљања на разне теме)

Вилијам Конгрив

Читајте, само читајте, господо, угасите жудње, научите да живите по правилима, нахраните ум, а измучите тело. Читајте, једите очима, а уста затворите и жваћите храну разума.

(Драме: „Љубав за љубав”)

Сер Ричард Стил

Читање је за ум оно што је вежба за тело. Вежба чува здравље, снажи и крепи, а читање одржава, негује и оснажује врлине (које су здравље ума). Но, као што вежбање постане досадно и заморно кад га упражњавамо само због здравља, тако и читање може да постане нелагодно и да оптерети када се користи само за оплемењивање врлина. Зато, моралност коју добијамо из басни или алегорија иста је као здравље које стичемо у лову. Са задовољством учествујемо у пријатној потери и не осећамо замор који је неминовно прати.

(Татлер, бр. 147)

Џозеф Адисон

Аристотел каже да је свет копија или имитација оних замисли које су у уму првобитног Бића, а да су мисли у уму човека само имитација света. Овome можемо да додамо и то да су речи имитација мисли које су у уму човека, а да је писање или штампање имитација речи. Као што је Бог изразио и утиснуо своје замисли у васиони, тако људи изражавају своје мисли у књигама, које ће због овог великог проналаска новијег доба³⁸ моћи да трају колико и Сунце и Месец и да нестану само ако цела природа страда. [...] Не постоји ниједан други начин да се задрже мисли које настају и нестају у уму човека и да се пренесу до краја постојања. Ниједан други начин не даје сталност нашим идејама и не чува знања из разних епоха, када је тело писца већ сједињено с другим материјама, а

³⁸ Мисли се на проналазак штампе – прим. прев.

његова душа се повукла у свет духова. Књиге су баштина коју неки велики геније оставља човечанству и која се преноси с колена на колено, као поклон генерацијама оних који су још увек нерођени. [...] Овековечавање наших идеја у свим другим уметностима кратког је даха. [...] Околност која писцима даје предност над свим овим великим маестрима јесте та што могу да умноже своја оригинална дела или, боље речено, могу да направе колико желе копија својих дела, које ће вредети исто колико и сами оригинали. Неком великом писцу ово даје наду за вечност, али га у исто време лишава других предности које уметници имају. Уметник заузврат добија приход, а писац славу. Како би непроцењива била дела Вергилија или Хомера, Цицерона или Аристотела, када би се, попут статуа, грађевина или слика, налазила само на једном месту и у поседу једне особе!

Ако су списи тако издржљиви и могу непрестано да се преносе с колена на колено, онда писци треба да буду опрезни да не дају у штампу нешто што ће искварити потомство и отровати умове порочних и грешних људи! На писце великог талента, који га употребљавају за пропагирање неморала, и зачињавају изопачена осећања духовитошћу и хумором, треба да се гледа као на друштвене штеточине и непријатеље човечанства. Они иза себе остављају књиге које шире заразу и уништавају потомство (попут оних који умиру у душевном растројству, непријатељски расположени према сопственој врсти). Они делују супротно једном Конфучију или Сократу. Чини се као да су послати у свет да изопаче људску природу и гурну је у нечовечност.

Знања која књиге нуде пословном човеку представљају бакљу у рукама онога ко хоће и може да покаже пут ка просперитету и благостању онима који су збуњени.

(Спектејтор)

Ајзак Вотс

Читањем се врло свеобухватно упознајемо са поступцима, делима и мислима живих и мртвих људи из најудаљенијих народа и најдавнијих векова, и то са толико једноставности као да живе у наше доба и у нашој земљи. Читањем књига можемо да научимо понешто о људима из разних делова света, док посматрањем учимо само о себи и само оно што се налази у оквиру наше непосредне спознаје. Путем разговора можемо да спознамо побожност само малог броја људи, оних који се крећу и живе у исто време када и ми, а то су наше комшије и савременици.

Учењем и промишљањем усавршавамо наговештаје које смо добили посматрањем, разговором и читањем. Када напрежемо ум, освајамо све већа знања и више времена проводимо у размишљању, а мисли нас понекад носе далеко, чак до оних тема са којима се нисмо никада срели, ни у књигама мртвих писаца ни у разговору са живима. На основу једне

истине наш разум извлачи закључак о некој другој и прави читаву науку од неколико идеја које смо покупили са разних страна.

(О усавршавању ума)

Конјерс Мидлтон

Убедио сам себе да људски живот и људске способности, који су кратки и ограничени, не могу рационалније и смисленије да се упосле до у потрази за знањем, нарочито за оном врстом знања која се односи на наше дужности и која доприноси нашој срећи. Дакле, у тој потрази за знањем, када ми се укаже било какав трачак истине, сместа настојим да допрем до њеног извора, без икакве уздржаности или обзира да ћу да одем предалеко, или да ће она сувише да бљесне у јавности. На откриће било које истине гледам као на вредно друштвено обогаћивање, које свакако не може да повреди или омете добар утицај било које друге истине. Оне све потичу из једне заједничке суштине и обавезно се међусобно поклапају, као капи кише које падају одвојено у реку, али се одмах помешају са воденом струјом и тако ојачају главни ток.

(Разни радови)

Александер Поуп

Иако се ових дана доста дружим и веома волим друштво, читање ми је ипак милије. Радије ћу да се закупим читањем него да учествујем у најпријатнијем разговору.

(Спенсове Анегдоте)³⁹

Барон Монтескје

Aimer à lire, c' est faire en échange des heures d' ennui que l' on doit avoir en sa vie contre des heures delicieuses.

Превод: Љубав према читању омогућава сваком човеку да сате мрзовоље замени часовима усхићења.

Лејди Мери Вортли Монтагју

Чувам и пажљиво негујем своју љубав према читању. Када би друштво за очи могло да се унајмљује попут поштанских коња, прихватила бих само оно тихо које пружа сталну и разноврсну забаву, а поред тога је и безазлено. [...] Свака жена настоји да одгоји своју ћерку као фини даму, те је тако припреми за положај који она никада неће моћи да достигне, али у исто време је и онеспособљава за осамљеност

³⁹ Пун назив дела Џозефа Спенса гласи *Анегдоте, запажања и карактери књига и људи* (Joseph Spence, *Anecdotes, observations, and characters, of books and men*) – прим. прев.

која јој је суђена. Уколико ћерка има стварне склоности ка учењу, оно ће да јој причињава задовољство и чиниће је срећном. Од читања нема јефтиније разоноде, нити трајнијег задовољства. Уколико је у свом кутку забављена књигом, она неће пожелети нову моду, нити ће жалити што пропушта скупе забаве или шаролико друштво. [...] Кћери моја, немој да вређаш друге! Ти увек ружиш моја задовољства, а то ниједан смртник не може да поднесе. Моју омиљену забаву називаш смећем, шкартом и сличним именима. Ако бих жезло назвала дрвеном мотком, златни кључ позлаћеним месингом, а знамења уважених титула обојеним тракама, можда би то и било филозофски исправно, али било би веома лоше прихваћено. Сви ми имамо своје играчке. Срећни су они који су задовољни оним што имају. Тада се паметно проводе сати и заборављају животне недаће, а лоших последица скоро да уопште нема. Мислим да је боље да потрошим своје време на читање авантура измишљених јунака, него као војвоткиња од Марлбороа, која је провела последње године свог живота машући својим тестаментом и смишљајући како да безразложно једне гњави, а од других да извлачи похвале. Бескрајно поразно и жалосно. У мојим годинама готово је с активним животом. Свим својим снагама предајем се читању. Волела бих да се ограничим само на вредне књиге, али оне су скоро исто толико ретке колико и цењени људи. Морам да се задовољим оним што имам. Како се приближавам другом детињству, настојим да уживам и у задовољствима које оно пружа. Ваш најмлађи син, можда, у овом тренутку с великим ужитком јаше на жарачу, уопште не жалећи што није златан, а још мање жалећи што није коњ арабер којег не би знао како да савлада. Чitam једну бескорисну причу, не очекујући никакву мудрост или истину у њој и јако сам срећна што то није метафизика да ме збуњује или историја да ме доведе у заблуду. Неко вежбом учвршћује своје здравље, а ја заборавом стишавам своје бриге. Ове методе могу запосленом човеку да се учине ништавним, али ако он на тај начин побољша своју снагу, а ја заборавим своје слабости, обоје смо постигли жељени циљ.

(Писма, 1752–7)

Лорд Честерфилд

Остави по страни и најбољу књигу ако имаш прилику да одеш у добро друштво и буди сигуран да си добро поступио. [...] Не бацај своје време на површне и бескорисне књиге које су издали беспослени или сиромашни аутори зарад забаве доконих и неуких читалаца. Такве књиге роје се и зује човеку око главе сваки дан. Отреси их се, оне не боду. *Certum pete finem*,⁴⁰ зацртај себи неки циљ у тренуцима доколице и упорно га следи док га не достигнеш, а онда потражи друге циљеве. [...] Само неуки и слаби докони су. [...] Знање је као власт: они који га имају највише желе

⁴⁰ Иди ка сигурном циљу – прим. прев.

да га имају још више. Када поседујемо знање, не заситимо га се, него нам се апетити још више повећају, а то се дешава код малог броја разонода. Нико се није више од мене у младости предавао задовољствима и распусности доброг друштва. Чак сам и претеривао. Но, уверавам вас, увек сам проналазио времена за озбиљно учење, а када нисам могао да га нађем на неки други начин одузимао сам га од сна, пошто сам решио да устајем рано ујутру без обзира на то колико касно бих одлазио на спавање претходне ноћи. [...] Устани рано, свако јутро у исто време, без обзира на то што си синоћ седео до касно. То ти обезбеђује, у најмању руку, сат или два читања или промишљања, пре него што започнеш уобичајне јутарње обавезе.

(Писма сину)

Пјер Бел

Он (Ансијон, еминентни француски протестантски богослов из 17. века, који је сакупио веома велику и драгоцену библиотеку) рекао је да када се око мање замори од читања неке књиге, ум је слободнији да суди о њој. Као што се лепота и недостаци једне књиге лакше примећују када је она одштампана него када је у рукопису, тако су и лепота и недостаци видљивији када је одштампана јасним словима и на добром папиру, него када је штампана на лошем папиру и лошим писмом.

(*Dictionnaire Hist. and Crit.*: део „Ансијон”)

Едмунд Халеј

Др Халеј имао је обичај да каже: „Предано учење продужава човеков живот тако што га склања од опасности.”

(Саудијева *Књига незаборавних изрека*. Трећа серија. Цитирано из Ајвимејеве *Историје баптиста*.⁴¹)

Франсоа Мари Аруе де Волтер

Ви презирете књиге, ви, чији су животи испуњени само сујетом и славољубљем, разонодама или лењошћу. Но, запамтите да књиге управљају целим, нама познатим, светом, с изузетком примитивних народа.

(*Dictionnaire Phil.*: део „Књиге”)

Метју Грин

Мучне сате прекратите уз књиге.

(„Сета”)

⁴¹ Пун назив дела: Joseph Ivimey, *A history of the English Baptists* – прим. прев.

Хенри Филдинг

Као и лоше друштво, тако и књиге могу да нас искваре.
(Коментар на *Есеје* лорда Болингбрука)

Самјуел Џонсон

„Беспосличарење је болест која треба да се победи. Међутим, не саветујем неки строги план учења. Нисам ни сам никада успевао да се држим плана дуже од два дана. Човек треба да чита када је за то расположен, јер оно што прочита зато што мора неће му много добра додати. Млад човек треба да чита пет сати дневно и на тај начин ће стећи многа знања.”

Онда је наставио нашироко да прича о предностима читања и успео је да побије јалово и плитко гледиште да довољно знања може да се стекне и кроз разговор. „Основа”, каже он, „мора да се стекне читањем. Општи принципи треба да се преузму из књига, но свакако, треба да прођу тест стварног живота. У разговору нема систематичности. Стотине људи каже понешто на одређену тему. Ти делови истине, које човек на тај начин сазна, толико су међусобно удаљени да се никада не могу уклопити у целовиту слику.”

Он још каже да, зарад опште културе, човек треба да чита све што му се у одређеном тренутку свиди. Додуше, да будемо искрени, човек који се бави науком мора стално и одлучно да иде напред. Он додаје: „Оно што читамо са интересовањем оставља много јачи утисак. Ако читамо нешто што нас не занима, пола мозга се труди да задржи пажњу, па се само једна половина мозга бави оним што читамо.” Рекао нам је да је прочитао Филдингову *Амелију* у једном даху: „Ако неко почне да чита књигу из средине и заинтересује се да настави даље, нека не престаје и не почиње из почетка, јер можда неће поново бити толико заинтересован.”

„Све у свему, најбоље су оне књиге које могу да се узму у руку и читају крај огњишта.”

Једва да смо се поздравили са господином Кембрицом у његовој библиотеци, а Џонсон је нестрпљиво отрчао у други крај собе са намером да пиљи у хрптове књига. Господин Кембриц уљудно рече: „Баш је чудно да се неко толико занима за хрптове књига.” Џонсон, увек спреман да одговори, рече: „Господине, разлог је једноставан. Постоје две врсте знања. Или добро познајемо неку тему или знамо где да нађемо нешто о њој. Када почињемо да се бавимо неком темом, прво што треба да урадимо јесте да се упознамо са литературом која је обрађује. Због тога прегледамо каталоге и хрптове књига у библиотекама.”

(Бозвелов *Џонсон*)⁴²

⁴² Џејмс Бозвел (James Boswell, 1740–1795), шкотски аутор познат по биографији свог савременика Самјуела Џонсона. По неким ученим људима тога доба то је најбоља биографија написана на енглеском језику. – прим. прев.

Господин Џонсон, према сопственим речима, није ништа учио у детаље и саветовао је младе људе да увек имају неку књигу у џепу да читају у слободно време, када немају ништа друго да раде. „Ради се о томе”, рекао је једном приликом неком дечаку у нашој кући, „да сам све своје знање, осим онога што сам покупио путујући по свету, стекао захваљујући томе што ми је разум увек спреман да примети, а језик увек спреман да одговори.”

(Госпођа Пиоци, *Успомене*)

Слаба уверљивост разговора и упознавање са непотребним теоријама скупо се плаћају ако нема поука које јачају одлучност и уздижу дух до независности.

(*Рамблер*, бр. 180)

Дејвид Хјум

Моја породица, пак, није била богата, па је моје наследство, као млађег брата, а према правилима моје земље, било, наравно, веома мршава. Мој отац, кога су сматрали способним човеком, умро је када сам био беба, остављајући мене, старијег брата и сестру на бригу нашој мајци, жени необичне врлине, која се, иако млада и лепа, потпуно посветила одгоју и образовању своје деце. Редовно образовање савладао сам с успехом и веома рано осетио сам љубав према књижевности, главној љубави мог живота која ми пружа изванредно задовољство. Због мог студиозног карактера, трезвености и марљивости, породица је сматрала да треба да се бавим правним наукама, али ја сам имао непремостиву одбојност према свему осим према филозофији и општем образовању. Они су мислили да сам задубљен у Воета⁴³ и Винијуса,⁴⁴ а ја сам у потаји гутао Цицерона и Вергилија.

(*Живот Дејвида Хјума који је написао он сам*)

Жан Жак Русо

Када се спознаја обогати промишљањем, најбоље је да се окренете ономе што може да се пронађе само у књигама. На тај начин добро ћете их запамтити и учинити својима. Они који уче праве велику грешку када се превише ослањају на књиге, а недовољно на своје способности. Не помишљају да ће нас, од свих софиста, наш разум најмање обманути. Када промишља, човек има осећај шта је добро и открива оно лепо. Немамо прилику да научимо разликовати једно или друго. [...]

Када размишљамо о великим узорима, дух нам се уздиже и душа нам пламти. Желимо да постанемо као они и са ужасним гнушањем

⁴³ Јоханес Воет (Johannes Voet), холандски правник из 17. века – прим. прев.

⁴⁴ Арнолд Винијус (Arnold Vinnius), холандски правник из 17. века – прим. прев.

одбацујемо свако уплитање. Ум, као и тело, трпи и више него што може да поднесе. Ако нешто усвојимо са разумевањем, пре него што га предамо памћењу, оно што касније из њега извлачимо јесте нешто лично наше. Међутим, ако преоптеретимо памћење, без разумевања, ризикујемо да касније не можемо ничега да се сетимо, иако нам то сећање припада. [...] Разум није комад намештаја који можемо оставити по страни и поново га узети кад нам се прохте. Ко год је могао десет година да не размишља ни о чему, никад више у животу неће ни размишљати.

Дени Дидро

Изговорене реченице, попут оштрих ексера, забадају у нас истину.
(Дидројана)

Лоренс Стерн

Ум треба да се навикне да мудро размишља и да успут извлачи особене закључке. Ту навикну потврђује и Плиније Млађи када каже да није никада прочитао толико лошу књигу да из ње није могао да извуче неку корист.

Неоспорно је да су дигресије светлост, живот и душа читања.

Вилијам Шенстоун

Не допада ми се стил, као ни врт, који је у потпуности раван и правилан, који клизи као јегуља и никада се не уздигне до онога што можемо да назовемо разноликошћу.

(Есеји: „О писању и књигама”)

Хорас Волпол

Без лепоте нема књига, а са њом и оне најлошије могу дуже да живе. [...] Понекад пожелим да имам списак књига за доколицу – то су књиге којима се окрећемо када нас ухвати костобоља, малодушност, чамотиња, или док чекамо друштво. Могао би да се сачини један *catalogue raisonné*⁴⁵ који би био добра књига за доколицу, а у којем би се нашли поједини романи, весела поезија, чудни мушичави писци, попут Раблеа и сличних њему.

Оливер Голдсмит

Може се рећи да је писац нека врста благог законодавца. Он злочине не кажњава, већ их спречава.

⁴⁵ Анотирани каталог – прим. прев.

Живот својевољног ученика невероватан је ужитак. Када први пут прочитам неку одличну књигу, то је за мене као да сам стекао новог пријатеља, а када поново прочитам књигу коју сам раније већ читао, то ме подсећа на сусрет са старим пријатељем.

(Грађанин света)

Вилијам Дод

Књиге, драге књиге,
Теше ме од јутра до вечери,
У добру и злу, код куће,
И напољу, у болести и здрављу,
Биле добре или лоше
Чврсти пријатељи остадоше,
Окрепа душе
И извор утехе.
(„Затворска размишљања“)

Готхолд Ефраим Лесинг

„Јесте”, рече Гете, „лично Лесинг изјавио је да кад би му Бог подарио истину одбио би тај дар, јер више воли да се сам потруди да је нађе.”

(Екерманови Разговори са Гетеом у последњим годинама његовог живота. Превод Маргарет Фулер.)

Едмунд Берк

Онај ко се ослања на разборитост сличну својој удвостручује је, а онај ко има корист од узвишеног разума подиже се на ниво тог узвишеног разума с којим се сједињује.

Шта год да нагони душу да спозна саму себе, оно такође настоји да је оснажи и оспособи за веће и јаче узлете.

Џон Мур

Они који не зарађују за свој хлеб тешко би могли да замисле свој кратки живот без много досаде, уколико не би могли да позову у помоћ књиге, наше часне и неме пријатеље. Нема сумње да су коњи, пси, позориште, картање и пијанчење понекад корисни, али прва два зависе од временских прилика, од трећег може да нас одврати било каква глупост, а за четврто и пето је потребно друштво, што не важи за оне који су већ потонули на најнижи ниво беде и понижења. Међутим, разонода коју нам књиге дају забавља нас и по најгорем времену, може да се мења по нашој жељи и да се одвија у осами, те уместо да нас отупљује изоштрава

нам ум. Највећа корист од љубави према читању јесте што нас чува од лошег друштва. За оне који не воле да буду напољу са непријатним људима, увек постоји сигурно и пријатно друштво у кући.

(Зелуко: различити погледи на људску природу итд.)

Вилијам Купер

Процарај ватру и чврсто затвори прозоре,
Нека завесе падну и софа се откотрља,
И, док чајник ври, шишти
И пуши се, а шоља
Спремна је да сваког дочека, али не и напије,
Па, хајде да поздравимо мирно вече.

...

Лепо је посматрати такав свет
Кроз рупицу свог склоништа. Видети комешање
Великог Вавилона, а не осетити гужву.
Чути његову рику кроз капије
Са сигурне удаљености, где се умирући звук
Претвара у благи жубор за неискварено ухо.
Када тако с миром посматрам
Свет и његове бриге, као да сам уздигнут
Изнад свих смртника на сигурно место
Које ме ослобађа и штити од свега.

...

О, зимо! Владарко наопаког времена,
Коса ти је рашчупана и пуна суснежице налик пепелу,
Дах ти је залеђен на уснама, твоји образи
Бели су од неких других снегова,
Не само од старости. Чело ти је у облацима,
Скиптар огољена грана, а престо
Колица која клизе и без точкова,
А олује их гурају дуж клизавог пута.
Ја те волим, иако се непривлачном чиниш
И језива си свима. [...]
Крунишем те краљицом осамљене радости,
Уживања крај ватре, среће у дому,
И свих удобности које познају

Скромни дом непомућеног мира и
Дуги вечерњи сати у низу.

...

Дођи, вечери, опет дођи, ти окриље мира,
Врати се, слатка вечери, и потрај дуго!

...

Дођи, и наћи ћемо свој калуђерски мир
Или ти или ја. Прибраност је твој дар.
Твоје кротке сате трошим
На књиге, музику или песничке муке.

...

Не одбацујем те, и даље си добродошла.

...

Моје скровиште тако је мирно! А жестоки мраз
Напољу и груб ветар још више омиле
Унутарњу тишину и топлину.
(Дужност, књига IV, „Зимско вече”)

Неретко су књиге и талисмани и бајалице.
(Дужност, књига VI, „Зимска шетња у подне”)

Едвард Гибон

Љубав према књигама радост је и дика мог живота. [...] Не бих је мењао ни за сва блага Индије. [...] Човек коме никад није доста времена за неисцрпна задовољства проучавања не познаје јаде испразног живота. [...] Љубав према учењу страст је којој задовољство даје снагу, а сваки дан и сваки сат испуњава сталном, независном и умном забавом.

(Аутобиографија)

Читајмо методично и сами себи зацртајмо правац којим ће наше учење да се креће. Читање нам помаже да размишљамо.

Сер Вилијам Џоунс

Редовно и брижљиво проучавам Свето писмо, и по мом мишљењу, оно садржи већу узвишеност, чистији морал, важнију историју и чистији израз него све друге књиге заједно, без обзира на то на ком језику су написане.

Данијел Витенбах

Нема тог посла, ни занимања, које ће да онемогући човека ако има жељу да учењу посвети мало времена сваки дан.

Грофица де Жанли

Књиге су водиље у младости и забава у старости. Оне нам праве друштво у самоћи и чувају нас да не постанемо терет себи самима. Помажу нам да заборавимо зловољу људи и ствари, ублажавају нам бриге и патње и успављују наша разочарења. Када смо уморни од живих, можемо да се окренемо мртвима, који у разговор не уносе мрзовољу, гордост нити злу намеру. Углавном преко књига можемо да уживамо у друштву врхунских умова, а ова непроцењива размена мишљења свима је надохват руке.

(Мемоари итд.)

Џон Ејкин

Књиге се налазе на врху свих задовољстава које се нуде човеку широког образовања. По разноврсности, постојаности и могућности стицања знања са њима ништа не може да се мери. Чак су и по снази боље од других задовољстава. Замисли да имамо моћ да дозовемо сени највећих и најмудријих људи који су икада постојали и обавежемо их да разговарају с нама на најзанимљивије теме – каква би то само непроцењива привилегија била! Она надилази све уобичајене разоноде! Ми, заправо, поседујемо ту моћ у добро опремљеној библиотеци. Ту можемо да испитујемо Ксенофона и Цезара о њиховим походима, да наведемо Демостена и Цицерона да нам одрже говор, будемо један од слушалаца Сократа и Платона, и присуствујемо Еуклидовим и Њутновим огледима. У књигама се налазе најпробраније мисли најумнијих људи у њиховом најбољем издању. Можемо по вољи да одбацимо глупост и дрскост и отворимо врата само домишљатости и здравом разуму. Непотребно је понављати високе похвале које за свој књижевни рад добијају лица која су имала слободан приступ свим другим изворима уживања. Уместо да цитирам Цицерона, на једноставан начин ћу да ти изнесем своја искуства по том питању. Срећа у оквиру мог дома на првом ми је месту у животу (био бих незахвалан да кажем да није), а задовољство читања је, без сваке сумње, на другом месту. Без књига не могу никада у целости да будем задовољан даном који је прошао. Са њима, ниједан дан није толико мрачан да нема и својих чари. Оне су чак, на неко време, одагнале бол и болест. Са књигом у џепу често сам успевао да пребродим дуге ноћи и дане у најнепријатнијим видовима моје професије, осећајући разлику између мирног задовољства и мрзовољног нестрпљења. Такве прилике у потпуности су ме увериле у то да јефтина разонода постоји, да има утицај

на целокупну људску срећу и да се стара о томе да се овај пролазан живот што боље искористи.

Читање у сваком смислу може да се назове јефтином забавом. Међутим, љубав према књигама може да буде и скупа, ако волиш луксузна издања, повез, папир и слично. Ако си задовољан како су се твоја осећања, на један подесан начин, ускладила са ауторовим, исто ће да ти буде да ли си је платио мало на некој тезги или мало више у књижари. Научи, такође, да направиш разлику између књига које се пажљиво читају и оних које се само поседују. Широки избор ових првих имаш у свакој библиотеци, јер циљ учењака јесте да напуни свој ум, а не своје полице. Никаква опрема, нити постављање временских и просторних граница није потребно за уживање у читању. Усред пословне вреве и метежа, магијом књиге можеш у тренутку да урониш у пределе далеких земаља из давнина и искључиш се из суморне садашњости. „Дивна је прилагодљивост људског духа (узвикује Стерн на исту тему у свом *Сентименталном путовању*) што може одједном да се преда маштањима која заваривају надања и тугу у тренуцима исцрпљености!”

(Писма једног оца сину)

Јохан Волфганг фон Гете

Нико сам не поседује врхунску плодност, дар за изузетна открића, плодотворну и подстицајну мисао, већ је то нешто што је издигнуто изнад свих земаљских моћи. Човек треба то да третира као неочекивани поклон с неба, племениту децу божју, те да их прими и поштује са срдачном захвалношћу. Ови дарови слични су злом духу који са човеком ради шта му је воља и коме се он несвесно предаје, верујући да делује према сопственим нагонима. У том случају, човек може да се сматра инструментом више силе која влада светом – медијумом достојним прихватања божанског утицаја. Док ово говорим, размишљам колико често једна једина мисао може да промени образац читавих векова и како су појединци својим изјавама утиснули печат свога времена и оставили неизбрисив траг за добробит будућих генерација.

(Разговори Гетеа са Екерманом и Сореем, превео Џон Оксенфорд)

Постоје три врсте читалаца: они који уживају без много размишљања, они који просуђују без много уживања и они који просуђују док уживају и уживају док просуђују.

Ако неко жели да чини добро на овом свету не би требало да се бави цензуром. Не треба да уништавамо него да градимо.

Особеност књижевног света је у томе што се у њему ништа не уништи, а да се нешто ново, од исте врсте, не направи. Он поседује вечни живот, јер се стално налази у старости, у зрелом добу, у младости и детињству, и све то одједном и у исто време.

Извесне књиге нису написане да вас поуче, већ да вас обавесте да је аутор имао неко знање.

Оно највредније што смо добили од историје јесте усхићење које побуђује.

Да бисмо разумели неког писца, прво морамо да разумемо раздобље у којем је живео.

Све оно што не можете да разумете не може ни да буде ваше.

Уопштено говорећи, стил неког писца верна је копија његовог ума. Ако бисте да пишете блиставим стилем, нека такав стил прво заблиста у вашем уму.

Никада нисам тајио своју мржњу према пародијама и лакрдијама. Једини разлог због кога их мрзим јесте тај што оне деградирају све лепо, племенито и моћно.⁴⁶

Сваке недеље, он (Шилер) био је другачији и савршенији. Кад год бих га видео чинило ми се да је напредовао у читању, учености и расуђивању.

Погледајте Бернса! Оно што га чини великим јесте чињеница да старе песме његових предака још увек живе у народу, да су му их још у колевци певали, а он их је слушао и одрастао уз њих, све док њихово узвишено савршенство није постало саставни део његовог бића и животворна основа за добар почетак. Па опет, шта га то чини великим ако не ехо његових песама у срцима земљака! Чуо је како их певају радници на пољима, а у крчмама, весело друштво га је дочекивало певајући његове песме.

(„Гетеова размишљања”, избор из дела *Преписка и разговори*. Избор и превод Ото Венкштерн.)

У вртлогу савремене књижевности, модерна француска романтична књижевност одвукла ме је у ужасни понор без дна. Рећи ћу само ово – то је књижевност из очаја. Да би се произвео тренутни ефекат, пред читаоца се ставља нешто што је потпуно у супротности са оним што му треба, да би се осећао безбедно и угодно, па он зато не зна да ли да полети

⁴⁶ Један од чланака (под називом „Срозавање моралних вредности”) у делу *Импресије Теофраста Сача* показује снажну црту ума Џорџ Елиот. То је сажет протест против склоности данашње генерације да највећа дела и најплеменитије уметничке творевине извргне руглу. Она није ништа толико мрзела као ругање и подсмех ономе што други људи поштују, често напомињући да су најнетолерантнији они који за себе мисле да немају предрасуда. Она развија ту емоцију до те мере да не воли чак ни књиге попут *Алисе у земљи чуда* у којој се исмевају неке ствари у које деца верују. Критикујући ову нечасну навику исмевања онога што би требало да се третира са страхопоштовањем и дивљењем, она примећује: „Нека похлепно глумирање сроза сву историјску лепоту, узвишеност и патос. Што више гомилате оскрнављене симболе, већи ће бити недостатак племенитих емоција које обуздавају тиранију патње и славољубиве чине моралним.” (Матилда Блајнд, *Џорџ Елиот*. Серија „Истакнуте жене”.) – прим. аут.

или да се спасава. Читалац треба да осујети све оне грозне, одвратне, сурове, искварене, укратко цело легло подлости и неморала, у њиховом сатанистичком подухвату. То се може, и мора, назвати подухватом, јер је засновано на темељитом проучавању старих времена, прошлих догађаја и околности, импозантних и компликованих заплета и невероватних чињеница, па је такав рад немогуће назвати испразним или лошим. Оваквог подухвата су се прихватили чак и људи изузетног талента, паметни, угледни, људи средњих година, који су сами себи гнусни јер се баве овим грозотама. [...] Све што је истинито и лепо поступно се и безусловно избацује из овакве литературе.

(Гетеова преписка са Зелтером)

Јохан Готфрид фон Хердер

„Труди се свим снагама да избегнеш писање. Било да је преурањено или неумерено, оно празни главу и срце, чак и кад нема неких других, лошијих, последица. Наопако ради свако ко чита само да би после могао да изда књигу. Када неко преко пера и штампарске пресе преноси сваку своју мисао и све што му се дешава, временом ће остати испражњен и неће бити ништа више до најамник штампарије, словослагач.”

Наведеном пасусу, цитираном у Колрицовом делу *Biographia Literaria*, аутор је додао и следећу забелешку:

„ОвOME могу додати да се оно што лекари физиолози тврде за телесне сокове може применити и на наше мисли. И оне морају да круже по телу, па да се изнова излучују зарад одржања здравља и снаге, како ума тако и његовог производа – разума.”

Ричард Сесил

Бог нам је подарио четири књиге: књигу лепоте, књигу природе, књигу света и књигу промисли. Сваки догађај је страница у једној од ових књига. Не приличи нам да се немарно понашамо ни према једној од њих.

Томас де Иријарте

Свака права мудра глава,
Жели да увећа своје знање,
Жудња му се повећава,
Да зна још и више, а не мање.

Елизабет Инчбалд

Овде, на селу, бавим се искључиво књигама. Оне су ми постојана утеха и прибежиште од непотребних брига. Осим што нас поучавају, књиге смирују наш ум.

(Писма)

Вилијам Роско

Мојим књигама на расланку

Коме је суђено да се од пријатеља растане,
Тугује али се нада да ће ускоро опет
Да прича и смеје се са њима
И ублажи колико може жаоке туге.
Ви, вољени другови! Старешине уметности!
Учитељи мудрости! Који сте варали
Моје сате досаде и олакшавали сваки напор,
Остављам вас сада, а душа ме боли.
Можда ће за неколико кратких година, или дана, или сати,
Неко срећније доћи доба
И вратити ваше свето пријатељство.
Тада ће се ум, необуздане снаге, са земље винути
И са другим умом сјединити и
Све сродне душе спојиће се заувек.

Џорџ Краб

Каква чудна уметност, каква магија може да нагна
Узнемирен ум да промени своју судбинску несрећу?
Или да се послушно удаљимо од себе и видимо
Друге, бедније и изгубљеније од нас?
Књиге могу да учине то и још више. Оне дају
Нове погледе на живот и уче нас како да живимо.
Оне смирују жалосне, тврдоглаве кажњавају,
Будале опомињу, а мудре јачају.
Своју помоћ свима нуде: не клоне се
Човека туге, нити терају бедника.
Сурове, себичне ни охولة нису,
Не беже натмурене од руље која преклиње

Нити говоре различите ствари различитим људима,
Већ нуде поданицима исто што и краљевима.
Приђи, драго дете! Смири душу своју,
Благом овог спокојног призора.
Прегледај здање, па када се врата отворе
Осмотри најбољи лек за душу и све њене бриге!
Ту ће умно богатство да пронађу они који мало мисле
И лек за душу они које су боли стисле.
Тамо су мелеми да умире рањена осећања,
А овде су они који гасе ватру беса;
Другачији лекови полако мењају
Сталне навике душе што болује,
Трезвени утицај благих опијата шири се
Око срца и болне главе.
Нека се душа твоја никуда не жури
Већ нека смирено осматра ово тихо мноштво.
Тихи су, па и лишени звука,
Обилују живим језицима.
Који нису више живи, овде сачувани леже
У гробницама отвореним радозналом оку.
Нека је благословена милостива сила, која је научила људе
Да трајно утисну слику ума!
Дивље животиње могу да изразе, а милозвучне птице да отпевају
Своја међусобна осећања у рано пролеће,
Али само човек има вештину и моћ да пошаље
Топле заповести срца далеком пријатељу.
Само он може да угоди, поучи и саветује
Далека времена и нације још нерођене.

...

Жалосни овде ходе да мисли промене
Радознали да нахране свога ума жеље.
Побожни овде траже миран храм,
А песник среће себи наклоњену музу.
Пун поштовања ходим стазама тихим,
Вечним почивалиштима мртвих.
„Мртвих”, као да чујем ехо хиљаде језика,
„Гробови то су неумрлих!

Крунисани вечном славом, узвишени седе
И смеју се нашим малим биткама с временом.”
(„Библиотека”, 1781)

Вилијам Годвин

Књиге су чувари свега онога што људи високо вреднују. Књижевност, у свим својим видовима, представља границу између царства људи и царства животиња. За љубитеља читања све је надхват руке. Треба само да пожели и добиће моћ да користи сваколику мудрост и просуђује о њој. [...] Књиге задовољавају и подстичу нашу радозналост на безброј начина. Наводе нас на размишљање. Журно нас воде од једне теме до друге. Дају нам увид у поједине теме директно, а на неке друге нам индиректно указују. У добрим књигама можемо да нађемо веома зрела размишљања или лепе узлете ума изванредних способности. Не можемо да се навикнемо на овакве пријатеље, а да немамо са њима неку сличност. Када читам Томсона, постајем Томсон, када читам Милтона, постајем Милтон. Самом себи изгледам као интелектуални камелеон, попримајући боју материје на којој стојим. Онај који се гости у одабраној библиотеци има безброј јела на менију и сва су изузетно укусна. Његов укус је тако истанчан да може са лакоћом да разликује најфиније нијансе у мишљењима. Ум постаје прилагодљив и пријемчив за разне утиске који га сви изнова оплемењују. Размишљање о различитим стварима осујећује сваку рачуницу, па моћи разума и маште постају изванредно снажне.

(Истраживач: „О раној љубави према читању”)

Фридрих Шилер

Нико није тако неумољив непријатељ, завидљив колега и жесток љубопитљивац као онај који распродаје своје знање и таленте. [...] Он задовољење не тражи у дубоко скривеном благу својих сопствених мисли, већ у јавном признању, почасним и високим положајима. [...] Потрага за истином за њега је узалудан посао ако не може да је трампи за злато, хвалоспеве у новинама или наклоност двора.

...

Колико се само филозофски дух од тога разликује! Док се трговац знањем неуморно труди да од других сакрије своју специфичну науку, дотле љубитељ знања настоји да своју науку што више прошири и поново је приближи другим људима. Кажем да је поново приближи, пошто су границе које одвајају науке апстрактне природе. Оно што емпиричар раздваја, филозоф спаја. Филозоф је још одавно дошао до заључка да је у свету интелекта, као и у свету твари, све повезано и измешано, па стога не може појединачним деловима да задовољи своју горућу жељу за општом хармонијом и усаглашеношћу. Све своје снаге он усмерава ка

усавршавању знања. Своје благородно нестрпљење задовољи тек када му се све замисли групишу у једну хармоничну целину, док он стоји у средишту уметности и науке и одатле са задовољством посматра њихов целокупан опсег. Филозоф је одушевљен новим открићима на пољу науке, а трговац знањем је обесхрабрен. [...] Док филозофски ум пролази кроз нове облике размишљања, стално узрастајући у лепоти да би врхност довео до савршенства, дотле вечито непомичан емпиријски ум нагомилава огољена и једнолична достигнућа своје дисциплине. [...] Што год да освоји у краљевству истине филозоф то подели са свима, док онај који на науку гледа само кроз профит, мрзи своје савременике и завиди им и на сунчевој светлости која их обасјава. Он љубоморно чува климаве ограде које га слабо бране од напада победоносне истине. За све што чини, приморан је да подстицај и подршку тражи на некој другој страни, док филозофски дух узбуђење и задовољење проналази у својим циљевима, па и у самим својим напорима. Пошто се свако дело започиње са младалачким полетом, из љубави према свом претходнику, може ли истински љубитељ истине да започне свој рад с већим жаром, већом преданошћу, с истрајнијом смелошћу и живошћу! Уз помоћ његовог стваралачког пера мале ствари постају велике, јер он стално сагледава широку слику и све му замисли носе тај печат, док емпиричар види само ситне детаље, само оно што је мало чак и код највећих људи. Филозофски ум не издваја се по томе чему тежи, већ на који начин долази до тога чему тежи. Он је увек у средишту целине без обзира на то где се налази и шта му је поље интересовања. Чак и када га циљ којем тежи одваја далеко од сабраће, он је са њима блиско повезан јер му ум ради у хармонији са њиховим. Он се с њима сусреће у тачки у којој се сусрећу све чисте душе.

(Уводно предавање за курс опште историје на Јени, 1789)

Вилијам Кобет

Књиге никада не замарају. Оне мало коштају и увек су при руци, спремне да вам служе. [...]

Надам се да ће вас ваш укус држати подалеко од писанија гнусних ниткова, који користе снагу свога ума да би завели умове других или бар покушали то да ураде. Они изливају свој отров тако очаравајуће да је потребна одлучност и јак морал да би се одупрло њиховим изазовима. Они наносе зла свету хиљаду пута више него сви неверници и атеисти заједно. Такви људи треба да буду презрени од свих и спомињани само у клетвама.

Пошто је око добар савезник ума, ако хоћете нешто добро да упамтите, напишите то на папир, макар га одмах спалили. Памћење се састоји од међусобно повезаних идеја, места, времена и других појединости које нас наводе да се присетимо чињеница, а то је све много успешније ако се те чињенице ставе на папир. Сваки млад човек би требало да води

дневник. Запишите понешто сваког дана у години, макар то био само опис временских прилика. Приметићете корист од тога а да неће проћи ни цела година. Неће вам одузети ни минут од двадесет и четири часа, али тај минут биће најкорисније и најсврсисходније потрошен. На тај начин у раду ћете постати педантнији. То је нешто што захтева само мали део ваше пажње једанпут на дан али *сваки дан*.

(Савет младићима и (узгредно) девојкама средње и више класе у серији писама која се обраћају непознатом младићу, нежењи, љубавнику, супругу, оцу, грађанину или неком другом лицу)

Сер Самјуел Едертон Бриџиз

Да ли су књиге заиста мртво слово? Јесу, за оне који немају сјајно огледало у својим недрима да се у њему огледају! Међутим, интензивни и живописни призори које оне оваплоћују у мисленим умовима превазилазе живост реалности. Само нешто материјално може да покрене срца и умове оних који се не одликују суптилношћу. Књиге нас поучавају смирено, без оног мучног утиска надмоћи који обично примећујемо код живог учитеља. Књиге иду у корак са способностима сваког човека, не прекоревају га ако нешто не разуме, по његовој жељи иду напред и враћају се уз неуморна понављања. Не може ни да се искаже шта све ми, као разумна бића, дугујемо вештини штампања. Каквим задивљујућим интелектуалним донетима господари човек који седи у добро опремљеној библиотеци, окружен мудрошћу хиљада обдарених умова из различитих раздобља и разних земаља. Свако доба и сваки језик имају своје предности и себи својствена преимућства! Нисам сигуран да умешност на различитим језицима увек значи и мудрост. Упознавање са различитим изразима и плодовима умова из различитих времена, поднебља, обичаја и држава, нужно обогаћује и снажи наше мишљење. Особа која је упозната само са књижевношћу своје сопствене земље у последњих десет или двадесет година има тако сужено гледиште да му сваки други израз, начин писања, изражавање осећања или умни рад делује одбојно, досадно и безвредно. Он по задатку чита Спенсера и Милтона, ако их уопште и чита, и са гнушањем гледа на речитост Сиднија, Хукера и Церемија Тејлора. [...] Коначно, вредност књига лежи у томе што нам омогућавају да разговарамо с мртвима. Постоји нешто у томе што превазилази суштинску вредност онога што су нам они оставили. Док нечије тело, хладно и бесвесно, труне у гробу, ми осећамо дубоко поштовање прева живим записима његовог ума.

(Руминејтор, бр. 22, „Књиге“)

Презир већег дела света према безазленим животним тричаријама проистиче из слабости и сужености, а не из надмоћи њиховог ума. Већина безвредних дрангулија, које човечанство сматра предметима од изузетног значаја, успела је да засени оне једноставне разбибриге које ни у ком случају нису мање битне, већ су много вредније због своје

подударности са чистотом срца и поступака! Из угла обичног славољубља погрешно се процењује да онај ко хоће по нечему да се истакне мора да жртвује здравље, слободу, безбрижност и чисту савест, што је по мишљењу истинских мудраца чиста таштина. С друге стране, онај који правилно размишља, сматраће вредном сваку разоноду која не иде науштрб врлине. Од свих безгрешних људских разонода, вероватно ниједна није тако достојанствена као читање. Није лоше када се досада у животу одагна питомом и безазленом вежбом умних способности. Ако и градимо куле у ваздуху које нестају брзо попут облака, ипак у томе има и извесне користи: ослободили смо се часова досаде и, вероватно, иступили оштрицу брига. Немам намеру да расправљам о нивоу врности различитих учења које могу да се пронађу у књигама. Циљ ми је да покажем да и најобичнија књига, која служи безазленој забави, по добру далеко превазилази оно што свет приписује много звучнијим занимацијама. Само када се присетимо колико је оних чија је судбина, а не избор, да проводе дане у самоћи и како дивну замену за разговор нуде генијални умови уметности и књижевности!

(Руминејтор, бр. 24, „О задовољству читања“)

Жан Пол Фридрих Рихтер

Учењак се никада не досађује. [...] У овим свадбеним одајама ума (какве су наше радне собе), у овој концертној дворани најлепших гласова сабраних из разних доба и држава, естетска и филозофска задовољства скоро да превазилазе моћ избора.

(Хеспер)

Најлепше свитање које смртник може да посматра јавља се у његовој души – свитање новог стварања. Књига коју неко почиње да ствара или замишља садржи у себи пола живота, а само Бог зна колико је од будућности у њу уткано. Наде за напредак, идеје које треба да обезбеде развој и просветљење људске расе, живо се роје у његовој глави, док он лагано шета тамо-амо у сумрак, када је исувише мрачно да би писао.

Др Џон Феријар

Узалуд се сакупљачи труде

Да попут рођених песника

Узмакну судбини и науче да буду срећни.

Попут Кака,⁴⁷ труде се да укроте своју борбену вољу,

А ипак их гнев тирана стално вуче уназад;

Па чак и ја, без спокоја и умног рада

⁴⁷ Како (Cacus) је божанство у римској митологији, син Вулкана, бога ватре – прим. прев.

Осећам, усред мучног рада, њихову скривену силу.

Каква је срећа када у руци отворим

Мали, редак примерак, црн, са избледелом позлатом.

(„Библиоманија”) (Анотирано издање господина Ц. Е. Бејлија у часопису *Палатин ноутбук*, март 1882)

Ајзак Дизраели

Писци су од свих људи најљубазнији. Послови којима се баве исправно се називају хуманистиком и односе се на њихово понашање, разборитост и одважност, на ту отмену љубазност, снажну осећајност и блиставу оштроумност која навире из однегованог укуса. Писац је одушевљени присталица – отмености. Он воли књижевност, као врлину, јер усклађује наше жудње, и опажа да, попут религије, има јединствен начин комуникације с непознатим и будућим догађајима.

Књижевници у књигама проналазе занимање блиско њиховим осећањима, рад без замора, активан одмор, посао који се прекида без неприлика и који је неисцрпан без презасићења. Они увек остају привржени својим делима. Њихова библиотека спојена је с радном собом и често у овом ограниченом простору њен имућни власник проводи своје пријатне сате. Циљеви му се стално мењају, те он мрачне теме разведрава оним лакшим. За једног великог ловца рекли су да није живео, већ да је ловио. Тако за књижевника може да се каже да не живи, већ да промишља. Он је тај срећни човек који стално има неке жеље и сладострасно ужива у њиховом тренутном испуњењу. [...]

Они који с одушевљењем гледају на речитост доброг писца, несвесно примају делиће те речитости. Моралан писац преноси моралност, префињени писац истанчану финоћу, а узвишен писац узвишена осећања. Сва ова обележја ума, за неколико година, рашире се у народу. Међу нама речено, колико је жестоких мислилаца усвојило Хјумову префињену проницљивост? Није ли Адисон увео љубазно опхођење? Нису ли Џонсонови морални есеји дали духовну снагу и просветљење многобројној врлој младежи? [...]

Чудесно је посматрати књижевника, осамљеног у тами своје радне собе, издвојеног из друштва, непознатог својим савременицима, како прикупља поучну литературу разних раздобља и држава, комбинујући примере садашњости и прошлости и предвиђања будућности. Он потомству одаје драгоцене тајне својих промишљања, потреса јавно мњење новим идејама и формира понашање, мишљење, бистрину и морална начела својих суграђана. [...]

Писци сажаљиво јадикују када их неки посетилац прекине у раду. Ум који се бави развијањем сопствених мисли гледа на посету колеге као на изненадни удар источног ветра који прелази преко пролећног цвећа. „Чини нам се да смо Вам одузели време”, рекли су неки гости Бакстеру.

„Да знате да јесте”, рекао је узнемирени и набусити учењак. [...] Љубазни Мелактон, несклон грубим изразима, када су га посетили неки докони гости, само је забележио време које је потрошио, како би могао поново да настави свој рад и да не изгуби дан.

Ипак, немојмо да бркамо истинске филозофе са теоретичарима сањалицама. Они се баве неговањем ума колико и неговањем земљишта. Списи о пољопривреди вредни су им колико и историјске хронике. Они једне поучавају да мисле, а друге да напорно раде. Филозофија промишља о свему што око види или рука додирне. Она се бави биљкама у пољу и проналази мајдане. Она је на води и у шуми, у библиотеци и у лабораторији. Прорачунава финансије, одржава поредак у граду, подиже утврђења, даје убрзање нашој флоти и, једном речју, подједнако делује и у самоћи пустиње и у гужви фабрика. Филозофски геније продире свуда и гдегод да стане, попут сунца, открива оно скривено и усавршава оно несавршено.

(Есеј о понашању и генију књижевника, 1795)

Омиљени су нам они писци који понекад забораве да су писци и присете се да су људи. Онај ко пише из срца пише за друго срце. Свако може да просуђује о његовим квалитетима који неће бити приписани ученим главама или давним временима. Мислим да нас не занима много да ли писац изражава узвишеност, али би свакако требало више да нас интересује то да ли је писац био искрен. [...]

„Зашто моје песме сви читају?”, пита Боало. „Само зато што говоре истину и зато што ја верујем у ту истину о којој пишем.”

Зашто је Адисон још увек први међу нашим есејистима? Понеки пут су га надмашили мудријом критиком, интересантнијим темама и изражајнијим стилем. Међутим, лик којег он представља у свом часопису *Миселаниз* има такав лични шарм и зрачи таквом милином да се од њега једва одвајамо. Осликао је његове мале каприце, његова лична осећања и остао је овековечен код читалаца. [...] Стерн своју славу делимично дугује истоветном утицају. Интересује нас сваки његов корак, јер нам он износи сва своја осећања. Ричардсон је био свестан моћног утицаја својих исцрпних описа на дух читалаца, за које се машта чврсто везује. Он каже: „Ако приказујем говоре и разговоре, они морају да буду уверљиви, јер ћуд и карактер ликова не може да се упозна ако не покажем оно *шта* кажу и *како* то кажу.” Признајем да ми се бескрајно допада када нас сер Вилијам Темпл упознаје с величином његових стабала наранце и каквог су укуса његове брескве и грожђе, за које је један Француз признао да је једнако француском. Имао је ту част да на свом имању узгаја четири врсте грожђа које је штедро делио пошто је „увек сматрао да оно постаје све боље што се више дели”. Укратко, био је страствено везан за своју башту и, желећи да избегне веће обавезе, провео је пет година ван града где, узгред, „има велику кућу која ће га увек спремно дочекати”. Драјден је уметнуо много ситних детаља у своја прозна дела и мислим да се

његов карактер и нарав могу много боље разумети ако се прочитају те разбацане белешке, него ако се прочита било која биографија написана о овом генијалном човеку.

[...] Драјден признаје да увек чита због личног задовољства. [...] Дела Монтења један кардинал назвао је „молитвеник доконих”. Та дела су онда за све људе, јер сви људи су докони. Постоје часови које проводимо јадикујући, јер знамо да се увек враћају. Они писци који пишу на разне теме могу да нас у таквим тренуцима утеше у сваком расположењу. Ми прелећемо преко њихових живописних и језгровитих страница, живахних анегдота, а мудра запажања испуњавају задовољством наше испразне сате.

У овим књижевним минијатурама проналазимо изврсност која не може да се пореди ни са много обимнијим остварењима. Допуштено им је тек неколико потеза, па је понека алузија храбрија, а нека друга јача. Дозвољене су им све врсте украса, јер како може минијатура да се допадне, ако не очарава својом дотераним украсима, усавршеном префињеношћу и изврсном углађеношћу? Језгровито дело чува неку обичну тему од отужности, а неку необичну од погрешке. Есејиста много искреније исказује занос него писац обимнијих дела. Приметио сам да је и најватренији геније склон да се охлади у првој четвртини књиге. [...]

Стари народи су били велики обожаватељи сваштара. Неким дубокоумним ученицима, који глуме да презиру ова лака и лепа дела, то може да буде чврст аргумент за показивање њиховог лошег укуса. Ауло Гелије сачувао је обимну листу наслова оваквих дела. Тих наслова има много и садрже тако веселе и занимљиве описе да на основу њиховог броја можемо да закључимо да их је народ веома волео, а сами наслови нам показују да је писац уживао док их је писао. Међу насловима су и: *Корна са цвећем*, *Извезени огртач* и *Разнобојна ливада*. Књижевни сваштар какав је био изврсни Еразмо заслужује весели опис који је Плутарх полетно даровао Менандеру: назвао га је заносом филозофа заморених проучавањем јер у његовим делима они траже прибежиште као у цветној ливади у којој се разум освежи чистим ваздухом.

И у природи су разнолики предели најлепши. Када у рукама држим свашатру и појудно гледам наслове у садржају ум ми је очаран, као да се налази у пределима Валеа које је Русо тако живописно приказао. Замишљам како седим у колиби усред тих планина, долина, стена, окружен дивотама оптичке илузије. Гледам и посматрам сва годишња доба одједном. „Сва поднебља на једном месту, сва годишња доба у једном тренутку.” Нетремице гледам у стотину дуга одједном и запажам романтичне фигуре у пловећим облацима. Чини ми се као да сам у храму богиње разноликости.

С друге стране, читаоци не смеју да помисле да сва задовољства која пружа неко дело зависе од писца, јер постоји и оно што сам читалац уноси у књигу да би му она причинила задовољство. Постоји глад за читањем коју ниједан аутор не може да побуди, као што ни најбољи ку-

вар не може код гостију да побуди жељу за храном. Када је кардинал Ришеље рекао Годоу да не разуме његову поезију, честити песник је одговорио да није за то крив. Заиста, неразумно би било очекивати да неки сликар, када прави изложбу слика, обезбеди и наочаре за оне кратковиде. Свако треба да се што боље припреми. Симонид је признао да не може да обмане глупе људе, а Балзак је приметио да су девојке у његовом селу исувише глупе да би могао да их насамари неки довитљиви мушкарац. Глупост је неуништива. Постоје тренуци када и најживљи дух посустане. Привремено стање ума може да буде незгодно за правилно процењивање неког дела, тако да и велики људи често напишу погрешну критику, што може да се припише поменутиим околностима. Ум преноси на књигу своје нестабилно стање, па аутор не само да мора да оправдава своје недостатке, већ и недостатке својих читалаца. Има нешто у писању што наликује игрању бадминтона, јер ако читалац не врати брзо лоптицу писцу, игра пропада и целокупан дух дела нестаје.

(Књижевне сваштаре: укључујући и расправу о анегдотама, ново, проширено издање, 1801)

Џон Фостер

Човек који, наизглед замишљено, погледом прелази преко великог броја наслова књига [...] може да се заустави код најистакнутијих аутора, сјајних књижевних достигнућа и постојаног угледа. Док изговара њихова имена и посматра томове који су им обезбедили трајање на земљи и у којима се налазе облици деловања њиховог ума, оваплоћени у много трајнијем преноснику него што је то њихово некада живахно тело, запањује га помисао да негде, у одређеном стању, они и даље постоје, и то постоје тако истински живо као када су промишљали и записивали реченице које испуњавају ове књиге! [...] Промисљање наших мислилаца може понекад да доведе до озбиљних претпоставки до којих су ови врсни интелектуалци дошли на основу неких других исказа. Неке од њих су праћене врло мрачним слутњама. [...] Господар света има врховну власт код одабира и именовања, па умови који су испод највишег нивоа природних способности могу понекад да буду кориснији од неких других. Удаљавајући се на тренутак од свих чинова и одличја оних који су тежили да буду учитељи човечанства, помисљамо колико само има скромних душа које никада нису поставиле ниједну од хиљада теорија, нити уживале у књижевном обиљу које садрже књиге, па су и поред својих смањених способности ипак срећно и достојно живеле на овом свету, и доспеле тамо где могу да добију награду за усрдну побожност, и да преузму, у моћном замаху, интелектуалну величину оних, некада много моћнијих умова. [...]

Ум замишљеног посматрача мноштва наслова, из различитих периода, и углавном старијег датума, произвео би низ питања заснованих на претпоставкама: Ко су били они који су, у разним раздобљима и местима, поседовали ове књиге? Вероватно су многе руке окретале ове странице,

многе очи прелазиле преко ових редова. С којим нивоом интелигенције су све ове особе пратиле ток мисли писца слажући се са њим или не? Многи су били истински спремни да извуку поуку из онога што читају! Колико њих је током читања упутило искрене молитве Вечном разуму? Кома од њих су ове књиге помогле у расуђивању или поступцима? [...] Да није можда нека од ових књига била последња књига коју је неко у свом животу прочитао? Многи који су их читали сада су мртви. Свако је направио излаз на сопствени начин у складу с околностима. Који су то били начини и околности у сваком појединачном случају? За ту особу то је био најважнији тренутак, али ја о томе не знам ништа, ја који сада гледам ту књигу која је њему била последња коју је прочитао! Какву би снагу асоцијације и какав елемент дубоког смисла добиле неке од ових књига ако бих могао на тренутак да завири у последње сцене из живота неких од њихових најистакнутијих пређашњих читалаца! О томе ми књиге ништа не говоре, али чињеница је да су људи који су их прочитали сада мртви и да су оставили за собом користан утицај тих књига на мој ум. Допустите ми да сачувам дух који је осетљив на наговештаје онога чега више нема и онога што је остало и помешало се са садашњошћу, те тако запазим прекорне погледе чак и непознатих мртваца. У неким од ових књига машти су видљиви њихови трагови, који се приказују као непрекидан низ ликова одавно „измењених и несталих”, погнутих над страницама књига које са пажњом читају! Умови који говоре кроз ове ликове и размењују мисли с другим умовима, вероватно давно несталим, чак и у то време – шта и где су они сада?

Понекад претпоставке о пређашњим власницима и читаоцима књига и нису толико неодређене када на некој старој књизи пронађемо написано име или више имена, таквим писмом, а можда и с датумом, да можемо бити потпуно сигурни да се те особе одавно више не баве никакавим књигама. Једино што о њима знамо јесте име које су написали, те тако можемо бити сигурни да је дотична особа поседовала баш тај примерак књиге, те можемо ту и тамо да приметимо извесне назнаке да је књига пажљиво коришћена. Какав је био тај човек? Шта је мислио о осећајним одломцима за које сам приметио да су му привукли пажњу? Да ли је он веровао изнетим мишљењима која су мени неприхватљива? Да ли су савети које ја сматрам веома исправним и важним успешно утицали и на њега? [...] Књига је вероватно од оне врсте која читаоца снажно опомиње да ће ускоро отићи Богу на истину. А кад је отишао Богу на истину – како је то примио и како је кроз то прошао? Ово није испразно сањарење. Он, који је носио и написао ово име, заиста се у одређено, додуше незабележено време, предао своме Судји. Ја, који држим ову његову књигу, гледам то име и размишљам о тами после човековог живота. И ја сам, такође, на путу до исте суднице, где ће бити показано, на моју срећу или на моју жалост, да ли сам извукао праве поуке из књига, као и из размишљања о онима који су их пре мене поседовали и читали.

Може се десити да застанемо код књиге која нам одмах призове сећање на особу коју смо добро познавали – можда на поштованог родитеља или цењеног пријатеља, за кога знамо да је одобравао и примењивао принципе написане у књизи, или ју је можда дао овој особи што је сада гледа као знак пажње или као безазлено средство које ће га упутити на неку важну тему. Он може да замисли слику одређеног рођака или пријатеља како чита ту књигу или како му је поклања. То може да покрене низ успомена које немају непосредне везе с књигом, а ни с циљем поуке. Па ипак, таква присност са књигом може да доведе до тога да му се учини, док је чита, да тај преминули пријатељ, чак и више него сам аутор, изражава своја осећања кроз њу. Аутор се обраћа свима без изузетка тј. ником понаособ, али када се та осећања повежу с успоменом на пријатеља, чини се као да су упућена баш мени. Он би се мени обраћао на тај начин, или ми се, штавише, обраћа, док размишљам о томе како је он некад читао ту књигу и дошао до закључка да је баш као створена за мене. Као да га гледам док ми чита наглас и подиже поглед са књиге да би благо наметнуо поуку. Био би срећан кад би знао да, кадгод завири у књигу, моја успомена на њега даје њеним мудрим поукама још дирљивији значај и важност, одржавајући тако његов милосрдан утицај без стварног присуства. Заиста могу, у неким тренуцима, да дам машти на вољу и замислим нешто више од овог простог наметања истине. Под условом да је дозвољено да се поруке примају од оних који су напустили овај свет, када погледам у неке делове те књиге у пустим ноћним сатима, чини ми се да могу да постанем још једном предмет његове пажње, што је наговештено мистериозним шапатам нечег невидљивог, или краткотрајним натприродним светлом које избија из редова у књизи казујући да ме пријатељско духовно биће није заборавило и да увек и изнова намеће мом разуму прописе побожности и мудрости које проналазим у овој књизи. [...] Да ли сви утицаји нестају ако се повучемо из комуникације са смртницима? Ако би ми сви пријатељи помрли, да ли бих био ослобођен њиховог утицаја као да су престали да постоје или као да никад нису ни постојали?

(Уводни есеј за Додрицово дело Успон и напредак вере у души)

Вилијам Вордзворт

Летимо свуда крилима својим
И задовољство тражимо у дивљини и у шуми,
Дебелом мору и небеском своду,
Узвишена осећања ниска благосиљају,
Снови и књиге свет су за себе, а књиге, као што знамо,
Чине стваран свет, добар и чист,
Око којег ће, спонама јаким као месо и крв,
Узрастати доколица и срећа само.

Ту проналазим теме разне
 Које ме речитим чине, и пратим их помно;
 Као посебно драге издвајам две,
 О нежној госпи, невести Мавара
 И небеској Уни с млечно белим јагњетом.
 Да верујем не могу,
 Што предност је моја, јер живим далеко
 Од злих језика, мржње незване,
 До мене не допиру ни отрована истина ни лаж.
 Од тада весело проводим дане,
 Скромних жеља и скромног разговора, а радосних мисли.
 И тако се мој мали брод из дана у дан
 Љуљушка у луци, свом безбрижном коначишту.
 Блажени сви они у вечној слави,
 Који нам дадоше узвишене љубави и бриге;
 Песници, чији смо на овом свету наследници
 Небеске истине и чистог задовољства.
 О, нека се и моје име међу њиховим нађе
 Па ћу радо отићи у смрт кад по мене дође.
 [...] У тихим одајама
 Књига твојих благо лежи
 Чувано вековима, много вредније
 Од хрпе злата и драгог камења, што је за црне дане
 Султан сакрио дубоко у гробове предака,
 Док ово благо истине можеш добити кад год пожелиш.

Самјуел Тејлор Колриџ

Без других претензија осим наклоности и искрених лепих жеља, упутићу срдечно охрабрење младим литератама, засновано на мом личном искуству. Бићу кратак, јер и почетак, и средина, и крај усмерени су ка једној оцени: *на књижевност не гледајте као на посао*. Ако изузmem једног врсног човека, још нисам срео особу, бар не паметну, здраву и срећну, која нема неко занимање, тачније редовно запослење које не зависи од тренутног расположења и које може да се одради механички, па је за његово поуздано обављање потребан само делић здравља, талента и интелектуалних врлина. Три сата слободе и мира, без спољних брига, жељно ишчекиване промене и окрепе, биће довољно да се оствари у књижевности нешто истински генијално, што не може да се постигне недељама присилног рада. Новац и тренутна слава чине само

произвољан и споредан циљ литерарног рада. Нада да ће они да се увећају ако уложимо напор често подстакне марљивост, али ако се ти циљеви остварују из нужде, код генијалних писаца то може да се претвори у опојну дрогу. Када су мотиви пренаглашени могу да постану супротност својој правој природи, и уместо да подстичу, ошамућују и заглупљују разум. Једна од разлика генијалности и даровитости јесте и та што је главни циљ генијалности увек садржан у средствима помоћу којих се до њега долази, а то је једна од мноштва заједничких тачака генијалности и врлине. Иако даровитост може да постоји и без генијалности, а генијалност, пак, не постоји, или не може да се изрази, без даровитости, саветовао бих сваког учењака који осећа да има дар генија, да разлучи та два појма, да би могао своју даровитост да посвети стицању вештина за неку врсту трговине или заната, а генијалност да посвети циљевима мирне и објективне процене. Свест о подстицању оба, с искреном жељом да се изврши дужност, вероватно ће оба да оплемени. „Драги млади пријатељу”, кажем ја, „замисли да се бавиш неким поштеним занимањем. Враћаш се из фабрике или канцеларије, из суднице или посете пацијенту, увече у

’Драго и спокојно време, када је слатки дом још слађи [...].’

код породице спремне за дружење, а лица жене и деце озарена су и њихова добродошлица још је јача због спознаје да си, што се њих тиче, завршио и одрадио све што је требало за тај дан. Онда, када се повучеш у своју радну собу, поново походиш многе цењене пријатеље с којима можеш да разговараш. Твој дух ослобођен је личних немира једва нешто мало мање од духа великих умова који у овим књигама и даље живе за тебе! Чак и твој писаћи сто, и све на њему, деловаће као ниска цвећа која повезује твоја осећања и мисли са догађајима и личностима у прошлости и будућности. То нису гвоздене везе које те приморавају да мислиш о будућности и прошлости присећајући се тврдњи и расположења неумољиве садашњости. Због чега ти кажем *осами се*? Активан живот и хватање укоштац са изазовима свакодневице даће ти такву самоконтролу да ти присуство породице уопште неће сметати. Штавише, тихи жагор или ненаметљиви глас супруге или сестре учиниће атмосферу окрепљујућом, док ће тиха музика обликовати снове без претензије да постане њихов предмет. Ако су потребни докази да је могуће комбиновати озбиљан књижевни рад и неки други посао с пуним радним временом, онда су за то од преломног значаја дела Цицерона и Ксенофона из антике, затим сер Томаса Мора, Бејкона, Бакстера и неких савременијих ауора попут Дарвина и Роскоа.”

(*Biographia Literaria*, поглавље XI)

Разврставајући читаоце, он (Колриџ) рекао је да су неки као решета – пропусти оно што је чисто и добро, а задрже само оно нечисто и лоше. Друга врста су они попут сунђера, све упијају, а онда то враћају али

помало упрљано. Трећу врсту пак повезује с пешчаним сатом, а њихово читање са песком који цури на све стране и не оставља никакав траг. Заборавио сам која је четврта врста, али пету и последњу упоредио је с радником у рудницима Голконде, који задржава злато и драго камење, а одбацује земљу и нечистоће.

(Белешке и сећања почившег В. Х. Харисона, Јуниверсити мегазин, бр. 1, стр. 537)

Роберт Сауди

Међу умрлима пролазе ми дани;
Гледам око себе
И где год ми поглед падне,
Умне су главе из давнина;
Пријатељи моји верни
Са којима причам из дана у дан.
Са њима уживам у срећи
И тражим утеху у болу.
Осећам и знам
Колико им дугујем,
Па сузама оросим лице
Из обзирне захвалности.
Мисли су ми са умрлима,
Са њима живим у давнини.
Врлине им волим, мане презирем,
Делим са њима страхове и наде
И примамам њихов наук
Скромно и без речи.
Све моје наде са умрлим стоје,
Ускоро ћу и ја тамо наћи место своје,
У будућност с њима путоваћу смело
Оставићу само вечно име
Када душа напусти ми тело.

Млади читаоци, ви чиста срца, чији разум још није овештао и чија осећања овај свет није успео да исцрпи и отврдне, примите од мене поуку која је боља од било које коју професори критике могу да вам дају! Да бисте знали да ли је нека књига добра или лоша обратите пажњу на то у каквом је стању ваш ум када је одложите. Да ли вас је навела да посумњате да оно што сте сматрали незаконитим и није толико лоше, а да је безазлено нешто што су вас учили да је опасно? Да ли јој је

сврха била да вас учини незадовољним и нестрпљивим када вам други господаре, а опуштеним када имате самоконтролу без које нам и божји и људски закони говоре да нема врлине, па самим тим ни среће? Да ли је покушала да сроза ваше дивљење и дубоко поштовање према свему што је изванредно добро, и да умањи вашу љубав према отаџбини и земљацима? Да ли је потакла у вама гордост, таштину, себичност или било коју другу лошу особину? Да ли је упрљала мисао нечим гнусним и шокирала душу нечим натприродним? Да ли је пореметила осећај за добро и лоше који је још Творац усадио у људску душу? Ако је тако, и ако сте свесни свих ових, или бар неких од ових утицаја, или ако сте побегли од свега и осетили да књига хоће да наметне такве утицаје, баците је у ватру, без обзира на то чије име је на насловној страни! Баци је у ватру, млади човече, па нека је и поклон од пријатеља, и ти млада дамо, баци цео комплет, макар да је и тако значајан комад намештаја као што је полица за књиге од ружиног дрвета.

(Богослов, II, 86 (уметнуто поглавље 5))

„Библиотеке”, рече мој пријатељ Џорџ Дајер, човек учен колико и добронамеран, „[...] библиотеке су гардеробе књижевности, одакле људи, правилно поучени, могу да изнесу понешто за украс, више за радозналост и понајвише за корист.” Као што добро знате, моје књиге нису овде донете да би се приказивале, без обзира на то што сам поносан да их овде видим, већ да буду заиста корисне. Гдегод да се расеју, не постоји нити једна која ће икада бити удобније смештена или коју ће њен власник више вредновати. Могу да прођу генерације пре него што неке од њих поново пронађу читаоца. [...] Не треба сувише да моралишемо о оваквим темама [...]

„Јер видовитост је тужан дар,
Који огољава ћелаве и убрзава већ убрзане.”

Осипање неке библиотеке, било у прошлости или будућности, за мене је увек тужно. Колико је само таквих осипања морало да се деси па да се те књиге поново прикупе, овде међу планинама Камберленда! Заиста много, и у многим случајевима веома разарајућих. Немали број ових књига потиче из библиотеке неке породице или манастира уништене током последње Револуције. [...] Она тамо *Acta Sanctorum*⁴⁸ припадала су Капуцинерима⁴⁹ из Гента. Ова књига о откровењима Св. Бригите, у којој није само свако почетно слово наглашено, већ је и свако велико слово у читавој књизи обојено, долази из женског кармелитског⁵⁰ самостана у Брижу. Тај примерак Алана Шартијеа из језуитског је колеца

⁴⁸ *Дела светаца* – прим. прев.

⁴⁹ Капуцинери су римокатолички црквени ред, настао одвајањем од фрањевачког реда око 1552. године – прим. прев.

⁵⁰ Кармелити су римокатолички црквени ред утемељен у 13. веку – прим. прев.

у Левену, а *Imago Primi Sæculi Societatis*⁵¹ је из њиховог колеца у Рурмонду. Онде су књиге из Колберове библиотеке, а тамо из Ламуањонове. [...] Књига је за мене вреднија када знам коме је припадала и кроз какве је све авантуре прошла. Забележио бих њену историју на посебном папиру, са пажњом са којом се бележи педигре тркачког коња. [...] Признајем да сам поприлично сујеверан када су реликвије у питању и жао ми је када видим да је у књизи обрисано име пређашњег власника, или када је плочица са његовим грбом унакажена. Иако имају скроман историјски значај, ове ствари су нешто што је сачувано од заборава, и када бих их уништио исто је као када бих избрисао *Овде лежи...* на нечијем гробу. Понекад смо срећни када их препознамо, а понекад нас савлада туга.

Како само стоје заједно и у миру, [...] паписти и протестанти једни поред других! Ни њихов прах на гробљу не лежи мирније. Старинско и модерно, Јеврејин и нејеврејин, Мухамеданац и крсташ, Француз и Енглеz, Шпанац и Португалац, Холанђанин и Бразилац, и даље бију старе битке али сада у тишини, на истој полици. Фернам Лопез⁵² и Педро де Ајала,⁵³ Џон де Ле⁵⁴ и Барлеус,⁵⁵ историчар Жоам Фернандеш Вијеира,⁵⁶ Фоксови *Мученици*⁵⁷ и Свето тројство, Кранмер⁵⁸ и Стивен Гардинер,⁵⁹ доминиканци и фрањевци, језуити и филозофи (подједнако погрешно названи), духовници и секташи, пуританци и кавалери!

Овде су божји изасланици, озбиљни духовници,
А тамо је секретар природе, филозоф.
Лукави политичари, који нас уче како да се повежу
Загонетне жиле куцавице једног града,

⁵¹ Књига знамења језуитског реда поводом прве стогодишњице постојања – прим. прев.

⁵² Мисли се на Фернана Лопиша (Fernão Lopes, око 1380–1460), португалског историчара и првог дворског хроничара – прим. прев.

⁵³ Педро Лопез де Ајала (Pedro López de Ayala, 1332–1407), шпански песник, историчар и дворски хроничар – прим. прев.

⁵⁴ Жан де Ле (Joannes или Johannes de Laet или латински Ioannes Latius, 1581–1649), холандски географ – прим. прев.

⁵⁵ Каспар Барлеус (Caspar Barlaeus или Caspar (Kaspar) van Baerle, 1584–1648), холандски ренесансни хуманиста, теолог, песник и историчар – прим. прев.

⁵⁶ Жоао Фернандеш Вијеира (João Fernandes Vieira (око 1613–1681), бразилски велепоседник, вођа устанка у Пернамбуку (Бразил)) – прим. прев.

⁵⁷ Мисли се на *Књигу о мученицима* енглеског пуританског проповедника Џона Фокса (John Foxe, *The book of martyrs*) – прим. прев.

⁵⁸ Томас Кранмер (Thomas Cranmer, 1489–1556), први протестантски кантерберијски архиепископ – прим. прев.

⁵⁹ Стивен Гардинер (Stephen Gardiner, око 1482–1555), енглески католички бискуп и државник – прим. прев.

Тамо се сакупљају хроничари, а крај њих су
Лакоумни занесени песници из свих земаља.
(Дон)⁶⁰

Овде имам благо прикупљено из разних периода. Плодови многих генерација леже у мом амбару. Када одем до прозора видим језеро и обресе планина и бескрајно небо. Поређење са пчелама, *Sic vos non vobis mellificatis apes*,⁶¹ често се односи на људе који се професионално баве књижевношћу, а они међу њима који теже земаљском благу и земаљским почастима можда су довољно разумни да признају њену прикладност. Но, она ће имати лепшу примену са подједнаком прикладношћу, јер за кога пчеле овог света сакупљају најчистији мед ако не за књижевника? Подвизи краљева и хероја из давних времена служе му да испуни књиге приповедака за разоноду и поуку. Хомерове песме и Александрова освајања служе да се разгали у тренуцима доколице. Своју радозналост задовољиће причама о пустоловима који прелазе пустиње и дивље пределе и о морепловцима који истражују мора од северног до јужног пола. Окретање планете на којој живи није ништа друго до предмет његовог промишљања, а потопи и пожари по свету вежбе су за његово поимање, [...] или машту. Наследник је свега откривеног истрајним радом или створеног маштом генија. Мудраци свих времена сакупљали су за њега благо којем рђа ништа не може, нити лопови могу да га украду. [...] Изузетак је мољац, [...] јер књиге чак и у овом поднебљу морају да се чувају од његових пустошења.

Нико не проводи живот у таквом складу са личним наклоностима и жељама. Ако изузнем спокој, који кроз божју бескрајну милост долази с вишњег места, књижевности дугујем, као човек, не само свој опстанак, већ и сваки благослов у којем уживам, [...] здрав и активан ум, самозадовољство, ведрину, трајну упосленост, а са њом и трајно задовољство. „*Suavissima vita indies sentire se fieri meliorem*”,⁶² као што је рекао Бејкон, а поновио Кларендон, и то је награда у којој учењак ужива у осами. Проучавања којима сам се бавио донела су ми нове пријатеље и част ми је што сам се с њима дружио. Што се тиче непријатеља, које су ми та проучавања донела у довољном броју, [...] срећом па нисам много осетљив, [...] те ће њихови напади да ме погоде исто као сачма носорога. „*In omnibus requiem quæsi vi*”, рече Томас Кемпијски, „*sed non inveni nisi in angulis et libellis.*”⁶³ И ја сам, као и он, у књигама и осами нашао душевни мир, али ја сам га само тамо и тражио. Моја природа, уз помоћ милосрдног провиђења, на време ме је њима приближила, и овај свет не може да ми понуди ништа што би ме од њих одвратило.

(Сер Томас Мор или *Расправе о напретку и очекивањима друштва*. *Расправа бр. XIV: „Библиотека”*.)

⁶⁰ Одломак из песме „Сатира 1” Џона Дона (John Donne, „Satire 1”) – прим. прев.

⁶¹ Пчеле праве мед, али не за себе – прим. прев.

⁶² Живот је најлепши када сваки дан осећаш како напредујеш – прим. прев.

⁶³ У свему сам тражио одмор али га нађох тек у осами са књигама – прим. прев.

Чарлс Лам

И поред свих твојих реткости, стари Оксфорде, оно што ми највише прија и окрепљује јесу твоје ризнице знања које се распадају, твоје полице [...]

Како време сјајно може да се проведе у некој времешној библиотеци! Стиче се утисак да се овде све душе свих писаца који су завештали своја дела Бодлејанској библиотеци одмарају као у некој спаваони или негде између сна и јаве. Не желим да додирнем, па да оскрнавим листове, њихове мртвачке покрове. Могао бих да покренем духове. Чини ми се као да удишем знање, шетајући међу њиховим страницама. Мирис њихових старих омота које су нагризли мољци пријатан је као и први цвет оних природњачких јабука које расту усред веселог воћњака.

(Елијини есеји: „Оксфорд у време распуста”)

Око некога као што је Елије, чије благо је затворено у кожни повез, а не у гвоздени сеф, много је више људи који отуђују, него што је то код мене случај. Овде мислим на оне који књиге позајмљују, те тако скрнавље збирке, кваре симетрију полица и распарују томове. Комбербач (тј. Колриџ) ненадмашан је у оваквом пустошењу!

У тој издајничкој празнини која те гледа са дна полице, као избијени очњак (читаоче, ти си сада са мном у мојој малој радној соби у Блумсберију!), окруженој огромним томовима попут швајцарских гардиста (или горостаса у општини, у свом измењеном положају, који заправо ништа не чувају), некада су били моји највећи примерци књига фолио формата, *Opera Bonaventuræ*, племенито и масивно теолошко дело, прави Аскапарт⁶⁴, према коме се његова два подупирача (такође теолошка школа, али мањег обима, Белармин⁶⁵ и Св. Тома) чине као патуљци, и које је тај Комбербач однео у складу са својом теоријом коју ми је, признајем, много лакше да истрпим него да порекнем, која каже да је „ознака власништва у књизи (на пример мој Бонавентура) у директној сразмери са потражиочевом моћи разумевања и поштовања исте”. Буде ли он наставио да се држи те теорије, која полица ће нам бити сигурна?

Малени празан простор с леве стране, две полице од таванице, који је једва видљив, али не промиче оштром оку оштећеног, некад је био удобно почивалиште Браунове *Посмртне урне*.⁶⁶ К.⁶⁷ ће жестоко да потврди да зна више о том спису него ја, који сам му га показао, и да је он заиста први (од модерних писаца) који је открио његове лепоте. То је

⁶⁴ Митолошки див – прим прев.

⁶⁵ Роберт Белармин (Robert Bellarmín или пуно име у оригиналу: Roberto Francesco Romolo Bellarmino, 1542–1621) италијански језуита и кардинал католичке цркве. Произведен у свеца. – прим. прев.

⁶⁶ Sir Thomas Browne, *Urn Burial* – прим. прев.

⁶⁷ Вероватно се мисли на Комбербача, тј. Колриџа – прим. прев.

као кад будаласти љубавник хвали своју даму пред ривалом који је много способнији од њега да је освоји. На полици испод, Додзлијевим⁶⁸ драмама недостаје четврти том у којем је Виторија Коромбона! Осталих девет су неукусни као Пријамови безвредни синови, када су суђенице *позајмиле* Хектора. Овде је стајала *Анатомија меланхолије*, у трезвеном стању. Тамо је дангубио *Савршени риболовац*,⁶⁹ тихо, као и у животу, поред неког водотока. У оном тамо кутку, *Џон Банкл*, књига удовица, „затворених очију” жали свог отетог супружника.⁷⁰

(Елијини есеји: „Две врсте људи”)

Признајем, склон сам да се, осим пре вечере, још двадесет пута на дан помолим. Недостаје ми нека пригодна молитва за пријатну шетњу, лутање по месечини, за дружење с пријатељима или за решен проблем. Зашто немамо ниједну за књиге, ту душевну храну – молитву пред читање Милтона, молитву пре Шекспира или неки пригодан молитвени текст пре *Вилинске краљице*?

(Елијини есеји: „Молитва пре оброка”)

У дубокој тами интерната, или у својој празној соби, сиромашни ученик сакривен је од погледа. Пронашао је уточиште у књигама које не вређају и у науци која не поставља питања о његовом материјалном стању.

(Елијини есеји: „Сиромашни рођаци”)

Морам да признам да мислима других људи посвећујем нимало занемарљив део свог времена. Сањарим о свом животу у туђим мислима. Волим да се препустим умовима других људи. Када се не шетам, читам. Не могу да седим и размишљам. Књиге мисле за мене.

Ниједна књига ми није мрска. Шафтсбери није за мене исувише префињен, нити је Џонатан Вајлд сувише бедан. Могу да читам било шта што сматрам књигом. Постоје ствари сличног облика које ја, међутим, не сматрам књигама.

На мом списку књига које нису књиге – *biblia a-biblia* – налазе се дворски алманаси, адресари, цепне књиге, табле за играње даме или шаха, повезане и с насловом на хрпту, научне расправе, годишњаци, разни закони, затим радови Хјума, Гибона, Робертсона, Битија,⁷¹ Соума

⁶⁸ Роберт Додзли (Robert Dodsley, 1703–1764) био је британски писац, лондонски књижевник, издавач и драмски писац. Најпознатији је као уредник две значајне антологије: антологије старих енглеских драма у 12 томова и антологије песама у три тома – прим. прев.

⁶⁹ Izaak Walton, *The Complete Angler* – прим. прев.

⁷⁰ Дело Томаса Ејморија *Живот Џона Банкла* (Thomas Amory, *The Life of John Buncl*) написано је у два тома – прим. прев.

⁷¹ Џејмс Бити (James Beattie, 1735–1803), шкотски писац и учењак – прим. прев.

Џенинса⁷² и уопште све оне књиге „без којих једна господска библиотека не би требало да буде”: *Историје* Јосифа Флавија (ученог Јеврејина) и Пејлијева *Филозофија етике*.⁷³ Са овим изузецима, могу да читам скоро све. Захвалан сам својим звездама што ми је укус тако универзалан и неискључив.

Признајем да ми се желудац преврће кад видим те *назови књиге* како се шепуре на полицама, као лажни свеци, отимачи истинских светиња, уљези у храму који избацују његове истинске кориснике. Посегнем за лепо повезаном наводном књигом и понадам се да је то нека љупка књига драма, али кад отворим оно „што личи на листове” и видим да је то презира вредан попис становништва – као гром да ме је ударио. Очекујем *Стила* или *Фарквара*,⁷⁴ а добијем – *Адама Смита*. Само кад видим лепо сређен одабир глупавих енциклопедија (англиканских или митрополитских) повезаних у кожу из Русије или Марока, а знам да би само мали део те ваљане коже био довољан да се преповежу моји исцепани фолији. Обновио бих целог *Парацелзијуса*, а стари *Рејмонд Лали*⁷⁵ опет би личио на себе. Кад год видим те самозванце, дође ми жеља да их ољуштим и да умотам моје дроњаве старе књиге у њихове остатке.

Књига би требало да буде чврсто и ваљано повезана. Раскош долази касније. Ако и може да се приушти, не треба да се троши на све врсте књига без изузетка. Ја не бих, на пример, у целости повезао комплет часописа. Половичан повез (увек с руском кожом на хрпту) *наша* је опрема. Шекспир или Милтон би се накинђурили у веселу опрему из чисте уображености (осим ако нису прва издања). Власник ових књига ничим се не истиче зато што их поседује. Њихов спољашњи изглед (што је нешто сасвим небитно), за дивно чудо, код власника не изазива драга осећања нити радосни осећај поседовања. Томсонова „Четири годишња доба”⁷⁶ најбоље изгледају (одговорно тврдим) помало исцепана и раскупусана. За истинског љубитеља читања потамнели листови и похабан изглед предивни су, као и сам мирис књиге (ако изузмемо руску кожу). Како да заборавимо дивна осећања префињености „позајмне библиотеке” у *Тому Џоунсу*⁷⁷ или *Векфилдском свештенику!*⁷⁸ Како оне само причају о хиљадама прстију који су са одушевљењем окретали њихове странице! О усамљеној шваљи (модисткињи или кројачици) коју су разонодиле после целодневног напорног рада с иглом, до дубоко у ноћ, када је успела да отргне сат времена од сна и утопи своје бриге као у Летин пехар, сричући

⁷² Соум Џенинс (Soame Jenyns, 1704–1787), енглески писац – прим. прев.

⁷³ William Paley, *Principles of Moral and Political Philosophy* – прим. прев.

⁷⁴ Џорџ Фарквар (George Farquhar, 1678–1707), ирски драмски писац – прим. прев.

⁷⁵ Рамон Љуљ (Ramon Llull, 1232/33–1316), каталонски писац, филозоф, теолог и мистик. Сматра се творцем каталонске прозе и песништва. – прим. прев.

⁷⁶ James Thomson, „The seasons” – прим. прев.

⁷⁷ Henry Fielding, *The history of Tom Jones a foundling* – прим. прев.

⁷⁸ Oliver Goldsmith, *The vicar of Wakefield* – прим. прев.

њихов очаравајући садржај! Ко би хтео да буду мање упрљане? У каквом бољем стању бисмо желели да их видимо?

На неки начин, што је књига боља захтева скромнији повез. За Филдинга, Смолета, Стерна и сличне вечито самообнављајуће књиге – вечне и непромењиве слике природе – не жалимо ако нестане појединачни примерак јер знамо да су њихове копије вечне. Ако је књига добра и ретка, поједини примерак је као представник рода, па ако он нестане,

„Нема те Прометејеве бакље
Која му може повратити сјај [...]"

Таква је, на пример књига, *Живот војводе од Њукастла*,⁷⁹ коју је написала његова војвоткиња. Ниједан ковчежић није довољно украшен, ниједна футрола довољно издржљива да би била достојна чувања таквог драгуља. [...]

Не знам за бездушнији призор од прештампаног издања *Анатомије меланхолије*. Зашто је било потребно да се преврћу кости овог изузетног човека и излажу савременој критици у мртвачком покрову по последњој моди? Који је несрећни књижар могао да помисли да ће Бертон икада да постане популаран? Тај бедник Малон није могао да уради ништа горе него да подмити црквењака страдфордске цркве да га пусти да прекречи Шекспиров портрет који је тамо стајао и на једноставан али живахан начин приказивао руменило његових образа, очи, обрве, косу, одећу коју је носио – то једино аутентично сведочанство које имамо, ма како несавршено било, његовог необичног изгледа. Прекрили су га слојем беле фарбе. Тако ми Бога, да сам ја мировни судија Ворвикшира лупио бих и писца и црквењака дубоко по цепу, ту двојицу наметљиваца и богохулних ниткова.

Као да их видим док то раде – те паметњаковиће и скрнавитеље гробова. [...]

Много зависи од тога *када* и *где* читаш књигу. У тих пет, шест минута док се са нестрпљењем чека да вечера буде готова, ко би се латио *Вилинске краљице* да прекине време, или пак књиге проповеди бискупа Ендрюза?

Када почињеш да читаш Милтона скоро да ти треба пратња свечане музике. Но, он има сопствену музику која захтева од онога који слуша покорне мисли и прочишћене уши.

У зимским вечерима, кад је све остало стављено по страни, на сцену скромно ступа кротки Шекспир. За то годишње доба прикладна је *Бура* или његова сопствена *Зимска прича*. [...]

Када дођеш у неку крчму и наручиш вечеру, шта може више да те обрадује него да их нађеш како леже на прозорској дасци – два или три стара броја магазина *Град и село* са забавним и интимним приказима ти-

⁷⁹ Margaret, Duchess, *The life of the (1st) Duke of Newcastle & other writings* – прим. прев.

па „Краљевски љубавник и госпођа Г...”, „Нежни платонски љубавник и стари гиздавац” и сличним прастарим скандалима које је ту, ко зна кад, оставио неки нехајни гост? Да ли би их заменио, у том тренутку и на том месту, за неку бољу књигу? [...]

Нисам баш неки присталица читања напољу. Тамо не могу да се усредсредим на књигу. Знам једног унитаристичког свештеника, којег су виђали на Сноу-хилу⁸⁰ (али не и у Скинеровој улици), између десет и једанест часова пре подне, како проучава неку књигу од Ларднера.⁸¹ Држим да је ова врста расејаности ван мог домета. Дивио сам му се како се гура и провлачи, избегавајући додире са светом. Један сусрет с канапом неписменог носача, или с корпом хлеба, брзо би отерао сво богословље којим владам и остао бих више него незаинтересован за доктрину вере.

Постоји врста људи, мени веома драга, која чита на улици. То је сиромашан свет, који нема чиме да купи или изнајми књигу, па краде мало знања са уличних тезги, док их власник тезге све време посматра љутито и злобно и размишља кад ли ће да заврше с читањем. Листају смело и опрезно, страницу по страницу, стално у ишчекивању да ће то да им буде ускраћено, али ипак не могу да одоле том задовољству и да „уграбе мало страшљиве радости”. На овај начин је Мартин Б., читајући сваки дан део по део, прешао два тома *Кларисе*,⁸² све док га власник тезге није обесхрабрио у овој похвалној активности, питајући га (а то је било још док је био млад) да ли мисли да купи ту књигу. Мартин изјављује да никад у свом животу није с таквим задовољством прочитао неку књигу као ову што је читао крадомице.

(Елијини есеји: „Непристрасне мисли о књигама и читању”)

(Говори Бриџет Елиа) „Волела бих да се врате добра, стара времена када нисмо били тако богати. Нећу да кажем да желим да будем сиромашна, али постојала је и златна средина”, па наставља задовољно, „када смо били много срећнији. Куповина је само куповина, сада када имаш довољно пара за трошење. Некада је то био велики успех. Када смо жудели за јефтиним луксузом (о, и уз колико халабуке сам успевала да добијем Ваш пристанак у то време!) прво смо расправљали о томе два-три дана унапред, вагали за и против, и размишљали на чему бисмо могли да уштедимо и колико новца бисмо могли да освојимо да би било довољно. У то време ствари су биле вредне куповине, јер смо били свесни новца који дајемо за њих.

Да ли се сећаш оног смеђег одела, које је висило на теби све док те пријатељи нису посрамили? Било је сво излизано, и то због оне велике књиге Бјумона и Флечера коју си довукао кући касно ноћу од Баркера

⁸⁰ Улица у Лондону – прим. прев.

⁸¹ Дионисије Ларднер (Dionysius Lardner, 1793–1859), ирски научни писац који је популарисао науку и технологију – прим. прев.

⁸² Samuel Richardson, *Clarissa or The history of a young lady* – прим. прев.

с Ковент Гардена. Да ли се сећаш како смо је недељама меркали док се нисмо одлучили да је купимо, а нисмо се одлучили све до близу десет сати у суботње вече, када си кренуо из Излингтона, плашећи се да ћеш да закасниш? Тада је стари књижар гунђајући отворио књижару и треперавом светиљком (пошто се спремао за починак) осветлио ту реликвију на прашњавим полицама, а ти си је довукао кући желећи да је дупло тежа, и онда си ми је показао, па смо је загледали како је савршена (ти си то назвао упоређивање), док сам ја лепила лабаве листове, које твоја нестрпљивост не би могла да поднесе да стоје до јутра, није ли тада било задовољство бити сиромашан? Може ли та уредна црна одећа коју сад носиш и водиш рачуна да буде чиста, од како смо постали богати и мушичави, да ти подари упола оне искрене таштине са којом си парадирало у оном старом и изношеном тамном оделу, који си носио четири-пет недеља дуже него што је требало, да би смирио савест за огромну суму од неких петнаест-шеснаест шилинга? Мислили смо тада да смо урадили велики посао, када си дао велики новац за ту стару књигу. Сада можеш себи да приуштиш коју год књигу желиш, али нешто не примећујем да у последње време купујеш и доносиш кући било какве лепе, старе примерке.”

(Елијини есеји: „Стари порцелан”)

Волтер Савиц Ландор

О, Ендру! Иако нам је наша ученост донела много непријатеља, и међу нижом класом, а још више међу моћницима, ипак нам је донела и многа велика и значајна преимућства и подарила нам блаженство. Када уђемо у нашу радну собу, уживамо у друштву које сами одаберемо. Нећемо изазвати ничију љубомору ако дамо предност једнима у односу на друге, нити ћемо оне најславније увредити ако их испитујемо колико год то желимо, а онда их изненада напустимо. Различитост мишљења не изазива пометњу у нашем присуству. Сваки сабеседник излази пред нас, говори, или ћути, и ми можемо да одложимо или да наставимо активност по својој вољи. Није прошлост оно што желимо да буде садашњост. Ми уживамо у ишчекивању некакве силе коју замишљам да би требало да поседујемо у будућности и с којом бисмо, према жељи, могли да једримо из једног света у други.

(Замишљени разговори: „Милтон у разговору са Ендруом Марвелом”)

Логика, колико год да је безазлена, није за дечаке. Расправа је једна од најопаснијих ствари за младића, јер одагнава и машту и скромност. Млад ум треба да се напаја нечим једноставним и пријатним, али не преобимним. Треба помало да вежба док му се не истакну жиле и мишићи, па и то највише због чистог ваздуха. Учење је пропаст за дечаштво, храна у младости, слабост у зрелом добу и окрепа у старости.

(Перикле и Аспазија, LVII: „Клеон Аспазији”)

Списи мудрих људи једино су богатство које потомство не може да нам проћерда.

Вилијам Хазлит

Оне (књиге) најближе су нашим мислима: увуку нам се у душу. Песнички стихови уђу нам у крвоток. Читамо их када смо млади, сећамо их се када остаримо. Читамо у њима шта се дешавало другима и осећамо као да се то догађа нама самима. Могу да се набаве свуда, јефтине и у добром стању. Удишемо књишки ваздух и дугујемо све њиховим ауторима, па и ову минималну неписменост. Лако им се одужујемо презиром док су живи и епитафом када умру! [...] Овде, где ово пишем, нема сликарских галерија нити позоришта, али чак и овде, у Солзбери Плејну, са неколико старих аутора, успевам да проведем лето или зиму не упознавши досаду. Они су са мном на доручку и шетају се са мном пре вечере. После дуге шетње осамљеним стазама, пошто сам истерао зеца из папрати и чуо лепет гаврана изнад главе, и пошто ми је шумар одлучно пожелео лаку ноћ и нагло скренуо на узани путељак до свог дома, могу да будем „сам са собом”, поред упаљеног огњишта и рукујем се са *Сињор Орландом Фрискобалдом* (лик из једне Декарове⁸³ драме) као својим најстаријим познаником, а ту су и Бен Џонсон, учени Чепмен, маестро Вебстер и маестро Хејвуд. Са њима у нечујном разговору проводим сате. Ту је и Шекспир, али не у улози Сибера,⁸⁴ управника позоришта. Изгледа да се Спенсер још није вратио из шетње шумом, или је сакривен иза вила, фауна и сатира. Милтон лежи на столу, као на олтару, и са страхопоштовањем се и узима и оставља. *Лилијев Ендимион* спава под месечином која га кроз прозор обасјава, а дах ветра у даљини чини се као уздах дрвета под којим је одрастао. *Фауст* се у једном углу собе расправља с лицима злобног изгледа и просуђује о божанском небеском своду. *Белафронт* смирује Матеа,⁸⁵ *Виторија* побеђује своје судије, а стари Чепмен рецитије једну Хомерову химну у свом сопственом елегантном преводу! Не бих имао ништа против да тако проведем живот, ван света, да не мислим ни ја о њему нити он о мени, непријатељи да ме не обмањују, пријатељи да ме не бране, да не мислим о будућности, али да понекад сањарим о прошлости која би могла и да се заборави!

(Лекције о елизабетанској драми)

Не мислим много лоше о књизи која је надживела аутора генерацију или две. Више верујем мртвима него живима. Савремени писци могу да се

⁸³ Томас Декер (Thomas Dekker, око 1570–1632), енглески драмски писац – прим. прев.

⁸⁴ Коли Сибер (Colley Cibber, 1671–1757), енглески драмски писац и управник позоришта. Писао је комедије. Значајни писци тог времена често су га исмевали. – прим. прев.

⁸⁵ Ликови из драме *Поштена блудница* Томаса Декера (Thomas Dekker, *The honest whore*) – прим. прев.

поделе у две групе – нечији пријатељи или нечији непријатељи. О првима смо приморани да мислимо исувише добро, а о другима смо склони да мислимо исувише лоше, што нас лишава истинског задовољства када их читамо, као и праведног просуђивања о врлинама и једних и других. Један од претендента на књижевну славу, који је још и наш познаник, пише изврсно и генијално, али нажалост има будаласто лице, што квари пријатан утисак. Другог опет високо ценимо због његових личних талената и особина, али као писац не задовољава наша очекивања. Све ове противречности и ситни детаљи ометају миран ток наших мисли. Ако пожелите да сазнате ко су били писци који су живели пре нашег времена, треба само да погледате њихова дела. Прашина, дим и бука модерне књижевности немају ништа заједничко с чистим и бешумним дахом бесмртности.

Када узмем дело које сам већ раније читао (што чешће то боље) знам шта могу да очекујем. С тим предзнањем задовољство није умањено. Када је разонода у виду књиге у потпуности нова, ја јој приђем као неком необичном јелу – окрећем и обрћем мало одавде мало оданде, и не знам ни сам шта да мислим о тој смеши. Недостају ми поверење и сигурност да појачају апетит. Помодарске књиге су као и помодарска јела. Уопштено узев, мало су боље од шкарта и копије онога што се у другим приликама служи у целости и у свом природном облику. Осим тога, од добро знаног аутора не добијам само уверавање да моје време неће бити бачено или моје непце згађено бљутавим и гадним смећем, већ се рукујем и седим лице у лице са старим, провереним и цењеним пријатељем с којим упоређујем забелешке и ћаскам у дугим сатима. Истина је, с тако савршеним гостима остварујемо права пријатељства која су нам, авај, и дража и трајнија него она која имамо с најинтимнијим познаницима. Кад читам књигу која ми је веома драга (рецимо први роман који сам икад прочитао), није задовољена само моја машта и то што дело годи мом критичком укусу, већ ме прожимају и успомене везане за то дело. У свест ми надлазе осећања и мисли које сам имао код првог читања, а која не могу да добијем ни на један други начин. Просечни радови ове врсте представљају карике у ланцу нашег свесног бића, повезујући различите, расуте делове наше личности. Они су нам водичи и оријентир на путу кроз живот. Они су куке и омче о које можемо да окачимо, или с њих скинемо, кад пожелимо, одећу етичке мисли, реликвије наших најјачих осећања, знаке и белешке наших најсрећнијих часова. Они су „за размишљање и за сећање”! Они су попут Фортунатовог шешира жеља⁸⁶ – дају нам највећа блага, она мисаона, и преносе нас, не преко пола света, већ у трену речи преко пола нашег живота (што је боље)!

⁸⁶ Фортунат је јунак истоименог немачког романа, непознатог аутора, веома популарног у 15. и 16. веку – прим. прев.

Мом оцу Шендију утеху је пружао Брускамбиле.⁸⁷ Мени дај у ту сврху *Перегрину Пикла*⁸⁸ или *Тома Џоунса*. На било ком месту да отворим један од ова два романа – код „Мемоара лејди Вејн” или авантура на балу под маскама са лејди Беластон, или расправе између Твакума и Сквера, или код бекства Моли Сигрим, или код Софијине незгоде са муфом, или поучне али преопширне лекције њене тетке – тамо ћу пронаћи, као и увек, предивне, претрпане и ужурбане сцене и преплавиће ме иста осећања као кад сам се с њима први пут сусрео. Штавише, понекад кад видим на тезги неку књигу ових добрих старих енглеских аутора, или име неког од њих на хрпту књиге на полици библиотеке, циљ је постигнут јер ми надлази читав низ мисли и идеја, па „игра може да почне”. Двадесет година је избрисано и ја сам поново дете. Један разборит филозоф, који није био баш много мудар, рекао је да би волео да буде поново млад под условом да са собом може да понесе и искуство које има. Овај оштроумни човек изледа није био свестан озбиљности своје примедбе, да је вредност младости управо у томе што не постоји терет искуства, који је он склон да баци на плећа младог човека, а који свакако долази постепено, с годинама. О, каква је предност збацити ову грбу са леђа, као Христ свој крст, и пребацили се, уз малу помоћ буђаве књиге, у време када је „незнање било благослов” и када смо први пут угледали панораму света, кроз окно маште, буљећи у људе као у дивље звери иза решетака кавеза или као у реткости у музеју које не смемо да додирнемо! Не враћају ми се у мисли само некадашње идеје из садржаја књиге у свој својој живости, већ и стара подсећања на лица и људе које сам тада познавао онаквима какви су у животу били. Сећам се места где сам седео и читао ту књигу, дана када сам је добио, ваздуха, ливада и неба. Све се враћа, а с тим и моји давнашњи утисци. Та места, то време, ти људи и та осећања која ме преплављују, док поново прелазим причу и гутам странице, за мене су много боља од ових влажних страна најновијег романа из Балантајн Преса, а да и не помињем Минерва Прес у улици Леденхол. Све ме то подсећа на призоре раног детињства. Сећам се времена када сам био „у очевој кући и када и је све ишло као подмазано”, када сам био мало, бесловесно дете и када нисам желео ништа друго осим да се извучем из свакодневних обавеза и да будем срећан! *Том Џоунс*, сећам се, било је прво дело које је разбило ту магију. Излазило је у наставцима, једном у две недеље, као Куково цепно издање, улепшано гравурама. До тада сам читао само школске уџбенике и заморну црквену историју (са изузетком *Бајке о шуми*⁸⁹ госпође Редклиф), но ово дело носило је сасвим нешто ново, „сласт у устима”, али не и „горчину у желуцу”. Ударило је шамар свету у којем сам живео и у којем је требало да наставим да живим, и показало

⁸⁷ Брускамбиле (Bruscambille или Deslauriers) био је глумац у комедијама раног 17. века – прим. прев.

⁸⁸ Tobias Smollett, *The adventures of Peregrine Pickle* – прим. прев.

⁸⁹ Ann Radcliffe, *The Romance of the Forest* – прим. прев.

ми је да постоје групе „неморалних створења” која нису „од ваздуха” већ са земље и која не „живе у облацима” већ путују истим путевима као и ја, с неким сам се мимоишао, а други ускоро могу да ме стигну. Моје срце је тукло на помисао о балу у интернату или о свечаности на Ивандан или Божић. Но, свет који сам пронашао у Куковом издању *Британских романописаца* био је за мене као плес кроз живот, трајна свечаност. Наставци овог дела, који су коштали шест пенија, редовно су се прекидали у средини реченице или у критичним моментима приче. [...] С каквим сам само жаром ишчекивао следећи наставак и потом отварао те штампане листове! Ах! Никада више нисам осетио ту занесеност и одушевљење с којим сам пиљио у слике и наслућивао причу о авантурама мајора Бата и капетана Транјона, о Триму и мом чика Тобију, о Дон Кихоту и Санчи и дорату, о Жилу Бласу⁹⁰ и госпи Лоренци Сефори, о Лаури и лепој Лукрецији, чија се уста отварају и затварају попут ружиног пупољка. Каквим су само неизрецивим идејама они дали узлет, док сам са сањалачким одушевљењем гутао сажетке нагнут у тишини над страницама! Дозваћу их поново у свест да ми удахну нову живост и да проживим поново то рађање мисли и сањалачког задовољства! Причамо о савршенству! Ово је једино право савршенство – небеске боје маште које се огледају у мехурићима што плутају на плими људског живота.

„О, сећање! Заштити ме од светске беде,

И засвагда овековечи те призоре!”

(Искрени беседник: „О читању старих књига”)

Не могу да разумем због чега се већи део света љути кад је у питању читање нових књига. Ако је јавност прочитала све што је било некада, могу да разумем да не желе да читају исто дело двапут, међутим, кад помислим на дела која леже неотворена, непримећена, непочитана и неразматрана, не могу да прихватим патетичне жалопојке како сер Волтер више не пише, како су новине досадне, како је Лорд Бајрон мртав. Ако неку књигу нисам прочитао, она је у сваком смислу за мене нова, било да је штампана јуче или пре три стотине година. Покушавају да покажу да у њој нема много савремених, прикладних дешавања, да је застарела и старомодна, или да је с друге стране сувише нова. Далеко је изнад других дела које сам читао у скорије време, од породичних до-годовштина обичниг живота, и много више доприноси мом знању. Међутим, многи људи би пре обукли на себе стари витешки оклоп него што би узели да прочитају књигу која није штампана у последњих месец или највише годину дана. Постоји мода и у читању као и у облачењу, која траје само једну сезону. Неки би помислили да су књиге, као и жене, лошије кад су старије, да уживају када се читају први пут, да отварају

⁹⁰ Ален-Рене Лесаж, *Повест Жила Бласа Сантиљанца* (фр. Alan-Rene Lesage, *Histoire de Gil Blas de Santillane*) – прим. прев.

листовете срдачније, да се дух уживања троши с духом новотарије, и да је после извесних година најбоље да се одложе на полицу. Чини се да се ова уобразиља поштује у пракси. Није ме брига ако је неко други, ако су стотине или хиљаде њих из разних раздобља прочитали неко дело? Да ли ће због тога да ми буде мање занимљиво, јер је одушевило толике? Могу ли да осетим то задовољство преко посредника? Да ли сам у било којој мери паметнији због њиховог знања? Па ипак, такав закључак се намеће.

(Скице и есеји: „О читању нових књига”)

Читање је највеће животно задовољство и ја сам у њему уживао као што нико није. Више сам уживао у авантурама јунака неког романа (уживљавајући се у лик) него што сам икада уживао у мојим личним авантурама. Док сам читао *Тристрама Шендија*,⁹¹ *Перегрина Пикла*, *Тома Цоунса*, *Татлера*, *Жила Бласа Сантиљанца*, *Вертера* и *Бокача* није било од мене човека срећнијег и с већим миром у души. Прошло је већ неколико година откако сам читао *Бокача*, али његове приче

„Ашиковале су с невиношћу љубави,
Као у стара времена.”⁹²

Читајући причу о *Федеригу Алберигију*⁹³ имао сам утисак као да се све то мени дешава. [...] Госпођа Инчбалд била ми је увек омиљени писац. У њеним делима провејава истински дух жене, као да јој слушате глас. Као да је књигу написала Венера. [...] Седео сам једном на сунчаној узвишици на једној пољани, где су се стабљике кукуруза њихале на промењивом северном поветарцу, и читао писмо из *Нове Елоузе*⁹⁴ где Сен Пре описује *Paus de Vaud*.⁹⁵ Никада као тада нисам осетио оно што Шекспир назива „моје безизражајно постојање”. [...] Завидно време провео сам по крчмама, читајући књиге навелико. Сећам се да сам једном покисао до голе коже и зауставио се код једне крчме (мислим да је била у *Тјуксберију*) где сам седео целу ноћ читајући *Пола и Вирџинију*.⁹⁶ Слатки су били у младости ти пљускови који су ми натапали тело и слатке капи сажаљења које су падале по књигама које сам читао! [...] У Брицвотеру задржао сам се два дана, и када сам се уморио од базања по блатњавим обалама реке, вратио сам се

⁹¹ Laurence Sterne, *Tristram Shandy* – прим. прев.

⁹² Стих из Шекспирове комедије *Богојављенска ноћ* – прим. прев.

⁹³ Личност из *Декамерона* Ђованија Бокача – прим. прев.

⁹⁴ Роман Жан-Жака Русоа *Јулија или Нова Елоуза: писма двоје заљубљених* (Jean-Jacques Rousseau, *Julie, ou La Nouvelle Héloïse*) – прим. прев.

⁹⁵ Кантон Во на југозападу Швајцарске – прим. прев.

⁹⁶ Роман француског писца Жак-Анрија Бернардина де Сен-Пјера (Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre, *Paul et Virginie*) – прим. прев.

у крчму да читам *Камилу*.⁹⁷ Тако сам живот проводио лутајући, читајући књиге, гледајући слике, обилазећи приредбе, слушајући, размишљајући и пишући о ономе што ми се највише допало. Желео сам само једно да бих био срећан, али желећи то, желео сам све. [...] Читање *Нове Елоизе* започео сам 10. априла 1798. у једној крчми у Ланголену, уз боцу шерија и хладну пилетину. Књигу сам понео са собом као *bonne bouche*⁹⁸ да крунишем њом вечерње сате. Био ми је рођендан и први пут сам дошао из оближњег места да посетим овај предивни крај. [...] Што се мене тиче, волео бих да прелиставам књиге фолио формата и да се поглавито бавим ауторима које једва могу да подигнем, који су убедљиви колико и тешки, па ако су и досадни, бар су садржајни. Дивно је [...] када се отиснемо од себе и упловимо у лик неког Халдејца, Јеврејина или Египћанина, с палмама које трепере са маргина књиге и камилама које се лагано крећу на удаљености од три хиљаде година. [...] Недалеко од места где пишем (Винтерслоу Хат, 20. фебруар 1828) први пут сам прочитао Чосерову песму „Цвет и лист” и био очаран младом лепотицом, скривеном у сењаку, која увек с истим одушевљењем слуша песму славуја. Слика те сцене с пролећним пејзажом, јутарњом свежином и занетом песмом птице певачице која „као да ми је певала на увце” још је жива, као да се десила јуче.

(Из разних есеја: „Мој први сусрет са песницима”, „Опроштај од писања есеја” и др.)

Књиге нису ништа друго до врата ка знању, па тако и умне и телесне снаге треба да буду отворене за разне утиске. Ја сам сувише прилежно пришао учењу, чим сам мало одрастао, и тако себи неповратно нашкодио. Колико год да је ученост битна, здравље и добро расположење су још битнији. [...] Разговором са *моћним мртвацима* ми натапамо своје мисли знањем. Снажно се повезујемо с онима који више не могу ни да нам науде ни да нам служе, ако изузмемо утицај који имају на наш ум. Осећамо присуство те силе која бесмртним чини људске мисли и дела и шири пламен заноса из разних времена и разних народа. [...] Што се тиче књига које читате по избору или ради забаве, најбоље су оне најједноставније. Многи такви наслови су ти већ познати. Како сазреваш, читај их са највећим задовољством и извуци из њих што више можеш. Причиниће ти, вероватно, највеће задовољство у животу, па ако за неку књигу помислиш да је предугачка, на крају жалиш што си је већ прочитао. Чак и да ми је живот био тежи него што јесте (више него што бих желео да твој буде), поново бих га живео, мој скромни дечаче, само да читам оне књиге које сам читао у младости.

(„О животном путу или Савет школарцу”)

⁹⁷ Роман енглеске књижевнице Фрнасес (Фани) Берни (Fanny Burney, *Camilla or A picture of youth*) – прим. прев.

⁹⁸ Дobar залагај, посланица – прим. прев.

(Одломци који следе узети су из последњег чланка који је Хазлит написао поднасловом „Болесничка одаја” и који је објављен је у *Њумантли мегазин*, августа 1830. године. Хазлит је умро 18. септембра исте године у својој педесет и другој години. Боловао је извесно време и цео август борио се са смрћу. Чини се да је живео само „снагом воље”. Његов стари и драги пријатељ Чарлс Лам рекао је за њега да „кад је био здрав и прав, био једна од најмудријих и најдивнијих живих душа” као и „да ће отићи у гроб али неће пронаћи нити очекује да пронађе сличног садруга”. Лам је био уз њега до самог краја, који је дошао тако мирно да ни његов син, који му је био поред узглавља, није приметио да је заувек отишао, све док једног тренутка није престао да дише. Један пријатељ га је посетио док је био болестан и лежао, смањен и беспомоћан, на рубу смрти у кревету из којег више није устао. Тај пријатељ је приметио да му је ум одолевао свим замкама тешке болести и био здрав и јак као и увек, али да је физички прилично пропао. Чланак који је овде цитиран, и још један други који му је претходио под насловом „Слободан приступ”, сјајан и пун лепих израза, никада нису били објављени ни у једном издању његових дела која су се појавила после његове смрти. Тај чланак је од изузетног значаја, будући да га је написао човек истинског генија, неколико недеља пред смрт. Он приказује многе особине самог аутора – интелектуалну живост и крепкост, истанчан осећај за лепо, машту и страствену силу. Он приказује, с несмањеном снагом и јасноћом, услове и окружење, утеху и малодушност, колебања мисли и осећања, карактеристичне за болесника у постељи. Може слободно да се каже да је овај есеј непознат. Лежао је пола века затворен у прашњавом примерку заборављеног часописа. Пошто се завршава дирљивим омажом књигама, а како се оне често повезују с тишином и мирноћом болесничке собе, опростићете приређивачу што је са страхопоштовањем и љубављу отргао од заборава и сачувао за будуће читаоце ове последње забележене мисли свог омиљеног писца. Дела Хазлита сигурно ће постати познатија како време буде одмицало и заузеће место које им припада у нашој књижевности.)⁹⁹

⁹⁹ Булвер (лорд Литон) у свом есеју под насловом „Поједине мисли о генију Вилијама Хазлита”, каже: „Овај век изнедрио је много песничких генија, и неких других са аналитичном оштроумношћу, али сумњам да је постојао ико ко је боље од Вилијама Хазлита свету дао тако приметне доказе јединства ова два. [...] Он је имао критичке способности највишег ранга. Његов укус нису формирале школе и прописи, већ надахнутост мисли. [...] У његовим есејима расуто је богатство мисли и песничке чувствености, поред којих пола савремених аутора делују као пуки сиромаси. Имао је истанчан осећај за лепо и префињено, и што је важније, дубоко је саосећао с људима. Он се налази високо на лествици социјалних писаца – његова непосредна осећања била су на страни широких народних маса. Ипак, он ни у ком смислу није био демагог ни набеђени литерата, нити је повлађивао ниским емоцијама. Када је умро, није оставио наследника. Поједини могу да му се приближе, али ни у ком случају му нису слични. Признајем да ме веома мали број смртних случајева великих аутора мог времена погодио тако као што је његова смрт. [...] Претворио се у прах не освојивши круну за коју се тако одважно борио. [...] Његови недостаци сурово су

Знатна је разлика између ове теме и мог претходног чланка под називом „Слободан приступ”. Ипак, само један корак је од препуне дворане до болесничке собе, од буке, бљештавила, великог усхићења до усамљености, мрака, досаде и бола. Дах ваздуха, испод наднетог облака, иако прође у трену, изгледа као да ће трајати заувек. Изненадна болест не само да ставља тачку на узлет нашег успеха и пријатна осећања, већ брише и поништава свако присећање и жељу за њима. Немамо више воље за уживањем: делотворно смо излечени од осећања љубави. Наша тела прикована су за кревет, па ни наше мисли не могу необуздано да лете

осуђивани, јер нису праведно процењени и потицали су углавном од осиног и охолог осећаја надмоћи. [...] Он је био последњи човек који би штедљиво трошио мисли. Он их је износио с дрском разметљивошћу и није много марио са чиме ће да се судари или кога ће да увреди. [...] Будућа поколења одужиће му се на прави начин. У будућности он ће бити међу најистакнутијим мислиоцима свог времена. Споро и одоцнело признање биће засигурно његово, што ће и другима да надомести нехај на који су генијални људи понекад осуђени. Пошто је завист коју су изазивали давно утихнула, и грешке су им заборављене, то признање обратиће пажњу на све што је повезано с њиховим именима, па ће тако неке бити част што је био њихов савременик, а потомци ће носити наследну титулу.”

Исти критичар, тридесет година касније, у чланку „Чарлс Лам и неки од његових пријатеља” у часопису *Квотерли ривју*, из јануара 1876, поново пише о Хазлиту и износи свој зрео суд: „Иако код Хазлита постоје тренуци, мада не чести, нетрпељивости и предрасуда, као и те лудачке неумерености у очевидној мржњи, међу ауторима нашег века његови изливи осећања скоро да су непревазиђени по финој љупкости, хитром сагледавању истине и лепоте у области критике, у то време ретко гајене и, штавише, једва откривене, и по моћним одломцима таквог склопа да ниједна рука обичне снаге не би могла да их исклеше из неистражених мајдана нашег матерњег језика. [...] Хазлит може да буде користан свима, не само због својих поука. Његов допринос је и у томе што је добар сапутник у областима које се ретко походе, снажан и смео сапутник који нам одржава мишиће напетим на здрав начин. Груб је и напрасит, и његова нарав стално ће нас изазивати ако не будемо спутавали своју, али увек је весео, живахан и сјајан у разговору, сугестиван, чак и када инсистира на парадоксима, па када напустимо његово друштво остајемо под веома снажним утиском да је то један неоспорни геније. Међу изабраним прозним делима нашег времена радо бисмо имали и примерке књига у којима се фино огледа Хазлитов геније. Довољан је и апстракт његових главних дела да му осигура праведно место на земљи, ионако пренатрпаној, коју је један скандинавски песник на чудноват начин описао као башту која лежи јужно између Валхале и мора.”

„У својим есејима и другим списима”, са фином наклоношћу каже критичар, покојни Александер Смит, „скоро да је патетично колико је одан сликама мирноће које песници воле и како се одмара у њиховим умирујућим стиховима.” [...] „Стално цитира Сиднијеву пасторалну слику ’пастирчета у хладу, који свира као да никада неће остарити’. Као да ће понављање те слике у његовој свести донети собом тишину, сунчев сјај и њихање дрвећа. [...] У свом најбољем издању, његов стил је изврстан, језгровит, снажан, стил који открива упорну мисао као што оштар раоник открива земљу на њиви. [...] Његови најбољи есеји на неки начин су и аутобиографски, јер се у њима позива на свој занос и на пламтеће наде којима је напајао свој дух.” – прим. аут.

пут задовољства, него се враћају пуне сумње и презира према клонулој, копнећој авети која им је заузела место. Када би се двокрилна врата наше маште широм отворила или бар одшкринула, тако да из болесничког кревета где лежимо можемо и даље да гледамо на прошлост или будућност и видимо веселе и предивне призоре који плутају у даљини без могућности да их пригрлимо, можда би такво снажно одударање, мада понижавајуће, носило у себи и нешто умирујуће. Тај лажни сјај још је сјајнији када се упореди са постојећом тмином, али несрећа и јесте у томе што не можемо ни да замислимо било шта што је изван или боље од овог зла у којем смо. Затворени смо и зачарани, завесе ума су скроз навучене, не можемо побећи од „тела смрти ове”, наше душе су побеђене, преплашене, „затворене у кавез и скучене”, бачене са дроњцима нашег тела у угао једне напуштене самице. Мрзимо и себе и цео свет. Ниједан зрак утехе не „провирује кроз плашт таме” да нам да наду. Како можемо да одржавамо слику милине и лепоте, када се наша тела грче у болу? Због чега да призивамо ехо неке величанствене музике, када смо једва способни да дишемо? И сам покушај је осуђен на пропаст.

Невероватно колико физичка патња или дешавања у кући имају мало утицаја на ум, осим ако ми сами нисмо предмет њиховог непосредног дејства. Док утисци трају, они су све, када их нестане, они су ништа. Окрећемо се и преврћемо у болесничкој постељи. Лежимо на десној страни, па на левој. Протежемо се на леђима, окрећемо се на стомак. Увијамо се у прекривач да се заштитимо од хладноће, па га бацамо да избегнемо топлоту и гушење. Стискамо јастук у агонији, скачемо из кревета, ходамо горе-доле по соби журним или спорим корацима, враћамо се у кревет изнурени од умора и бола, не налазећи одмора за умор ни паузу за бол. Наоштримо се стрпљењем или дамо одушка гневу и безначајном бесу. Ништа није од користи. Чини се да смо венчани за нашу болест „као кад се живот и смрт срећу у нескладу”. Поново покушавамо, испробавамо нова средства, али ништа нам не помаже да се отресемо или бар одморимо од нашег љутог непријатеља. Он убада у нас своје оштре стреле или нас савладава својим болним, ошамућујућим теретом. Сваки тренутак је врхунац нашег трпљења, али изгледа да нема краја нашем дуготрајном мучењу. Мало фали да се не онесвестимо од исцрпљености или сами себе не излудимо. „Узнемиравамо глува небеса својим узалудним молитвама”, мислимо да нам је куцнуо последњи час, или га зловољно прижељкујемо не би ли ставили тачку на овај призор [...] кад ето ти! Ствари се мењају, врацбина нестаје, и већ следећег тренутка заборављамо све што нам се десило. Чим нам је болест окренула леђа, ми јој се смејемо. Чини нам се да је све био сан или бајка. Здравље је на дневном реду, снага је наше чињенично стање, и с осмехом презриве неверице одбацујемо све нежељене доказе за супротно, баш као што бацамо кроз прозор бочице с лековима! Док се будим из кратког, немирног дремежа, видим насупрот мене златну светлост како сија кроз беле завесе: је ли то свитање новог дана или одлазећа светлост вечери? Заиста не знам,

јер опијум „који ми умешају у шербет” направи пустош у мојој глави, па нисам сигуран да ли време стоји, да ли иде напред или уназад. Ова „недоумица” одвлачи ми пажњу са мене самог на спољне предмете. Размишљам да ли би ме присећање на живописну слику вечерњег неба, коју сам недавно угледао, с белим, паперјастим облацима, плаветним сводом, бујним ливадама и мирисним ваздухом, можда покренуло из моје једноличне апатије. Узалуд! Машта одбија да узлети с мог кревета. Ваздух напољу није ни налик оморини која влада унутра. Облаци нестају, небо је у трену суморно и црно.

Када изађемо из болесничке собе, где смо били затворени неко време, поставши немоћни и раздражљиви, те када погледамо природу први пут, занимљиво је да нам се предмети приказују у једном веома сумњивом и аветињском облику, а људи на улици личе нам на полуживе бубе које гамижу. То смо се ми придигли из једног апатичног и нездравог стања, па своја несавршена осећања живота, здравља и кретања преносимо на друге. Или нам можда трпљење стравичног бола чини свакидашње предмете нестварним и бестелесним. Све док се не наместимо како треба у дневној соби, док нас у столици не одгурају око фотеље све до пећи (јер то чини део нашег поновног увођења у уобичајене активности у свим годишњим добима), док не осетимо да нам се вратио апетит, па узмемо неку књигу, уопште не осећамо да смо дошли себи. Па и тада су нам први утисци више искуствени него позитивни, као кад после спавања протежемо руке да видимо да ли смо заиста будни. То је време за читање. Књиге су тада „цео свет, чист и леп”, у којој, после опоравка од болести и повратка из мртвих, улазимо пуног срца, с младалачком свежином и заинтересованошћу. Оне не само да су прихватљиве, јер нам уз њих прође време и решимо се досаде без превише напора, већ сада, када нам је угаснут жар емоција и када смо одвојени од спољног света, може да се каже да нам враћају и потхрањују непатворена осећања и усхићеност с којима смо их раније читали. Болест нас је привремено одвикла од борби и сплеткарења и ми смо приморани да поново будемо послушна деца. Све снажне промене у нашим тренутним настојањима враћају нас назад у прошлост. Ово је најкраће и најпотпуније ослобађање од нашег недавног пораза. Питамо се да ли неко ко је прочитао *Историју једног находа*¹⁰⁰ треба да се бори с лошом пробавом и не разумемо како читање *Вилинске краљице* не осигурава истинским поклонцима непрекидан низ ведрих дана. Тренутна размишљања враћају нас уназад и упућују на „преурањен закључак”. Вративши се у живот са полунапрегнутим живцима и скрхане снаге изгледамо као када смо први пут дошли на свет, с неизвесном сврхом и несигурним циљевима. Ово возило претрпело је судар, креће се много климавије него пре и никако да погоди утабану стазу. Уплашени близином смрти, желимо да се удаљимо од ње колико год можемо правећи сопствене копије из прошлости. Након што ут-

¹⁰⁰ Мисли се на дело Том Цоунс или *Историја једног находа* Хенрија Филдинга – прим. прев.

врдимо да нас непоуздани домаћин од кога зависимо полако издаје, приберемо се и максимално искористимо оно што нам се у памћењу још сачувало. На све гледамо кроз одразе и супротности. Звук веселих гласова с улице враћа нам сећања на неки провинцијски град или село где

„Видимо децу како се играју на обали
И чујемо моћне воде како се ваљају до вечности.”¹⁰¹

Цврчање цврчка на огњишту подсећа нас на давне божићне несташлуке. Ти звуци са улице делују као да су из прошлости, а суви тост једе се и сада као што се јео и пре двадесет година. Ружа мирише двоструко слађе након што се умочи у тинктуре и есенције, а ми, када смо приковани за кревет, још више уживамо у идејама о путовању и кафани. Но, књига је тајна која својом несумњивом чаролијом све ове замисли и остварује. Волео бих да могу да набавим једну стару, омиљену књигу господина Лама, *Путовање у Лисабон* Хенрија Филдинга, или *Декамерон*.

[...] А онда сам се бацио на читање *Просјакове опере* и Булверовог *Пола Клифирда*, препричаних на један нов начин. На крају првог дела, док галопирам кроз пустару са три друмска разбојника, а месец нас обасјава, осећам да су ми живци ојачани и расположење подигнуто, па истини за вољу, не жалим много због околности које су ме упутиле на дело и аутора, те сасвим заборављам своју болесничку собу и више сам него спреман да се одрекнем начела да је *слободан приступ* позоришту

„Истински патос и узвишеност људског живота”¹⁰²

јер док читам осећам да ако нам сцена приказује људске маске и светски лажни сјај, онда нам књиге допуштају да уђемо у душе људи и отварају нам тајне одаје наше сопствене душе. Оне су прво и последње наше унутрашње најискреније задовољство!

Чарлс Кејлеб Колтон

Глупи читаоци су толико беспослени, а глупи писци су толико марљиви да разметљива глупост потпуно избацује из игре неразметљиви разум.

Ништа није тако компликовано као привидна лакоћа јасног и течног стила. Те чари, због своје наводне лакоће, охрабрују све да покушају да их имитирају, а управо је то оно што се најтеже подражава.

¹⁰¹ Стихови из песме Вилијама Вордзворта „Ода, наговештај бесмртности из сећања на рано детињство” (William Wordsworth „Ode, intimations of immortality from recollections of early childhood”) – прим. прев.

¹⁰² Стих из песме Роберта Бернса „Писмо др Блеклоку” (Robert Burns, „Epistle to Dr. Blacklock”) – прим. прев.

Када читате о животу неког великог човека увек ћете у дотичном штиву наићи на неку непознату особу која је, у одређеној прилици, била значајнија од онога о чијем животу читате.

Неки читају да би промишљали и они су ретки, други да би писали и такве често срећемо. Појединци читају да би водили разговоре и они чине велику већину. Прва страница дела неког писца често је довољна за све потребе ових последњих, за које се каже да се односе према књигама као што се неки односе према великашима. Упознају се само с њиховим именима, а затим се хвалишу како су блиски познаници с њима.

Многе књиге не захтевају од својих читалаца да много размишљају, и то из врло једноставног разлога – ни они који су их написали нису много размишљали. Највреднија су, стога, она дела која нас највише покрену на размишљање. Као што сунчева светлост буди све скривене силе и успаване елементе вегетације садржане у семену које, без таквог подстицаја, не би развило корен у доњем, нити плод у горњем делу биљке, тако је и са умном светлошћу. Она буди и покреће на акцију скривене мисли у умовима других људи, чија размишљања, без тог подстицаја, не би била развијена, истраживања побољшана, нити рад опредмећен.

(Лакон или О много чему у неколико речи: Упућено онима који размишљају)

Др Вилијам Елери Чанинг

Са врхунским умовима разговарамо углавном преко књига, а та непроцењива средства комуникације свима су надхват руке. У најбољим књигама велики људи нам се обраћају, дају нам своје најдрагоценије мисли и преливају своје душе у наше. Хвала Богу што постоје књиге! Оне су гласови давно умрлих, а ми смо наследници тог духовног живота прошлих векова. Књиге су прави борци за једнакост свих. Сваком ко их исправно користи оне омогућавају друштво и духовно присуство најбољих и највећих представника људске врсте. Без обзира на то колико сам сиромашан, без обзира на то што имућни људи мог времена неће ући у моје забито боравиште, неће ми недостајати умног друштва. Можда ћу да постанем отмен човек, иако искључен из онога што називамо најбољим друштвом у месту где живим, само ако се појаве посвећени писци и настане се под мојим кровом – ако ми Милтон пређе праг и пева са мном о рају, ако ми Шекспир покаже свет маште и делања људске душе и ако ми Френклин подари богатство његове практичне мудрости.

Да би просвећивање било делотворно човек мора да изабере добре књиге, оне што су их написали људи правични и снажног духа, прави мислиоци, који нису понављањем разводњили туђе мисли, већ имају и сами шта да кажу, и пишу да би дали одушка својој пуној и искреној души. Таква дела не прелиставају се из разоноде, већ се читају с усмереном пажњом и с пуно поштовања и љубави према истини. При избору књига могу да нам помогну они који су читали више од нас самих. Ипак, на крају крајева, најбоље је да нас по овом питању воде наше сопствене

наклоности. Најбоље књиге нису увек оне које препоручују мудраци, чешће су оне које задовољавају наше специфичне жеље, природну жеђ ума, буде нам интересовања и задржавају пажњу. Можда би било добро да приметимо, и то не само у погледу књига, већ и других питања, да се самообразовање мења у зависности од појединца. Не одговарају нам свима сва средства подједнако. Човек мора слободно да се искаже и да поштује те особене дарове природе или посебности који га разликују од других. Самообразовање не захтева жртвовање индивидуалности и не примењује већ успостављене механизме мучног обликовања свакога човека у један крут калуп који се назива савршенство. Као што сви ми носимо исте карактеристике људских црта лица, оне су ипак бескрајно разноврсне у оквиру једне расе, те не постоје две исте индивидуе. Тако се и људска душа, са истим узвишеним моћима и законитостима, проширује у бескрајно разноврсне облике и била би јадно скучена моделима образовања који захтевају да сви науче исту лекцију или да се повинују истим правилима.

Знам колико је неким људима тешко да се посвете књигама, посебно оним људима који проводе много времена радећи физичке послове. Нека покушају да превазиђу ту потешкоћу избором теме која их истински занима или читајући у друштву оних које воле. Књиге не може ништа да замени. Оне разгаљују и умирују у самоћи, болести или невољи. Богатства оба континента не би била довољна за све добро које оне доносе. Нека сваки човек, ако је могуће, прикупи неке добре књиге под свој кров и учлани себе и своју породицу у неку од јавних библиотека. За то би требало да се жртвује сваки луксуз.

Једна од веома занимљивих одлика нашег времена јесте умножавање књига и њихово распростирање кроз све слојеве друштва. За мало новца човек сада може да има у личном поседу неке од најдрагоценијих бисера енглеске књижевности. Књиге, које су некада биле скупе, па су их поседовали само имућни, сада су доступне широким народним масама. На тај начин дошло је до промене навика у друштву, што је за образовање људи веома корисно. Уместо да већи део свог знања и тема за размишљање проналазе у повременим говоркањима и нехајним разговорима, и уместо да формирају своје мишљење у гомили и да им главни извор задовољства буду гласови комшија, људи сада уче да читају и размишљају сами, стално прате наслове, сами одређују чиме ће да упосле ум, а у помоћ позивају знање, оригиналне ставове и размишљања људи из разних земаља и временских периода. Резултати тога морају да буду промишљеност и независно расуђивање, темељитост и ширина информација, непознати у прошлим временима. Распрострањеност ових немих учитеља, књига, у целој заједници има више ефекта него оружје, машине и закони. Њихово мирољубиво деловање треба да замени бурне револуције. Образовање, које оне шире, није само неизрециво добро за појединца, већ доноси такође и стабилност целом народу.

(Самообразовање: уводно обраћање за курс о Френклину, у Бостону, 1838)

Вашингтон Ирвинг

Само учењак зна како у тешким временима постају драги ови ти-
хи, а ипак речити пријатељи чистих мисли и недужних тренутака. Ка-
да све око нас постаје ништавно, једино књиге задржавају своју непро-
менљиву вредност. Када се пријатељи удаље и интимни разговори пре-
творе у бљутаву учтивост и свакидашње отрцане фразе, једино књиге
одржавају неизмењену слику срећнијих дана и разгаљују нас истинским
пријатељством које никад није изневерило наду нити побегло од туге.

*(Цртанка)*¹⁰³

Ли Хант

Кад би ме питали да кажем, из времена прошлих,
Песнике ми најдраже, рекао бих,
Пулчи због расположења и лепог, слободног стила;
Чосер због манира и доброг запажања;
Милтон због класичног укуса и високопарног израза;
Спенсер због раскоши и љупке игре шумских створења;
Хорације због свакодневног ћаскања;
Шекспир због свега, а највише због друштва.
Али шта ако могу узети само једног?
Шекспир – док год нисам схрван
Проблемима света, чинећи тужне мисли још тужнијим;
Но, пожелим ли да испод нашег сунца,
Одморим душу у шумском хладу,
И сањам о нечем далеком и окрепљујућем – онда Спенсер.
(Лондон Изгеминер, 24. децембар, 1815)

Волимо малу радну собу, где скоро додирујемо своје књиге. Желимо да их осећамо око себе, да будемо у наручју наше љубавнице Филозофије, а не да је гледамо издалека. [...] Нисмо ни свесни како наше представе о радној соби могу да се прошире заједно са зидовима. Монтењ, који је био „од оног рода” Монтења, и господар великог замка, имао је радну собу која ”гледа на три стране и има шеснаест корака у пречнику” [...] ”Радни део је кружног облика, а равног зида има довољно само за сто и столице, тако да су ми све књиге у видокругу, послане око мене на пет редова полица.” Сматрамо да је добар поглед веома сумњива предност, због истог, раније наведеног разлога, но желимо да имамо зеленило око

¹⁰³ Пун назив дела: *Цртанка господина Џефрија Крејона (The Sketch Book of Geoffrey Crayon, Gent.)*
– прим. прев.

прозора, и да, колико је то могуће, замишљамо да смо у природи, када тамо нисмо. Милтон је пожелео нешто у вези с његовом радном собом, а што је веома усклађено с нашом тренутном темом. Он би желео да у својој соби има лампу која се види споља, дозвољавајући на тај начин другима да уживају заједно са њим, али само у машти.

Нека се моја лампа у поноћни сат
Види у некој високој усамљеној кули,
Одакле могу да видим Медведа
Са Хермесом трипут већим; или са небеса да скинем
Дух Платона, да откријем
Које светове или које огромне пределе носи у себи
Тај бесмртни ум, који је напустио
Своје телесно боравиште.

(Индикејтор, 1819)

Док сам седео прошле зиме међу својим књигама, окружен свом удобношћу и заштитом коју оне и моје огњиште могу да ми приуште – наине, иза мене је један сто с гомилом књига, мој радни сто ми је с једне стране, неке полице с друге стране, а код ногу топли осећај ватре – почео сам да размишљам како волим ауторе тих књига, како их много волим не само због мисаоног задовољства које ми пружају, већ зато што волим књиге као такве и сам додир с њима ме радује. Гледам са стране у мог Спенсера, мог Теокрита и моје приче из *Хилваду и једне ноћи*. Изнад њих су италијански песници, иза мене су Драјден и Поуп, љубавни романи и Бокачо. С леве стране је Чосер, који лежи на мом писаћем столу. Размишљам како је природна била потреба Чарлса Лама да пољуби једну велику, стару књигу, чему сам и лично био сведок кад је пољубио Чепмановог Хомера. [...]

Сакријем се међу књиге од туге и од временских непогода. Ако ветар дуне кроз неки отвор, боље распоредим намештај да се заштитим од њега, а ако ме сетне мисли не напуштају, бацим поглед на мог Спенсера. Када кажем да сам у контакту са својим књигама, мислим буквално. Волим када могу да наслоним главу на њих. [...]

Волим да ми је библиотека поред радне собе, а што се саме радне собе тиче, довољан ми је и мали, угодан простор у потпуности окружен књигама. Може да има само један прозор с погледом на дрвеће. Неки воле да имају у соби тек неколико књига или да их немају уопште. Ништа осим стола и столице, као код Епиктета. Међутим, морам да напоменем да су то били филозофи, а не љубитељи књига, ако изоставим Монтења који је био и једно и друго. Имао је радну собу у округлој кули, као што је већ описано. Истина је да човек заборавља своје књиге док пише, или барем оне тако кажу. Што се мене тиче, мислим да их једним делом свог

ума увек држим на оку, попут другачијег мишљења, које је ништавно, или попут водопада, или шапутања ветра. [...]

Ишчитавање наслова са хрпта књиге је „стручни посао људског рода”. Ту се господин Сауди поново намешта уз старог пријатеља левичара, а Цереми Колијер помирен је с Драјденом. Стари лав, Мартин Лутер, лежи онде са квекерским јагњетом, Сјуелом, а тамо *Гусман де Алфараचे*¹⁰⁴ мисли да је баш добро друштво *Сер Чарлсу Грандисону*,¹⁰⁵ те му је то право испоштовано. Чак је и ”екстравагантна” војвоткиња од Њукасла, с ловоровим венцем на глави, дочекана свечано, и није сметало то што је одбила да се замара здрављем својих слушкиња. [...]

Како је пријатна помисао да највећи љубитељи књига и сами постају књиге! Коју бољу преобразбу би могао да пожели један Питагора! Како су Овидије и Хорације били усхићени наслућујући своје сопствене преобразбе! А како је ово друштво оправдало њихово усхићење! Имали су право када су тријумфовали над бронзом и мермером. То је једина видљива промена која се даље не мења, која ствара, а не троши се. Размислите: руде су исцрпљене, градови нестали, краљевства збрисана, а човек озлојеђено плаче при помисли да његово сопствено тело није бесмртно. [...]

Ипак, ово мало кућиште мисли које лежи преда мном у облику књиге постоји већ хиљадама година и, нарочито од појаве штампе, ништа не може да га уништи, ако изузмемо природне катастрофе. У ову форму, тако малу, а тако свеобухватну, тако крхку, али ипак тако постојану, тако сићушну, па ипак тако поштовану, преображено је моћно дело Хомера, па тако преображено може да живи и заувек нас одушевљава. У овај облик преображава се и блажена мудрост Академа,¹⁰⁶ сва узвишеност Милтона, раскош Спенсера, јетка отменост Поупа и колебљивост Прајора.¹⁰⁷ У једној малој соби, као сажети духови Милтона, могу се окупити

„Позване душе свих оних за које се сматра да су мудри.”

Има ли наде да постанем један од ових великих живота, па макар и најбезначајнији? То је питање које сваки писац, који воли књиге, постави себи у једном тренутку свог живота, и које мора да нам буде опроштено јер му се не можемо одупрети. Не знам. Не могу узвикнути са песником:

„О, нека се и моје име међу њиховим нађе
Па ћу радо отићи смрт кад по мене дође.”

¹⁰⁴ Главни лик истоименог пикарског романа шпанског писца Матеа Алемана (*Mateo Alemán, Guzmán de Alfarache*) – прим. прев.

¹⁰⁵ Главни лик истоименог епистоларног романа Семјуела Ричардсона (*Samuel Richardson, Sir Charles Grandison*) – прим. прев.

¹⁰⁶ Академ је у грчкој митологији био атички херој – прим. прев.

¹⁰⁷ Метју Прајор (*Matthew Prior, 1664–1721*), енглески песник – прим. прев.

А смрт кад по мене дође, слабог и нејаког, то ће утицати и на друге. Но, желео бих да останем видљив у овом облику. Ма колико мало био пријатан самоме себи, желео бих да будем пријатан другима. Волео бих да трајем на тај начин, макар само зарад оних који ме воле оваквог, и који су попут мене свесни какво благо је поседовање ума свог пријатеља, када њега више нема. Апсолутно ништа, све док живим и мислим, не може да ме онемогући да ценим то благо. Докле год сам жив дизаћу му вредност и волећу га док не умрем. Ако ме срећа погледа с наклоношћу пре него што одем, можда ћу, једног лепог дана, положити своје пулсирајуће слепоочнице на неку књигу и тако умрети на начин на којем бих сваком позавидео.¹⁰⁸

(Литерари изземинер: „Моје књиге”, 1823)

Празнина коју желимо да попунимо часописом *Лондон џорнал* више је украсне природе. То је способност издвајања занимљивих идеја из најубичајенијих тема уз учешће научног искуства. У метрополи постоји на хиљаде напредних и радозналих умова, дораслих отмености интелектуалног уживања, који су, због недостатка образовања које им приличи, лишени света задовољстава, о којем би могли друге да пуочавају. Надамо се ће нас такви читати. У сваком провинцијском граду увек постоје душе ове врсте, углавном млади људи, који су познати, поред осталог, по љубави према књигама, по слободи мишљења, као и по жељи да се упознају са свим што се дешава у свету поезије и лепих уметности. Надамо се да ће нам они бити читаоци. [...] Задовољство је радити на овом часопису. Он је наш и ми волимо да га започнемо неким коментаром. То је као кад нам дан отпочне зрацима сунца који нам обасјавају собу. Задовољство за све који знају да га прихвате, утеха и охрабрење за остале, то је наш циљ. То задовољство садржано је у нашем стилском поређењу, безазленом, љубазном и, усудимо се рећи, поучном и узвишеном. Озбиљности му, такође, неће недостајати. Попут сунчеве светлости која обасјава небо и море, па стигне да нахрани и пупољке руже пузавице, тако и ми желимо да отворимо највеће и најмодерније изворе задовољства, оне најузвишеније који се шире од нас према небесима, као и оне добро познате које гледамо код куће. Тако бисмо разбили кору навика и немара и приказали блага која се испод крију. Човек још није научио да ужива у свету у ком живи. Желели бисмо да му помогнемо да свет направи извором још веће радости. Учинили бисмо немаштину оптимистичном, благостање саосећајним, и сви би били бољи, богатији и срећнији. И ми имамо права да учествујемо у свему томе, јер тешко да има иједне радости или туге коју су људи искусили а да је ми нисмо

¹⁰⁸ Мислимо да је мало оних који ће прочитати овај љупки одељак, а неће нас здушно подржати у жељи тако душевно замишљеној и тако пажљиво исказаној. Када би ум Лија Ханта престао да нам се обраћа преко књига, нестало би нешто незаменељиво из отмене књижевности наше земље. (Лорд Литон (Е. Л. Булвер) „Чарлс Лам и неки од његових пријатеља”, *Квотерли ривју*, 1867) – прим. аут.

доживели. Вера у добро и лепо није нас никад напустила. Била нам је лек у болести, изобиље у сиромаштву и најбољи део свега онога што нас је икад радовало у здрављу и срећи. [...] У овом послу смо, ту и тамо, скоро тридесет година, и као одрасли и као деца (јер смо почели са писањем есеја још као тинејџери), но осећања нам се нису мењала за све то време, само жеља да смо могли урадити и више. Имамо исту наду, исту љубав, исту веру у лепоту и доброту природе у свим њеним видовима, у простору и времену, а ако нам неколико белих власи у коси то дозволи, можемо рећи да имамо и исти младалачки полет. [...] Преживели смо толико туге, а ипак смо у стању да се снажно радујемо и да уживамо у много чему познатом, па понекад помислимо да нам је срећа неправедно додељена, уколико нам живот није више од обичног искушења.

(Лондон џорнал, 1. април, 1834)

Замислите само како смо били срећни када су људи од ауторитета изјавили да је наш часопис добар и по духу и по писмености, и здушно се ујединили да подрже напредак ове издвојене тачке у књижевном свету. [...] Жеља нам је да посејемо добро семе на местима где то није уобичајено, али може да буде веома корисно, да будемо једни од оних који ће покушати да на пријатан и благ начин прикажу народу чари свакодневног живота, једну опште признату, и баш због тога, у најбољем смислу те речи, друштвену и универзалну отменост. Усуђујемо се да шапнемо у ухо оним најмудријим, па самим тим свезнајућим и најразумнијим, да ћемо се трудити да урадимо нешто, ма колико мало, на пољу християнизације јавног мњења. [...] Ако не успемо ништа друго осим да повећамо веру у вештине било које врсте, и да покажемо хиљадама људи да извори разоноде и поуке леже надохват руке свуда око њих, да се појављују изненада као магија, да обогаћују и најсиромашнију колибу, па и најукорењенију досаду, урадићемо нешто што и није тако безвредно.

(Лондон џорнал, 27. август, 1834)

Циљ нам је био да унесемо више светлости у осећања наших земљака, више добре воље и расположења, сјајан обичај да будемо задовољни једни другима и свим стварима, и да тако добијемо снагу која нас ослобађа разних нелагодности. Желели смо да створимо један облик периодичне књижевности која ће људима доносити наду и радост, која ће неговати смиреност и сликовитост мисли, без икаквих недоследности. Знали смо да сваки човек у дубини своје душе жели да верује у такве мисли и буде сигуран да и други у њих верују и подржавају их. Ово наше веровање прихватили су многи узнемирени, као и они срећни читаоци у овој зеленој и прелепој Енглеској. [...] Дувајте само, ви свежи ветрови и ви плава небеса отворите се за нас – поздрављајте нас док одлазите ви отмена браћо путници и охрабрите нас да наставимо са дивним послом којем су нас љубав и патња научили. Додиримо чудесне обале стварности и маште, у настојању да их упознамо и заволимо. Учимо

шта је најбоље у борби са бурним временима или како патња којој нема лека може најбоље да се поднесе, да на крилима јутра са најудаљеније пучине донесемо свежу наду, радост и усхићење, а од најнезнатнијих и од најзначајнијих ствари на земљи да начинимо интимне пријатеље, ништа мање цењене – од прашине и земаљске кугле, од распопућеног месеца, од сунца и звезда и најусамљенијих сусрета човекових мисли с неизмерним пространством, које није толико велико за његову душу колико за његово поимање, јер знање је људско, а душа има у себи и божанске мудрости, Љубави.¹⁰⁹

(Лондон џорнал, 4. септембар, 1834)

¹⁰⁹ Лондон џорнал био је збирка есеја, критичких текстова и одељака из књига. Идеја коју је промовисао била је исувише истанчана за просте читаоце тог времена, па се 1836, пошто је достигао величину повеликог фолио формата дуплог обима, часопис угасио. Недавно сам имао задовољство да видим да је већи део есеја обновљен и прихваћен од читалаца као прилог уз *Индикијтор* под називом „Сир”. Сир [енг. Seer – прим. прев] овде не значи пророк или видовњак, већ онај који примећује обичне ствари око себе и коме је природно дата проницљивост какву сви други морају потајно да негују. [...] Било ми је драго када сам видео да моји стари пријатељи, који држе тезге са књигама, одржавају стабилну цену *Лондон џорнала*. [...] Великог формата, писан у три колоне, на осам стотина страна, пун веселих поука, критичких приказа, анегдота, легенди, обичних разговора и прича из стварног живота, несумњиво чини прихватљив избор литературе.

(Аутобиографија)

Лондон џорнал, у два тома фолио формата, често се налази у антикварним каталозима књига и савршен је извор књижевних благодети и задовољстава. Један страсни обожавалац Ханта, господин Френк Кар из Њукасла, који је одабрао да сакрије свој идентитет иза књижевног псеудонима Ланселот Крос, посветио је фину књижицу опису ваљаности и разноврсности садржаја *Лондон џорнала*, као типичној књижевној сваштари. Он каже: „Шарм ових чланака не лежи само у њиховој блиставој свежини, у јутарњој љупкости којом су прожети, већ и у њиховој обимности, у томе што покривају, у складу с тренутком, све људске потребе. Хант је имао радознао и истраживачки ум, истрајност и поступак рада који је поделио са стотинама других књижевника. Међутим, он је томе још придодао (и у томе му је снага) срдачну доброту, па је на све ствари гледао подједнако, свима је прилазио топло и добродушно, а отвореног ума у свему је тражио само добро. Имао је стил сликовитог говорника, био је пун примењивог знања и, поврх свега, непрестано срдачан и отворен за разговор. Ако бисмо морали да опишемо његову снагу у једној реченици она би била – спој интелекта и доброте.”

„У та два тома се могу наћи,” каже он, „садржаји који ће покренути све чисте енергије душе – осмехе, сузе, дубоке мисли и посвећеност вери. То је књига коју може да чита дете, дама, песник и филозоф. Писац може да буде поносан када каже да ’ниједан редак који је написао не би на својој самртничкој постељи желео да избрише’. Но, већа је слава кад о њему може да се каже да није само оставио своје разнолике списе пречишћене – сви неспоразуми усаглашени, сва исхитрена мишљења поправљена (као кад каже ’како је пријатно када се измириш с онима које си из незнања потценио, и каква је срећа поживети довољно дуго да то можеш и рећи’) – већ у тој огромној маси очаравајућих изабраних дела које је он одабрао и коментарисао током дугог временског периода, нема ниједног који је умрљан гневом, скаречношћу или секташтвом. На тим страницама налазе се плодови разних умова, разних облика људског прегнућа, од дечјих изјава до изјава оних најмудријих синова људског рода, од примера племенитости у домаћинству до херојских подухвата у уметности, науци и јавном животу, и сваки од њих носи најплеменитију поруку. Волимо те две дивне велике књиге због њих самих и зато што су, поред других сјајних врлина, по својој пуноћи, разноликости, једноставности, отмености, полету и уљудности узорни пример периодичне књижевности.”

Кристофер Норт (професор Вилсон), који је једном приликом јетко напао Лија Ханта, учинио је часну исправку када је овако рекао у вези са *Лондон џорналом*: „Не само да му нема равног, већ је ван сваке мере најзабавнији и најпоучнији од свих јефтиних часописа. Када ми га ставе на сто уз доручак, а то је обавезно једанпут недељно, он тамо лежи, али не задуго, као одблесак сунца на снегу.” – прим. аут.

Још увек застанемо, као по инстинкту, поред најскромније или најпознатије тезге са књигама, као што смо радили када смо тек изашли из школе. Узалуд смрзнута стопала, цвокотање, удари ветра и мастилом упрљане рукавице. Стара, прашњава заводница и даље нас привлачи и шармира својом бесмртном лепотом унутар једноставне хаљине, певајући песме старих песника. Још увек се затичемо како ронимо по кутијама с књигама од шест или чак три пенија, упркос вечном разочарању, и по двадесети пут прегледамо читаве низове књига које смо гледали пре три дана и од којих бар трећину наслова знамо напамет. Ништа нас не узнемирује тако као велика прљавштина или као жена која се чини да је рђаве нарави. Одушевљава нас кад видимо богато шаренило старе поезије, малене Елзевирове класике, Ариоста пуног љупких напомена и жену која је све боље и боље обучена, с машнама које носи поподне и које јој иду уз пријатно лице, и с буцкастим несташком у наручју.

Они који могу продавцу антикварних књига да плате онолико колико овај тражи према свом ценовнику, могу то да ураде с добрим разлогом и чисте савести. Он је по природи брижан и марљив човек, принуђен да покреће свет готовим новцем и да живи веома повучено. Ако се обогати, роба и људи с којима је у контакту, подстичу добар и уман дојам који одаје, с крајњим циљем прибављања репутације слободоумног и проницљивог човека.

Нешто што је чудновато у вези с тезгама с књигама и другим сличним јефтиним радњама јесте изненадна појава великог броја извесних примерака једне те исте старе књиге. Кад бисмо се понашали као пагани, можда бисмо помислили да је Бог књига („Liber Pater”) имао добар разлог да се изложи таквом трошку. Одабрао би неког старог песника, као противтежу мноштву прозе, или нешто весело насупрот нечем преозбиљном. Било како било, то је тако.

Каталог антикварних књига није само обичан каталог или листа онога што се продаје, као што неупућени могу да помисле. Чак и обичан трговачки каталог робе и имовине, намеће хиљаде идеја онеме који га чита ма каквог да је образовања. Процените сами како онда стоје ствари с каталогом књига. Сами наслови су обишли цео свет, видљиви и невидљиви. Ту су географије, биографије, животне приче, љубави, мржње, радости, туге, збирке рецепата, наука, мода и вечност! Говоримо о овој теми из непосредног искуства. Увек изнова отварамо нови каталог старих књига, с ватреношћу прве љубави и корицама од слоноваче. Често га прочитамо уз чај, чак и уз вечеру, и стављамо крстиће поред десетина наслова с листе само из чисте жеље да их купимо, пошто могућност куповине не долази у обзир!

(Серија чланака у *Мантли репозитори*, из 1837, под заједничким насловом „Ретроспективни приказ или Прилог за љубитеља старих књига” – „Старе књиге и књижаре”, „Добре стране тезги са књигама”, „Каталози јефтиних књига”)

Ова књига (*Књига за читање на скровитом месту*) највећим делом је збирка одломака оних аутора који држе, ако не највише, а оно најпријатније, скоро домаће место у нашим животима и саосећају с нама све то време. Стога је први одломак писмо упућено малом детету, а последњи је „Елегија на гробљу”,¹¹⁰ а сви одломци између имају нешто заједничко са сваким периодом у нашем животу. Књига је, стога, намењена интелегентним особама свих узраста. Младалачких тема и најстарији читаоци воле да се присете, а теме за старије би сви пожелели да упознају у својим позним годинама. У књизи нема политике и расправа, нити ичег другог што би повредило најфинији ум. Најневинији дечак и његов најопрезнији старатељ били би подједнако задовољни, када би старатељ дечака забринуту потражио и угледао га како чита ову књигу на свом скровитом месту. Ово може да личи на хвалисање, али један уредник има право да се хвали својим особеним списима, нарочито ако су га бодрили и радовали током његовог живота, те их је управо зато препоручио другима.

Ова збирка намењена је свим љубитељима књига у сваком животном добу, од детињства до старости, посебно онима који воле ауторе који су овде цитирани и који уживају да их читају на неком мирном месту. Намењена је дечаку или девојчици који воле да с књигом оду на неко скровито место, младим особама које већ на почетку живота виде корист у томе да читају књиге, затим људима у напону снаге, за које су тренуци проведени с књигом освежење од обавеза, и људима у позним годинама који размишљају о ономе шта су све прошли и којима књиге и башта пружају мир и задовољство. Ово је књига (да не будемо нескромни) која може подједнако да се нађе на прозору салона, у радној соби, у колиби, у кабинама брода, у сеоским крчмама и сеоским домаћинствима, у летњиковцима, у било којој кући која има духа да је прихвати и у којима нема столова прекривених књигама само ради приказивања. [...]

Неки од најпословнијих људи на свету, људи који су у средишту пословних збивања сваке врсте и који у својим рукама држе светско пословање – попут Лоренца Медичија, који је био и велики трговац и политички арбитар свог времена – поред других способности које поседују уједно су и велики љубитељи књига и сматрају да ниједна друга разонода није тако свеобухватна и тако корисна. Надамо се да ће се многи пословни људи окрепити уз кратке форме у овим књигама и вратити радним обавезама спремнији да се одупру преварама, али да и даље цене искреност. Сваки човек који има исправан однос према послу, било да је јавни или сопствени, има одређено поштовање и за све друго што је вредно, пошто његов посао није само непромишљена и инстинктивна радња, као када буба котрља своју куглицу од земље,

¹¹⁰ Пун назив је „Елегија написана на сеоском гробљу” од Томаса Греја (Thomas Gray, „Elegy written in a Country Churchyard”) – прим. прев.

већ употреба способности удружених с другим моћима људског бића, усмерена ка неком друштвеном циљу. Стога, он се похвално односи према слободном времену проведеном на промишљен и окрепљујући начин, према вечерњим окупљањима породице или пријатеља, према одласцима у предграђа, према баштама, коначном осамљивању „засвагда”, према читању и разборитој старости. Таква осамљивања су прижељкивали, а у доста случајева и остварили, мудри и велики људи разних фела, од Диоклецијана из старине до Фоксова и Беркова нашег доба. Ворен Хејстингс, који је управљао Индијом, жудео је за сликама из свог детињства и живео од среће коју су му пружале. Жеља да се поседује кућа на селу, уточиште, гнездо, лука која ће нас заштитити од свих олуја, па чак и од бурних животних задовољстава, стара је као што су и радости и туге цивилизације. Дете то осети када се „игра кућице”, школарац када чита на свом скровитом месту, љубавник када мисли на своју драгану. Епикур је то осећао у својој башти. Хорације и Вергилије су то исказали у списима које је наклоност човечанства учинила бесмртним. То је био циљ целокупне мудрости и искуства Шекспировог. Он се повукао у своје родно место и тамо саградио кућу у којој је и умро. А ко не би волео да повремено негде „одлепрша” кад би могао? Села свуда око Лондона, као и на многим другим местима, украшена су кућама и поседима пословних људи, који јурцају тамо-амо сваке недеље или свако вече, и који би сви нашли понешто што би им се свидело у завршним поглављима нашег дела. [...]

Књиге нас уче да пажљиво бирамо чиме ћемо се разонодити у младости, па пошто су нас тако научиле можемо да их се присетимо са задовољством у старости. Нека они будалости говоре шта хоће о опсенама, ниједан одлучан читалац неће никада престати да верује у своје књиге, без обзира на то што су му узгред убациле и покоји црв сумње. Књиге су задовољство исувише опипљиво и укоренењено да би их се лако одрекао. И сама навика причињава задовољство. У њима се налазе читаочеви младалачки снови и зрели закључци, све оно што је изгубио, као и оно што је добио, а пошто није сигуран да ли је више добио него изгубио, осим када је у питању снага поимања ствари, обновљени снови постају поново стварни. Поново је повезан с прошлошћу, занимају га њене авантуре, пати њене болове, смеје се с њеним радостима, заборављајући и собу и столицу на којој тренутно седи. Ко би се, у загонетном поретку ствари, усудио да докаже у ком нестварном кутку простора и времена се налази ум тог човека? Има ли он неки бољи доказ о постојању сиротог покућства око њега, које је у том тренутку, за њега непостојеће? „О!”, рећи ће неко, „али он се буди и види их тамо.” Да, али он се тада заправо пробудио у себи и видео све остало. Разликујемо снове од реалности, али и једно и друго су само различити видови утисака. Ко може да зна каква је заправо разлика међу њима, осим по снази, док нам нека виша бића не помогну да то утврдимо?

Што се нас тиче, нама су књиге толико стварне да, ако навика и моћ опажања праве разлику између стварног и нестварног, можемо рећи да нас оне чешће пробуде из свакодневице него што нас свакодневица трезни од књига. Ипак, не мислимо да је живот због тога мање стваран. Ми само осећамо књиге као његов саставни део. Како песник каже, то је свет

„Око којег ће, спонама јаким као месо и крв,
Узрастати доколица и срећа само.”

[...] Па ипак, када се читаоци пробуде у овом другом сну о животу, који се зове прави живот (ми не поричемо његову опипљивост), задовољство им није ништа мање. Оно је увећано, увећано због одударања, због промене, због потребе да покажу веру у све оно исправно и добро што су изворно од књига добили и што књиге стално у себи носе, упркос противуречностима и разочарењима. Људска бића су створења која су обликовала књиге, као и неке друге околности, и као таква вечно трају, што доказује да је наша врста племенита и мислећа и способна за све нашта је књиге могу подстаћи.

Књиге које сада нудимо нашим читаоцима настале су из те врсте страсти према књигама. Настале су из наше давнашње жеље да приредимо књигу за лично уживање, веома посебну и неславољубиву. Намера је била да се у њој нађу омиљени одломци из разних дела, али не из дела оних аутора којима смо се највише дивили, већ оних које смо највише волели. Планирано је да почну, као што и почињу, Шенстоуновом „Учитељицом”, а заврше се Грејовом „Елегијом”.

У овим томовима мало тога је изостављено, иако намера није била да буду ни упола толико велики, али план је остао исти – да се почне с периодом детињства и заврши с гробљем. Нисмо имали намеру да изузмемо највеће ауторе због тога што су највећи, већ зато што исувише снажно узбуркавају осећања. Нисмо желели узбуђење, него мелем. Читаоци који воде узбудљиве животе имају људе попут Шекспира стално око себе, у својим борбама и страдањима, у трагичним призорима по свету. Велика публика и велике страсти су код Шекспира, а ми сматрамо да је већина наших читалаца понекад спремна да се одвоји од својих „бесконачних немира ума”, као од приземних расправа, и да се повуче у мирније уточиште неког скромнијег генија. Ми не гајимо непоштовање према њиховој величини, нити имамо, ако смемо рећи, страх да нећемо бити у стању да их поднесемо. И ми смо можда видели у наше време исто толико ужаса као и они, и одлучни смо да се са тим ужасима спремније суочимо ако дужност тако налаже. Но, наш избор није такав да у књигама поново пролазимо кроз патње које смо већ прошли у животу. Када се одмарамо, више волимо да се присећамо онога у чему смо раније уживали, да у потпуности уживамо у садашњости, да примећујемо у најмањим и најфинијим стварима највеће и најлепше дарове природе и да гајимо она умирујућа, спокојна и нежна осећања, које нас мире с

целим светом и дају наду у боље сутра. Уосталом, највећи геније није оно најбоље што свет нуди. Ништа није значајнији од највећег града на свету, државе или васионе. Његово дело јесте скуп његових највећих снага, али није и највеће распростирање његових моћи. То није појавни облик његовог успеха, постојаност његовог спокојства. А то је оно што читаоци попут нас желе да осете и сазнају. Највећа корист генија јесте да служи том циљу и подстиче уживање у њему, да га освежи и прочисти, као што олује и громови, који долазе ретко, прочисте љупке пољане, које и даље трају. [...]

Имали смо на уму љубитеља књиге, човека који може у књигама да нађе окрепу у сваком периоду свог живота – као дете, живахни дечак, младић који тек креће у свет, човек у напону снаге, човек који се бави другим пословима и другачије се одмара, пензионер који мирно размишља о свом рођењу и смрти. Ово једно људско биће представник је, наравно, целе расе и оба пола, мајки, супруга и ћерки и свега што они раде да надахну и освеже своје постојање. Тако је наш невидљиви јунак, тачније јунак различитих обличја (који је заправо сам читалац), испрва беба, а затим дете код Шенстоунове „Учитељице”, затим ученик код Греја и Волпола, који чита поезију и романе, да би онда ушао у свет *Жила Бласа* и са уживањем саосећао са *Џоном Банклом*¹¹¹ и *Путницима* који га покрећу на акцију. Као зрео човек почиње да прича о разочарењима и потребан му је прекор „Против неусклађености његових очекивања” (назив изврсног есеја госпође Барболд¹¹²). Он је затим самоуверен човек задовољан својом искреношћу и исправним надањима, и ужива уз *Клуб* или у својој кући на селу, уз слике или позориште. А када се коначно повуче и остари, човек се с нежношћу осврће на своја уживања, жали због својих грешака, задовољан је својим врлинама и има самилост за све људе, што му даје право да буде задовољан. Он воли све добре ствари које је икада волео, посебно књиге које су му правиле друштво и детињство које поново проживљава на пољанама. Нити прижељкује нити страхује да га природа, која поља прекрива цвећем, а небеса је окружују, прими у своју благу утробу. [...]

Може се рећи да је једини прави читалац, у крајње библиографском смислу, онај који чита све, јер само за њега ниједан спис није изгубљен. Многим људима свиђају се само оне књиге које изражавају њихове личне мисли и осећања. Они читају, не да би се људска природа одразила и на њих, па да на тај начин науче да све воле и све сазнају, већ се они сами огледају као у цепном огледалу и тако размењују погледе дивљења само са сопственим ликом. Само онај који све чита поштује разлике у

¹¹¹ Роман *Живот Џона Банкла* ирског аутора Томаса Ејморија (1691–1788) (Thomas Amory, *The Life of John Buncl*) – прим. прев.

¹¹² Мисли се на Ану Летицију Барболд која је била истакнута енглеска песникиња, есејисткиња, књижевна критичарка и списатељица за децу. (Anna Laetitia Barbauld, 1743–1825) – прим. прев.

мишљењу, због своје сопствене различитости. Његова различитост је сте право које он поседује у духу свеопште толеранције, а не привилегија коју је уобразиља неправедно присвојила. Он воли поезију и прозу, машту и стварност, озбиљност и раздраганост, зато што је целовито људско биће, и поседује помало од сваке појединачне вештине. Човек који може да буде само озбиљан или само весео, пола је човека. Недостају му органи за плакање или за смех. Он не може да има очи или мишиће попут других људи. Само онај који чита све може сам себе да поднесе, јер има разумевање и за сопствену мржњу. Он довољно разуме тај недостатак да га сажаљева, без обзира на то што га не воли. Само онај ко све чита може да има корист од књига према којима не гаји нарочиту наклоност. Он сагледава по чему су оне различите и тако изоштрава своје расуђивање. То су науке које му намећу осећај да ништа не зна, чак и језици који су, ако ништа друго, интересантни за око и нагоне га на размишљање о другим земљама. [...]

Наша збирка, дакле, иако жели да удовољи свима који то желе, пре свега жели да се свиди овој врсти људи. Углавном смо мислили на детињство таквог човека када смо уврстили „Учитељицу”. Само он може добро да разуме мудрост која се помаља испод разиграности аутора. Само он ће да зна како је поучно и занимљиво упознати се с књигама као што су *Жил Блас* и *Џозеф Ендруз*.¹¹³ Само њему ће страва „Сер Бертрама”¹¹⁴ и „Собе духова”¹¹⁵ бити допадљива. С одушевљењем ће прилазити свакој реченици из есеја госпође Барболд. Лутаће путевима усамљености с Грејом. Руковаће се искрено са *Сер Роџером де Каверлијем*.¹¹⁶ Пригрлиће спремно Парсона Адамса,¹¹⁷ а избациће *Паунсову*¹¹⁸ кроз прозор, уместо шешира. Путоваће са Марком Полом и Мангом Парком,¹¹⁹ остаће код куће с Томсоном, осамиће се с Каулијем, биће вредан с Хатоном,¹²⁰ саосећаће с Гејом¹²¹ и госпођом Инчбалд, смејаће се *Банклу* и са *Банклом*, биће сетан, беспомоћан и вратиће се себи с Дефоовим бродоломником. Постоје Робинсони и у моралном као и у физичком свету, па чак и онај који све чита може бити један од њих. То су људи који су бачени на пу-

¹¹³ Роман Хенрија Филдинга (*Joseph Andrews, or The History of the Adventures of Joseph Andrews and of his Friend Mr. Abraham Adams*) – прим. прев.

¹¹⁴ Поема Џона Робија (John Roby, „Sir Bertram”) – прим. прев.

¹¹⁵ Песма Хенрија Водсворта Лонгфелоуа (Henry Wadsworth Longfellow, „Haunted Chamber”) – прим. прев.

¹¹⁶ Овде се мисли на сер Роџера де Каврелија, измишљен лик који се појављивао у часопису *Спектејтор* (1711) – прим. прев.

¹¹⁷ Лик из романа *Џозеф Ендруз* (види напомену 113) – прим. прев.

¹¹⁸ Роман Едгертона и Агнес Касл, *Памела Паунс* (Egerton and Agnes Castle, *Pamela Pounce*) – прим. прев.

¹¹⁹ Манго Парк (Mungo Park, 1771–1806) био је шкотски истраживач Африке – прим. прев.

¹²⁰ Вероватно се мисли на Џејмса Хатона (James Hutton, 1726–1797), шкотског геолога који се сматра оцем модерне геологије – прим. прев.

¹²¹ Џон Геј (John Gay, 1685–1732), енглески песник и драмски писац – прим. прев.

ста острва размишљања и умовања, без пријатеља, без материјалних добара, приморани да се наоружају и одену остацима насуканих нада и да удоме своје усамљене душе у углове и скровишта маште и читања. То није најгора судбина на свету. Када се претвори у причу за друге и огрне стрпљењем и ведрином, она може, уз неколико изузетака, чак бити и једна од најбољих. Надамо се да ће наша књига да западне у руке таквих људи. Сваки одломак који се у њој налази има и своју другачију сврху, ван оне која се директно приказује. То је забава за оне који не траже ништа више и поука у облику забаве за оне који желе да је пронађу. [...]

Наша књига можда не уноси много новина, у најблажем смислу те речи, али у највећем смислу је најбоља, тачније уводи *непрекидне новине*. Антика се дружи с цветовима бршљана и ружиним пупољцима, а стари пријатељи с увек новим лицима, духовитим, промишљеним и срдачним. Генијалност којом је књига испуњена прошла је тест времена. „Време не може да је ослаби”, нити „навика може да убајати њену разноврсност.” Читамо је и ми сами и читаћемо је до самртног часа. Не би се усудили да причамо тако много, посебно не овом приликом, да нисмо сигурни да стотине и хиљаде људи чине то исто, без обзира на то читају ли баш ову збирку или не.

(Увод у *Књигу за читање на скровитом месту*, избор у прози и стиху аутора који најбоље одговарају том начину уживања, с коментарима код сваког и општим уводом, 1849)

Морам стога да завршим живот као што сам га и почео, с оним што је можда моја једина права склоност: љубав према природи и књигама. Не жалим се ни на шта, захвалан сам ако се други не жале на мене. Помало сам поносан (природа дозвољава такав мелем за људске слабости) што нисам сматран недостојним тога да моја страдања, за која више не уображавам да су плод мог пера, буду усмерена ка добром циљу и што поседујем једну златну тајну, добро проверену коју ћу, надам се, испробати у будућим радовима. Наиме, ако смо вешти да на животном путу проналазимо нешто више онога што нам је срцу драго, моћи ћемо живот да побољшамо најбоље што можемо.

(Завршни текст у часопису *Мантли репозитори*, 1838)

Не знам да ли имам иједног непријатеља, и прихватам судбину, добру или лошу, која ме је задесила, с истом склоношћу с којом верујем да је то најбоље што је могло да се деси не би ли исправио оно што је лоше у мени или унапредио оно добро. Никада нисам изгубио ведрину мисли и ума. Невоље су, највећим делом, ублажене многобројним утехама. Поједине невоље биле су нужне за одређену меру добра, а свака од њих се окончала, било да је излечена па преживела, или је убијена и мртва, те у овом другом случају не видим никакве доказе да још увек имало боли.

(*Аутобиографија*)

(Након што је образложио неке своје верске ставове и уверења, он на овај начин завршава своју *Аутобиографију*):¹²²

Такви и само такви принципи који ће се, заједно с лепотама и чудесима велике божје књиге универзума, проповедати у храмовима на земљи, укључујући и оне у нашој љубљеној Енглеској, с прелепим старим кулама покривеним бршљаном и окруженим зеленилом, биће тада, први пут, потпуно непорециви и божанствени. Без страхотних звукова у њима осим бучног али љупког хармонијума, сличног благотворним ветровима и олујама, и без размишљања о садашњости и будућности које могу да поремете мирноћу гробова или добродошлицу милом

¹²² Када се 1850. године појавила Хантова *Аутобиографија*, Карлајл ју је прочитао са дубоким интересовањем и написао писмо аутору изражавајући своје дивљење. Писмо које је препуно љубави, доброте, срдечног одобравања и симпатија, не може нигде да се нађе у комплетној књижевној преписци. Дословни препис овог писма никада се раније није појавио. Следи копија верна оригиналу, чији срећни власник је приређивач ове књиге:

„Драги Ханте,

Управо сам прочитао Вашу *Аутобиографију*, која је пријатно заокупила све моје слободно време ова три дана, те ми морате дозволити да Вам напишем понеку реч о томе. Пуног срца, док је утисак још увек свеж, желим да Вам се захвалим. Ова добра књига, у сваком смислу једна од најбољих које сам до сада прочитао, пробудила је у мени многе старе мисли, које нису биле угасле, нити су се успавале, али које су (као и толико тога другог) морале да заћуте усред бурног и злог времена – Боже помози! Знам да моје речи неће бити непожељне, док год свет говори о Вама.

Наиме, ја ово називам изврсном књигом, далеко најбољом аутобиографијом коју сам прочитао на енглеском језику. Заиста, ако изузмемо Бозвеловог *Џонсона*, не знам где имамо такав приказ људског живота, као у ова три тома. Побожна, генијална, посве људска књига вредна поштовања. Шармантном искреношћу и чистим блаженством она приказује многе занимљиве предмете и људе на Вашем животном путу. Што је најбоље од свега, у то је уткана надарена, нежна, стрпљива и храбра људска душа, која се пробија кроз таласања времена, и не дави се, мада је често у опасности. Она и не може да се удави, него побеђује и оставља иза себе сјајан траг. То ми је овде, мислим, много јасније него у Вашим другим књигама и усудићу се да Вас уверим да је то најбоље од свега што може да стане у књигу или спис. У ствари, ова књига је за мене била као упражњавање вере: дуго нисам присуствовао некој проповеди, литургији или литији која је имала такав религиозни утицај на мене. Хвала у име свих људи! Верујте заједно са мном да ће ова књига добро доћи и другим генерацијама, као што је и нашој. Поживите још дуго и напишете нам још више добрих књига и нека Вас (и мене) сунце на заласку лепше огреје него оно у подне!

Збогом, драги Ханте (морате ми дозволити да будем овако присан, јер сам и ја стар чова као и Ви). Често сам размишљао да дођем да Вас видим још једном, а можда ћу то и учинити ових дана (мада сам ужасно болестан и усамљен, и опседнут аветима), но дошао или не дошао, верујте заувек у моју наклоност. Бог Вас благословио.

Срдечно, Ваш

Т. Карлајл” – прим. аут.

новорођенчету. Крај ће доћи полако али сигурно, без застајкивања и без повређивања живог бића, а то ће бити последња молитва, јер она мора да буде међу последњим речима аутора ове књиге.

(Неким читаоцима ових страница може да се учини да одломци из дела Лија Ханта заузимају несразмеран простор, у односу на дела других аутора. У образложењу, приређивач би желео да напомене да од свих наведених аутора овај аутор пружа највеће богатство, разноврсност и прикладност мисли о теми којом се бави ова књига, а то је утеха, друштво и задовољства која пружају књиге. О овој посебној теми, и другим темама које су јој блиске, ниједан други аутор није оставио тако много лепих мисли, и не може да се наведе занимљивији пример дугог и тешког живота којем је најбоља утеха била у окриљу књига. Ли Хант је један од најупечатљивијих примера правог љубитеља књиге, оног коме књиге чине цео свет бескрајног задовољства. Разноврсног укуса и са широким спектром интересовања прихватио је разне облике мишљења и размишљања, и домаћински је угостио, без ограничавања, сваког умног госта у облику књиге који га је посетио. Његова префињена критичка снага, широка култура и суптилно опажање лепоте начиниле су га тумачем без премца наших великих песника и драмских писаца – Чосера, Спенсера, Марлоа, Шекспира, Бена Џонсона, Бомона и Флечера, Мидлтона, Вебстера, Милтона, Марвела, Драјдена, Поупа, Колриџа, Китса, Шелија и других – као што је приказано у његовим делима *Машта и фантазија* и *Духовитост и хумор*,¹²³ у којима есејиста и критичар показује своју истинску меродавност у вези с темом дела, те „читалац стиче утисак”, како је лепо примећено, „да он на један изврстан начин путује кроз све облике поетске лепоте, дубоко уроњен у аспект узвишеног декора у којем је и он сам тако дуго боравио”. Он је, такође, имао истанчан укус за добре ствари које леже скривене на страницама релативно непознатих и полузаборављених аутора, износећи на видело необичне лепоте и скривене мирисе које читаоци не слуте, јер то и није била пишчева намера. Одлично опажање и разборитост његовог ума, који дају равнотежу његовом критичком дару, његовој пријатној и дубокој саосећајности, као и доброту срца која је обавезна за доброг критичара, чине га, неоспорно, једним од најгенијалнијих и најоштроумнијих књижевних предводника. „Не може се за сваког оствареног књижевника без оклевања потврдити да је искрен, храбар, праведан и побожан.” Не можемо наћи прикладније речи да се опроститмо од Ханта и његових дела од оних које је изрекао његов најстарији син у закључку увода у очеву *Аутобиографију*: „Да подстакне срећу своје врсте, да помогне ученије вредновање чистоте и лепоте, да широм отвори врата библиотеке и још

¹²³ Пуни називи ових дела су: *Машта и фантазија* или *Одабир енглеских песника, приказ суштине њихове уметности с обележеним најбољим одељцима, критичким белешкама о ауторима, плус есеј који одговара на питање „Шта је поезија?”*, 1845; *Духовитост и хумор: одабир енглеских песника, са кратким приказом и критичким напоменама*, 1846. – прим. аут.

шире прозор библиотеке који гледа на природу – то су били циљеви којима се водио у својим радовима, и који су надањивали његове напоре до последњег трена.”)¹²⁴

Лав Пикок

(Говори др Фолио) Књига је најлепши приказ који може да се види. Могу да кажем из сопственог искуства да имати добру књигу поред себе представља чисто и непомућено задовољство, као и сазнање да је можете отворити кад год пожелите, а да не морате ако не желите. Ако вас обузме досада, књига је најбољи лек. Лепота људског постојања огледа се у томе што када поседујеш тај лек, не досађујеш се, и можеш да уживаш у свом пићу сада, а у књизи у неодређеној будућности. Нема простора у којем човек може да се креће или седи, а у којем књига не представља ништа друго до безазлен и симпатичан приказ.

(*Замак Крочит*, поглавље VII, „Успавана Венера”)

Томас де Квинси

Велики учењак, у најбољем смислу те речи, није онај који се ослања само на бесконачно памћење, већ и на бесконачну и устрепталу снагу спајања, која прикупља од небеских ветрова, као анђео васкрсења, прах мртвачких костију и удахњује му живот.

Нека свако буде сигуран у то да узбудљивим књигама које је прочитао дугује многоструко више осећања него што свесно може да им врати. Иако су му неодређеног порекла, ова осећања узрастају у њему и обликују му живот попут заборављених догађаја из детињства.

Из књига учимо на један начин, из разговора на други, па ако се ова два извора знања саобразе својим појединачним циљевима, могу међусобно да се надопуњују.

У овом тренутку, пет стотина година од њиховог настанка, Чосерове приче, непревазиђене на свету по својој деликатности и сликовитости, појединци и даље читају на њиховом очаравајућем оригиналном језику, а неки други читају их у модернијим верзијама Драјдена, Поупа и Вордзворта. У овом тренутку, хиљаду осам стотина година од њиховог настанка, паганске приче Овидија, непревазиђене на свету по својој веселој динамици и хировитом приповедању, чита цео хришћански свет. Савременици тог човека и њихови споменици претворени су у прах, али он је жив. Он их је надживео за хиљаду година, као што нам је и рекао да има намеру, а „надживеће их за још хиљаду”.

(Есеј о Поупу)

¹²⁴ Најбољи писци и најоштрији критичари његовог времена – Лам, Китс, Шели, Хазлит, Форстер, Талфорд, Карлајл, Булвер, Маколи, Дикенс, Текери, Џеролд, Чарлс Кауден Кларк, лорд Хотон и многи други – искрено су хвалили чистоћу генија овог есејисте који је до краја остао „дојалан” најбољем што се од људске природе може очекивати – прим. аут.

Лорд Брум

Постоји нешто што је у позитивном смислу заједничко свим људима, или бар свима који по природи нису љигавци и ниткови, а то је стицање знања ради себе.

[...] Ово задовољство чистог је и несебичног карактера и нема много везе са уобичајеним животним циљевима, али ипак доноси радост и угођај. Нисте због тога ништа богатији, не частите свој гурмански апетит, нити задовољавате било који други телесни нагон, па ипак, толико је пријатно то задовољство да бисте дали све из свог џепа да га добијете и одрекли бисте се због њега неких телесних уживања.

Задовољство које произилази из науке сличног је карактера или, боље речено, истог. Оно о чему је управо било речи заправо је наука која у свом најсвеобухватнијем смислу просто означава *знање*, а у свом уобичајеном смислу представља *знање претворено у систем*, то јест, уређено по правилима, да би било погодно за поучавање, једноставно се памтило и лако примењивало.

Такође, задовољство је сагледати практичну примену знања, потпуно независно од тога да ли ми сами од тога имамо неку практичну корист. [...] Једноставно задовољавање радозналости, спознаја да данас знамо више него јуче, јасно разумевање онога што је пре изгледало несхватљиво и збуњујуће, промишљање о општим истинама и упоређивање различитих ствари, пригодна је активност ума која, поред тренутног уживања, уздиже наше способности изнад ниских стремљења, прочишћава и оплемењује страсти и помаже разуму да ублажи њихову силину.

(Практична запажања о образовању људи)

Ричард Ветли

Ако човек не бира мудро књиге које чита, у сваком случају има прилику да то уради. Уосталом, воља је провиђења да човек буде изложен искушењу па да чује и истину и лаж, да види и добар и лош пример. Где год да се крећемо у животу, чак и најмрачнијим ходницима књижевности, добри и лоши примери увек ће бити пред нама. Пошто овај свет није рај морамо сами да разлучимо шта је добро а шта зло. Што су нечији погледи шири и што је шири избор који му се нуди постоји већа шанса да изабере добро, а одбаци зло. Све што можемо да урадимо јесте да му осветлимо пут у сваком могућем правцу. Ако човек изабере да на лош начин употреби очи, уши и друге моћи, све што можемо да кажемо јесте да смо дали све од себе. Не можемо од земље да створимо рај, али ако људима дамо моћ да просветле своје умове и добију здраворазумско знање, то је управо оно ка чему нас Свемогући усмерава да тежимо, а ка чему и Он тежи у управљању својом творевином. Морамо да се владамо, уз Његову помоћ, у складу са својим обавезама и способностима којима нас је обдарио. Оно што је надахнути пророк рекао у име свог небеског

господара свом народу можемо рећи и ми: „Погледај, поставио сам пред вас данас и добро и зло, па ви, стога, изаберите добро”.

(Говор надбискупа Ветлија у Манчестерском атенеуму, октобра 1846)

Онај ко не само да разуме у потпуности оно шта чита, него се и озбиљно удуби у материју, вероватно ће да чита с разумевањем тако да и другима буде разумљиво. На исти начин, када је у питању изражајност читања, онај ко не само да осећа текст, него је у потпуности обузет тим осећањем, вероватно ће читати као да га осећа, и то осећање ће пренети на своје слушаоце. Но, то није случај ако он размишља о томе шта слушаоци мисле о његовом читању и како да подеси глас, једном речју, ако мисли само на себе и у исти мах, наравно, није у потпуности усредсређен на оно на шта би у потпуности требало да буде усредсређен. Није, заиста, пожељно да при читању Библије, на пример, или чега другог што не треба да звучи као његово сопствено дело, оно што су јасно туђе мисли он пренесе истим стилем као да су настала у његовом сопственом уму. Пожељно је да их пренесе као да су туђе мисли које је он у потпуности разумео и осетио у свој својој снази. Једини начин да се то ефикасно изведе, са модулацијама гласа и гестовима пригодним за сваку реч и сваки одломак, јесте да свој разум озбиљно усмери на значење, а да својој природи и свом изгледу препусти да обликују изражавање.

Брајан Волер Проктер (Бари Корнвол)

Свуда у соби моје тихе слуге стоје,
Пријатељи моји у времену сваком, мутном и сјајном,
Анђели и Серафими
Силазе и шапућу ми, тихо и љупко,
А духови неба долазе и одлазе
Пре или касније;
Од божанских старина,
И неколицине узвишених,
Све до песника који је у синоћни сат
Ковао слатке стихове и растужио нас,
Сви су ту, по реду и редоследу.
Ево ме са Поезијом, мојом драганом,
Са Ерато и њеним млађаним уздасима,
Дивном Клио својим победама усхићеном,
Или с бледом Уранијом недокучивих звезданих очију.
О, пријатељи, којима случај и мена
Не могу ништа,

Које сурова Смрт не може натерати на умирање,
У чијим меким наборима вечног шарма
Волим да лежим
И промишљам о стиху који тече
И напаја све на своме путу.

Да ли [...]

(Брајан В. Проктер (Бари Корнвол): *Аутобиографски одломак и биографске забелешке, с интимним скицама савременика, необјављеним песмама и писмима књижевних пријатеља, 1877*)

Лорд Бајрон

Но, речи су ствари, мала кап мастила,
Која на мисли пада као роса и нагони
На размишљање хиљаде, можда и милионе.
Чудновато је како и најкраће писмо које говор
Заменује може створити трајну везу
Међу вековима; време притешњује
Крхког човека, а папир – чак и овај од крпа,
Надживљава и њега и његов гроб и све његово.

(*Дон Жуан*, певање III, строфа 88)

Др Арнот

У давна времена становници Земље били су подељени на мале државе или друштва, која су често била у међусобним сукобима и чије су мисли и интересовања била ограничена уским територијама и грубим навикама. У вековима који су уследили људи су почели да оснивају веће заједнице, као у доба када је енглеска хептархија¹²⁵ постала јединствена, или касније, када су се Енглеска, Шкотска и Ирска ујединиле. Па ипак, људи нису показивали заинтересованост за удаљена краљевства и друге делове света и они су им често били потпуно непознати. Сада, међутим, човек осећа да је члан једног огромног цивилизованог друштва које покрива лице земље и ниједан део Земљине кугле није за њега безвредан. У Енглеској, на пример, човек скромног богатства, штавише, прост надничар који је искрен, трезвен и интеллигентан, може да погледа око себе и искрено и са одушевљењем каже: „Станујем у кући која ми пружа погодности и удобност коју пре неколико векова чак ни краљ није имао.

¹²⁵ Хептархија (енг. The Heptarchy, од грчке речи која дословно значи „седмовлашће”) је назив за седам англосаксонских држава које су постојале у јужној, источној и централној Британији за време касне антике и раног средњег века, а чијим је уједињењем почетком 9. века настала Краљевина Енглеска – прим. прев.

Бродови крстаре морима у свим правцима и доносе из свих делова света нешто корисно за мене. Људи у Кини беру чај за мене, на Карипским острвима и другде припремају ми шећер и кафу, у Америци гаје за мене памук. На неким другим местима стрижу овце да бих имао топлу одећу. У домовини моћне парне машине преу и ткају за мене, израђују прибор за јело, а из рудника црпе минерале који би могли да ми буду од користи. Моје наследство је било мало, па ипак имам возове на железници који раде дан и ноћ, и путеве којима се преносе моја писма и превози угаљ за зиму. Штавише, имам флоте и војске по целој мојој лепој земљи које ми пружају заштиту и осигуравају ми уживање и одмор. Затим, ту су уредници и штампари који ми свакодневно шаљу обавештења о томе шта се дешава у целом свету, међу овим људима који ми служе. А у једном делу своје куће имам књиге – нешто најчудесније од свег мог иметка, бајније од магичног шешира жеља из *Хиљаду и једне ноћи*, јер ме одмах пребацује не само на сва могућа места, већ и у сва раздобља. Уз помоћ књига могу у тренутку да оживим велике и добре људе из прошлих времена и, на моје лично задовољство, они као да поново стварају своја велика дела. Говорници ми декламују, историчари приповедају, певају песници.” Ова слика није претерана, а може да буде и много детаљнија. Бог и божја промисао направили су овај свет тако да свака од милион цивилизованих јединки која у њему живи, ако живи мудро, може да буде скоро исто толико срећна као да је једини господар свега.

(Основна начела филозофије природе)

Артур Шопенхауер

Књижевност је као и живот – где год да се окренемо наилазимо на покварену руљу људских бића, легију демона који се свуда роје, све уништавају и на лето одлазе. Отуда мноштво лоших књига, тог бујног књижевног корова који гуши праве усеве. Такве књиге, написане само у циљу зараде или занимације, троше људима време, новац и пажњу, што би по правилу требало да припада добрим књигама и племенитим циљевима. Оне, дакле, нису само бескорисне, него и штетне. Девет деветина наше актуелне књижевности нема други циљ него да измами коју пару из туђег џепа, а у ту сврху су се ујединили аутор, издавач и штампар. Опаснија, суптилнија и дрскија превара је она у којој пискарала и скрибмани успевају да униште добар укус и истинску културу. [...] Отуда је од огромног значаја да се стекне умеће *не-читања*. Другим речима, да се не читају такве књиге којима се бави јавно мњење, па чак ни оне које подигну прашину у свету и достигну неколико издања у својој првој и последњој години постојања. Треба да се присетимо да онај који пише за будале проналази огромну публику, док ми треба да посветимо ретке слободне тренутке нашег ограниченог постојања главним умовима из свих раздобља и свих народа, онима који се уздижу изнад човечанства и о којима глас славе обзнањује: само такви писци образују нас и поучавају.

Лоше књиге не можемо никада да читамо довољно мало, а добрих књига никад није превише. Лоше књиге су отров за ум и подривају разум. Зато што људи инсистирају на томе да читају најновија савремена дела, а не најбоље књиге свих времена, писци данашњице стално се врте у кругу истих идеја, па се наше доба и даље ваља у сопственој каљузи. [...]

Стечено знање као такво припада нам колико и дрвена нога или воштани нос. Знање остварено размишљањем слично је нашим природним удовима и једино нам оно заиста припада. Отуда разлика између мислиоца и учењака. Интелектуално добро независног мислиоца налик је прелепој слици која је пред нама, живој ствари са лепом игром светлости и сенке, очуваних нијанси и савршене хармоније боја. Површног учењака можемо да упоредимо с палетом светлих боја, које су чак доследно сложне, али без хармоније, склада и смисла. [...]

Велики број дела, изостављајући она веома лоша, говори нам да су њихови аутори размишљали, али нису гледали, писали су на основу размишљања, а не на основу опажања. Ово је разлог зашто су књиге тако истоветно осредње и заморне. О ономе о чему је аутор размишљао, читалац може и сам да размишља, али када је његово размишљање засновано на опажању, то је као да нас води у земљу у којој нисмо никада били. Све је свеже и ново. [...] Већ после неколико прочитаних страна откривамо снагу мисли једног писца. Пре него што сазнамо шта мисли, видимо како мисли, наиме, видимо склоп његових мисли, и то је нешто што се не мења, без обзира на то коју тему обрађује. Стил је печат појединачног ума, као што је језик печат нације. Бацамо књигу када откријемо да смо се нашли у унутрашњем свету који је мрачнији од онога којег смо управо напустили. Имамо користи само од оних писаца чија мисао је бржа и луциднија од наше, чијим мозгом заиста размишљамо неко време, који подстичу наше мисли и воде нас на путеве које сами не бисмо могли да пронађемо.

(Parerga und Paralipomena)

Ни мојим савременицима, ни мојим земљацима, не! Човечанству поверевам ово дело, верујући да се неће показати безвредним, мада ће његова права вредност, као што је то случај са многим добрим стварима, да буде откривена тек у далекој будућности.

(Welt als Wille und Vorstellung)

(Прича о животу и филозофији овог изузетног мислиоца, коју је написала Хелен Цимерн, објављена је 1876. године. Читалац може да погледа и следеће чланке: „Шопенхауерова филозофија” у часопису *Вестминстер ривју*, из априла 1853. године, за који се мисли да га је написао Џон Оксенфорд; „Песимистички поглед на живот” у *Корнхил мегазин* из 1876.; „Артур Шопенхауер” од др Франсиса Хуфера у *Фортнајтли ривју* из децембра 1876. године; „Литерарни аспекти Шопенхауеровог дела” од истог аутора у *Њу квортерли мегазин* из јула 1877.; „Шопенхауер о људима,

књигама и музици” од госпођице Бетам Едвардс у *Фрејзерз мегазин* из јуна 1879. Неколико књига које се односе на Шопенхауера и његову филозофију недавно је објављено у Паризу: *Pensées, Maximes, et Aphorismes; Aphorismes sur La Sagesse dans La Vie; La Philosophie de Schopenhauer, par Th. Ribot.*

(Дело *Свет као воља и представа (Welt als Wille und Vorstellung)*, превели су Ричард Бердон Холдејн, М. А. и Џон Кемп, М. А. Прва књига (од три) објављена је 1883. „Када овај превод буде завршен”, пише *Тајмс*, „енглески читалац моћи ће да се упозна с једним од најзначајнијих и најимпресивнијих дела овог века.”)

Чарлс Најт

Књиге су, без сумње, најбржи пут ка знању, али знања и доживљаја може да буде много и без интензивног дружења с књигама. Ако уђем у дом неког радника и тамо нађем закоровљену башту, некада уређен трем сломљен и у лошем стању, зидове избледелих боја, прљаво огњиште, знам да господар тог ћумеза има мало самопоштовања и да он из своје неудобне куће одлепрша на ноћна задовољства која пружа пивница. Покажи ми дотеране шафране у пролеће или предивну георгину у јесен, како цвета у сређеној оградици, покажи ми лозу или ружу месечарку како богато и лепо прекрива зидове летњиковца, нека унутра буде чист и изрибан под, намештај лепо угланцан, неколико књига и часописа код камина, и бићу задовољан што власници тог летњиковца поштују таква начела која их неће довести до беде и понижења. Они су открили како да без много трошкова проведу слободно време. Имају кључ за исту врсту разоноде која чини велики део среће оних најученијих. Они су себи обезбедили део заједничке баштине интелектуалног задовољства.

(Говор пред члановима јавне библиотеке Виндзора и Итона, октобар 1833)

Међу онима којима имам част да се обратим, постоје, без сумње, и они који су одавно упознати с поезијом и филозофијом која је поникла и бујала на њиховом тлу и који, у поодмаклим годинама, црпе нове ужитке из сећања. Оно што је обасјавало наше срећне дане, прикраде се трезвеним утехама нашег времена којег нам понестаје – то су светле слике и благи одједи. Сећање почива на призорима безбрижног детињства и неустрашиве младости, а нарочито на постојним представама ума које су настале док нам је машта још била живих боја, а наде горуће. Није ли ово довољан разлог, ако је разлог уопште потребан, да се млад човек приближи највишим и најчистијим путевима маште, да сачува оно најисправније из историје и филозофије, једном речју, да потражи друштво најбољих књига. [...] Сматра се да ће осредњост бити резултат огромног ширења читалачке публике. Усуђујем се да помислим да је осредњост пре једног века била резултат ограниченог простора у коме се тадашња читалачка публика кретала.

(Говор на отварању атенеума у Шефилду, 5. мај 1847)

Лорд Махон (Филип Хенри Станхоуп)

Верујте ми, даме и господо, радост читања заслужује најпажљивију негу. Све друго што имамо на овом свету, као и задовољства којима стремимо, умногоме зависе од различитих околности, од мишљења или каприца других, од мањка интересовања или посла, од познанстава, од пријатеља, од повољних прилика, од доминације једне или друге странке у држави. Зато се дешава да без наше кривице, у погледу нечег што нам је драго, будемо осуђени на стално разочарање. Читање је, с друге стране, већим делом у нашим сопственим рукама и мало зависи од било чега другог осим од нас самих [...] па тако човек који се предаје радостима читања врло мало зависи од каприца или воље других људи. Погледајте само колико тога је у његовој сопственој моћи и власти. Ако човека нису осујетили неки од непредвиђених догађаја на које сам управо указао, он често има моћ да управо читањем и проучавањем побољша свој положај. Ако у томе и не успе, има толике сате у којима може да заборави на невоље, комуницирајући са великим и добрим људима из других времена. Уистину, сви они који осећају – а ко не осећа? – шароликост и променљивост људског живота, требало би, баш због тога, ако су паметни, да гаје и подстичу у себи и у другима просвећену љубав према читању. О радостима читања рећи ћу то да не постоји човек толико значајан да му оне не требају, нити толико сиромашан да мора да их се одрекне. Будите сигурни да и они најбогатији и на највишим положајима могу да буду сатима клонули и уморни, ако их интелектуални рад не ободри. Можете, такође, бити сигурни да ником живот није толико напоран, толико опхрван свакодневним бригаама и животним потребама, да не може да приушти тренутке (само ако их тражи) у којима ће да негује интелектуална задовољства и заборави на бриге. Будите сигурни да ће онај који осуђује ова задовољства на крају да испадне само бедни губитник.

(Обраћање члановима Манчестерског атенеума, 11. новембар 1848)

Сер Џон Хершел

Постоји потреба коју превиђамо у нашој оцени оскудице сиромашних слојева друштва, иако је то непрестана жеља и стварна покретачка снага која у великом броју случајева тера људе у порок и преступ. То је потреба за разонодом. [...] Питам се сада шта ми чинимо да бисмо обезбедили јефтину, безбрижну и свакодневну забаву многобројним радницима у овој земљи? Имају ли они нешто што може да им подигне расположење и одагна натмуреност са чела после заморног и напорног радног дана или ошамућујуће монотоније неког седећег посла? Заиста, врло мало тога. Не желим ни изблиза да откријем ту бедну чињеницу колико је то мало. Пријатна шетња ливадам и боравак у сеоском зеленилу сваке године су све ређи. [...] Истина је, пивница и кафана су увек отворене

и увек пуне, али ове *установе* не доводе до моралног и интелектуалног напредовања. Истина је да су се, под притиском сталног згушњавања становништва, навике из градова увукле и у села. Потраживања од пољопривреде постала су неумољива и обавезујућа, и пошто једва да постоји стопа замљишта која није обрађена или је без власника јамачно није остало много простора за многе веселе разоноде сеоског живота. [...]

Сматрам, стога, да би било веома значајно, осим што би било заиста лепо, да они који живе удобно у овом свету погледају околу и потруде се да обезбеде разноврсну и безазлену забаву вредним и здравим слојевима друштва, који је у сваком погледу имају мало, али који су баш због тога спремни да високо цене свако истинско уживање и да траже још. Ко то успе треба да добије награду што је сачувао човека од невоља током часова доколице. Треба да се прекине та јака веза која многе људе привлачи лошем друштву и штетним навикама у недостатку неке боље разоноде, и то на такав начин да трезвеност буде награда сама по себи.

Од свих могућих разонода које могу да се замисле за једног човека који напорно ради не постоји ништа боље од читања забавне књиге након свакодневног посла или у паузама, под претпоставком да воли да чита и да има књигу. Оно не захтева телесне напоре, којих ионако има превише. Протерује из његовог дома досаду и једноличност због којих, у девет од десет случајева, иде у пивницу, на своју сопствену пропаст и на пропаст своје породице. Читање га преноси у живље, веселије, разноврсније и интересантније пределе, и док тамо ужива потпуно заборавља тренутне невоље, као и кад је скроз пијан, с том предношћу што ће сутра да има новац у џепу или ће барем, без главобоље да задовољи своје потребе и потребе своје породице. Штавише, књига га прати и следећег радног дана, па ако је мало боља од бескорисне и лаке литературе, даје му нешто о чему ће да размишља током пуког свакодневног механичког диринчења, нешто у чему ће моћи да ужива док је одсутан и чему ће увек са радошћу да се враћа.

Но, претпоставимо да је срећно изабрао књигу и да је наишао на једну стварно добру и квалитетну. Какав извор кућевног уживања му је на располагању! Каква спона породичне заједнице! Може да чита наглас, или да супруга чита, или његов најстарији син или ћерка, или да књига иде из руке у руку. Сви имају корист од тога. Свако доприноси задовољству осталих, а пробуђен је и осећај заједништва и пријатности. Ништа не уједињује људе тако као интелектуално уживање. Оно чини и више, даје им узајамно поштовање, а сваком понаособ самопоштовање – тај камен темељац сваке врлине. [...]

Сећам се једне анегдоте коју ми је испричао покојни, високо цењени становник Виндзора, којој је и сам био сведок пошто се десила у селу где је боравио неколико година и где се, заправо, и налазио у време када се десила. Сеоском ковачу је под руку дошао Ричардсонов роман *Памела, или Награђена врлина*, који је читао наглас у дугим летњим вечерима, седећи на свом наковњу, а никада му није недостајало велике и пажљиве

публике. То је прилично дугачка књига, али њихово стрпљење је било у потпуности у складу с опширношћу аутора и све су слушали с пажњом. Напоследку, када се срећа преокренула и спојила јунака и јунакињу, па су живели дуго и срећно у складу са одобреним правилима, публика је била толико одушевљена да је почела снажно да кличе, прибавила кључеве од цркве и покренула црквена звона да звоне. Сада нека неко каже да ли је лако оценити добробит која је извучена из овог простог примера. Да не говоримо о бројним сатима проведеним на прихватљив и безазлен начин. Да не говоримо о подстицању слоге и заједништва. Овде је све сеоско становништво било придобијено на страну добра, очарано и опчињено из вечери у вече тим чаробним колом које само геније може тако делотворно да исплете, и приморано да се поклони тој слици и прилици врлине и чистоте коју (иако углавном речима) нико до аутора тог дела није знао боље да прикаже у хиљаду животних ситуација.

Ако бих морао да се закунем да осећам љубав према нечему што би могло да ме подржи у различитим околностима, да ми буде извор среће и ведрине у животу, као и штит против животних недаћа, колико год да ствари крену наопако и цео свет буде против мене, била би то љубав према читању. Ја говорим о томе, наравно, само као о овоземаљској предности, а не, ни најмање, као о надомештању или умањивању важности црквених обреда, нити као о постојанијој и снажнијој збирци верских начела. Говорим о љубави према књизи као инструменту и начину за постизање пријатног задовољства. Дајте човеку ову врсту љубави и начине њеног задовољења и тешко да га нећете учинити срећним, осим, наравно, ако ставите у његове руке књиге сумњивог карактера. Упознајте га с најбољим друштвом из сваког историјског периода, с најмудријим, најдуховитијим, најфинијим, најхрабријим и најнесебичнијим личностима које красе човечанство. Учините га становником свих народа и савремеником сваког раздобља. За њега је створен један нови свет. Тешко је изводљиво, али личност би требало да се побољша и оснажи кроз сталну навiku удруживања мисли с оном врстом мислилаца која је, у најмању руку, изнад просечног човека. С моралне стране то је немогуће, али манири би требало да се обоје добрим одгојем и цивилизованошћу ако је човеку стално пред очима начин на који најбоље одгојени и најобразованији људи разговарају као и њихово понашање у односима са другима. Код добро усмереног читања постоји нека врста благог, али савршено неодољивог притиска на природу нечијег карактера и на његово понашање, који није ништа мање делотворан зато што делује неосетно и зато што човек о њему и не размишља. Нико не може то да искаже на бољи начин од римског песника који је рекао:

„*Emollit mores, nec sinit esse ferus.*”¹²⁶

¹²⁶ Стих песника Овидија који значи: Учење хуманизује људски карактер и не дозвољава му да буде окрутан – прим. прев.

На тај начин култивише се понашање људи и они су *приморани* да не остану на нивоу варвара.

Разлог због којег сам се толико задржао на појму разоноде је следећи: то је заиста једини начин, или барем једини безазлен начин, којим можемо да привучемо пажњу оних који су одрасли без поучавања и без бриге за свој сопствени напредак. [...] Ако бисмо желели да побудимо љубав према читању, једина шанса би нам била да то урадимо кроз угађање. Штавише, то би морала да буде права, а не привидна тема дела које нудимо. Равнодушност и недостатак саосећања у делима која су искључиво намењена радницима, ако их уопште читају, настаје, углавном, због овога: прича испричана у наизглед живахном и пријатељском тону представља само *очигледну* и *опипљиву* маску за наук који треба да се пренесе или неку врсту украса за оно што им засигурно изгледа као пилула, кад виде колико је труда очито уложено да се она упакује.

Међутим, пробајте нешто друго. Дајте им књиге које нису писане искључиво за њихов друштвени слој, али које су публиковане за оне који се по нечему истичу (да се тако изразим), као и за оне најбоље међу њима. Ускоро ћете сазнати да су и они на исти начин заинтересовани за судбинске обрте и догађаје, да са истом оштроумношћу примећују нијансе у карактеру, да имају исту склоност ка необичним супротностима добра и зла у моралном владању, и исти неодољиви нагон да се приклоне добру, да исто опажају узвишеност и лепоту природе и уметности, када им се мајсторским алузијама јасно представе и, оно што је најзначајније за ову прилику, када једном осете то задовољство, пожелеле да га осете поново. Укратко, доћи ћете до закључка да међу изврсним, добрим и маштовитим делима маште која иду од руке до руке имате све што вам је потребно да заријете своје кукe у њихове душе и прикачите их, као драговољне следбенике, на кола напредне цивилизације. [...]

Сматрам да је роман, у свом најбољем издању, једна од највећих икад измишљених покретачких снага цивилизације [...] и то онакав роман какав су неговали Сервантес, Ричардсон, Голдсмит, Едворт и Скот. Међу списима ових и њима сличних писаца имамо мноштво радова који су на најузвишенији начин подстицајни и занимљиви, а крајње чисти и морални. Пуни су изванредних поука о понашању и тако су смишљени да у сваком погледу стварају и негују ту непроцењиву навику проналажења задовољства у књигама. Они који су једном искусили уживање уз ова дела неће се лако уздржати од читања и неће вољно прећи на нижи ниво интелекта. Они су сада спремни за читање нечег узвишенијег и очекује се да ће уживати у најбољим примерима поезије и корисно употребити најчистије изворе историје и филозофије. Не треба сматрати смешним или исфорсираним повезивање идеја поезије, историје или филозофије с домаћим рухом и оскудним приликама сељака. [...] У стремљењу ка највишим исходиштима постоји и то преимућство да неуспех није никада апсолутан и да је то ипак значајан напредак у односу на тачку с које смо кренули, иако оно што је постигнуто није ни приближно ономе што је

планирано. Ништа трајно и добро није остварено без наде и стремљења вишим и бољим циљевима.

Када се једном развије љубав према читању, она без потешкоћа може да се усмери ка правим циљевима. [...]

Први корак који би требало предузети јесте озбиљно се позабавити буђењем и подстицањем успаваних жеља и размрдавањем апатичног умног бића из стања лењости у свесно сагледавање свог постојања и својих жеља. У поређењу са овим, следећи корак, угађање, па самим тим и раст и напредак, биће лак.

(Обраћање члановима јавне библиотеке и читаонице Виндзора и Итона, 29. јануар 1833)

Џулијус Чарлс Хер

Што се мене тиче, највећу корист, а такође и највеће задовољство, доносиле су ми књиге које су ме највише покренуле на размишљање. Када сам превазишао потешкоће неке књиге су се дубоко укорениле, не само у моје сећање и разум, него и у моја осећања. [...] Поврх свега, у данашње време лаког читања, тачније читања на брзину, непромишљено, насумице, бескорисно, када се већина књига заборави чим се прочита, а многе и раније, добро је да се нешто озбиљно убаца у средиште књижевне јавности. То нешто може да уплаши и одбије слабе, али ће да пробуди и привуче јаке, који ће се потрудити да то прихвате и тако увећају своју снагу. Ум, као и тело, зарађује за хлеб у зноју лица свог. Nil sine magno Musa labore dedit mortalibus.¹²⁷ [...]

Бесциљно читање заиста је врло штетно, јер подстиче лабаве и непрекидане мисли, па сећања претвара у обичан сабирни центар свих отпадних мисли које туда плутају, а олабављује и моћ пажње, коју од свих наших умећа морамо највише да негујемо, те је тако и усавршавамо. Но, добро организовано учење неће изнурити наш ум ништа више него што ће напорне вежбе изнурити тело. Знање неће оптеретити снажан разум ништа више од тога колико ће лишће оптеретити храст или Самсона његове локне. Онај ко губи снагу преко косе, сигурно је слабић.

(Нагађања о истини)

Томас Карлајл

Изузимајући појединце, мало је пријатеља које високо ценим, али књиге су приступачно и истинско друштво. Нека је благословен Кадмо Феничани или ко год да је измислио књиге! Нећу те задржавати похвалама уметности која проноси глас човека у све делове света и кроз сва поколења, али једном усамљеном створу допуштено је да изрази љубав коју осећа према тако постојаним и непоколебљивим пријатељима, који

¹²⁷ Муза није људима дала ништа без великог труда – прим. прев.

иду свуд без оклевања и увек су спремни да разгале његов дух и украсе јаловост живота благом прошлих времена, када су њему блиска бића надмена, глупа или зловољна.

(Писмо Роберту Мичелу, блиском пријатељу са колеџа, Киркалди, 16. фебруар 1818, када је имао 23 године)

Ипак, шта је разлог нашем гунђању? Удео зла, већи или мањи (разлика није вредна помена), непроменљив је усуд смртника и ум може са тим само да се помири. Гунђање је вредно презрења и увек је више него бескорисно. Мислим да је поучно приметити Лорда Бајрона, окруженог сладострашћем италијанског бордела, како узвикује жалостиве стихове о беди људског живота, а онда размишљати о сиромашном Епиктету узвишеног ума, који је био роб једног окрутног господара и чути га како подиже свој глас све до далеких поколења незаборавним речима. Доста са моралисањем. Довољно га има код наших стоика, који кажу трпи и уздржавај се.

(Писмо Томасу Мареју, другом блиском пријатељу, Киркалди, 28. јул 1818)

Не плаши се да ћу ти држати придики о тој отрцаној теми – задовољству. Једноставно желим да ти кажем да у данима таме – јер постоје дани када мој ослонац (понос или шта већ) има доста посла – сматрам да је корисно запамтити да Клеант, чије незаборавне речи могу да трају још две хиљаде година, никада није гунђао док је радио ноћу, као улични носач, како би могао дању да слуша Зенонова предавања. Епиктет, тај злостављани роб и бедни слуга окрутног тиранина, написао је *Приручник* који може да окрепи душу и последњег становника земље.

(Писмо Роберту Мичелу, Киркалди, 6. новембар, 1818)

У томе лежи највећа вредност дела и истинско мајсторство читања. Ми заправо нисмо *прочитали* неког аутора док не сагледамо његов циљ, ма какав он био, онако како га је *он* видео. Да ли је то тема за промишљање, а он је размишљао глупаво и погрешно? Треба да схватимо околности које су га навеле да мисли да је нешто истинито или су га нагнале да тако пише, знајући да то није тачно. У било ком другом случају учинили бисмо му неправду ако бисмо га осудили. Да ли је у питању поезија? Много је симболике у његовим речима, коју ми сами треба да растумачимо или ће остати само мртво слово на папиру, што поезија и јесте за прозаичне умове. То су само оскудни наговештаји, али ако их пратимо и сами можемо да се попнемо на тај брежуљак маште на којем је и песник стајао, гледајући величанствен приказ који је кроз своју песму желео да прикаже и другима.

Можда нам, одиста, тренутно више прија опуштено стање, када нам је тај брежуљак маште донесен пред ноге, а ми нисмо морали на њега да се попнемо, међутим, напослетку, то не доноси подједнак ужитак. Не

треба никада заборавити да је код овога, као и код свега другог у животу, немогуће остваривати непрекидно пасивно задовољство. У животу право питање није шта *добивамо*, већ шта *чинимо*. Када су у питању интелект, разговор и читање, који су вид прецизнијег и пажљивијег разговора, не причињава нам ни корист ни задовољство оно што смо *примили*, већ оно што можемо да *дамо*. Наравно, већина читалаца имаће примедбу, јер су, као и већина људи, превише троми. Међутим, ако је неко наклоњен, не оној живахној и будној, већ пасивној и успаваној врсти учења, зар не постоји довољно и напретек писаца који су му баш по мери? Само мали број књига корисно је прочитати два пута. Велика већина савршено је проста јер је написана у духу савршене баналности. Ипак, пошто нам је време драгоценост, књига која није достојна да се прочита више пута, уопште и не заслужује да се прочита. Но, ако је то уметник истинског духа, човек мудрости, свестан свог великог дара, за кога унапред знамо да није писао без сврхе и озбиљног промишљања, да је знао шта је написао и да је у томе отелотворио, мање или више, замисли једне озбиљне и племените душе – зар ми не треба да му приђемо са страхопоштовањем, као ученици учитељу? Има ли шта корисније од тога да га читамо онако како смо описали и да га проучимо до најситнијих детаља? Није ли сврха овога да размишљамо као и он, да видимо ствари његовим надареним очима, да расположења и осећања његовог великог и богатог ума буду такође расположења и нашег, малог и јадног?

(Разноврсни есеји: „Гетеова Хелена”, 1828)

Хвала Богу да и даље имам безграничну потребу за читањем. Размишљао сам о томе како годинама лежим овде жив сахрањен, заборављајући све оно о „угледу”, успеху и тако даље, и чврсто сам одлучио да сагледам ствари на једини начин који ми није онемогућен – путем књига. Два чланка (од педесет страна) годишње одржаће ме у животу. Занимање те врсте довољно је широко. Што се тиче свега осталог, закључујем да *најбоље* радим када ме сви остали *забораве*, па изнад и око мене нема ничега до вечитих небеса. Никада ми се није чинило да ћу заиста умрети у овој дивљини. Имам неки несигуран осећај да ће неко из ње да ме позове и да ћу, пре него што одем, добити посао који ми одговара, посебно због тога што, на овај или онај начин, и сам то могу да урадим. Нека самоћа, тишина и изолованост од тебе не начине дивљака – и оне, такође, имају своје предности.

(Дневник, Креигенпаток, 3. септембар, 1832 – види *Живот Карлајла* од Фруда,¹²⁸ том II, стр. 309)

Верујем да хришћани свих језичких и верских група ниједну књигу, осим Библије, не читају и не обожавају тако ревностно као *De Imitatione Christi*¹²⁹ Томаса Кемпијског. Мило ми је кад помислим да ће и

¹²⁸ James Anthony Froude, *Life of Carlyle* – прим. прев.

¹²⁹ *О угледању на Христа* – прим. прев.

хришћанска душа наше добре мајке извући окрепу и снагу из онога што је већ окрепило и оснажило многе.

(Послао је примерак ове књиге мајци у фебруару, 1833)

(*Живот Карлајла од Фруда*, том II, стр. 337)

Набрајам три видљива и опипљива производа прошлости: градови, са својим личним одајама и наоружањем, затим уређена поља, с путевима и мостовима, и треће су књиге. Ово треће, по вредности заиста надалеко премашује претходна два. Моћ књиге је истински чудесна! Није као мртав град од камена, који се сваке године осипа и захтева обнављање. Више је као уређено поље, али као духовно поље. Боље речено, као духовно стабло које опстаје из године у годину, вековима (имамо књиге које броје око стотину и педесет људских година), и сваке године окити се новим листовима (мемоари, закључци, филозофски и политички системи или само проповеди, памфлети, новинарски есеји), од којих је сваки магичан и чудотворан, јер поседује моћ убеђивања. О, ти који си у стању да напишеш књигу, а једном у два века или чешће јави се човек довољно надарен да то уради, не завиди ономе кога називају градитељем градова и неизрециво сажаљевај онога кога називају освајачем или палитељем градова! И ти си, такође, освајач и победник, али истинске врсте, тачније ти си победник ђавола. Изградио си оно што ће надживети сав мермер и метал и биће запањујући град ума, храм и семениште и пророчка гора, где ће сав земаљски род ићи на ходочашће.

(*Sartor Resartus*, 1833)

Наши богобојажљиви оци, добро осећајући какав је значај обраћања једног човека другим људима, основали су цркве, направили задужбине и увели прописе. Свуда у цивилизованом свету постоји проповедаоница, окружена свакојаком сложеном и величанственом опремом и потпорама, одакле неки говорљив човек може на најбољи начин да се обрати својим ближњима. Они су сматрали да је то најважније, да без тога не ваља. То њихово дело право је богобојажљиво дело, лепо за гледање! Но, сада, с уметношћу писања, са могућношћу штампе, дошло је до потпуне промене и у тој сфери. Није ли писац књиге проповедник који не проповеда само овој или оној парохији, овог или оног дана, већ свим људима у свим временима и местима? [...]

Уметност писања свакако је најчудноватија од свега што је човек осмислио. Одинове руне биле су први облик тог херојског дела. Књиге, писане речи, и даље су чудесне руне у новом руху! У књигама лежи дух свих прошлих времена. Јасан и разговетан глас прошлости, чије је све телесно и материјално одавно нестало попут сна. Моћне флоте и војске, луке и наоружање, огромни градови с високим куполама и многобројним машинама, значајни су и драгоцени, али шта с њима бива? Агамемнон, многи Агамемнони, Перикли и њихова Грчка, све је сада у рушевинама и парчићима, немим и жалосним крхотинама и блоковима. Осим грчких

књига! Ту Грчка, за сваког мислиоца, и даље дословно живи и може поново да се врати у живот. Ниједна магијска руна није чудноватија од књиге. Све што је човечанство учинило, мислило, постигло или било, лежи, чудесно очувано, на страницама књига. Оне су омиљени иметак људи.

Зар и књиге не чине чуда као што се причало за руне? Оне усмеравају људе. Чак ће и најбеднији роман из позајмне библиотеке, који глупе девојке преврћу и бубају напамет, помоћи да се у стварном животу удесе удаје, као и домаћинства тих будаластих девојака. Ово је Силија осећала, оно је Клифорд радио: будаласта животна теорија, утиснута у те младе мозгове, на крају, једног дана, прерасте у озбиљно искуство. Размислите да ли су руне, у најлуђој машти митолога, икада чиниле таква чуда као што то раде неке књиге на овој планети Земљи! Шта је саградило катедралу Св. Павла? Удуби се у суштину и открићеш да је то урадила божанска хебрејска књига, реч Мојсија, одметника који је чувао мидијанска стада пре четири хиљаде година у дивљини синајској! Књига је најчуднија од свега, али ништа није истинитије од ње. Са уметношћу писања, и штампањем као њеном простом, неминовном и релативно безначајном последицом, за човечанство је почела истинска владавина чуда. Она је повезала у времену и простору, чудесном свежом повезаношћу и вечитом блискошћу, прошлост и удаљена времена са садашњошћу, и сва времена и све просторе са овим нашим стварним овде и сада. За људе све се изменило, сви важни облици људског деловања: подучавање, проповедање, управљање и све остало. [...]

Проналазак штампе преобразио је, па чак и заменио све универзитете! Учитељ сада није морао буквално окупљати људе око себе да би могао да им *каже* оно што зна, већ сви ученици, по целом свету, могу за багателу добити то одштампано у књизи, па да свако свој примерак проучава покрај камина на много делотворнији начин! [...] Ако размислимо о томе какву корист имамо од универзитета или највише школе коју смо завршили, закључујемо да је то само оно што смо учили још у основној школи – да читамо. Учимо да *читамо* на различитим језицима, разне науке. Учимо азбуку и слова из свакојаких књига. Међутим, саме књиге су место одакле добијемо знање, без обзира на то што је теоријско! Пошто су различити професори дали свој максимум за нас, после све зависи од тога шта читамо. Универзитет данас само је збирка књига. [...]

Колриџ на једном месту веома згодно примећује да где год нађете милозвучну реченицу, она у свом значењу носи и нешто дубоко и лепо. Душа и тело, реч и мисао, овде се, као и свуда, чудесно уклапају.

Много пута сам рекао да су они који пишу за новине, они који пишу памфлете, песме, књиге, права радно ефикасна црква модерне државе. Нису ли, штавише, наше проповеди, па чак и наша богослужења, уз помоћ штампаних књига превише дотерана?

Племенита осећања која је нека надарена душа оденула за нас у милозвучне речи, музику за наша срца – нису ли она суштински, ако их схватимо, нека врста богослужења? Постоје многи људи, у свим земљама, који у овом конфузном времену другачије богослужење и не упражњавају. Онај ко нам, на било који начин, дочара лепоту љиљана боље од нас самих, зар то не сличи протицању воде с извора лепоте, или јасном *рукопису* великог Творца универзума? Он је певао за нас, па и ми певамо с њим песме светог псалма. То је у суштини тако. Онај ко пева или говори на бољи начин уводи наша срца у племенита дела, осећања, смеле подвиге и трпљење нашег ближњег! Уистину нам је дотакао срца као живим угљевљем с олтара. Можда од овога и не постоји истинитије богослужење. [...]

Када све саберемо, намеће се закључак да од свега што човек може да уради или направи на земљи, далеко највеће, најдивније и највредније је оно што називамо књигама! Ти бедни комади папира прекривени црним мастилом – од дневних новина до свете хебрејске књиге, шта све нису урадили и шта све не раде! Заправо, какав год да је спољни изглед (комади папира, како рекосмо, и црно мастило), није ли заиста, суштински, оно што чини књигу највиши домет људске способности? То је човекова мисао, истински дар чудотворца помоћу којег човек управља свим стварима. Све што човек ради и остварује, одора је мисли. Лондон, са својим кућама, палатама, парним машинама, катедралама и немерљиво великим саобраћајем и метежом, шта је друго него мисао, тачније милиони мисли спојених у једну – немерљиво велики дух мисли, отелотворен у циглама, гвожђу, диму, праштини, палатама, парламентима, најамним фијакерима, доковима Свете Катарине и другим стварима! Ниједна цигла не може да се направи док неки човек не *размисли* о њеном прављењу. Оно што називамо „комад папира са траговима црног мастила” најчистије је отелотворење људске мисли. Није ни чудо што је књига, у сваком погледу, најживља и најплеменитија.

Ако књига долази из срца успеће да придобије и срца других. Све мајсторство и умешност уметника не може то надоместити.

(О херојима: „Писац као херој”, 1840)

Можда сте и ви чули да се каже да се током векова све променило и да је „збирка књига прави универзитет наших дана”. Ван сваке сумње, много тога је у великој мери измењено проналаском штампе, која се десила на пола пута између нас и првих универзитета. Људи сада не морају лично да одлазе на места где професор уживо предаје, јер у већини случајева можете да се упознате с његовом учењем из његових књига, које можете читати и проучавати и по неколико пута. Штампане књиге су огромна промена. Нисам сигуран да знам да су на било ком универзитету у потпуности прихватили ту чињеницу и да су студије потпуно ускладили с тим. [...]

Остаје, међутим, заправо најважнија истина, на коју сам раније указивао, да је главна корист од било ког универзитета у данашње време

велика збирка књига у добро опремљеној библиотеци где, након предавања, можете наставити да учите и читате. Оно што вам даје универзитет јесте оно што је и мени самом донео, а то је да сам научио да читам на различитим језицима, разне науке, те се тако служим књигама које се баве одређеним темама и постепено продубљујем сваку област коју желим да усавршим, на начин који ми одговара.

Шта год да мислите о овим историјским чињеницама, најјаснија и најнеопходнија дужност сваког од вас јесте да буде истрајан у читању. Научите да budete добри читаоци – то је можда теже него што замишљате. Научите да читате критички, да крајње пажљиво и савесно читате све оно што вас истински интересује, истински, а не имагинарно, и што ће вам заиста користити за оно чиме се бавите. [...] Најнесрећнији човек је онај који не може да каже чиме ће се бавити, за кога на свету не постоји посао као створен и који ништа не почиње. Рад, и то поштен рад који намерава да завршите, одличан је лек за све бољке и невоље које притискају човечанство. [...]

Не знам да ли вам је довољно јасна чињеница да постоје две врсте књига. Када човек чита књиге на било коју тему, из већине књижевних области, или из свих области у ширем смислу, схватиће да постоји подела на добре и лоше књиге. Добре и лоше књиге су свуда око нас. Претпостављам да сте већ упознати или да нисте на лош начин упознати с овом простом чињеницом, али подсећам вас да то постаје веома значајан фактор у данашње време. Морамо потпуно одбацити то што људи мисле да је боље да читају било какву књигу или пак да је боље да неки неук човек чита било какву књигу него да не чита ништа. Морам ово у потпуности да доведем у питање; чак се усуђујем и да га оповргнем. Било би много сигурније и боље за многе читаоце да се уопште не петљају с књигама. Постоје одређене књиге, чији број расте застрашујућом брзином, које су неоспорно бескорисне за читаоце. Но, један проницљиви читалац знаће, такође, и да су извештан број књига написали заиста изврсни људи. То није велики број књига, али је ипак довољан да закупи сву вашу читалачку пажњу, па му се више или мање приклоните. Једном речју, као што сам већ негде записао, сматрам да су књиге попут људске душе; подељене су на овце и козе.¹³⁰ Малобројне су књиге које стреме ка небесима па и нас тамо понесу. Оне доносе непроцењиво преимућство у подучавању и унапређивању подучавања свих поколења. Застрашујуће је пуно књига које пониру и праве све већу, знатнију и бесмисленију штету. Добро пазите на ову другу врсту књига, моји млади пријатељи! Што се осталих ствари тиче, везаних за ваше студије и проучавање на овом месту, шта год да научите, имајте на уму да циљ нису појединачна знања, нити све боље и боље стручно усавршавање или нешто слично томе. У позадини свега лежи виши циљ, поготово међу онима који су наклоњени књижевности,

¹³⁰ Алузија на библијску параболу о овцама и козама. Овце су прихватиле благослов пастира (Христа), те су тако спашене, а козе нису. – прим. прев.

говорништву или свештеничком позиву. Треба увек да имате на уму да иза свега лежи стицање нечега што се може назвати мудрошћу. То је здраво закључивање и исправно одлучивање о свему што вас окружује, као и навика да се понашате праведно, искрено, с јасним сагледавањем и поштовањем чињеница.

(Беседа ректора на Единбуршком универзитету, 2. април, 1866)

Карлајлов стил

Истина, уз мало напора, усагласили смо се с њим и можемо да кажемо сваком читаоцу да је вредно труда. Не треба заборавити да је ова историја (*Француска револуција*) потпуно другачијег кова од свих других до сада написаних на нашем језику. Прихваћен стил историјског приповедања, плашљива једноставност Хјума или велелепно марширање Гибона били би код ње, ако не неумесни, а оно сигурно неприменљиви. Свако оригинално дело мора да говори својим језиком. Третирај ово дело као поетско колико и историјско, па уобичајен распоред и инверзија речи више неће изгледати необично. Третирај га као снажно изливање душе једног великог мислиоца сачињено у облику монолога, као кад човек гласно размишља. Уради све да прихватиш тај стил који је на први поглед веома чудан и необичан. Сматрај да је вредно труда и буди спреман да му се помало прилагодиш, пре него што с незналачким и кратковидим гнушањем одбациш једну од најимпозантнијих књига нашег времена. Понављамо да бисмо желели да је стил другачији на многим местима, код једноличног и равног размишљања, али у великом делу књиге не бисмо променили ни реч. То је језик овог тренутка и ових људи који нам прикује пажњу, оставља нас без даха и покреће у нама најдубља осећања. Најфинија речитост или најсуровија логика на одговарајућим местима ослобађају гротеску, патетику, комику или ужас.

(Олбани Фонбланк у часопису *Лондон изгеминер*, 17. септембар, 1837)

Господин Фруд, пишући о истој теми, каже: „Његов стил, у неким видовима, готово да је недостижан по изврснојности. Изврстан је у сваком опису – изразит, природан и живописан, без преувеличавања. Тешко да може у целој енглеској књижевности да се нађе књига која је само снагом свог стила имала тако велико и трајно дејство као што је *Француска револуција – Историја*.”

(*Фрејзерз мегазин*, бр. 72, 1866)

У име свих циљева и последица, по чему је значајан стил, ако имамо садржај? Зашто се мрштимо на форму, ако имамо суштину? Какве везе има која је врста трубе, ако треба да буде само труба? Зашто је битно који је дијалект, ако може да се савлада или ако садржи тајне вредне тога да се савлада?

(*Списи о Карлајлу*, написао Калибан¹³¹ у часопису *Трут сикер*, 1850)

¹³¹ Псеудоним аутора Џ. Х. Стерлинга (J. H. Sterling) – прим. прев.

Његово писање носи у себи неку своју снагу, снагу која је потпуно независна од ексцентричности његовог језика. На неким местима ниједан други начин говора не би био тако енергичан, сликовит или надахњујући.

(Њузнејпер параграф)

Томас Арнолд

Нека ваше виђење људи и ствари буде опсежно и будите сигурни да комбиновано знање није површно. Таква виђења су, на свој начин, исправна, али онај ко интензивно чита само једну врсту писаца стиче ставове који ће готово сигурно бити изопачени и који нису само уски него и погрешни. Прилагодите намеравани обим читања свом времену и склоностима. Без обзира на то да ли је тај обим велики или мали, нека буде прилично шаролик. Ако постоји нешто у шта сам потпуно сигуран, а повезано је с унапређењем људског ума, то је онда ово што сам рекао.

(Стенлијев Живот Арнолда:¹³² „Писмо Чарлсу Џону Вону“)

Томас Нун Талфурд

Веома је важно да се широм наше земље, а посебно овде, где се победоносно окупља све материјално, духовни чиниоци подстакну на заједничко деловање. Кратки минути слободног времена и одмора који нам остају треба да постану сати истински проведени у рају. [...] Пријатељи с којима су га „узвишени творци бесмртних ствари“ у стиху и прози упознали заувек, и који га никада неће исцрпити, издати или напустити, спремно ће одагнати самотну доколицу службеника, трговачког помоћника, шегрта, надзорника, или било ког радника у свим струкама, од највишег до најнижег.

(Говор у Манчестерском атенеуму, 23. октобра 1845)

Хартли Колриџ

Књиге, ништа мање од њихових аутора, подложне су пропадању и могу да искусе занемаривање и презир који углавном прати спољашње, видљиве знаке сиромаштва. Стога од срца похваљујемо човека који дроњавај и поцепаној књизи подари пристојну и ваљану одежду, ону која може да је заштити од увреда простака, као и много болнијег непоштовања оних пристојних. Но, ако је то нека ретка књига, „једина преживела у бројним надметањима“, једина своје врсте која је избегла мајсторе за путничке ковчеге и посластичаре,¹³³ саветовали бисмо мало

¹³² Arthur Penrhyn Stanley, *The life and correspondence of Thomas Arnold* – прим. прев.

¹³³ Јефтине књиге у то доба често су прављене од отпадака тканине, дроњака, па су их мајстори за кофере употребљавали за облагање и ојачавање, док су посластичари користили листове књига за облагање посуда за печење – прим. прев.

екстраваганције у украшавању. Не дозволите да ниједна књига нестане, осим ако је таква да вам дужност налаже да је баците у ватру. Не постоји безвредна књига, иако постоје неке које су много горе од безвредних. Нема књиге која није вредна да се сачува, ако њено постојање може да се толерише. Дакако, постоје и људи које би требало обесити, али никога не би требало мучити глађу. Будаласто је да се поново штампају књиге које нису достигле одређени ниво квалитета. То ником не користи, само штети власницима оригиналних примерака. Као када би се поново издавале кованице краљице Ане. Ако нешто већ постоји, по свој прилици има разлога да постоји, али не треба и да се умножава.

Повез књиге треба увек да одговара њеној особености. Странице, достојанствено жуте, не би требало да се повежу у војничку мароканску кожу, него у неупадљиву руску браон кожу. Сјајни папир, топло пресован, најбоље изгледа у пергаменту. Понекад смо виђали старе збирке балада или нечег сличног писане светло браон готицом и тако величанствено нагиздане да нас подсећају на побожну слободоумност католика, који свилом и златом покривају слике светитеља који су за свог светачког живота носили дроњке и кострет. Повез књиге треба да је у складу са њеном темом, као и с карактером њеног аутора. Како је бесмислено видети дела Вилијама Пена у ватрено црвеној или часопис Џорџа Фокса у бискупској скерлетној! Теологија треба да буде достојанствено величанствена. Историја треба да буде украшена по античком или готичком узору. Научни радови – пристојно једноставни. Поезија – *simplex munditiis*.¹³⁴

(*Biographia Borealis* или *Животи истакнутих северњака*: „Вилијам Роско”)

Коноп Тирлвал

Ласкам себи да учествујем у вашем уживању у мирном дану. Живети стално окружен људима било би за мене потпуно неподношљиво, јер се још увек нисам уморио од онога што се зове осамљеност (што је заиста најбољи избор за онога ко воли књигу).

Нико није више од мене заинтересован за исправност ставова о читању др [...]. Моје искуство сасвим је супротно његовом. Ја читам дела која припадају доста широкој области, али често читам веома површно, те стога нисам објективан судија. Не могу, међутим, да се сагласим са његовим мишљењем, као што тврдиш. Но, ако изрека каже: „Боље прочитај једну добру књигу осам пута, него многе једанпут”, потребно је да знам нешто више о тим *многим књигама*. Да ли се претпоставља да су и оне *добре*? Ако је тако, да ли обрађују исте или различите теме? Сасвим се слажем да је боље да се пажљиво проучи једна добра књига на било коју тему, него да се протрчи кроз многе, иако подједнако добре, на исту тему. Пошто једну књигу прочитам седам пута, поставља се питање да ли треба да је читам и осми пут или треба да летимично погледам дело још

¹³⁴ Елегантна једноставност – прим. прев.

неког писца, иако слабијег, на исту тему. Нема сумње да ће моје знање о тој теми и моја моћ расуђивања бити знатно проширена ако на брзину прочитам нову књигу, а да би прву књигу требало да разумем боље него да сам је прочитао поново. Претпостављам да је човек који има једну или веома мали број књига, добро упознат с њиховим садржајем, али није добро када различита гледишта не могу међусобно да се упоређују.

Један велики читалац и озбиљан мислилац рекао ми је да никада није узео неку књигу у руку без намере да се усаврши у материји коју проучава и да је све што тада чита усмерено ка том циљу. На тај начин он чита делове многих књига, али ниједну „од корице до корице”. Сматрам да је то одличан начин учења, али он подразумева бављење мноштвом књига као и много слободног времена.

Треба, међутим, имати на уму да је *површност* релативан појам. Скоро да не постоји област, ма колико уска, у читавом људском знању, која је апсолутно несхватљива и неисцрпна, а њен главни познавалац био би први који би признао и обзнанио да ниједан људски живот није довољно дуг да би ико могао да је у потпуности савлада. То важи не само за опште *ологије* – теологију, филологију, физиологију, геологију, зоологију и друге, већ чак и за њихове најуже гране. Верујем да су животи потрошени или могу да се потроше на таква занимања као што су нумизматика и хералдика, које су гране историје и укључују читање обимне историјске грађе, али исто тако верујем да се то исто може рећи за неке најуже области које се баве животом животиња и биљака. Наука никада не може да се исцрпи. Но, може ли живот добро да се утроши на стицање релативно темељитог знања о бубама или травама, новчићима или украсима на грбу, а науштрб свега осталог?

Ипак, мислим да теорија др [...] логично доводи до овога.

[...]

Верујем да ништа не може да се заборави тако да сећање на то не може да се оживи. Колико често ми се у сећању јаве речи и догађаји од пре више од шездесет година, тако живо као да су се јуче десили! Није ли се адмирал Бофорт недавно скоро удавио и, док је био под водом, пред очима му се појавио цео његов прошли живот са свим детаљима?

(*Писма пријатељу*, од Конопа Тирлвала, бискупа Св. Давида¹³⁵)

(Писмо адмирала сер Фредерика Бофорта у којем се описује споменути инцидент објављено је у *Аутобиографији* сер Џона Бароуа и дато је у прилогу *Писама пријатељу* бискупа Тирлвала, проширено издање, 1882. Та тема такође је обрађивана и у *Биографским скицама* госпођице Мартино.)

¹³⁵ Св. Давид је град и истоимена катедрала у Велсу – прим. прев.

Ејмос Бронсон Алкот

Добре књиге, попут добрих пријатеља, ретке су и одабране. Што су пробраније више у њима уживамо. Прилазимо им стидљиво, ни сувише присно, нити сувише често, и дајемо им предност само када се пријатељи уморе. Од свег друштва оне су најучтививије, увек приступачне и расположене, и искрено и без увреде износе ауторово мишљење. Као и живи пријатељи и оне имају свој глас и физиономију и њихово друштво се цени као старо пријатељство. Окрећемо се њима када нам је потребан савет или разонода, без дрскости и правдања, и сигурни смо да ће нам жеље бити задовољене. Добра књига оправдава нашу теорију о личној надмоћи и трајно је одржава свежом у сећању. Какви су нам били дани без таквог пријатељства? Без њега смо били сами у свету. Наша вера не слаби чак и када се тајна коју у књигама тражимо и не налазимо не односи нужно на књижевност. Ми и даље примамо ново издање са старим очекивањима и стално изнова искушавамо наше пријатеље после много неуспеха у разговору, верујући да ће овај пут бити пун погодак и да ћемо сазнати све што треба. Не знам ни које књиге бих се одрекао, сигурно не оне која ми је допустила, иако само на тренутак и летимично, да уђем у ум њеног аутора. Мада је мало оних које дозвољавају такву присност и испуњавају очекивања док се окрећу странице. Омиљених дела је мало, јер само оно што долази из срца може да такне друго срце, ухваћено и ношено језицима људи на разним путевима љубави и књижевности.

Не треба да се чудимо недостацима тих дела или важности коју им придајемо. Живот, суштина добрих књига као и пријатељстава свој је најбољи биограф, уметник који приказује људе и мисли какви јесу и какви треба да буду. Чак ни он не може да уради ништа више до неколико потеза на овој финој суштини у красној прабини, сувише пролазаној и скромној да би могла да се задржи и траје дуже од једног летимичног погледа. Живот је попут уметника који стално дотерује и освежава слику коју је оставио недовршену.

„Мој живот је песма коју бих написао
Да сам га могао и живети и исказати.”

[...] Свака библиотека има својих дражи. А ту је и неописива радост – свако ко заслужује име учењака морао би да је осети – у тражењу и пробирању, нарочито по угловима антикварница где су неки од најстаријих примерака понекад најновији од најновијих, свежији и сугестивнији од књига које су управо објављене и које су побрале похвале критике. Ништа мање задовољство није ни расечање листова нове књиге, отварање по жељи од краја уместо од насловне стране и бацање погледа на ауторов закључак. Веома мали број књига поврати уложено још у току читања. Не можемо да нађемо оправдање за аутора чије нас странице не мотивишу да преписујемо одељке на уобичајена места где бележимо

цитате, изреке, размишљања и друго. Добра књига је добра и за друге књиге. Она одржава вечно своју славу кроз време и чини епохе у животима својих читалаца.

(Бележнице: „Књиге”)

Осим пријатељског разговора ниједан залагај није тако укусан као зрела књига, књига чији укус освежава и при хиљадитом кушању исто као при првом. Књиге су ту када су пријатељи уморни, када разговор посустане или нас природа не инспирише. Најбоље књиге најдубље нас дотакну и одговоре на наша питања. Књига губи ако јој недостаје лични печат, добија када је он наговештен или када повремено избија на површину мешајући историју с митологијом.

Моје омиљене књиге имају личност и карактер тако изразито осликан као да је ауторов портрет уметнут између пасуса и смешка ми се док читам његове украшене странице. Не могу да их уклоним с мог стола или полица, мада их некад не отворим и по годину дана. Поглед на њих, сазнање да су ту надхват руке, доступне у сваком тренутку, испуњава ме када се зажелим њиховог друштва. Позајмљене књиге нису моје док су ми у руци. Ја пожелим власништво њиховог садржаја и замишљам да је њихов законити власник онај ко с њима разговара, штавише, мислим да прави учењак дугује другим учењацима каталог одабраних дела из којег могу да виде чиме се он занима у слободно време. Поред личног упознавања, списак нечијих омиљених аутора најбољи је приказ његовог карактера и навика.

Ниједна библиотека није потпуна без Плутарха. Можемо ли да се чудимо његовој слави или прецењујемо ненадмашну вредност његових списа? Чини се, док читам, да нико пре њега, и нико после, није писао о животима других, као да само он полаже право на титулу биографа. Његово интимно сагледавање, отворено приказивање покретачких снага личности и кроз аналогиије приказивање времена у којем је она живела ниједан историчар до сада није надмашио. [...] Читање његових књига добра је вежба, лековито је. То је здраво читање за сва времена, како за данашње тако и за прошла времена.

Монтењ такође привлачи велику пажњу учењака. На којем год месту да се отвори његов текст је разборит, суштински, вредан цитирања. И њега, такође, можемо немарно оставити по страни без штете, јер је и његов метод недоследан, а он је немаран према свом благу. Пошто заговара природност и искреност говора, његов спис носи наговештај крајолика. Дobar је за излагање у било ком смеру, пригодан за сваку ћуд, сигуран извор разних информација, духовитости и забаве. Засигурно не треба да се препоручује без озбиљних ублажавања и да се чита са добрим стварима које расту тик поред оних које нису такве и опорог су укуса. Ипак, уз сва ублажавања, његове књиге су међу најзрелијим и најмекшим, па упркос томе што су обимне, желимо да их има још више. Чини се да је он готово једини аутор који сваким потезом пера потврђује свој успех

и право да њиме управља. Он, као човек од пера, господар књижевности, пише о животу и не изоставља ништа од његове суштине, већ о свему говори храбро, без преседана. Његова искреност је очаравајућа. Тако његове књиге носе неописиву драж пошто су то књиге о његовој личности. Оне су његов дневник који сам уређује и нуди с искреношћу која придобија читаоце, не претерујући никад са гостољубивошћу него мудро чаврљајући и дајући своју мудрост из разоноде било коме ко је за њу заинтересован. Његове странице живе су и пружају задовољство, па се разочарамо када схватимо да и његове књиге имају свој крај као и све остале.

(Складни дани: „Књиге”)

Књигама никад доста славе и хвале. И када се каже нешто најбоље, увек постоји нешто још боље што може да се каже у њихову славу. Као и с пријатељима, проналазимо нове лепоте у сваком разговору и желимо да се што дуже задржимо у тако пробраном друштву. Као и с пријатељима, не треба нам широк круг познаника. Неколико пробраних је довољно. Најплоднијим умовима не требају велике библиотеке. Добра књига је она која се отвара с очекивањем и затвара уз добробит.

За читаоца је најбоље када му аутор омогући да чује његове најдубље мисли и у исто време га подучава списатељској скромности.

Што је нека књига животија она је пријатније друштво. Књига, попут пријатеља, пријатно поздравља и забавља човека при сваком окретању њених листова. Затварамо је очарани и стално изнова долазимо да тражимо забаву. Књиге које су нас очарале у младости и касније нас подсећају на то осећање усхићења. Убеђени смо да једва да постоје неке друге сличне њима, неке које подједнако заслужују нашу наклоност. Срећни смо ако нам се најбоље књиге нађу на путу у току осетљивог периода у нашим животима кад се формирамо као личности.

Књиге ценим више због онога што побуђују у нама него због информација које садрже. То су дела која могу да се узму у руку и одложе, да се читају с времена на време, дела које садрже реченице које ми ободре мисли и подстакну ме да следим њихове односе са животом и стварима. Читање оваквих књига охрабри ме и одушеви и сматрам да сам срећан када могу да додам још који наслов оном малом броју који свет тек треба да заволи.

(Неформални разговори: „Учење”)

Томас Бабингтон Маколи

Скоро да не постоји заблуда која би требало да се третира с више благонаклоности него она под чијим утицајем човек приписује сваку моралну изврсност онима који су оставили непролазне споменике своје генијалности. Узроци ове грешке леже дубоко, у најинтимнијим дубинама људске природе. Сви смо склони да судимо о другима на

основу тога како их ми видимо. Наша процена нечијег карактера увек прилично зависи од начина на који тај карактер утиче на наша сопствена интересовања и осећања. Тешко нам је да имамо добро мишљење о онима с којима се не слажемо или нас чине потиштеним, а спремни смо да нађемо разне изговоре за мане оних који нам пријају и којима смо наклоњени. Верујемо да је то једно од оних зававања којем је цела људска раса подложна и које искуством и промишљањем само делимично може да се одагна. Бејкон би то назвао *idola tribus*.¹³⁶ Стога савременици, а нарочито будући нараштаји, изузетно благонаклоно гледају на морални карактер угледних књижевника или уметника. Дела тих људи доносе свету задовољство и корист. Мали је број оних који пате због пишчевих личних мана, чак и за његовог живота, у поређењу са бројем оних којима су његови таленти извор задовољства. За неколико година сви они које је он некад повредио ишчезну. Но, његова дела остају да буду извор радости милионима људи. Геније Салустија¹³⁷ и даље је са нама. Становници Нумидије које је опљачкао и несрећни мужеве који су га ухватили у својим кућама у невреме, заборављени су. Допуштамо себи да се одушевљавамо оштрином Кларендонових запажања, разборитом узвишеношћу његовог стила, а заборављамо какав је тиранин и фанатик овај историчар био. Фалстаф и Том Џоунс надживели су ловочуваре које је Шекспир избатио, као и гостионичарке које је Филдинг изварао. Велики писац је пријатељ и добротвор својим читаоцима и они не могу да суде о њему другачије него под варљивим утицајем пријатељства и захвалности. Сви знамо како невољно признајемо неку срамну истину о особи чије нам друштво прија и која нам је наклоњена. Како се дуго боримо против доказа, па када чињенице не могу да се оспоре, како се погрешно надамо да постоје нека објашњења или неке олакшавајуће околности с којима нисмо упознати. Таква осећања гаји човек широког образовања према великим умовима из прошлости. Немерљиво је оно што им он дугује. Они су му показали пут ка истини. Они су испунили његов ум прекрасним и љупким призорима. Они су били уз њега у свим животним преокретима, тешили су га у жалости, неговали у болести и пратили у самоћи. Ова пријатељства нису изложена опасностима због којих друга пријатељства слабе или се раскидају. Време клизи, срећа је непостојана, страсти се искваре, везе које су изгледале нераскидиве свакодневно се раскидају због интереса, супарништва или каприца. Но, ништа од тога не може да утиче на неке разговоре које водимо с највећим људским умовима. Завист или озлојеђеност не може да поремети тај угодан разговор. То су стари пријатељи који никада не мењају ћуд,

¹³⁶ *Idola tribus* је термин на латинском језику и значи *племенски идоли*, осмислио га је сер Франсис Бејкон и употребио у свом делу *Novum Organum* – прим. прев.

¹³⁷ Гај Салустије Крисп (*Gaius Sallustius Crispus*, 86–34. п. н. е.) био је римски историчар и књижевник. Био је трибун у римском сенату и неко време је управљао римском провинцијом Нумидијом. – прим. прев.

који су исти и у богатству и у сиромаштву, у слави и у заборавау. Међу мртвима не постоји ривалство. Мртви се не мењају. Платон никада није натмурен. Сервантес никада није зловољан. Демостен никада не долази у невреме. Данте никада не остаје предуго. Нема разлике у политичком мишљењу која може да одврати Цицерона. Нема јереси која може да ужасне Босијеа.¹³⁸

(Критички и историјски есеји: „Лорд Бејкон“)

Упоредите књижевна достигнућа великих људи из тринаестог века с онима који ће да буду надхват руке многим који посећују нашу читаоницу. Што се тиче класичног грчког учења, мудар човек из тринаестог века био је потпуно једнак површном човеку деветнаестог века. Пре шест стотина година није било ниједне књиге која се бавила модерним језицима. Библиотека нашег мудрог учењака сигурно се састојала у потпуности од књига на латинском. Претпостављамо да је имао велику и одабрану збирку. Дозволићемо му да има тридесет или чак четрдесет рукописа, а међу њима Вергилија, Теренција,¹³⁹ Лукана, Овидија, Стација,¹⁴⁰ доста Ливија¹⁴¹ и Цицерона. Дозвољавајући му све ово, веома смо великодушни према њему, јер много је вероватније да су му полице биле испуњене расправама о црквеној догми и канонском праву, које су написали писци чија имена је свет веома мудро заборавио. Но, чак ако и претпоставимо да је поседовао све највредније од римске књижевности, савршено сам уверен да је у погледу интелектуалног напретка и интелектуалних задовољстава био у далеко неповољнијем положају него онај који сада, знајући само енглески језик, има полице испуњене најбољим енглеским делима. Наш велики писац средњег века не би могао да осмисли концепцију било какве трагедије која би се приближила *Магбету* или *Лиру*, или било какве комедије једнаке *Хенрију четвртом* или *Богојављенској ноћи*. Најбоља епска поема коју је прочитао била је далеко мање вредна од *Изгубљеног раја*, а сви томови његових филозофских дела нису били вредни једне странице дела *Novum Organum*.

Велики део онога што је вредно знања из античке књижевности, као и књижевности Француске, Италије, Немачке и Шпаније, преведено је на наш језик. Скоро да је немогуће да превод било које књиге високог

¹³⁸ Жак Бенињ Босије (Jacques-Bénigne Bossuet, 1627–1704) био је француски класицистички књижевник и католички свештеник – прим. прев.

¹³⁹ Публије Теренције Афер (Publius Terentius Afer, око 195–159. п. н. е.), познат и само као Теренције, био је, након Плаута, други велики писац комедија у римској књижевности – прим. прев.

¹⁴⁰ Публије Папиније Стације (Publius Papinius Statius, око 45–96) био је римски песник – прим. прев.

¹⁴¹ Тит Ливије (Titus Livius, 59. п. н. е. – 17. н. е.) био је највећи историчар из времена првог римског цара Августа – прим. прев.

квалитета буде једнак оригиналу. Међутим, иако нијансе могу да се изгубе у преводу, суштина остаје. Енглеz који никада није видео фреске у Ватикану ипак може из гравира да стекне представу о изузетној лепоти Рафаела и о узвишености и енергији Микеланђела. Тако генијалност Хомера видимо у сиромашнијој верзији *Илијаде*, а генијалност Сервантеса у сиромашнијој верзији *Дон Кихота*. Нека се не стекне утисак да желим да одвратим било кога од проучавања старих или модерних европских језика. Далеко од тога. Високо ценим те кључеве знања и мислим да ниједан човек који има слободног времена за учење не треба да буде задовољан све док их не научи неколико. Увек сам се веома дивио изјави цара Карла Петог. „Када научим нови језик”, рекао је он, „осећам као да сам добио нову душу.” Међутим, желео бих да утешим оне који немају времена да науче више језика и да их уверим да и на сопственом матерњем језику могу да имају непосредан приступ огромном интелектуалном благу, благу на коме би позавидели и највећи језички зналци из доба Карла Петог, благу које превазилази оно које су поседовали Алдо,¹⁴² Еразмо и Меланхтон.¹⁴³

И тако сам се вратио до тачке са које сам кренуо. Од мене је тражено да вас позовем да наздравите британској књижевности, која је најсјајнија, најчистија и најпостојанија од свих дивота наше земље; књижевности богатој драгоценим истинама и лепим узлетима маште; књижевности која може да се похвали да има највећег од свих песника и највећег од свих филозофа; књижевности која је имала шири утицај него наша трговина и јачи утицај од нашег наоружања; књижевности која је Француској показала начела слободе и Немачку снабдела уметничким обрацима; књижевности која нас, ближе него родбинске везе, повезује с државама из долине Мисисипија; књижевности због које, пре свитања, грешно и свирепо сујеверје брзо одлеће с обала Ганга; књижевности која ће, у наредним годинама, поучавати и одушевљавати на милионе још нерођених који ће пустиње Аустралазије и Јужне Африке претварати у градове и баште. За књижевност Британије, у здравље! И, где год да се британска књижевност прошири, нека је прате британска храброст и британска искреност!

(Говор на отварању Филозофског института у Единбургу, 4. новембар 1846)

Вилијам Чејмберс

Имао сам прилику да стекнем практично знање о томе у којој мери моја недељна зарада књижарског шегрта може да подмири трошкове

¹⁴² Алдо Мануцио (Aldus Manutius), чије је право име било Теобалд Манучи, био је италијански штампар и оснивач Алдино Преса – прим. прев.

¹⁴³ Филип Шварцерд, познатији као Филип Меланхтон, што је грчки превод презимена Шварцерд – Црна земља (Philipp Schwartzert; Philipp Melanchthon, 1483–1560), био је немачки теолог и верски реформатор – прим. прев.

хране и смештаја. Укратко, имао сам нешто више од четрнаест година када сам остао препуштен сам себи. Више из нужде него из жеље, био сам решен, по сваку цену, да ми четири шилинга недељно буде довољно за све. Не сећам се да сам због тога био имало утучен. [...] У прилог мом независном животном стилу, који сам намеравао да негујем, ишла је и чињеница да сам био срећно смештен у стану изузетно педантне и честите удовице, жене из Пиблса,¹⁴⁴ која је, с два одрасла сина, становала на последњем спрату зграде у улици Вест Порт. Моју газдарицу пратила је репутација претерано штедљиве особе, али пошто је њена честитост била од значаја за неког у позицији сличној мојој, и пошто је пристала да ми да кревет, да кува за мене, и да ми дозволи да седим поред њеног огњишта које, узгред, и није било ништа нарочито, за разумну накнаду од осамнаест пенија недељно, сматрао сам се срећним што ме је примила у свој дом. Њену собу сам, стога, употпунио свом својом имовином која се састојала од неколико комада одеће и две, три књиге, укључујући и цепену Библију, што је све стало у малу плаву кутију коју сам носио на рамену уздуж улице Грасмаркет.

...

Трудио сам се колико је то било могуће, као шегрт, да надокнадим мањкавости свог школског образовања. Читање је у књижари било забрањено, тако да тамо нисам могао да се посветим учењу. Но, пошто је било дозвољено да се књиге за учење носе кући, радо сам искористио ту привилегију. Летња јутра, када светлост не кошта ништа, била су мој највећи ослонац. Уморном од непрестаног шеткања, наравно да ми се није устајало, али у овом случају надјачао сам вољу и натерао сам се да устанем у пет сати и проведем време у магичном свету читања све док не дође време за покрет. И мој брат је тако радио када је био са мном. На овај начин направио сам извештан напредак у француском језику, са чијим изговором сам већ био упознат из говора француских ратних заробљеника у Пиблсу. На исти начин летимично сам прегледао неколико књига солидне вредности, као што су *Богатства народа* од Смита, *Локов Људски разум*, *Пејлијева Филозофија морала* и *Блеров Belles-Lettres*. Имао сам посебну бележницу у коју сам записивао главне чињенице и теорије из прочитаних књига не би ли их боље запамтио. У другој бележници годинама сам водио тачну евиденцију мојих трошкова, не пропуштајући да убележим ни пола пенија.

...

У зиму 1815–16, када због хладноћа и трошкова за свеће нисам устајао из кревета, посрећило ми се да пронађем прихватљив начин да проводим јутра. [...] Један човек, оптимистичких гледишта, о којем сам био дужан да се старам, предложио ми је нешто што су га други задужили да ми пренесе. Ако би ми било по вољи, он би ме упознао

¹⁴⁴ Пишчев родни град у Шкотској – прим. прев.

с његовим повременим послодавцем, пекаром у улици Канал, који, како је рекао, страшно воли читање, али нема слободног времена за то задовољство. Ако бих долазио рано, веома рано, рецимо у пет сати ујутру, па њему и његовој двојници синова читао наглас док припремају тесто, био бих за свој труд прописно награђен свеже испеченом земичком од пенија. [...] Ево ме, дакле, како напуштам стан у улици Вест Порт, пре пет сати у зимска јутра, и грабим кроз град до групе потонулих уличица подно Северног моста, од којих је улица Канал главна. Место збивања ове радње био је подрум малих димензија у који се силази преко неколико степеника с улице и који је имао мали прозор одмах изнад пекарске даске за мешење. Одлазио сам на овај посао зарад забаве и друштва, иако су ме ставили да седим на пресавијеном цаку на банку прозора, са књигом у једној руци и јефтином свећом углављеном у флашу у другој. Пекар није тражио неку посебну тему. Желео је само нешто забавно и смешно. Знајући његов укус, покушао сам прво са шалама из *Родерика Рандома*, које су биле велики успех, праћене салвама смеха. После тога читао сам и друга дела Смолета, романе Филдинга, као и *Жила Бласа*. Лакрдије и смешни несташлуци у овом последњем споменутом делу пружали су пекару и његовој двојници синова немерљиво задовољство. Моје услуге читача од два и по сата сваког јутра биле су неизоставно награђиване очекиваном земичком. Пошто бих се очистио од брашна, са земичком у руци, одлазио сам да отворим књижару, да очистим лампе и да урадим све остало што је било потребно у улици Калтон.

(Мемоари Роберта Чејмберса; с аутобиографским сећањима Вилијама Чејмберса)

Џејмс Кросли

покојни председник Друштва Четам¹⁴⁵

Ко се не би одушевио да на месту потпуно пустом и безизгледном наиђе на нешто што је блиско његовим навикама и што је сродно његовим стремљењима? [...] Да бисмо упознали задовољство, треба да наиђемо на предмет који највише желимо на месту где то најмање очекујемо. [...] На ово размишљање навела нас је недавна посета библиотеци коју је основао Хамфри Четам у Манчестеру. Ова уважена институција необичног је изгледа пошто подсећа на колеџ, а налази се усред пословне гужве великог индустријског града. Задовољство је када се из какофоније пренатрпане улице уђе у релативно мирну и тиху дворану пространог старинског здања, са спуштеним рубовима таваница, уским прозорима, архитектуром очигледно из времена Џејмса Првог, где су изгледа једини становници били малобројни дечаци у својим гротескним ливрејама

¹⁴⁵ Друштво Четам (The Chetham Society for the Publication of Historical and Literary Remains Connected with the Palatine Counties of Lancaster and Chester) основали су у Манчестеру Џејмс Кросли, адвокат, и велечасни Томас Корсер (Thomas Corser) са циљем очувања историјских и књижевних веза с војводствима Ланкастер и Честер – прим. прев.

које су носиле ознаке њиховог порекла. Стиче се утисак да и међу складиштима, фабрикама и продавницама, постоји такво место које пружа извесно задовољство, јер показује да нисте у потпуности уроњени у трговину и прорачуне, и да усред продавница вуне и памука постоји један мали кутак намењен за нешто боље. Када са леве стране дворане уђете кроз врата која воде ка библиотеци, сусретнете се са пространим и високом одајом чији изглед подсећа на древне гозбе и старо енглеско гостопримство, а која је сада претворена у трпезарију за децу која се ту образују захваљујући дарежљивости оснивача. Настављате горе каменим степеницама до библиотеке, где су књиге одложене у преграде и обезбеђене жицом да их не би присвојили непросвећени. [...]

На путу до читаонице пролазите дуж две галерије, богато опскрбљене лековима за душу, и не можете а да не приметите да њихов садржај није баш много сличан оном у модерној позајмној библиотеци. Кочоперни мали формат уступио је место његовој преузвишености фолију. Уместо шкотских романа или *Анастасијуса*¹⁴⁶ на полицама ћете наћи дело *Tela Ignea* од Вагензајла¹⁴⁷ или дела Еразма. То није библиотека за модерног љубитеља књиге, већ за енглеског учењака старог кова, у којој још могу да се виде Аквински и Дунс Шкот, а поред њих њихова часна браћа Диран, Брадвардин и Бонавентура.¹⁴⁸ [...] Постоји нешто веома значајно у изгледу библиотеке ове врсте. [...] Све у њој има сврху да нас одвуче у прошлост. Ум је овде остављен да се преда сопственој машти, а да га у садашњост не врати неки запањујући несклад. Колико год брзо да нас је понео први утисак, можемо да замислимо место на којем је Бејкон обично учио, а Рали волео да промишља. Немогуће је да се нађемо у великој библиотеци, нарочито ако је старинског изгледа као ова о којој пишемо, а да дубоко у себи не осетимо страхопоштовање и не ухватимо варнице благородног надметања мноштва умова који су свуда око нас. Најглупљи и најнеразумнији син земље мора бити свестан изврсности и узвишености друштва којем се намеће, друштва са којим ниједан савез живих талената не може уопште да се пореди. [...] Док се дивимо моћним духовима око нас, осећамо да смо на неки начин њихова браћа, и то поштовање које указујемо њиховој узвишености јемство је нашег побратимства. [...]

Кроз врата окована клиновима на старински начин улазите у читаоницу, старинско одељење с прозорским окнима од храстовине, масивним столицама, које својом тежином и саставом у потпуности пркосе снази мишића, и столовима праве праотачке форме и начина израде, а како каже водич, један од столова састоји се од онолико делова колико има дана у години – 365. Свуда околу на зидовима су мрачни портрети

¹⁴⁶ Роман Томаса Хоупа (Thomas Hope, *Anastasis*) – прим. прев.

¹⁴⁷ Пун назив дела: *Johann Christoph Wagenseil, Tela Ignea Satanæ, sive Arcani et Horribiles Judæorum Adversus Christum, Deum, et Christianam Religionem Libri* – прим. прев.

¹⁴⁸ Познати средњовековни теолози – прим. прев.

еминентних теолога Витакера, Новела, Латимера и Брадфорда, који су рођени у Манчестеру или у његовој близини, а о овом последњем духовити Фулер рекао је: „Био је веома посвећен и измучен човек, који би тајно у својој одаји толико оплакивао своје грехе, да би човек помислио да се неће никад поново смејати, а затим би се појавио у јавности, толико невино пријатан, да би се могло помислити да никада у животу није јадиковао.” На његовом портрету овде нема обележја божанске благости. Он заиста изгледа страшно попут Ирода у Покољу невиних. Изнад камина, а испод породичног грба, налази се портрет Хамфрија Четама, милосрдног „трговца манчестерском робом”, како су га назвали, захваљујући чијем добротинству постоји ова изврсна институција. [...] Прозори у овој просторији усаглашени су с њеном осталом структуром, и мада допире помало светлости, ипак је донекле тмурна, што се и не слаже тако лоше с тамном дрвеном оплатом и гредама који је окружују. У крајњем углу налази се ниша, која је окружена прозорима, па изгледа мало љупкије од осталих делова просторије. Пријатно је седети у овом осамљеном кутку, овом *locus benedictus*¹⁴⁹ древне грађевине, и одатле посматрати галерију с полицама књига, која постепено понире у таму. [...]

Још пријатније је препустити се сањарењу, које на оваквом месту има обичај да се јави и прикраде с лаганом, али моћном опчињеношћу, и допусти машти да узвитла своје визије часних људи из прошлости, да отелотвори и прикаже наше претке, док се ми полако крећемо по њиховом здању и напајамо „са чистог бунара неокаљаног енглеског” замишљајући оне заслужне који су му били чувари извора. Из разоноде стварамо и оживљавамо фигуре, као оне из *Буре*, прозрачне и бестелесне, с набраним оковратницима и у тесним капутима, који пролазе поред нас уштогљени и надмено достојанствени. Пред нашим очима смењују се „маске и параде, забаве, светковине, борбе и турнири, трофеји, тријумфи и драмске представе”, док нам се не укаже цео Елизабетин двор и велики мајстор плеса, елегантни сер Кристофер Хатон који,

„Предводи бучну забаву,
Док жигови и жезла пред њим плешу.”

Видом се пребацујемо у времена када су *Јуфјуис*¹⁵⁰ и *Аркадија* били лака лектира дворских дама, када су краљице беседиле на универзитетима на латинском, а краљеви се забављали пишући о демонологији и дувану. Чини се да нам и теолошка дела преносе део свог утицаја и да нас гурају „шестхвати дубоко” у спорове тог времена. Скоро да смо приправни да се придружимо крсташком походу против Звери „која је испунила свет

¹⁴⁹ Блажено место – прим. прев.

¹⁵⁰ Лик из дела Џона Лилија, по коме је такав, китњаст стил писања назван *јуфјуизам* (*John Lyly, Euphues*) – прим. прев.

својим гадостима” и да пођемо с бискупима по наше едиторијале и по тешки фолио као заштитни оклоп.

Пред очи нам, наравно, излазе аутори дела која нас окружују. Можемо да видимо Хукера у његовој тихој, сеоској парохијској кући како гледа „божје благослове који ничу из Мајке Земље, и једе свој хлеб повучено и у миру”. Видимо Сиднија како седи у неком хладу у Пенсхерсту и пише о поезији, с полетом песника, доказујући да „поезија пуна врлина доноси радост и без талента који би требало да има у име узвишеног учењаштва”. Можемо да видимо Бејкона у својој одаји, како својим моћним умом смишља највећи препород времена и просветљујућу филозофију, коју несреће нису сломиле нити немилости обесхрабриле, „са свом својом тежином материје, важношћу теме, исправношћу аргумента, снагом довитљивости и ширином расуђивања”. Видимо Селдена међу папским булама, молитвеницима, књигама антифона и монашким рукописима, како прикупља блага своје велике учености и чека признање од будућих поколења за оно што му је свештенство пуно предрасуда одузело.¹⁵¹ Можемо да будемо заједно с Бертоном док ужива у чарима добровољног самовања и шета неким гајем уз поток између дрвећа и воде и промишља о некој дивној и пријатној теми, и да га чујемо како одушевљено узвикује: „Каква је неупоредива радост бити сетан и градити куле у ваздуху”. И на крају, сведоци смо усамљеничког сањарења онога ко је неупоредив са својим савременицима, онога „ко је неукроћен у рату и неуморан у књижевности, с неисцрпним идејама и храбрим делима, након што је на светлост дана изнео један нови свет, у заточеништву написао историју старих времена”.¹⁵² [...]

Ако те пут нанесе, драги читаоче, на ово угледно место које је побудило размишљања, послушај савет па се занимај нечим пригодним, а не нечим што не одговара твом карактеру. Постоји прикладност у свему. Постоје и друга места за читање пролазних дела данашњице, позајмне библиотеке за романе и пословне просторије за новине. Ако је то храна коју твој ум највише воли, онда ћеш таква места и да посећујеш. Но, не иди у библиотеку Хамфрија Четама, а да ниси отворио дело неког од „старовремских гостију”. Ако ти највише прија класично учење, узми Базилово издање Хорација, с белешкама осамдесет тумача, и прочитај тумачења прве оде, па ћеш доћи до закључка да то није баш тако лака или лако савладива материја. Ако те занима теологија, забави се једним од Керилових скраћених фолија о Јову, те тако усвоји врлине које је Јов достојанствено поседовао. Ако те од класичног учења и теологије више

¹⁵¹ Џон Селден (John Selden, 1584–1654), енглески правник кога су због његових гледишта осуђивали црквени великодостојници – прим. прев.

¹⁵² Мисли се на сер Волтера Рајлија (Sir Walter Raleigh, 1554?–1618), енглеског песника, поморца и пуστοлова који је био вођа експедиција у Гвајану и Северној Америци где је основао колонију Вирџинију. Неоправдано је оптужен за велеиздају и погубљен. У затвору је написао дело *Историја света*. – прим. прев.

привлаче природне науке, Улисе Алдрованди¹⁵³ довољно ће те запослити и неће бити потребе да прегледаш новија дела Пенанта¹⁵⁴ или Бјуфона.¹⁵⁵ Међутим, ако твоје мисли, драги читаоче, иду у другачијем смеру, и сва ова учења ти не пријају тако као лака литература, однеси у свој кутак Фарамонда,¹⁵⁶ или поучно и морално дело Натанијела Ингелоа *Бентивољо и Уранија*, и не треба да се плашиш да ћеш бити на силу заинтересован за своју тему и да на крају нећеш бити задовољан.

(Чланак о библиотеци Четам, *Блеквудз магазин*, јун 1821)

Ерл од Шафтсберија (Антони Ашли Купер)

Нећу с ниподаштавањем да говорим о приручној библиотеци, него ћу с посебним дивљењем и наклоношћу да говорим о позајмној библиотеци. Разлог је следећи: њена сврха је да прочисти и очува саму снагу нације, славу и дику једног народа, а то је, осим најмилостивијих и најмирољубивијих божјих обреда, унутрашњи систем земље. Надам се да ће многи мужеви и браћа искористити прилику која им се пружа, однети књигу до свог огњишта, па у читање укључити жену и децу, или своју мајку и сестру, и покушати да уздигну и очисте женски ум. Будите сигурни у једно, а то је да земља може неко време да подноси исквареност мушкараца, али не може ни за тренутак да поднесе потпуну исквареност жена. Ако су мушкарци искварени, имам неку наду, али ако су жене искварене, крајње сам очајан. Ево како стоје ствари: Зар нису деца у првих осам година живота скоро искључиво брига мајке? Зар дете не упија у мајчином крилу прве лекције о побожности и прве молитве? Зар није истина да су многи најистакнутији свеци и слуге божје добили не од својих очева, већ од својих мајки, прва начела верског живота? Лично сам чуо изјаве многих који су се после расипног и несрећног живота призивали Богу и вечном животу, сетивши се, у тренуцима оскудице и тешкоћа, богоугодних и веселих речи које су пале са усана њихових блажених мајки светица. Због тога се радујем овој позајмној библиотеци. Радујем се духу који сада показујете, јер мислим да сте примили моје речи с добротом и наклоношћу и да ћете настојати да урадите оно што ће, засигурно, допринети вашој сопственој части, вашој срећи у дому, као и безбедности краљевства.

(Говор на свечаном отварању бесплатне библиотеке у Манчестеру, 2. септембар 1852)

¹⁵³ Улисе Алдрованди (Ulisse Aldrovandi, 1522–1605) био је италијански природњак, иницијатор оснивања ботаничке баште у Болоњи, која је била међу првим ботаничким баштама у Европи – прим. прев.

¹⁵⁴ Томас Пенант (Thomas Pennant, 1726–1798) био је велшки природњак и антиквар – прим. прев.

¹⁵⁵ Жорж Луи Леклерк, гроф од Бјуфона (Georges Louis Leclerc, Count of Buffon, 1707–1788) био је француски природњак, математичар, космолог и писац енциклопедије – прим. прев.

¹⁵⁶ Фарамонд, или Фарамунд, легендарни је краљ Франака чије се име први пут спомиње у анонимном каролиншком тексту *Liber Historiae Francorum* из 8. века, такође познатом и као *Gesta regnum Francorum* – прим. прев.

Роберт Чејмберс

Енглеска књижевност пружа обиље задовољства свима који у њој умеју да уживају, велике количине онога чега нисмо баш свесни све док не наиђемо на неколико примера. Рецимо, романи *Вејверли*¹⁵⁷ – ако их непосредно посматрамо, то је само прича старомодног шкотског господина који је умро пре неколико година – или, ако их размотримо целовитије, само су маса штампаног папира! А, опет, шта је то, по својим последицама? Постоје хиљаде и хиљаде људи чији живот је мање болан односно много лепши уз ове красне приче! Свет би наставио да постоји и без њих, свакако, али не би био тако пријатан. Било би бескрајно мање среће на свету у последњих двадесет пет година, да оне нису написане.

У нашој књижевности постоји на хиљаде других ствари за које сматрамо да су међу нашим највреднијим иметком и преимућствима. Куперова песма „Задатак” злата је вредна за сваког човека у нашој земљи који воли да чита. Има неких Бернсових песама чији би ме нестанак лично више ражалостио него потпуно поништавање *Habeas Corpus Act-a*.¹⁵⁸ Када би се *Вејкфилдски свештеник* избрисао из већине умова, било би то тужније него да у море потоне цело острво Борнео. [...] Ако се вратимо уназад још мало, како срце поскочи када се сетимо многих, дивљења вредних, дела Филдинга и Смолета. Сам *Парсон Адамс* позлатио је читаво време! Каква једноставност, каква истинска доброта! Збиља, историја света дала нам је мало таквих попут њега – а опет осећамо да је природан и неусиљен.

Има неких књига које се читају у младости и без којих младост не би била то што јесте. Такве су *Робинсон Крусо* и *Гуливер*. Незамисливо је како је протицала младост у давна времена, кад није било Крусоа да је у машти лагано одува према Тихом океану и усредреди на усамљено делање бродоломног морнара, али можемо сместа да претпоставимо да је била суштински другачија. Прво читање Крусоа сада је ставка у свачијој биографији. Гуливер није толико неопходан, али имати га ипак значи да у њему треба уживати.

Забавне *Приче из 1001 ноћи* нису нам својствене по рођењу, али су ипак заузеле своје место међу оним сличним које јесу наше сопствене и које сачињавају народно књижевно наслеђе. Одводе нас у значајно другачији свет од оног који познајемо. У њима налазимо за нас посве нове појмове као што су калиф, кадија, Мухамеданска вера, духови, мађионичари. Додуше, недостају прецизни обриси свега што је у књизи. Као да гледамо кроз окренуту призму. [...] То је посве славна књига, таква да је тешко посветити јој довољно поштовања.

¹⁵⁷ Дугачка серија романа сер Волтера Скота – прим. прев.

¹⁵⁸ Документ о забрани незаконитог хапшења и држања у притвору без судског налога – прим. прев.

Осврнимо се сад на Поупа, владара оних који говоре оштро и изванредно – тог најмилозвучнијег од свих из реторичке класе песника међу којима је поникао. Мода га је гурнула мало у страну, што се иначе никада не дешава с аутором који није у извесној мери писао у складу с модом. Без обзира на то, он је био фина душа и велики песник и енглеска књижевност имала би само велику празнину када би он био истргнут из ње. [...] Драјден је чак и бољи од Поупа. Он има неизмерну мушку снагу. Његов стих шиба јачином којој ниједан други аутор не може да се приближи. Дела су му опроштај од ваљаног старог енглеског језика, којег је заменио укрупњени и блештави језик прошлога века и за који се у последње време указала прилика да поново оживи. Драјден је такође углавном изван видокруга, али потпуно незаслужено. Мало њих зна какво богатство мисли и изражајности лежи у његовим делима *Кошута и пантер* и *Басне*.

Склони смо, зарад огромне пажње коју дајемо модерној књижевности, да омаловажимо и њега и Поупа, у нашој свести, као да и нису баш неки песници, већ у најбољем случају добри састављачи стихова, али када отворимо њихова дела и стварно их прочитамо, престајемо да се питамо зашто су наши очеви и деде говорили о овим људима скоро као о божанствима.

Врста песама посве одвојена од свега на чега смо до сада обрађали пажњу тек треба да буде примећена. То су песме за певање и баладе, било из Енглеске било из Шкотске. Не постоји епоха у коју могу да се сместе: оне су засветлеле изашавши из таме прошлих времена, као што се звезде појаве на небу, а да нико не може да каже када су први пут постале видљиве. Оне немају аутора: издигле су се као неисказана лепота прерије, за коју нико не може да каже како је настала. Неволњи изливи осећања тог „божанског дара” који лежи у грудима сваког човека могу, а не морају, да имају свог исповедника, што зависи од личне просвећености. [...] Ништа мање красне нису ни песме из наше традиционалне поезије. „Кауденауз”¹⁵⁹ заувек ће бити гласовит по најљупкијим стиховима, а „Пастирица Марион”¹⁶⁰ сијаће као звезде за сва времена.

Поменуто представља само главнину богатства које поседујемо под именом енглеска књижевност. Додавањем мање значајних, али опет вредних имена, списак би нарастао, као када се додају цифре на десни део броја. А није ли то главно богатство, иако није од врсте коју политички економисти највише траже, од те врсте која, како кажу, има променљиву вредност? Ако неки човек мисли другачије, пустите га да помисли само какво би било наше стање да нема књижевности, ни старе ни нове. Нагомилавање ових складишта мисли и идеја истакнутих умова налик је извођењу јавних радова у некој земљи, а земља без књижевности је као земља у којој нема никаквих путева, нема мостова преко река, нити

¹⁵⁹ Шкотска народна балада – прим. прев.

¹⁶⁰ Шкотска народна песма – прим. прев.

су саграђене било какве популарне саборне дворане. Но, Енглеска је у погледу обе ствари богата земља. Наши очеви предали су нам је у руке, испуњену одређеним физичким погодностима и изворима удобности ван преседана, и подарили нам интелектуално наслеђе какво ниједна друга држава није никада имала. Многа зла би могла да је снађу, кад би неко то пожелео, али усред свега што јој ствара невоље још увек је тамо, незапрљана, нетакнута, увек спремна да теши своје мисаоне синове, вечите прегеоце њене интелектуалне величине.

(*Чејмберсис џорнал*: „Шта нам даје енглеска књижевност”)

Оно о чему желим да причам је заносни и свепривлачни квалитет књига. Мисао сама, наравно, поседује исти атрибут, у мањем степену, али не можемо да се зауставимо па да размишљамо накратко – дубоко или довољно ревносно да бисмо заборавили шта се дешава око нас – и да будемо савршено сигурни у то што радимо, више него што смо сигурни да желимо ићи на спавање. С друге стране, пријатну књигу може да узме било који љубитељ књиге, са сигурношћу да ће га та књига пренети за неколико минута до предела неизмерно далеких од ових које жели да напусти. [...] Књиге су благословени опијат за ум. Питање је како је народ у стара времена успевао без њих да се снађе у невољи.

Књижевност од нас не захтева ништа велико – тек доколицу, а опет чак је и то дивна благодет! Замислите часове *ленчарења* (што се разликује од беспослице) које књижевност милосрдно троши за нас – часови када не можемо ништа да урадимо, ништа, вероватно, ни *да мислимо*, због неког јада који се наднео над нама.

Пишем о обавези коју имамо према књижевности, не према религији. Ипак, не могу а да не осетим „захвалност” – користећи ову реч у њеном обичном и побожном смислу – за многе речи које нису проповеди, нису памфлети, нису тумачења, нити су ишта од те врсте. Стога, имам разлог да дубоко поштујем Дефоа који је пружио своју руку век и по унапред да би ми обрисао горке сузе с детињег лица. Повратак у школу за мене је увек представљао страшну патњу, јер је бацао своју црну сенку преко великог дела мог кратког распуста. Имао сам и касније своје патње и жалости, као и други људи, али сам се ретко осећао тако потпуно несрећно као тада када сам, као дечак, морао да заменим свој пријатан боравак код куће за тешкоће и непријатности школе. [...] А опет, потврђујем, довољно је било да узмем *Робинсона Крусона* и за неколико минута био сам далеко од мисли о предстојећим јадима. Прелазио сам хиљаде морских миља, бивао у својој удобној, заштићеној пећини, са лествама са десне јој стране, „да ни људи ни звери не могу да ме ухвате”, са пет-шест напуњених мускета и барутом распоређеним у посебне гомилице, тако да ни удар муње не може да ми учини непоправљиву штету. Или, ако нисам био тако сигуран, посећивао сам свој летњи насад међу козама и житарицама, или сам пуцао, у тихим зачуђеним шумама, у птице чудесне лепоте, или, лежећи на стомаку на врху брда, гледајући кроз дурбин дивљаке што

су се отиснули на море, нисам био незадовољан што сам се још једном нашао сам на свом сопственом малом острву. Ниједно живо људско биће није ми тада учинило такву услугу као покојни Дефо.

Опет, тај мучни период између моје брачне понуде послате писмом Цемајми Ен и добијања њеног одговора тешко да бих могао да преживим да није било кавалерске помоћи Црног витеза из *Ајванхоа*. Поред Ребеке, углавном њему и (морам да кажем) том неваљалцу Брајану де Боа Гилберту¹⁶¹ дугујем то што – током крајњег очаја и надања кроз које сам пролазио у том периоду – нисам постао права будала.

Када је њен одговор коначно стигао – одбијање – шта ме је сачувало од омче, од оштрице или сече вена ако не *Француска револуција* господина Карлајла? Уз патњу јадног Луја Капета¹⁶² заборавио сам своју сопствену. [...] Ко је тај који има захвално срце, а може ово да заборави или може да порекне благослов које књиге дају? Чак и да су у питању само досадни сати чекања на пустој железничкој станици које сам уз књиге потрошио, опет им се захвално клањам. Штавише, и под много озбиљнијим околностима, кад се разочарење навалило свом тежином на моју душу и, једном, када је деловало да се сама пропаст наткрилила нада мном и над мојима, какав сам само бег од неизлечивих патњи нашао узимајући за руку Самјуела Џонсона (љубазно ме је с тим великим човеком упознао господин Бозвел) и слушајући како са чудесном мудрошћу говори о свему земаљском, некада у друштву мудрих и писмених људи, некада за обичним столом у крчми, а некада чак и на отвореном чамцу по Хибридском мору.

Често помислим, ако књиге изазивају такву опчињеност код њихових читалаца, како чудесна мора да је очараност самих писаца! Која људска жалост може да им нанесе бол, који успех да их заслепи док описују судбину плодова властите маште? Треба само да затворе врата радне собе, узму магично перо у руке и гле! Одједном су пренесени из овог заморног света поверилаца, критичара и издавача, у било коју област или време које пожелеле. Уистину, за саме ауторе, више него за све друге људе, важи то да примају благослов од књига.

(*Чејмберсис џорнал*: „Благословеност књига”)

Мој брат Вилијам и ја заједно смо живели у изнајмљеној соби. Наша соба и кревет коштали су три шилинга недељно. [...] Жена која је држала смештај била је из Пиблса и желела је и знала како да буде добра према нама. Међутим, била је веома ускогруда, што је делом била последица сиромаштва. Обично ме је мучило то што нема ватре. Нисам могао сам себи да приуштим ни то, па чак ни да запалим свећу. Зато сам често седео поред њене кухињске ватре – ако би то ватром могло да се назове, пошто је било само мала хрпа жара који тиња – читајући Хорација и приближавајући мој речник светлу због чега сам морао да држим књигу

¹⁶¹ Лик из дела *Ајванхо* Волтера Скота, витез из реда темплара – прим. прев.

¹⁶² Познатији као краљ Луј XVI – прим. прев.

скоро поред саме решетке. Каква бедна зима то беше! А опет, не могу а да не осетим понос због мојих искушења у то време. Мој брат и ја – он тада између петнаесте и шеснаесте године, ја између тринаесте и четрнаесте – заједно смо решили да ћемо да издржимо и највеће одрицање. Мој брат је заправо уштедео новац од својих примања. Сећам се да сам га једном видео како узима двадесет и пет шилинга из затворене кутије која му је служила за сакривање уштеђевине, а то је била уштеђевина од само годину дана.

(Мемоари Роберта Чејмберса, са аутобиографским сећањима Вилијама Чејмберса)

Александер Кокберн

(врховни судија)

Срећан је онај који, када се дневни послови заврше, пронађе спокој, окрепљење и разоноду у дружењу с најважнијим умним људима данашњице и прошлости – у учењу, у књижевности и уживању, у задовољствима која из тога произилазе. Ако смем да се обратим млађем делу заједнице с неколико речи савета и бодрења – верујте ми као човеку који је радио вредно попут највреднијих међу вама – рекао бих да нема бољег спокоја, ни разоноде, а ни освежења за тело и ум који су малаксали, исцрпљени и изнурени радом и напрезањем, од интелектуалних задовољства која сам управо споменуо. Треба да имају на уму да ће доћи време када ће задовољства, која их сада доводе у искушење и одвајају од интелектуалних тежњи, да се окончају. Старост ће да замени место са телесном крепкошћу. Нека поверују још једном ономе који брзо напредује ка свом крају – нема тог уживања које ће бити једнако уживању у великим интелектуалним богатствима која су увек при руци и увек на располагању. [...] Дуготрајним неговањем интелекта уз стално учење, непрестаним обожавањем и дивљењем према ономе што је чисто и свето, узвишено и лепо у природи, речима, уметности, чинимо да ум задржи снагу и крепкост дуго након што нас старост лагано обузме. [...] Срећни су они који воле науку и налазе дуготрајно, чисто и неподељено задовољство у знању, учењу и вредним и непроцењивим богатствима која су нам велики генији, који су писали и мислили за нас, оставили попут вечног наслеђа.

(Обраћање члановима Манчестерског атенеума, 22. јануар 1875)

Виктор Иго

Tu viens d'incendier la Bibliotheque?

Oui.

J'ai mis le feu là.

Mais c'est un crime inouï,

Crime commis par toi centre toi-meme, infame!

Mais tu viens de tuer le rayon de ton ame!
 C'est ton propre flambeau que tu viens de souffler!
 Ce que ta rage impie et folle ose bruler,
 C'est ton bien, ton trésor, ta dot, ton héritage!
 Le livre, hostile au maitre, est à ton avantage.
 Le livre a toujours pris fait et cause pour toi.
 Une bibliotheque est un acte de foi
 Des generations tenebreuses encore
 Qui rendent dans la nuit témoignage à l'aurore.
 Quoi! dans ce venerable amas des verites,
 Dans ces chefs-d'oeuvre pleins de foudre et de clartes,
 Dans ce tombeau des temps devenu repertoire,
 Dans les siecles, dans l'homme antique, dans l'histoire,
 Dans le passe, leçon qu'epelle l'avenir,
 Dans ce qui commença pour ne jamais finir,
 Dans les poètes! quoi, dans ce gouffre des bibles,
 Dans le divin monceau des Eschyles terribles,
 Des Homeres, des Jobs, debout sur l'horizon,
 Dans Moliere, Voltaire et Kant, dans la raison,
 Tu jettes, miserable, une torche enflammee!
 De tout l'esprit humain tu fais de la fumee!
 As-tu done oublie que ton liberateur,
 C'est le livre? le livre est la sur la hauteur;
 Il luit ; parce qu'il brille et qu'il les illumine,
 Il detruit l'echafaud, la guerre, la famine;
 Il parle; plus d'esclave et plus de paria.
 Ouvre un livre. Platon, Milton, Beccaria.
 Lis ces prophetes, Dante, ou Shakspeare, ou Corneille;
 L'ame immense qu'ils ont en eux, en toi s'eveille;
 Ebloui, tu te sens le meme homme qu'eux tous;
 Tu deviens en lisant grave, pensif et doux;
 Tu sens dans ton esprit tous ces grands hommes croître;
 lis t'enseignent ainsi que l'aube eclaire un cloître;
 A mesure qu'il plonge en ton coeur plus avant,
 Leur chaud rayon t'apaise et te fait plus vivant;
 Ton ame interrogée est prete à leur repondre;
 Tu te reconnais bon, puis meilleur; tu sens fondre

Comme la neige au feu, ton orgueil, tes fureurs,
Le mal, les prejuges, les rois, les empereurs!
Car la science en l'homme arrive la premiere.
Puis vient la liberte. Toute cette lumiere,
C'est a toi, comprends done, et c'est toi qui l'eteins!
Les buts reves par toi sont par le livre atteints.
Le livre en ta pensee entre, il defait en elle
Les liens que l'erreur à la verite mele.
Car tout conscience est un noeud gordien.
Il est ton medecin, ton guide, ton gardien.
Ta haine, il la guerit; ta demence, il te l'ote.
Voila ce que tu perds, helas, et par ta faute!
Le livre est ta richesse à toi! c'est le savoir,
Le droit, la verite, la vertu, le devoir,
Le progres, la raison dissipant tout delire.
Et tu detruis cela, toi!

Je ne sais pas lire.

(*L'Année Terrible*, Juin VIII: A Qui La Faute?)

[Госпођици Матилди Блајнд, оствареном преводиоцу Штраусове књиге *Стара и нова вера*, аутору дела *Пророчанства светог Орана* и друге песме и *Цорџ Елиот* из Едиције „Истакнуте жене”, приређивач је захвалан за следеће надахнуто преношење озлојеђеног негодовања Виктора Игоа. Редови овде преведени појављују се у једном од дванаест одељака (јун) збирке *L' Année Terrible* из 1871. године. Негидовање би требало да се односи на једног комунисту, који је мало пре тога исказао бес паљењем и уништавањем париске библиотеке. Након што је речито укорен због гашења светлости разума у сопственој души и уништавања сопственог наслеђа, комуниста одговара епиграмским завршетком, тако типичним за Виктора Игоа, на који је потпуно немогуће дати одговор: „Ја не умам да читам.”]

Ти си дакле спалио библиотеку?
Јесам,
Запалио сам ватру.
О, нечувени злочин,
Злочин, хуљо, што си самоме себи починио,
Па ти си светлост своје душе угасио!
Своју си бакљу управо утулио!
То што си опаком безбожношћу дрзнуо се спалити,

Твоје је богатство, срећа, наслеђе било!
Књига (баук господарев) за твоју је корист!
Књига је увек била на твојој страни.
Библиотека представља чин вере
Које су генерације у тами скривале,
Знак у ноћи уз зору, сведока.
Но, ти, ниткове, бацио си своју запаљену бакљу,
У ову хрпу часних истина,
Ових ремек-дела што тутње напред и севају,
У ову раку што постаде залиха времена,
У године, античког човека, прошлост,
Која још увек сриче о будућности – историју
Која једном почевши никад не престаје,
У песнике! Овај мајдан библија и сву
Ову хрпу божанску – страшног Есхила,
Хомера и Јова, усправног спрам хоризонта,
Молијера, Волтера и Канта ти си запалио!
И тако претворио разум људски у дим!
Јеси ли заборавио да је твој ослободилац
Ова иста књига? Књига која стреми висини
И сјају; јер просветљује и осветљава;
Подрива вешала, рат и глад;
Она говори; Роб и Прокажени нестају;
Отвори књигу. Платон, Бекарија, Милтон,
Ти пророци, Данте, Шекспир или Корнеј,
Зар неће њихове велике душе пробудити твоју у теби?
Заслепљен мислиш да си исти као они;
А читањем постајеш нежнији, сетнији, озбиљнији;
Осећаш да ти у срцу ти великани расту;
Уче те док зора обасјава самостан;
И док топли зраци сунца прожимају срце
Смирен си а дубоко узбуђен јачим животом;
Твоја душа што се пита одговара њима;
Осећаш да си добар, онда бољи; – као снег у ватри –
Тад отопи свој понос, своје предрасуде,
Зло и бес и краљеве и цареве!
Јер у науци, схвати, прво се човек показао,

Онда у слободи, а цело то језеро светлости
Почуј ме, ти си зацело уништио!
Циљ којем си тежио књиге су достигле;
Књига уђе у твоје мисли и тамо раскине
Везе где истина с грехом се спаја,
Јер сваког човека свест Гордијев је чвор.
Књига је твој лекар, чувар, водич:
Исцељује мржњу, лечи махниту ћуд.
Гледај шта губиш својом кривицом, авај!
И знај, књига је твоје благо! Књига значи
Истину,
Знање и Дужност, Врлину, Напредак, Право,
И Разум што разбија буновне снове!
А ти, ти си то уништио!

Не умем да читам.

Лорд Литон (Едвард Литон Булвер)

Хоћу да кажем, дакле, да књиге, без изузетка, нису никакав лек за бољке и патње ума. Да се ти проблеми реше потребна је читава наука. Познајем неке људе који су у великој жалости посезали за романима или за лаким штивом по последњој моди. Могли бисмо тако да покушамо и кугу ружином водицом да излечимо! Читање каквог лаганог штива не помаже напаћеном срцу. Рекли су ми да је Гете, када је сина изгубио, прионуо на изучавање једне, за њега нове науке. О! Гете је био физичар који је добро познавао самог себе. У таквом дубоком болу не можете ум разонодити и одвратити мисли, већ га морате мучити, извлачити из њега, па га опет пунити – бацити га у амбис, гурнути у лавиринт. Стога, за неизлечиве туге средњега доба и старости, препоручујем дисциплиновано дуготрајно бављење науком и напорно размишљање – антинадражај. Нека вам мозак опонаша срце! Ако вам је наука превише захтевна (јер немамо сви математички мозак), онда нешто најскромнијег домета, што, пак, довољно посеже за најузвишенијим – нови језик – грчки, арапски, скандинавски, кинески или велшки! За губитак богатства, дозу не давати непосредно разуму – преписао бих нешто отмено и за срце окрепљујуће. Као што је срце сломљено и измрцварено губитком љубави, тако и глава боли и пати услед губитка новца.

Ту су се знаменити песници показали као изврстан лек. Запазићете да песници великог и дубоког генија у себи имају два одвојена човека – једног маштовитог и једног практичног, човека околности, а управо је права мешавина те двојице она која погодује болестима ума, пола маштовитог, а пола практичног. Такав је Хомер, мало изгубљен са бого-

вима, па мало у дому с најмилијима, прави „песник околности”, како га је Греј лепо назвао, а опет, с маштовитошћу таквом да би завео и наговорио и најглупљег човека да заборави на тренутак недоличне пороке које би његов банковни рачун свакако могао да покрије. Ту је и Вергилије, свакако далеко иза њега,

„Мудри Вергилије,

Чији стих ходи највише, али не претерује,”

како примећује Каули. Но, Вергилије је довољно велики геније да вреди за два човека – може да вас одведе на пољане, не само да слушате пастирске фруле и пчеле како зује, већ и да видите како да најбоље искористите земљу и виноград. Ту је Хорације, дражесни човек светског кова, који ће с вама осећајно жалити због губитка ваше среће и никако неће омаловажавати добро у животу, већ ће вам показати да човек и с мало тога може ипак да буде срећан. Ту је и Шекспир, који је, пре свих песника, мистериозна двојина оштрог разума и емпиријске фантазије – и још многи, многи други, које и не морам да именујем, али који вам неће рећи, ако им приђете благо и тихо, као ваш безначајни филозоф, као неразумни стоик, да ништа нисте изгубили, већ ће вас неосетно одвести из стварног света, с његовим чудима и покорима и гурнути вас у неки други свет, пре него ли схватите шта вас је снашло! Свет у коме сте баш добродошли, иако не носите са собом земље својих изгубљених ара више него што је има на вашим ђоновима. Онда, за хипохондрију и незаситост шта је боље од оштре куре у виду путовања – поготово раних, необичних, предивних, легендарних путовања! Како освежавају дух! Како вас избављају из досадног зевајућег стања у којем сте. Гледајте с Херодотом како се млада Грчка пропиње у живот, или приметите с њим како се чудесни стари Исток већ урушава у страшном пропадању, или идите с Карпинијем и Рубруком¹⁶³ до земље Монгола, упознајте „кола Загатаја¹⁶⁴ препуњена кућама и чиниће вам се да велики град путује к вама”. Посматрајте дуго то широко дивље монголско царство, где се потомци Џингиса „множе и расипају по непрегледној пустињи, која је безгранична као океан”. Пловите са раним северним проналазачима и продрите у срце зиме, међу морске змије, медведе и моржеве с кљовама, који носе људски лик. А онда, шта мислите о Колумбу и окрутној души Кортесовој, о краљевству Мексика и чудном златном граду Перуанаца с тим одважним али суровим Пизаром? И Полинежани, што су целом

¹⁶³ Карпини и Рубрук (Giovanni da Pian del Carpine, 1182–1252; William of Rubruck, око 1220–1293) били су међу првим Европљанима који су описивали пределе Монголије – прим. прев.

¹⁶⁴ Загатај је био један од синова великог освајача Џингис Кана који је под своју власт добио део царства који је обухватао широке области Туркестана, Маваралнахара и Куаресима, по њему касније названим једним именом Загатај – прим. прев.

свету попут древних Брита? А амерички Индијанци, а острвљани Јужног мора? Како захтеван, подмлађен, за авантуру спреман и полетан ваш хипохондар мора да постане под оваквим режимом! А онда, та пакост ума коју зовем секташтво – не у религиозном смислу речи, већ у смислу ситних, ускогрудих предрасуда које вас терају да мрзите свог првог комшију, јер су његова јаја печена док су ваша само кувана. Па онда оговарање и гурање носа у туђа посла, причање иза леђа и помисао да ће свет да се сруши ако нека метла дотакне живицу коју сте пустили да нарасте преко даске прозора вашег мозга – какав велики и великодушни, помало лаксативни (да извинете на изразу) ток историје. Како он чисти из ваше главе све бесове! Боље него чемерика којом су старе пијавице из средњег века прочишћавале мали мозак. Тако, усред свих великих вирова и *sturmbad* (олуја), као што кажу Немци, краљевстава и царстава и раса и времена, ваш ум се проширује изван те мале, грозничаве нетрпељивости према Џону Стајлсу или те несрећне надмености ваше да цео свет баш занима зашто су вас Том Стоукс и његова жена ражалостили!

Ја, видите, могу да споменем само неколико састојака тог изврсног замешатељства – извори за њега су безгранични, али то изискује најфинију дискрецију. Сећам се да сам једном излечио неутешног удовца који је тврдоглаво одбијао било који други лек сем строгог курса геологије. Уронио сам га дубоко у гнајс и микашист. На првом слоју, издржао сам водурину ради ширења изнад охлађене кристализоване масе и док смо дошли до терцијарног периода, на прелазима између креда Мајстрихта и шкољкастих седимената Госауа, био је спреман за нови живот. Кити, душо! Немој да се томе смејеш! Справио сам лек, ништа мање вредан пажње, за једног младог учењака са Кембрица, који се школовао за свештенички позив, када је наједном добио напад слободоумног размишљања, уз велику дрхтавицу, док је с муком израњао из дубина Спинозе. Ниједно божанствено средство, које сам прво пробао, није му ни најмање помогло у том стању, те сам окренуо други лист и благо га лечио поглављима о вери у књизи Абрахама Такера,¹⁶⁵ (треба то да прочиташ, Систе). Онда сам убацио јаке дозе Фихтеа, па сам га ставио на шкотске метафизичаре с дубоким урањањем у немачке трансценденталисте. Пошто сам га убедио да вера није нефилозофско стање ума и да може да верује без одбацивања својих схватања, јер је по том питању био јако упоран, применио сам своја божанствена средства лечења која је сад могао да свари. Од тада, његова теолошка грађа постала је тако изузетно јака да је појео две парохије и једну епископију! Штавише, имам један план за библиотеке, да уместо назива одељака: „Филологија, Природне науке, Поезија” итд. буду називи према болестима за које су нарочито добре, како телесним тако и душевним – од зле коби до мука које задаје гихт, па све до напада слезине или благог искашљавања и, на крају, ла-

¹⁶⁵ Абрахам Такер (Abraham Tucker, 1705–1774), енглески земљопоседник који је проучавао филозофију – прим. прев.

гано штиво са сурутком и соком од јечма. „Но”, наставља мој отац, још озбиљније, „када нека туга, која се још да излечити, уђе у ваш ум као фикс-идеја – када мислите, зато што су вам небеса ускратила ово или оно, а на шта сте се намерачили, да је цео ваш живот празан – о, онда се добро окрепите биографијом – биографијом неког доброг и великог човека.

Увидећете како мало места туга заиста заузима у животу. Видећете једва једну страницу посвећену неком болу као што је ваш, те како тријумфално живот тече и после тога! Мислили сте да је крило сломљено! Не, не, то је само докачено перо! Погледајте шта живот оставља иза себе када је све свршено – збир позитивних чињеница далеко од туге и патње, сједињујући се са бићем света. Да, биографија је овде лек! Роланде, рекао си да ћеш да пробаш мој препис – ево га!” и мој отац је узео књигу и дао ју је капетану.

Мој стриц је бацио поглед на њу – *Живот пречасног Роберта Хола*.

„Брате, он је био јеретик, хвала небесима! Ја сам црквено-световни човек, до сржи.”

„Роберт Хол био је храбар човек и прави војник под Великим заповедником”, рекао је мој отац, промишљено.

Капетан је механички дотакао кажипрстом чело у војном маниру и поздравио књигу с поштовањем.

„Имам други примерак за тебе, Писистратусе – мој сам позајмио Роланду. Овај, који сам купио данас за тебе, задржаћеш.”

„Хвала, господине”, рекао сам, бледо, не увиђајући какво ми то велико добро може чинити *Живот Роберта Хола* и зашто би исти лек одговарао старом огрубелом стрицу и нећаку, тек адолесценту.

„Нисам ништа рекао”, наставио је мој отац, благо нагињући своје широке залиске, „о *Књизи над књигама*, јер то је *lignum vitae* (*дрво живота*), главни лек за све. Остало је све споредно.”

(*Какстонови: „Једна породична фотографија”*)

Закони умиру, књиге никада.

(*Ришеље, 1. чин, 2. сцена*)

Под вођством људи нарасе великих

Перо је јаче од мача. Погледај

Палицу врховног мага! [...]

[...] Склони тај мач –

Државе могу и без њега да се спасу.

(*Ришеље, 2. чин, 2. сцена*)

Ви, вазда живе царске душе,

Које над нама владате са страница где дишете,

...

Шта су наша лутања без ваших циљева?
Као ваздух и светлост, слава коју ви разносите,
Постаје део нас – ко зна да каже
Шта је био некад, зар Кадмо никада није поучио
Умећу претварања мисли у облик –
Зар Платон никада није говорио из своје ћелије,
Нити слепи Хомер своју високу харфу засвирао?
Бољим је свет постао од када је срдачни Шекспир
Запевао!

...

Разборити
Песник или мудрац *из њихових су књига извајани!*
Али у њиховим књигама, као из гробова, они устају,
Анђели – који, упоредо, на нашем путу,
Ходају с нама и воде нас!
Послушајте! Свет тако гласан
А *они* што свет померају, тако мирни!

...

Неке књиге називамо неморалним! *Да ли оне живе?*
Ако је тако, верујте ми, ВРЕМЕ их је начинило чистим.
У књигама, највећи злочинци почивају у миру –
Бог жели да ништа зло не поживи;
Лошији делови одлете и остављају целину,
Као што прашина напусти душу растављену од тела!

...

С временом, све књиге бивају придике; оне су
Храмови, наједном и прекретнице. У њима ми,
Који *баиш* због њих, на том педљу земље
Коју САДАШЊОСТ зовемо, из ћелије нећемо видети
Светлост дана што титра на решетки тамнице;
Окрећемо, док листамо, велику осовину планете,
Прелазимо васиону, пребрајамо звезде,
И Близу нам је мање дом него Далеко!
Нема прошлости, док год књиге живе!
Покопани Помпеји буде се поново
За онога који добро тражи тамо.
(„Душе књига”)

Ралф Валдо Емерсон

Није ништа мање истинито да има књига које су од важности у човековом личном искуству, јер потврђују фантастичне приче Корнелија Агрипе,¹⁶⁶ Мајкла Скота¹⁶⁷ или старог Орфеја Тракијског.¹⁶⁸ Те књиге заузимају место у нашем животу које заузимају и наши родитељи, љубавници или страсна искуства; тако лековите, тако оштре, тако револуционарне, тако ауторитативне – књиге које су дело и доказ свеобухватног умећа, сличне свету који осликавају, па када их заменимо мање вредном књигом, осећамо да нас је одвојеност од добре књиге осудила на лош живот.

Размотрите оно што имате и у најмањој одабраној збирци књига. Пробрана група најмудријих и најдовитљивијих људи из свих културних земаља, током хиљаду година, поређала је, по најбољем реду, резултате свог учења и мудрости. [...]

Сви ти људи били су скривени и недоступни, усамљеници. Бивали би осетљиви када их неко прекине, штитили су се својим манирима, али истина коју нису открили ни најблиским пријатељима исписана је јасним речима нама, странцима из новог доба. Дугујемо књигама та општа добра која потичу из високоумних делања. Сматрам да, стога, њима дугујемо поимање бесмртности. Оне нас чине саосећајним у моралној снази. Идете ли с лошим људима, мислићете да је живот лош. А онда прочитајте Плутарха и свет ће постати часно место, препуно људи добрих особина, хероја и полубогова који стоје око нас и не дају нам да се уљуљкамо. Затим, утичу на машту: само поезија инспирише поезију. Настаје јединствена култура времена. Факултетско образовање подразумева читање одређених књига, у вези с којима ће се сви научници здравог разума сложити да представљају већ нагомилану науку. Ако то знате – на пример, у геометрији, ако сте читали Еуклида и Лапласа – ваше мишљење има неку вредност, а ако то не знате, немате право да дајете мишљење о тој теми. Кад год неко скептичан или затуцан тражи право да буде саслушан по питањима интелекта и морала, питамо га је ли упознат с делима Платона и ту све његове некултурне примедбе бивају једном заувек одбачене. Ако није упознат, нема право да нам одузима време. Нека иде и нађе тамо себи одговора.

Међутим, школе нам дају приступ библиотекама, али не дају стручњака за књиге. Мислим да нема потребнијег радног места. У библиотеци смо окружени стотинама драгих другова, али су они заробље-

¹⁶⁶ Хајнрих Корнелије Агрипа (Heinrich Cornelius Agrippa, 1486–1535), немачки мађионичар, окултни писац, теолог, астролог и алхемичар – прим. прев.

¹⁶⁷ Мајкл Скот (Michael Scott, 1175–1232?), средњовековни математичар и научник – прим. прев.

¹⁶⁸ Орфеј Тракијски (Ὀρφεύς, *Orpheus*), легендарни музичар, песник и пророк у античкој Грчкој – прим. прев.

ници чаробњака ових папирних и кожних кутија. Премда нас познају, а неки од њих нас чекају већ два века, десет или двадесет, и вољни су да нам дају знак и отворе се према нама, закон њихове безизлазне ситуације налаже им да не смеју да нам се обраћају док се неко њима не обрати. Пошто је хиљаде и десетине хиљада њих чаробњак обукао, као пешадијске батаљоне, у капуте и жакете истоветног кроја, ваше шансе да потрефите правога дале би се израчунати аритметичким правилом пермутације и комбинације – није то избор између три ковчежића, већ између пола милиона истих ковчежића. А дешава се, искуство нам казује, да се у овој лутрији нађе бар педесет или стотину празних листића. Тако се чини да би нека милостива душа, након великог губитка времена међу погрешним књигама и потом просветљења међу неколико истинских које су је усрећиле и мудрости јој дале, с пуним правом могла да наведе имена оних који су били бродови или мостови који су је безбедно пренели преко тамних мочвара и јалових океана, у срца светих градова, у палате и храмове. То би најбоље могли да ураде они велики уметници књига који се с времена на време појављују – Фабричији, Селденци, Маљабекији, Скалигери, Мирандоле, Бејлији, Џонсони, који померају читаве хоризонте научењаштва. Међутим, било би корисно да нам обични читаоци, они који читају из чисте љубави према књизи, оставе само кратку напомену онога што су пронашли.

(Друштво и усамљеност)

У најразвијенијим цивилизацијама књига још увек представља највеће задовољство. Онај ко је једном уживао у књигама има начина да се бори против јада. Попут Платоновог ученика који је уочио истину, „сачуван је од зла до следећег раздобља”. [...]

Проналазимо у Саудијевој *Књизи свакидашњих израза* ове речи о ерлу од Страфорда:¹⁶⁹ „Научио сам једно правило о њему”, рекао је сер Џорџ Радклиф,¹⁷⁰ „које мислим да је вредно запамтити. Када би наишао на добро написан говор или памфлет на неку тему, уобличио би говор за исти тај аргумент, измишљајући и распоређујући оно што се чини прикладним на ту тему, а пре читања књиге. Онда, читајући, упоређивао би свој говор с ауторовим и бележио би своје сопствене недостатке и ауторово умеће и домет, при чему је црпео све што је било успешно код аутора с већом прецизношћу, да би боље надоместио своје недостатке.”

Изворна снага обично је праћена снагом саображавања, па код Колрица ценимо његово изврсно знање и цитате исто, а можда и више него његове изворне мисли. Ако нам један аутор покаже проницљивост, ако нас његово учење надахне или му је поезија маштовита, онда нас не

¹⁶⁹ Други ерл од Страфорда, сер Вилијам Вентворт (2nd Earl of Strafford, William Wentworth, 1722–1791), изасланик Чарлса I у Ирској – прим. прев.

¹⁷⁰ Сер Џорџ Радклиф (Ser George Radcliffe, 1593–1657), енглески политичар, лични саветник ерла од Страфорда – прим. прев.

занима од кога је све то потекло. Ако смо снажно подстакнути и вођени свим поменутиим, онда аутора сматрамо добротинитељем и враћаћемо му се док год нам служи тако добро. Можда бисмо волели да знамо шта је Платонов, Монтескјеов или Гетеов удео и која је мисао самом писцу увек била омиљена, али вредност реченица лежи управо у њиховом утицају и прилагођености различитим нивоима интелигенције. Оне се уклапају у све наше истине као амајлија. Поштујемо сами себе више што их више знамо.

Одмах поред онога који је добру реченицу измислио стоји онај који је цитира. Многи ће прочитати књигу пре него што ће се један сетити да цитира неки делић. А чим он то учини, тај ће се делић цитирати на све стране. Потом, постоје одлични начини да се нешто позајми. Геније позајмљује часно. Кад Шекспира оптужују да је узео од других аутора, Ландор одговара: „А ипак је био оригиналнији од својих оригинала. Удахнуо је ваздух мртвим телима и вратио их међу живе.” И морамо да захвалимо Карлу Отфрајду Милеру¹⁷¹ за исправну примедбу: „Поезија, прикупљајући за себе што је узвишено и надахнуто, није много бринула о томе одакле је њено цвеће поникло.” Волтер јесте подражавао, али с таквом супериорношћу да је Дубук приметио следеће: „Он је као лажни Амфитрион, иако је странац, увек је он тај који се чини газдом дома.”

Вордзворт, након што би чуо нешто добро, ухватио би се тога, промишљао, и убрзо га поново приказао кроз свој разговор и писање. Ако би му Де Квинси рекао: „То сам ти ја рекао”, овај би одговорио: „Не, то је моје – моје, а не твоје.”

Узимајући све у обзир, волимо храброст таквог чина. То је Мармонтелов¹⁷² принцип: „Грабим оно што је моје, ма где га нашао.” Исто тако, Бејконово уопштеније правило гласи: „Све знање мој је делокруг.” Коси се са свешћу да истина није власништво појединца, већ је благо свих нас. Који год писац да је приказао праву слику човековог стања, он се истовремено прихватио овог става. Докле год је читалац усмерен на живот а не на књижевност, дотле је небитан извор писања. Што је племенитија истина или осећање, мање је значајно питање ауторства. Никада за обичног човека, који нешто тражи, није важно одакле потичу одређења осећања. Ко год нам искаже исправну мисао, извргнуће руглу муке критичара који хоће да нам покаже где је таква мисао раније већ изречена. „Није то ништа више Платоново него што је моје.” Истина је увек присутна: само треба да подигне челичне засторе ума да би се њена предсказања дала прочитати. Међутим, оног тренутка када истина треба да се покаже, изложени смо превари. Заправо, присвојити туђе мисли тешко је колико и измислити своје. Увек неки стрми прелаз,

¹⁷¹ Карл Отфрајд Милер (Karl Otfried Müller, 1797–1840), немачки учењак који је увео модерно проучавање грчке митологије – прим. прев.

¹⁷² Жан-Франсоа Мармонтел (Jean-François Marmontel, 1723–1799), француски историчар и писац – прим. прев.

нека изненадна промена температуре или угла гледања изневери уплив другог лица. [...]

С пицчевом генијалношћу упознајемо се на основу онога што бира као и на основу онога што сам осмисли. Читамо цитате његовим очима и налазимо нови горући смисао, као што строфа неког песника, добро изрецитована, буди ново интересовање за песму на основу доброг преношења речи. Као што новине кажу, „указујемо вам на оно што је битно”. А добит од књиге зависи од осећајности читалаца. Најдубља мисао или страст спавају у лагуму, док их неко, дорастао умом и срцем, не пронађе и не објави. [...]

У тренуцима високе умне активности понекад књизи чинимо и превише части, налазећи у њој и више него што је аутор написао – читајући, што се каже, између редова. Имали сте већ таква искуства и у разговору: мудрост није била у ономе што је ваш саговорник рекао већ у ономе што сте ви чули. Наше најбоље мисли потекле су од других. Налазимо у речима људи дубљи смисао него што су имале када су изговорене. Тако можемо изразе других људи да употребимо у боље сврхе него што су ти људи могли да предвиде. [...]

Не можемо довољно да искажемо наш дуг према прошлости, али садашњост ипак има главну улогу. Прошлост је за нас: али једини услов под којим може да буде наша јесте да се потчини садашњости. Само онај који зна да измисли може и да позајми, а сваки човек јесте или би требало да буде способан за нове идеје. Не смемо да петљамо с јединственим кретањима душе. Сасвим је сигурно да мисао има своје сопствено кретање, а наговештаји који се изненадно појаве из ње, оне речи које случајно и несвесно чује један слободан ум, веродостојне су и плодне ако их послушамо, а не извитоперимо их за свој ниски и себични рачун. То широко памћење ипак је само сирови материјал. Божански дар увек је тренутни живот, који прима и црпи, ствара и може да покопа онај стари живот, у свемоћи којом Природа разлаже све своје плодове да би настало нешто ново.

(Писма и друштвена добробит: „Цитирање и оригиналност”)

Књижевност је архива најбољих мисли. Свако достигнуће и научна грана који човеку омогућавају да боље упозна невидљиви свет, уздижу и његово биће. Све што му даје ново виђење лепоте умножава осећања чистог уживања. Река мисли увек истиче из невидљивог света и увире у човеков ум. Неће ли онда они који су примили слапове проширити унаоколо воде које лече?

Хомер и Платон, Пиндар и Шекспир, корисни су не само онима који су чули за њихово име. Мисао је нешто најнеухватљивије. Не можете да је ставите ни у једну посуду нити да сувише чврсто затворите поклопац. Једном кад доспе у свет, она излети из суда који ју је чувао све до умова оних који је воле. Језик којим говоримо приказује наше мисли путем финих разлика између речи, а свака та реч је допринос мудрости многих

довитљивих људи из свих векова. Узмите у обзир да је наше стање ума то које увек даје процену живота и света. [...] А ако можете да распалите машту новом мишљу, херојском прошлошћу, узвишеном поезијом, истог тренутка сте надамак нове формуле – постајете весели, инспирисани, мудри, па чак бивате и пророком. Музика чини чуда онима који имају слуха. Како је свезнајућа та музика! У потпуности нелична, а опет сваки страдалник осећа да га је музика дотакла у тајности његовог бола. За учењака, пак, књига је исто то или чак и нешто боље. Нема те неприлике за коју, кад мало боље размислите, нећете наћи разбибригу и олакшање у библиотеци. Један учењак нема много другова. У неком тренутку их нема уопште. Но, годину за годином, ови тихи пријатељи заузимају своје место. Много пута читање књиге утицало је на човекову срећу – одредило му је начин живота. Оно склапа пријатељства. То је веза између два човека који деле одушевљење истом књигом. Свако од нас увек је у потрази за својим другом, па када, неочекивано, наиђемо на странца који подједнако ужива у неком јединственом песнику или мислиоцу, који нам испуњава усамљеничке дане, то је као да смо нашли брата.

У књигама се садржи историја и снага прошлости. Оне су за нас анђели разоноде, саосећања и изазова. С њима смо већи део свог живота. Оне су тихи водичи, попустљиви пророци, историчари, певачи чији живот чуван од заборава представља највиши подвиг уметности и обасјава својом просветљеношћу, попут месеца, нашу усамљеност, клонулост и посрнулу срећу. Кажете да је млако то задовољство. Да, али њихова послушност, јер дођу и оду као пас по наредби, надомешта тишину и у супротности је с успореношћу среће и неприступачности људи. Сусретнете се са човеком од науке, добрим или духовитим мислиоцем, али не знате како да извучете из њега знање које поседује. Но, књига је сигуран пријатељ, увек спремна чим сте у доколици, отвара вам се на страници коју желите и затвара се чим се заморите, што није случај с вашим професором.

Веза је успостављена између људи који су исту књигу прочитали. Незгодно је ако не прочитате исту књигу коју су ваши добри пријатељи прочитали, или је не прочитате у исто време, да би могла да заузме исто место у вашем образовању као у њиховом, да бисте могли да разумете наговештаје и да јој не бисте дали више или мање на значају него други. [...]

Кад кажем ово за књиге, не забораваљам ни на тренутак да су оне споредно, обично средство и користе се само у слободно време, само у паузи, или како бисмо рекли, у сневању и пасивном стању ума. Интелект задржава сва своја права. Истога тренутка кад се ум буди, све књиге, сва протекла дела забораваљају се, збијају се у углу као неприкладна пред величанственим присуством Творца. Књиге нас ослобађају од нас самих и то је оно најдрагоценије што од њих добијамо. Буде у нама машту и осећања, па пошто нас инспиришу, више нам ни не требају. Допустите ми, онда, да додам – читајте часно, без изузетка дајте аутору у задатак да

буде прочитан. Ако није прочитан, чија је то грешка? Ја сам спреман да будем зачаран, али нећу да се претварам да је тако.

(Обраћање поводом отварања бесплатне библиотеке у Конкорду, мај, 1873)

Да не заборавимо генијалну чудотворну снагу која проистиче из књиге. Сањаримо под капом небеском дању и ноћу. Ниједно сазвежђе не сија, ниједна муза се не спушта, звезде су беле тачке, руже прашина циглене боје, а жабе крекећу, мишеви цијучу, теретна кола шкрипе по путу. Дођемо кући и узмемо Плутарха или Августина, прочитамо неколико реченица или страна и гле! Ваздух одише животом, на челу небеса много је силних обличја. Тајне великодушности и раскоши призивају нас свакојасно – живот се од њих састоји. Такав је наш дуг према књигама.

(Дајал, 1840: „Размишљања о модерној књижевности”)

Кад год имам посла с младим људима, увек желим да знам какве су им књиге. Желим да их заштитим од лошег, да их упознам са добрим, да причам о бескрајној добробити која произилази из читања. Вероватно много више добробити за добар ум има у читању него у разговору. Најважније је, наравно, да се одабере прави пријатељ. Млад човек треба да одабере пријатеља мало старијег од себе, или онога чији је ум мало зрелији, како би у себи пробудио генија. Често то може да се добије из књига. Мислим да, ако имате веома активан ум и ако вам млад човек пренесе своје искрено искуство, открићете да он више дугује подстицају добијеном из књига него од живих умова. Велики господари мисли, Платони – не само они које зовемо духовним писцима већ и они световни – утицали су на ум са више енергије него било који пријатељи. Мислим да ће свака изузетна особа коју сретнете да сведочи томе, да је ум који се брзо отвара нашао више инспирације у својој књизи него у свом пријатељу. Ми књигу узимамо када нам је све потаман. Читамо када смо сами. Читамо са неподељеном пажњом. И, можда, тамо налазимо сопствене мисли, мало боље, мало зрелије, него што су у нама самима.

(Обраћање студентима (црнцима) на Универзитету Хауард, Вашингтон, јануар, 1872)

Ричард Кобден

Господо, опомињем вас да водите рачуна о овим и оваким установама на сваком поседу, приватном и јавном. Прошао сам кроз многе промене, видео многе друштвене фазе, вероватно већину њих. Не говорим то себичности ради, јер ћу сад само да разјасним ту мисао. Видео сам многе друштвене фазе, бавио сам се многим узбудљивим пословима на своје задовољство, али кажем вам искрено и савесно, када сагледам шта ми је пружио најчистије задовољење ума, то је управо оно што је доступно сваком члану Атенеума. Нисам нашао највеће уживање у узбудљивим јавним признањима, нисам нашао највеће уживање или корист у разговору, чак и с људима који поседују узвишено познавање

света, где бисте били сматрани привилегованим што сте такве људе упознали. Савест ми налаже да вам кажем да су најчистија задовољства која сам икада имао она која су вам свима доступна. То је смирени разговор с неком умном особом, као и заједништво с преминулим великанима, кроз књиге, крај наших сопствених камина.

(Обраћање члановима Манчестерског атенеума, 18. новембар, 1847)

Фредерик Денисон Морис

Сер Волтер Скот такође је у нама подгрејао здраву жељу за стварним историјским причама, не само за историјским романима. Многи аутори успели су да ту жељу задовоље. Њихова стрпљива марљивост, као и моћ да прикажу остварење и његов извор, свакако за те ауторе обећавају бесмртност. Чарлс Лам рекао је, у једном од својих изврских есеја, да постоје историјске приче у прошлости које уопште не могу да се назову књигама. Оне су биле само наслови на картонским корицама *Историја Енглеске* или *Историја света*, које пажљиви библиотекари ставе на полицу кад књиге фале. Неке, пак, од историјских прича насталих у наше време праве су књиге у најтачнијем смислу те речи. Оне приказују славне периоде у нашим сопственим летописима и у летописима других земаља. Оне показују каква је божанска вештина била на делу да би се створио човек: уче нас да таква вештина и даље ради на томе да ми постанемо људи. А управо то је тест који свака књига, инсистирам, треба да прође на крају: ако књиге то не носе у себи, лоше им се пише. Могу да буду лаке или тешке, безвредни комад папира или велики зборник, могу да нам говоре о нечему виђеном и невиђеном, о науци или уметности, о ономе што је било и што тек треба да буде. Могу да нас забављају, да нас уморе, да нам ласкају или да нас прекоревају, али ако не помажу да постанемо бољи или стаменији људи, онда само додају уље на ватру, још већу и с јачом рушилачком снагом од оне ватре која је прогутала Птоломејеву библиотеку.

(Пријатељство књига и друга предавања велечасног Ф. Д. Мориса, „О књигама” – Обраћање лестерској књижевној и филозофској заједници, новембар, 1865)

Самјуел Палмер

(уметник)

„Ништа се не може поредити с поезијом”, рекао је Чарлс Џејмс Фокс,¹⁷³ који је често био опчињен Вергилијевим *Еклогама* у веома различитим периодима каријере. Мислим да можемо да проширимо његову опаску и кажемо: „Ништа се не може поредити с књигом.” Од свега што је на продају, неупоредиво су најјефтиније, од свих задовољстава оне

¹⁷³ Чарлс Џејмс Фокс (Charles James Fox, 1749–1806) био је први британски министар спољних послова – прим. прев.

нам нај-касније досаде: заузимају мало места, тихе су када их нико не жели, а када их узмемо, доводе нас лицем у лице с најврлијим људима који су икада живели, у њиховим најврлијим тренуцима. Понашао сам се као нетипичан Енглеz јер сам, уопштено говорећи, као садруга у шетњи по природи више волео мог џепног Милтона, којег сам носио двадесет година, него дакако вољеног бул-теријера Тримера, који ме је пратио пет година: јер Милтон се никад није врпољио, плашио коње, трчао за овцама, нити су га прегазила теретна кола.

(Мемоари Семјуела Палмера, уметника од А. Х. Палмера, 1882)

Лорд Биконсфилд (Бенџамин Дизраели)

Идеја да људска срећа зависи од неговања ума, као и од откривања среће, одмах поред убеђења о нашој бесмртности, најутешнија је идеја за човека, јер неговање ума нема границе, а истина је једино што траје вечно. И заиста, кад размотрите какав је човек који зна само за оно што му се збива пред рођеним очима, а какво мора да је стање истог тог човека када припада институцији каква нас је вечерас окупила, да ли је – и да ли би морало тако да буде – изненађујуће што, од тог тренутка до сада, имате општи осећај како се знање расипа? Човек чије сећање не сеже далеко, који не зна ништа о прошлости, већ само то да је нека особа исто тако празног мозга боравила у истој кући, који у тренутку очаја и безнадежности нема наду у боље сутра јер га књиге нису научиле да сутра може да се промени – тај човек, у поређењу с оним који је прочитао макар и скраћено издање историје, или је упознат с основном филозофском мишљу, живи је створ тако другачији од других, као да је пао с друге планете, као да је другачији систем на њега утицао, с другачијим циљевима и другачијим последицама. А управо је знање то које изједначава друштвену условљеност човека – то важи за све, ма колико да им је различит политички положај, страсти које су уобичајене и уживања која су универзална. Знање је попут мистичних мердевина у сну поглавара. Основа им је на исконском тлу – врх им се губи у сеновитом сјају емпиријском, а велики аутори који, по традицији, годинама држе ланац науке и филозофије, поезије и ерудиције, представљају анђеле који се спуштају и пењу по светим пречкама и успостављају, такорећи, контакт између човека и небеса.

(Обраћање члановима Манчестерског атенеума, 23. октобар, 1844)

Један аутор може да утиче на судбину света исто тако силно као и државник или ратник, а дела и поступци којима се тај утицај ствара и остварује могли би да се сврстају по занимљивости и важности с одлукама великих конгреса и с особеном храброшћу знаменитог бојног поља. М. де Волте је сигурно већи Француз од кардинала Флурија, премијера француске владе у то време. Дела су му била важнија и сигурно није претеривање када се каже да су подвизи Аристотела, Хомера, Дантеа,

или мог лорда Бејкона, били исто тако значајни догађаји као и ма шта што се десило у Акцијуму, Лепанту или Бленхајму. Књига је велика као и борба, а постоје системи у филозофији који су стварали велике револуције попут оних које су довеле до ремећења вековног друштвеног и политичког поретка.

(„Сећања Ајзака Дизраелија”, написао његов син, Бенџамин Дизраели (лорд Биконсфилд). Предговор постхумном издању књиге *Необично у књижевности*.)

Хенри Водсворт Лонгфелоу

О, драге вечери! Брзо сте прошле,
Велико наслеђе нама оставивши
Мудраца највећих најбоље мисли,
Речју оживесте давно преминуле.
(„Сонет госпођи Фани Кембл”)¹⁷⁴

[Наредни дирљиви сонет последње је што је изашло из пера песника чија ће дела заувек бити вољена и вредна дивљења због своје чистоте, нежности и једноставности]

Моје књиге

Тужно као какав витез стари,
Загледан у оружје што не може вани,
Тај дворуки мач и штит тај сјајни,
Што висе у холу, препуни чари,
Док тајном чежњом за прошлост мари,
За неку борбу, пусту на пољани,
Прекри га чежња, о, сузо кани,
И белу браду мрљом поквари.
Тако ја гледам књиге с полице,
Моје украсе, оружје из давнина;
Не бескорисно, ал’ некоришћено,
Јер сећају ме на друго ми лице,
Млађе и здраво, из пријатних дана,
У којем бејаш, сад посве збуњено.
(Децембар, 1881)

¹⁷⁴ Пун назив сонета гласи „Sonnet on Mrs Kemble’s reading from Shakespeare” – прим. прев.

Џорџ Стилман Хилард (амерички правник и писац)

У књигама, запамтите то за сва времена, имамо најбоља остварења најбољих умова. Свако од нас требало би да се сматра веома привилегованим кад проводи вече уз Шекспира или Бејкона, онда када је то могуће. Међутим, када бисмо се нашли у друштву једног од ова два знаменита човека, нашли бисмо га нејака и клонула, у тамној сенци неке скорашње невоље или задубљена у наметљиве и мучне мисли. За нас, пророчиште може бити немо, а светло затамњено. Но, узмемо ли у разматрање неку од ових књига, нема таквог ризика за нас. Овде имамо њихове најбоље мисли обавијене најбољим речима: бесмртно цвеће поезије орошено росом Касталије и златно воће Мудрости које је дуго зрило на грани пре него што је узбрано. Ту наилазимо на напредовање најизврснијег доба ума, где су бриге обичног човека заборављене и слабости побеђене, а душа, огољена охолошћу и страстима, отворила је пут најузвишенијем истицању истине и лепоте. Можемо да будемо сигурни да Шекспир никада није говорио више или гласније од свог Хамлета, а ни Бејкон од својих есеја. Велики писци могу најбоље да се упознају кроз књиге. Како мало знамо о Шекспировом животу, на пример, али како много знамо о њему самом!

Штавише, знању које потиче из књига не бих приписао више него што му је већ праведно признато. Свестан сам, и то веома добро, да не постоји неизбежна повезаност између неговања интелекта, с једне стране, и индивидуалне врлине или друштвеног благостања, с друге стране. „Дрво знања није и дрво живота.” Признајем да су некад геније и наука повезани са страшним пороцима, а не тако ретко и с презира вредном слабошћу. Стога, друштвена заједница која је у исто време култивисана и искварена није неко непостојеће чудовиште. Но, није претерано рећи да, када је све друго уједначено, човек који има највише умних подстрека најмање је у опасности да подлегне спољним искушењима – ако ни због чега другог, а оно због мањка слободног времена. Пропаст већине људи потекла је управо из нерада. Занимати се нечим штит је душе, а воз доконости иде по шинама свих могућих порока. Сећам се сатиричне песме у којој је ђаво представљен како пеца људе и прилагођава своје удице укусима и карактерима своје ловине. Онај који не зна шта ће од себе, по речима ђавола, одговара му понајвише, јер такав хвата голу удицу. За младог човека који је далеко од своје куће, без пријатеља и усамљен у великом граду, опасност вреба између заласка сунца и времена за починак, јер месец и звезде виде више зла у једном сату него сунце за целу своју дневну путању. Песничко виђење вечери увек је пуно нежних и умирујућих слика. Те слике враћају луталицу свом дому, дете у мајчино наручје, говедо у шталу, а уморном раднику пружају одмор. Но, за младића нежног срца, који је бачен у арену немилосрдног велеграда и који се осећа „бескућником међу хиљаду домова”, близина

вечери носи болни осећај усамљености и напуштености који се на душу спушта као тама на земљу. У таквом расположењу његови најбољи нагони постају замка, те он застрањује јер је друштвено биће, осећајан, самилостан и има добро срце. Ако ме неки млад човек сада слуша, нека зна да су књиге пријатељи онима који пријатеље немају, а библиотеке кућа бескућницима. Ваш читалачки укусу увек ће вас увести у најбоље друштвене кругове и омогућити вам да причате са људима који ће вас поучити својом мудрошћу и очарати својим духом. Они ће вас утешити када сте тужни, освежити када сте уморни, посаветовати када сте збуњени и саосећати с вама увек и у свако доба.

(Обраћање Трговачкој библиотечкој заједници у Бостону, 1850)

Госпођа Нортон (Керолајн Елизабет Сара Стерлинг-Максвел)

Мојим књигама

Тихи садрузи у часу самотном,
Пријатељи, увек исти, увек ту,
Немоћни у лутању несталном,
Сваки немар силом тихо поднесу.
Да се вратим ТЕБИ; крај је том немиру
Што души сковаше такве света бриге,
И, док листам стране, сећања навиру,
Освеже ми ум многе мисли благе:
И све док, можда, не сретнем
Фантазију, гласни ехо душе моје,
К'о у даљини, на језику матерњем,
Ја чујем гласе пријатељске боје.
Ја ћу да боравим на добродошлим
Сањарењима, незрелим, ал' мојим.

Роберт Арис Вилмот

Један дирљиви тренутак нежности Науке и показатељ како она може да надомести недостатке види се из примера старог Ашера, када ниједне наочаре нису више помагале његовом ослабљеном виду, а књигу није могао да чита, осим кад је била обасјана јаким извором светлости. Пун наде и решености он је настављао са својим задатком, пратећи сунце из собе у собу, у кући у којој је живео, док сенке дрвећа не би нестале са травњака и дан престао да траје. Мора да се осећао и чудно и дивно, када би зрак сунца пао на неки полузаборављени одломак, а мисао по мисао приказивала се из замагљених речи, као обриси познатог крајолика што се назиру кроз маглу која се подиже. Пријало би нам, у мрачним тре-

нуцима и када смо тужни, да будемо попут оне индијанске птице која, уживајући у сунчевој светлости целог дана, створи себи бледу копију исте током ноћи, забадајући свице у зид свога гнезда. Нешто тако се добија и из књига прочитаних у младости, а призваних у сећање када се остари

„И зеленило је летње скупљено у снопље.”

Говорио је Колриџ да су му слике из детињства тако дубоко урезане у сећање, да када би по мирном, сунчаном дану затворио очи, река Отер би му жуборила низ собу, с благим преливима тамне боје, деблом за прелазак преко реке, врбама на ободу и обојеним речним коритом. Који љубитељ књиге не зна за та слатка сећања која терају самоћу, ту самоћу која нас прогања!

(Задовољства, предмети и предности књижевности)

Елизабет Барет Браунинг

Седела сам тако у мојој зеленој одаји,
И живела живот, мислила мисли,
И молила се,
Молитвама без свештеника; читала књиге,
Не пазећи да ли могу чинити ми добро.
Запамтите то. Нема ничег доброг
Када сте себични, чак и према књизи,
Мерећи добитак – толико помоћи,
Од толико читања. Боље је када
Заборавимо славно на себе и уронимо
Душом напред, наглавачке, у дубине књига,
Обузети страшћу за лепотом, зрном истине –
Тада добијамо право добро из књиге!

...

Књиге, књиге, књиге!
Открила сам тајну малене мансарде,
До врха пуне очевим стварима,
Пуне до врха ал' и у ширину – где,
Све гмижући, уздуж и попреко,
Међ' старинама из моје прошлости,
Као мали миш међ' ребрима
Мастодонта,
Штрпкала сам ту и тамо,

Ову или ону кутију, извлачећи кроз рупу,
Кроз ватру страха, журбе, победничке радости,
Књигу по књигу. И, како сам је осетила да удара,
Под мојим јастуком, у тами јутра,
Сат пре но што сунце би ме пустило да читам!
Моје књиге! На крају, кад је време дозрело
Окушала сам се као песник.
(„Аурора Ли”)

Џон Хил Бертон

Када је реч о колекционарима, важи правило да они не читају своје књиге по реду и од корице до корице, те се тај обичај неповезаног читања, како га некада зову, сматра њима својственим. Чак и да им је он мана, близак је навици прикупљања књига. Ови људи су, опште је познато, зависни од навике да се заробе на некој пречки мердевина, где су, попевши се да узму одређену књигу, незгодом налетели на другу, у којој су, чим су је отворили, наишли на неки одломак који их је опчинио и натерао да остану тако незгодно насађени и да читају, као што је око „Старог морнара”¹⁷⁵ опчинио свадбеног госта. Можда нешто тако брижљиво проучавано указује на потребу за неким другим, занимљивим и прихватљивим одломком у некој другој књизи, те се тако истраживање наставља док сати пролазе неприметно и дан делује прекратак за ту потрагу која је и луксуз и уживање, а у исто време испуњава ум разноврсним знањем и мудрошћу.

(Ловац на књиге: „Неповезани читач или боем књижевности”)

Сваки човек нашег саксонског порекла, обдарен добрим здрављем и снагом, посвећено у себи чува немирног демона за којег довека мора да тражи бескрајно узбуђење, да ли у поштену раду, да ли у некој мање корисној а више несташној занимацији, као да је то цена коју плаћа за такав благослов. Безбројни су покушаји мудрих људи да нађу за овог злодуха путеве исцрпљивања довољно дугачке да се умири његова неморна енергија, а ниједан пут не даје довољно наде као свет књига, ако је демон довољно послушан да се на књиге да наговорити. Хоће ли се његова лутајућа несталност умирити великом исцрпљеношћу или свешћу да колико год жестоко и колико год дуго да се бори, оно што се стави пред њега неће бити истрошено ни када живот за који се везао избледи? Стога, уместо стрепње од отупелости због нерада, мораће да искористи сву своју брзину и покрене се да пређе што већу површину која је у малом простору живота додељена човеку.

(Ловац на књиге: „Колекционар и учењак”)

¹⁷⁵ Мисли се на поему Самјуела Тејлора Колрица „Балада о старом морнару” („The Rime of the Ancient Mariner”) – прим. прев.

Оливер Вендел Холмс

Друштво је јак раствор за књиге. Оно извлачи добра својства из онога што је најбоље за читање, као што врела вода извлачи лековиту моћ из листова чаја. Да сам принц, изнајмио бих или купио приватни књижевни чајник, у који бих умакао сваки лист нове књиге која би обећавала квалитет. Та би смеса била довољна за мене и без биљних додатака. Разумете ме. Имао бих особу чији би једини задатак био да чита дан и ноћ и разговара са мном кад год ја то пожелим. Знам какав би тај човек био: бистар, отворен, бритког језика. То би био неко ко познаје историју или у сваком тренутку има приступачну полицу пуну књига о њој, али и о свим другим корисним умећима и наукама, неко ко познаје све обичне заплете драма и романа, као и друштво ликова који увек долазе у новом руху и може да вам да критику осмине табака једним епитетом и мигом ока, а да то буде поуздано. Не мари ни за кога осим за моћ његових речи; ужива у „спуштању” важних особа и у уклањању завоја и балсама са свих књижевних мумија. Ипак, он је нежан и пун поштовања према свему што носи знак генија – то јест, што има нови прилив истине или лепоте – као часна сестра према свом молитвенику. Укратко, он је један од оних људи који знају све осим да зараде за живот. Њега бих држао на пољу животног шаха одмах поред свог сопственог краља. Њему бих додао другог пешака, у виду љупке и мудре младе жене, коју би он, наравно, узео за – супругу. Штедро бих га опскрбио свим оним што му је потребно. Једном речју, народски али изражајно речено, „опремио” бих га свим материјалним добрима потребним за живот. Постарао бих се да има уточиште, да му је топло, да је сит, обучен, а све то само да би се бацио на посао кад се мени то свиђа – уз привилегију да га искључим кад ми се хоће.

...

Више волим да бирам књиге према теми него према аутору. Неке књиге морају да се читају, да се тако изразим, кусањем сваке речи. Тенисон се држи тога, као и Милтон, као и Греј – јер су лично окусили сваку реч као што су Уд или Карем кусали потаж намењен краљу или краљици. Но, када једном упознате неку област, тако да знате шта желите да научите о њој, можете да прочитате сваку страницу брзином светлости.

...

Волим књиге, рођен сам и одгојен међу њима, па када су ми у близини имам тај пријатан осећај који има и коњушар у штали кад су му ту коњи. Не мислим да их потцењујем ни као друштво ни као учила. Тек, не могу а да се не сетим да велики људи овога света нису увек били и велики учењаци, као ни да велики учењаци нису увек били добри људи. Хебрејски поглавари имали су мале библиотеке, колико знам, ако су их уопште и имали, па ипак, они представљају нашу замисао мушкости. Када бисмо питали Аврама да вечера с нама, људима од пера, следеће суботе, мислим да бисмо требали да се осећамо почаствовани његовим присуством.

Оно што сам заправо хтео да кажем о књигама је следеће: постоје тренуци када активан ум осећа да је изнад било које књиге на свету.

...

Говорите о читању Шекспира користећи му име као појам за најјачи интелект и питате се како је могуће да нека обична особа може да буде тако уображена да претпостави да може да издигне своју мисао изнад оне у тексту који има пред собом. Но, размислите за тренутак. Начин на који деца читају Шекспира је један, а начин на који то чине Колриџ или Шлегел је нешто сасвим друго. Засићење ума разликује се код сваког понаособ. Међутим, сматрам да и код малог ума, у који може мало да стане, као и код оног великог, који у себе много тога прима, наговештени ток мисли и осећања треба увек да се уздигне – не изнад аутора, већ изнад читаочевог менталног тумачења аутора, ко год он био.

Сматрам да већину људи који су читали Шекспира некада задеси усхићење ума попут оног које нам ствара музика. Тада они оставе књигу и закораче у свет мисли без речи. Можда смо веома будалести људи, ви и ја, вероватно и јесмо, осим ако постоји неки посебан разлог да претпоставимо другачије. Но, на махове нам се прикаже делокруг духовних могућности где, овако будалести какви смо сада, можемо да упловимо правећи широке кругове око највећих домета земаљске интелигенције.

...

Увек сам више веровао у живот него у књиге. Претпостављам да сваки дан на земљи, са стотину хиљада смрти и нешто више рођења – са својим љубавима и мржњама, тријумфима и поразима, болом и радостима, има више људскости у себи него све књиге заједно икада написане. Верујем да сваки цвет који сада расте шаље више угодних мириса у небеса него што је испарило из свих мириса икада добијених дестиловањем.

...

Књиге су *негативи* мисли, па што је осећајнији ум који обрађује те слике, то се лепше репродукују најфиније линије.

(Владар стола за ручавање, написао Оливер Вендел Холмс, лекар)

Истина је тешка. Неће се распршити, као балон сапунице при додиру. Штавише, можете да је ударате унаоколо по цео дан, као фудбалску лопту, остаће округла и цела и увече. Није ли г. Брајант¹⁷⁶ рекао да Истина остаје добро и кад је прегази локомотива, док Грех умире од тетануса ако се само почеше по прсту? Никада нисам чуо да је неки математичар обеспокојен због сигурности демонстрираног предлога.

¹⁷⁶ Вилијам Кален Брајант (William Callen Bryant, 1794–1878) био је амерички песник и новинар, дугогодишњи уредник *Њујорк ивнинг поста* – прим. прев.

Мислим да, уопштено говорећи, страх од отворене расправе указује на слабост самоубеђења, а превелика осетљивост на исказивање појединачног мишљења знак је немоћи.

(Професор за столом за ручавање)

Када неко уђе у радну собу или библиотеку учењака природно је да прво погледа његове књиге. Површним погледом по нечијим полицама за књиге може се закључити какав је његов укус и каква су му стремљења.

Наравно, знате да има много финих кућа у којима су библиотеке део намештаја, да тако кажем. Књиге у лепом омоту, које се држе под кључем у стакленој витрини, у лепим маленим кутијама за књиге, важне су за покућство као и слуге у ливреји, које седе склопљених руку и део су отмене свите. Претпостављам да те дивне статуе са склопљеним рукама некада промене став, као што претпостављам да некада те књиге са позлатом буду и отворене, али никога не занима да ли је тако или није и најбоље је да се не пита превише о томе.

Овако нешто довољно је често, али постоји још нешто што може да се покаже варљивим, ако се суди према спољашњем изгледу. С времена на време доћи ћете у неку кућу у којој људи читају а немају библиотеку. Неки од најнеуморнијих гутача књижевности имају врло мало својих књига. Они припадају књижевним клубовима, походе јавне библиотеке, позајмљују од пријатеља и, на овај или онај начин, домогну се свега што желе, покупе све што се из књиге може покупити и више је не пипају. Када ја желим неку књигу то је као када тигар жели овцу. Морам да је имам у једном скоку, и ако промашим, одлазим поражен и гладан. А моје искуство с јавним библиотекама је такво да је први том неке књиге издат управо када га ја тражим, осим ако ми не затреба други том, баш када је тај први издат.

...

„Да”, рече он, „ја имам представу о томе како би требало да се састави библиотека – не, нисам то мислио, већ како би требало да нараста. Немам намеру да тврдим да је ово моје модел, али ми добро служи, а и представља ме прилично прецизно. Учењак мора да обликује своју сопствену чауру, да је *излучи*, да тако кажемо, јер лучење је само одвајање, знате, одређених елемената изведених од материјала из света који нас окружује. А учењакова радна соба, с књигама поређаним по зидовима, јесте његова чаура.”

...

Већ сам вам рекао да се занимам за све живо и не мислим да занемарим ниједно људско интересовање када је у питању моја лична интелигенција. А онда, пак, постоји тема, можда и више од једне, коју желим да исцрпим, да спознам до саме сржи. Поред тога, наравно,

морам да имам и свој књижевни *харем*, мој *parc aux cerfs*¹⁷⁷ где све оно што ми је омиљено чека на моје тренутке доколице и задовољства: моја мала и драгоценна издања, моја луксузна штампарска ремек-дела, моје Дилајле, које ми приме главу у своје крило, пријатни приповедачи и слично, књиге које волим јер су дивне за гледање, нахваљене од стране колекционара, омиљене код старих друштава, тајно благо о којем нико други ништа не зна, укратко, књиге које можда недовољно волим, али без поговора, и намеравам да их тако волим, обожавам и негујем док нас смрт не растави.

...

Свака библиотека би требало да буде комплетна по неком питању, макар по питању животописа безначајних личности. Не мислим под тим да купујем све безвредно и напобирчено у вези с оним што ме посебно занима, али покушавам да имам сва дела од стварне важности у вези с тим, било да су стара или нова.

(Песник за столом за ручавање)

Вилијам Јуарт Гледстон

Не упуштајте се прерано у истраживања за која немате неку нарочиту намеру да их приведете крају. Не плашите се да задржите свој суд или да осетите и признате себи колико вам је знање уско. Немојте превише брзо и лако претпоставити како су пред нама отворени краљевски путеви истине, који су раније били сакривени од читаве генерације људи, јер отварање таквог пута било би више хир него што би било корисно. Ако је лоше да се слепо покоравате ауторитетима, није ништа мање лоше да им оспоравате оправдану снагу. Избегавајући понизну приврженост прошлости, посматрајте је с дубоким поштовањем и захвалношћу и прихватите оно што у себи чува и носи како у спољашњем тако и у унутрашњем, као домовину коју ви морате и да чувате и да унапредите.

(Говор на додели награда ливерпулским средњошколцима, 1872)

Кад неминовно почнемо да се спуштамо низ брдо живота, погледаћемо, природно, иза себе као и испред себе, те треба да будемо свеснији чињенице да је почетак овог века био сведок, овде и у другим земљама, ономе што ће се у будућности памтити као сјајно књижевно доба. Старији међу нама живели су у време многих великана који су отишли на вечни починак. Млађи су чули да се о њима навелико говори и још увек имају њихова дела у рукама, као што ће, верујем, да буду у рукама свих генерација. Плашим се само да не можемо да се надамо – то би било супротно свему што се раније дешавало када бисмо се томе надали – да ће се књижевност равномерно одржати на изузетно високом нивоу на каквом је, грубо речено, била током првих педесет година после Мира

¹⁷⁷ Ловиште јелена – прим. прев.

из 1815. То је био одличан период за Енглеску, Немачку, Француску и Италију. Мислим да се не можемо надати да ће и даље бити на савршеном нивоу који је постављен тако високо. Без сваке сумње, неговање читања увек ће да буде омиљено међу људима с ових простора, али морамо запамтити шта је књижевност, а шта није. На првом месту, морамо запамтити да *прављење књига* није књижевност. Посао прављења књига, не сумњам уопште у то, може да напредује и наставиће све више и више да се развија како године буду одмицале. Но, то оставимо по страни. Што се мене лично тиче, ако погледам мало унапред, оно што очекујем од остатка века није доба чисте књижевности, оних одличних, трајних и сјајних дела у које је лепота уткана као најбитнији услов стварања – већ с радошћу очекујем доба истраживања! Ово је доба великих истраживања, у науци, у историји и у свим другим областима, које баца другачије светло на оно што нам је било познато до сад, без обзира на то да ли је реч о људској врсти или о свету који она настањује. Можемо се надати, чак и ако преостале године века не буду тако сјајне као претходне, да ће стварање дела, великих по себи и бесмртних, опет умногоме допринети знању човечанства. А ако тако допринесе знању човечанства, припремиће грађу за нови дух и нови сјај у краљевству књижевности. Постоји рађање сунца, а постоји и залазак сунца. Постоји прелаз од сунчеве светлости до нежније светлости месечеве. Природи је потребан одмор код свих њених великих делања. А тако је и са делањем људског ума. Но, немојмо да клонемо духом ако нам се учини да је умањена моћ стварања оног што је суштинско и бесмртно у својој величини. Наше сунце скривено је само на тренутак. То је као зорњача Милтонова, која

„Брзо исправља клонулу главу и обмањује својим сјајем,
И тек посутим златом пламти на челу јутарњег неба.”

(Говор на вечери у Краљевској академији, 1877)

Говорили су за Сократа да је филозофију призивао с небеса. Међутим, предузимљивост извесних просветљених издавача научила их је да раде за милионе људи, а то је веома важна чињеница. Када сам био дечак, много сам волео да гледам кроз излог књижаре, али се тамо није видело ништа што би било приступачно раднику тога доба. Узмите Шекспира, на пример. Сећам се добро да сам за свој први примерак дао 2 фунте и 16 шилинга поузећем, али сада можете добити изванредан примерак за 3 шилинга. Те су књиге сада приступачне, но раније нису биле. Говоре да желите да се забавите, али то не води увек напретку. Постоји читав низ бескорисних књига које обећавају забаву, написаних сада или некада, а које би требало избегавати. Но, читањем књига аутора као што су Шекспир или Скот забавићете се на најбољи могући начин. Да ли претпостављате, када видите људе заокупљене проучавањем, да их тако нешто не привлачи? Не. Без сумње, ту је присутан изванредан напоран рад – умни рад, али је тај напор, у целини узев, толико повезан са

заинтересованошћу за оно што се ради, да се кроз лакоћу рада на напор заборавља. Ниједан човек то не зна боље од радног човека. Желим да схватите да се мноштво књига непрекидно припрема и ставља надохват руке широким народним масама. То су оне књиге које су углавном написали аутори високог кова, који се баве најкориснијим темама и које вам омогућавају, по умереној цени, не да добијете јефтину књижевност лошег квалитета, већ да продрете у само срце, ако могу тако да кажем, у само светилиште храма књижевног и да спознате највећа и најбоља дела која су људи наше земље створили. Не сматрам да радни људи, по повратку с напорног рада, треба да проучавају Еуклида или нешто слично, те не треба тако шта ни прижељкивати осим у случају посебне надарености, али оно што треба прижељкивати јесте да људи свих класа, а можда највише људи радничке класе, учине напор како би се издигли изнад онога што је чиста површност и потражили забаву у спознаји онога што је стварно корисно и лепо.

(Говор подршке Институту и читаоници Бакли, 1878)

Лорд Хотон (Ричард Монктон Милнс)

Мислим да је немогуће преценити политичку корист од једне овакве установе. Размислите о томе шта је књига – шта је свако од ових поглавља. То је делић вечитог ума, ухваћен на свом путу кроз свет, утиснут у тренутку и сачуван за вечност. Размислите шта представља та огромна количина људског саосећања и интелигенције која се налази у овим књигама и шта значи када се све то саосећање преноси бројним људима. Упоредите стање човека који је заиста добро упознат са целокупном досадашњом литературом у вези с темом о којој говори и којом му је прожет ум, са стањем усамљеног занатлије, који је можда имао генијално просветљење кроз неку велику истину, неко племенито стремљење, неку високоумну идеју, а који ништа не предузима, неспособан да се оствари и да схвати значење свог открићења. Такав човек на крају вероватно бива очајан или незадовољан. Упоредите оног првог човека, какав би он био без књига, са овим другим, какав би био да књиге има. Дакле, само књиге спасавају човека од преувеличаних закључака, од лажног учења и свих оних зала која уништавају генерације и генерације људи. Запамтите, само оно што лежи у овим књигама чини сву разлику између најлуђег социјализма,¹⁷⁸ који је ушао у умове људи у овом дому, и закључака и пажљивих умних активности неког студента који ће седети за овим столовима – који ће се научити понизности гледајући своје предаваче и који ће кроз наклоност искуснијих обогатити свој интелект.

(Говор на отварању бесплатне манчестерске библиотеке, 2. септембра 1852)

¹⁷⁸ Зграда у којој је бесплатна библиотека првобитно лоцирана некада је био Дом социјалиста – прим. аут.

Теодор Паркер

Разоноде ума који није стваралачки, већ само уме да прима у себе, никада нису биле у потпуности цењене. Каква ли је само радост читати добру књигу, коју је написао неки велики уметник мисли, која наједном распе лепоту и вишеструку љупкост, као у лето ливада што се окити травом, маслацима, љубичицама и мушкатлама! Ако је за забаву, та је књига вредна читања као и све друге. Какво је само задовољство у науци, у књижевности, у поезији, за сваког човека који отвори очи и срце да их прими у себе! Каква ли су красна публика људи који никад не говоре, који узму да читају неког великог говорника што их гледа у лице и причом досеже до њихових срца, а онда их обаспе метеорском кишом звезда из раја своје генијалности, пред њиховим очима. Што је још много боље, целодневном светлошћу сунца он греје своју публику, тако да све што је изврсно у људима пупи и цвета опојним мирисом, да би једног дана пред Бога донело најсочније воће, воће за смртнике, воће за вечност. Једном сам познавао вредног човека, пољопривредника и механичара, који би током зимских ноћи устајао много пре свитања и у мраку би настојао да бар два сата напорно учи, а када би јутро почело да извирује преко источних брда, подјармио би стоку и кренуо са дневним обавезама или би у радњи радио цео дан, те када падне ноћ, читао би неку једноставну књигу својој породици. Но, када би се сви ушушкали у постеље и утонули у снове, овај високоумни механичар опет би се латио учења. И тако, годину за годином, настављао је он, ни богат ни много поштован, увек у тешком послу, а опет је вероватно био срећан у срцу и у души, толико да би то могао да подели с целим округом.

Плашим се да не знамо какву моћ тренутног задовољства и трајне добити имамо у књигама. Књиге које вам највише помажу су оне које вас највише нагоне на размишљање. Најтежи начин да се учи јесте путем лаганог читања. Свако ко га проба, открије да је тако. Међутим, велика књига која долази од великог писца – то је брод мисли, натоварен истином, али и лепотом. Он плови по океану, ношен небеским ветровима, претвара једнолично море живота у лепоту, а тамо куд пролази оставља за собом мрежу светлוצаве љупкости која се шири како брод одмиче. А каква тек богатства доноси свакој земљи, расипајући семе истине, правде, љубави и побожности, благосиљајући свет у временима која долазе!

(Лекције из света материје и света човека)

Џон Браун

Када би наши млади студенти медицине прихватили савет па сат или два, два пута недељно, читали Шекспира, Сервантеса, Милтона, Драјдена, Поупа, Купера, Монтења, Адисона, Дефоа, Голдсмита, Филдинга, Скота, Чарлса Лама, Маколија, Џефрија, Сиднија Смита, Хелпса, Текерија и сличне ауторе, да не спомињем оне који су писали са већом

посвећеношћу и побожношћу – били би умно срећнији и здравији а ништа мање добри лекари. А ако би они, неком срећном околношћу – јер свеприсутно је снажно противљење учењу класичних језика – успели да прођу с грчким и латинским, замолили бисмо за неку од Хорацијевих ода, неколико страница Цицерона или Плинија једном месечно, или страницу Ксенофонта. Француски и немачки језик требало би да усаврше пре или током првих година студија. Ови језици никада касније неће моћи да се усвоје тако лако или тако темељно, а потреба за њима могла би горко да се осети када буде прекасно.

Но, главни лек, уверени смо, треба да се нађе у учењу и под тим не мислимо на просто читање, већ на ископавање уздуж и попреко, на пајање енергијом и освајање књига попут оних које смо споменули на крају ове странице.¹⁷⁹ Ово нису, наравно, једина дела која бисмо препоручили онима који желе да темељно разумевају и осмишљавају велике теме у целини. Сви веома добро знамо да је наша уметност дуга, широка и дубока, а време, повољна прилика и наш мали живот, кратки су и несигурни. Због тога бисмо препоручили те књиге као неку врсту игрице за мозак, менталне вежбе – као крикет, гимнастика, чишћење очију ума капима за очи, јачање њихове снаге за детаљисање, стварање свежих, јаких погледа на изношене, старе ствари и, изнад свега, учење да се исправно користи разум спознавањем сопственог незнања и слабости, проналажењем правог знања и снаге.

Узети књигу као што је Арноова и читати поглавље његовог живахног, мужевног опажања, то је као да баците све своје приручнике, скалпеле и микроскопе и природне (крајње неприродне) захтеве своје главе и својих руку, и прихватите игру у клубу Грејнц или трку до врха Артур Сита. Напор убрзава ваш пулс, проширује вам плућа, чини вам крв топлијом и црвенијом, пуни вам уста чистом сласном водицом, јача ваше ноге и чини их покретнијим. Иако на путу ка врху можете наићи на стене, рушевине које вас ометају и јаке налете окрутних ветрова који вас салећу иза углова, као што код Арноа и у свим истински озбиљним и искреним књигама те врсте налазите потешкоће и загонетке, ветрове доктрина и магле обмане, опет, награђени сте на врху широким погледом. Видите, као са куле, крај свему. Гледате врлине и односе. Видите облаке, јаку светлост и вечита брда на далеком хоризонту. Силазите са брда као срећнији, бољи, гладнији и умнији човек. Но, као што смо рекли, књигу морате да једете, морате да је смрскате, загризете зубима

¹⁷⁹ 1. Арноова *Порт-Ројал логика*, превео Т. С. Бејнс; 2. Томсонови *Нацрти неопходних закона мисли*; 3. Декарт, *О методи исправног владања разумом и тражење истине у науци*; 4. Колрицов *Есеј о методи*; 5. Ветлијева *Логика и реторика*, ново и јефтино издање; 6. Милсова *Логика*, ново и јефтино издање; 7. *Нацрти* Дугалда Стјуарта; 8. *Припремна писана расправа* сер Џона Хершела; 9. *Квортерли ривју*, број XLVIII; Чланак о Хуеловој филозофији о индуктивним наукама; 10. *Елементи мисли* Ајзака Тејлора; 11. Издање Рида сер Вилијама Хамилтона, писане расправе и предавања; 12. *Рационална филозофија* професора Фрејзера; 13. Лок, *О поступку разумевања* – прим. аут.

и прогутате. Као што морате да се сами попнете, а не да будете ношени до врха и да замишљате да сте тамо, или гледате слику онога што бисте видели да сте горе, ма како уметнички да је урађена; не – ви сами морате да урадите обе ствари!

(Horae subsecivae: „Умно, господине!”, од Џона Брауна, лекара, аутора дела Раб и његови пријатељи)

Вилијам Мејкпис Текери

Романи су љупки. Воле их сви људи са здравим књижевним апетитом и скоро све жене. Велики број промућурних, трезвених људи, судија, бискупа, канцелара, математичара, општепознати су читаоци романа, као и млади момци и љупке девојке и њихове добре, нежне мајке.

(Мали књижевни рингишпил)

Џон Брајт

Шта је велика љубав према књигама? То је као лично упознавање с великим и добрим људима из свих прошлих времена. Књиге су, истина, неме док их гледам на полицама, али, без обзира на то, када уђем у библиотеку, осећам се скоро као да су у мом присуству и мртве душе, па ако поставим питање овим књигама, знам да ће ми одговорити свом верношћу и пуноћом какве су им усадили велики људи који су те књиге нама оставили. Постоји ли ико међу нама ко никада није осетио тако нешто у великој библиотеци? При том не мислим на пространу библиотеку као што је она у Британском музеју или Бодлејанска библиотека у Оксфорду, где има толико књига да делују као да ће вас надвладати, него на библиотеку која није потпуно неприступачна и поред своје величине. Када се налазите на месту као што је нека од ових библиотека и видите те полице, те хиљаде примерака, па размислите ко су људи који су их написали, ко их је сакупио, за кога су намењени, колико мудрости садрже, шта преносе будућим нараштајима, немогуће је да не осетите неку врсту свечане узвишености и мира док проводите време у таквим просторијама. Но, ако дођете у домове мање запажене у друштву, наћи ћете библиотеке које су високо оцењене али које не могу да нахране ум онима који их посећују. Свако коме је стало до нечега у животу неће ми замерити, али морам да кажем и да поручим људима следеће: можете да имате у кући скупе слике и скупе украсе и веома разноврсну декорацију, а опет, лично бих пре имао једну удобну собу крцату књигама него сву декорацију коју бисте ми дали, а коју је највиша уметност изнедрила. Једино ради чега јадикујем – а то се јамачно увек осети у близини библиотеке – јесте то што је живот сувише кратак, а плашим се такође да је наша индустрија мањкава, те се чини да се не можемо много надати потпуном уживању у богатом obroку који је стављен пред нас. У домовима сиромашних, мала библиотека је, по мом мишљењу, веома скупоцен иметак. [...]

Пре неких двадесет година био сам у Садерландширу, на реци Хелмсдејл, где сам хватао лососе, што здрављу добро чини. Шетајући се низ обалу реке тога дана, ушао сам у колибу једног пастира. Није било никога у кући, чини ми се, осим пастирове жене или мајке, заборавио сам која је од њих две била, али се сећам да је била старија, крупнија жена, веома љубазна и учтива. Док сам био у кући, видео сам на прозорској дасци једну малу и веома танку књигу и био сам слободан да јој приђем. Узевши је у руку открио сам, на своје изненађење и одушевљење, да је то издање које никада пре нисам видео – издање „Раја поново стеченог” – рад песника непревазиђеног у било којој земљи и било ком времену и поема која би била најлепша на нашем језику, ту би се сви зналци сложили, да није измишљен „Изгубљени рај”. Кажем, био сам изненађен и одушевљен овде, у овом удаљеном крају земље, у овој осамљеној кући, у скромном пребивалишту пастира, где сам нашао књигу која као да је изменила колибу у мојим очима. Осетио сам да се мали стан просветлио Милтоновом генијалношћу, као што свакако и јесте, па сам био довољно слободан да питам како је књига ту доспела и ко је чита. Сазнао сам да добра домаћица има сина који се школовао за свештеника и мислим да је, у време кад сам ја био тамо, он био презвитерски свештеник у канадској колонији. Сада, кад год помислим на реке у Шкотској, кад помислим на реку Хелмсдејл, када се у мислима вратим тој колиби, увек видим и увек ћу да памтим ту танку књижицу коју сам нашао на прозорској дасци и чије је проналажење уздигло у мојим очима укућане мале колибе на нешто виши ниво. [...] Мој лични утисак је да нема већег благослова за занатлијску породицу него што је љубав према књизи, а књиге које се налазе у самом дому штитиће укућане од многих искушења и од многих зала. Ако погледамо општу слику, књига има и превише, али колико су књиге присутне у домовима радника? Видео сам много пута у мом крају да чак вредан и пажљив родитељ дође у ситуацију да син или ћерка почну да му представљају извор велике невоље и бола. Без сумње, ако би било могуће да се бар у једном од ових домова нађе једна једина особа која воли књиге и која уз њих може корисно да проведе вече, која би понекад читала неки делић књиге осталим члановима породице, на пример остарелим родитељима, какав би то био велики благослов за породицу, а како би се тек заштитила од искушења! Као што сам већ споменуо, када људи дођу у позне године, када више не могу да раде и када се назире осека живота, шта би могло да им буде на већу корист, већи благослов, у тим данима када се често пати и самује, него снага да се пронађе поука, забава и освежење у књигама које наша велика библиотека нуди свакоме? Ово је посебно важно за младе, јер ако нема времена за сетву, неће бити ни за жетву, а младост живота је време када све у животу мора да се посеје. Видим на овом великом скупу много младих људи. Нема већег благослова који може да им се дарује до подстицаја у чврсто веровање да сада, као и током читавог живота, може да им буде од непроцењиве вредности ако се трајно вежу за ову библиотеку и узимају из ње књиге које желе. Што више буду читали,

више ће, по свој прилици, волети и желети да читају. Шта може да буде боље него да странице лепе песме, велике историјске истине и научног достигнућа буду положене пред нас и да њима можемо слободно да се користимо? На почетку мојих запажања говорио сам о библиотеци као о извору освежења, поуке и мудрости. Овде још може да се дода да ће онај који пије остати жедан, тако жедан знања опет ће пити, те се можемо надати да ће такав човек постати мудрији и моралнији, да ће бити кориснији као грађанин и племенитији као човек.

(Говор на отварању нове бесплатне библиотеке у Биргингаму, 1. јуна, 1882)

Лорд Шербрук (Роберт Лоу)

Негујте изнад свега књижевни укус. Не постоји угођај који је тако јефтин, тако невин и тако уносан као право, од срца задовољство и љубав према доброј књизи. Не долази то свима по рођењу. Неким људима је то у природи, а неким није, али ја вам саветујем да негујете у себи тај осећај и да у свом уму стално настојите да га унапредите. Да бисте то постигли треба да читате оно што вам прија и што вас забавља. Не треба да почињете с тешким делима, јер, урадите ли тако, учиниће вам се да је цео подухват незанимљив и напоран. Чак бих вам рекао да читате романе, површне књиге, било шта што вас забавља и чини ваш читалачки укус. У том смислу, све особе могу да се изједначе. Неки људи ће рећи да би радије проводили време у друштву, али ово се мора имати на уму – да су развили на време љубав према књигама били би у прилици да бирају своје друштво. С друге стране, ако то нису чинили, највероватније су морали да се мешају с људима испод свог нивоа, који су их повлачили доле уместо да им помогну да напредују. А када се стекне навика читања, онда је време да се размотри како да се то најбоље искористи, те се ту отварају безбројне могућности. Што год рекли о другим језицима, ја тврдим да је енглески језик најбогатији на свету у свим најплеменитијим стремљењима људског интелекта. Наши историчари и говорници могу да се пореде с онима из било ког народа и поднебља, а тешко да ћете наћи тему коју нису у потпуности и исправно обрадили. Стога вам саветујем, на првом месту, да умну снагу у великој мери усмерите ка учењу енглеског језика и оних дивљења вредних дела која су тим језиком написана.

(Говор студентима кројдонских факултета за науку и уметност, 1869)

Франсис Бенок

Моје књиге

Волим књиге као онај што вино му прија;
Божанске су већма, кад већма испија;
Раздраганом радошћу, душа љубав лије;
Сваки нови гутљај, од првог слађи је.

Књиге дају друга где год ходиш земљом,
Окрепе те самог – вежу те са друштвом!
Волим своје књиге! Другови су мили,
Изистински вредни, искрени ми били;
Овде причам с људима из прошлости мудрим,
И са племенитим, даровитим, нашим:
Ако љубав, радост, смех, жалост ми годе,
Љубав, радост, тугу, смех књиге ми нуде.
(Олуја и друге песме)

Џорџ Гилфилан

Упоредимо различите начине на које се Краб и Фостер (свакако *прозни* песник) опходе с библиотеком. Краб успешно и у ситне детаље описује спољне одлике књига, њихове боје, копче, упорне наборе на повезу, илустрације које их украшавају, и то на тако добар начин да осећате као да сте међу књигама и као да реагују на додир, а не само на поглед. Но, он ту стаје и нажалост не успева, рекло би се, да покрене живо и морално интересовање којег иначе увек има где има и много књига или чак где је само једна једина књига. Фостеру је то, међутим, увелико пошло за руком. Говорљива је немост бројних књига где, било у Бодлејанској или Ватиканској библиотеци, не може да се чује ниједан глас, па опет, као у неком предворју, тако много великих душа чека да пренесе своје поруке. Њихова гробна тишина траје чак и када се читаоци крећу према њиховим страницама, у радости или грчу, као према звуцима ратничких инструмената. Њихово буђење, као из дубоког сна, и њихов чудесни глас, попут шкољке коју само треба подићи, „што се спокојна сећа својих величанствених станишта и шуми као океан”; њихову снагу да измаме сузе, руменило лица, отворен смех, смиривање или убрзавање крвотока живота, уљуљкивање одмора ради, или потпиривање немира; значење које извире из њихових мирних ликова; прича срамна или славна коју њихове насловне стране причају; сећања проистекла из нарави њихових аутора, као и читалаца који су их кроз векове проучавали; узбудљиве мисли подстакнуте погледом на имена и забелешке уцртане на маргинама или празним страницама рукама које су одавно претворене у прах, или рукама оних који су нам били драги као сам живот, а који су нам насилно одузети; израз веселости или суморности зависно од повеза или старости издања књиге; сунчева светлост што се поиграва као на мноштву срећних лица, чинећи оне најмрачније светлим, а најсуморније веселим; сенка која се преко свега прелива туробношћу; радост власника велике библиотеке, који осећа да Навуходоносор, посматрајући свој велики Вавилон, или Наполеон прегледајући своје трупе, не могу да се упореде с њим док седи међу широким мапама и скупим повезима и бројним примерцима књига које му је богатство омогућило да сакупи,

а мудрост дала за право да ужива – све такве загонетне занимљивости и значења Фостер је обухватио и растумачио у једном суморном али племенитом размишљању, те је његов предговор Додрицу истинска „Поема о библиотеци”.

(Галерија књижевних портрета: „Џорџ Краб”)

Дивимо се веома дугом и веома посебном предговору Џона Фостера Додрицовом делу *Успон и напредак*, а нарочито уводном делу, где он надахнуто говори о библиотеци на необичан и веома упечатљив начин, ширећи генијалност и суморност свога ума свуда по њој, где се неми народ заувек населио. Њихово пренасељено станиште он испуњава својим сањарењима и плете мрежу потиштене мисли преко пренатрпаних полица. Књиге причају с њим, док седи замишљен и сам: причају му историју оних који су их читали и оних који су их написали. Имена уцртавана вековима уназад по маргинама и празним страницама чудно наговештавају судбине тих људи. Мане и врлине, благостање и невоље њихових преминулих аутора као да се гомилају, па изненада блесну из немих књига и окрећу листове „ваздухом небеским или ветрином пакленом”. То је маштање чудне али посвећене душе. И окрећући се од својих књига, како се здушно хвата укоштац, у низу питања, са срцима и свестима читалаца! Као да нам душа говори о вечности из гроба, под слабом светлошћу месеца. Какво оштро али нежно пропитивање!

(Галерија књижевних портрета: „Џон Фостер”)

Добре књиге треба прочитати више пута. Неки скачу с области на област, прилазе свему, не задржавају се нигде. Напротив, сматрам да ако књигу вреди прочитати једном, вреди је прочитати и два пута, а ако може да се чита два пута, може и три. Ово је, дакако, један велики тест изврности књиге. Многе књиге захтевају више од једног читања да би се виделе њихове праве нијансе и скривена лепота, а нејасне, тек откривене истине, мало по мало саме ће се показати. Дела Фостера, есејисте, и Вилијама Хазлита припадају тој групи. Начин њиховог писања и размишљања, на први поглед, веома је чудан и скоро одбојан. Међутим, онда наилазите на такво богатство оригиналних и оштрих опаски у њиховом писању да можете да им се обраћате изнова и изнова, не страхујући да ћете потрошити њихова богатства више но што бисте страховали да ћете испразнити океан. Но, опет, читајмо промишљено. То је велика тајна правилне употребе књига.

Да не жваћемо лењо речи ауторове, као пси мртве кости при опсади Коринта, да не пристајемо слепо на сваку реч и аминујемо сваки закључак, да не читамо као што официр чита заповест свог генерала, већ да читамо с подозрењем, истражујући, слободно исказујући сопствене вештине, интелегентним дивљењем, а не неуким чуђењем – то је прикладан и користан начин читања великих аутора на матерњем језику.

(Обраћање члановима Института за књижевност)

Како је тихо и мирно у библиотеци! Сталожена скупина људских мисли свих времена, без звука, тиха је као гроб, спокојна као рај. А опет, ако приђете и отворите странице, открићете да су пуне неспоразума и расправа, да врве од грдње и омаловажавања – огромна, вишетомна сатира о човеку, коју је он сам написао. [...] Библиотека је место без предрасуда – све нијансе мишљења огледају се на свеобухватним јој грудима, као зраци и сенке сунца на пространом огледалу језера. Жан Пол увек је био потиштен у огромној библиотеци, јер га је то подсећало на његову неукост.

(Скице, књижевне и теолошке)

Хенри Ворд Бичер

Судимо о људима на основу ситница из њихових домова, на које власници можда и не обраћају пажњу. Ранијих година, кад бисте путовали по Западу, гостионице су биле ретке, а негде и непознаница, али би вас зато сваки досељеник радо примио у своју кућу. Било је питање искуства и мудрости добро одабрати код кога ћете да се сместите. И увек се гледало има ли цвећа. Ако није било дрвећа да прави хлад и није било нимало цвећа у башти, место је постајало сумњиво. Међутим, колико год да је брвнара изгледала просто, а њено окружење неприступачно, ако бисмо угледали мало цвећа на прозору и да се нешто винове лозе уплетене око конопца спушта са стрехе, бивали смо уверени да има укуса и брижљивости у тој брвнари. У новој земљи, где људи треба да се помуче да би преживели, нико неће да се оптерећује гајењем цвећа осим ако љубав према њему није прилично јака. А та љубав, коју су изнедрили обични и необразовани људи, јесте попут ките звончића што расте из пукотине какве стене. Ретко бисмо се ту преварили. Мало цвећа значило је да су људи љубазни, кревети чисти, а хлеб добар. Но, у другим облицима друштва, другачији знаци су важнији. Цвеће око куће богаташа може да значи да има доброг баштована или да има префињене суседе, па и он ради оно што види од њих.

Међутим, људи немају обичај да купују књиге осим ако их не желе. Ако посетимо некога чија је кућа оскудно опремљена, а то значи да се задовољава јефтиним теписима и веома обичним намештајем да би могао да купује књиге, такав човек одмах расте у нашим очима. Књиге не треба да буду комад намештаја, али ништа не испуњава простор тако лепо као оне. Најобичнији ред књига који су тканина или папир икад покрили значајнији је од најпрецизније изрезбареног етажера или креденца. Дајте нам кућу боље опремљену књигама него намештајем. И једним и другим, ако може, али књигама по сваку цену! Провести неколико дана у кући свог пријатеља, а бити жељан читања, ходати скупоценим теписима, седети на луксузним столицама и спавати на облаку, изгледа као да неко поткупљује ваше тело зарад обмане ума. Није ли жалосно видети човека који се богати, увећавајући удобности дома, трошећи силан новац на разметљиви декор, на трпезу, на све само не на оно што

душа иште? Познајемо веома много богаташких кућа где се не бисте смели усудити да питате за најпознатије енглеске класике. Неколико накинђурених годишњака на столу, неколико сликовних ужаса заједно с отрцаним религиозним књигама власниковог „убеђења” и то је све! Ниједан песник, ниједан есејист, ниједан историчар, ниједан путопис или биографија – ниједно одабрано дело белетристике или необична народна легенда. Битно да су тапете коштале три долара по ролни, а тепих четири долара за мање од метра!

Књиге су прозори кроз које душе гледају ка спољном свету. Кућа без књига је као соба без прозора. Ниједан човек нема право да ускрати књиге својој деци, ако има могућности да их купи. То је неправедно према породици. Он је на тај начин вара! Деца уче да читају када су у близини књига. Љубав према знању долази с читањем и расте заједно са њим. А љубав према знању, код младог ума, сигурна је одбрана од безвредних узбуђења која носе страст и порок. Жалимо те јадне богаташе који живе јалово у великим кућама без књига! Честитајмо сиромасима јер, у данашње време, књиге су тако јефтине да човек сваке године може да дода стотине примерака у своју библиотеку по цени коју би дао за дуван и пиво. Међу најранијим тежњама које треба побуђивати код чиновника, радника, шегрта и, уопште, код свих оних који се боре да у животу од ничега створе нешто, јесте тежња да створе и непрекидно допуњавају своју библиотеку добрим књигама. Мала библиотека, која расте из године у годину, частан је део историје човека. Људи су дужни да имају књиге. Библиотека није луксуз, већ једна од животних потреба.

(Проповеди)

Сара Пејсон Партон (Фани Ферн)

Ах, те књиге! Како су оне поуздано друштво! Добро чувају ваше тајне. Оне се никада не хвалишу да су заслужне што вам очи сјаје, образ порумени, а срце лупа. Можете да узмете вашег омиљеног аутора и да га волите из потаје свим срцем, због свих оних љупких фантазија и узбудљивих мисли које су лепршале кроз часове самоће тако хитро и тако љупко. Онда можете да затворите књигу и да је прислоните уз образ, као да је лице драгог пријатеља. Затворите очи и разговарајте сами са собом, на задовољство свога срца, без страха од лошег тумачења, иако би требало да узвикнете, препуни полета: „Како је дивно надахнут овај човек!” Можете и да ставите књигу под јастук, па да је угледате с првим сунчевим зрацима и ништа вам неће одузети то красно задовољство. Можете да имате хиљаду малих, узнемирујућих, раздражљивих непријатности током дана, али опет ћете се вратити својој драгој старој књизи и све те непријатности заборавићете у земљи снова. Она ће вам бити пријатељ који ће вам се увек наћи при руци и који вас никада неће кушати хировитошћу, наносити вам бол заборавношћу или вас повредити неповерењем.

(Лишће напрати)

Антони Тролоп

Дакле, драги моји пријатељи, са смелошћу вам кажем да је навика читања ваша пречица до највећих, најчистијих и најидеалнијих задовољстава која је Бог наменио својим створењима. Друга задовољства су можда заноснија. Када млад човек потражи љубав у оку неке девојке и ту је и нађе, ништа тог трена не може да му пружи већу радост. Када отац угледа сина који се враћа након дугог одсуства и то може да буде велики извор тренутног задовољства. Но, навика да се чита једино је задовољство које знам а да нема рђаву страну. Оно траје и када остала задовољства избледе. Биће ту да вас подржи и када све друге разоноде нестану. Биће ту када нестане снаге из вашег тела. Трајаће до ваше смрти. Чиниће вам сате угодним до краја живота. Међутим, пријатељи моји, не можете да стекнете ту навик у старости. Не можете да је стекнете кад постанете средовечни. Морате да је стекнете сада, када сте млади. Морате да научите да читате и да волите читање сада, јер нећете то моћи када будете стари.

(Говор на отварању уметничке изложбе на Институту механике у Болтону, 7. децембра, 1868)

Џорџ Серл Филипс (Џењуери Серл)

Књиге су заштитници нашег дома и никад их не можемо преценити. Оне су једини богови у свим митологијама који су увек прелепи и не мењају се, јер не издају људе и воле своје љубавнике. Признајем да обожавам ову књижевну религију и захвалан сам због блажене владавине књига. То је као нека врста паганства којем нису потребни мисионарски фондови, па чак ни Библија, да би се искоренило, пошто га сама Библија, на врху овог новог Олимпа, крунише небеском узвишеношћу и славом. Много је модерних открића на којима би требало да смо захвални, а по мени, највеће јесте откриће штампане књиге. Лично, на пример, толико осећам ваљаност тог открића да никада не помислим на име Гутенберг, а да не осетим обожавање и дубоко поштовање.

И не питам се више, узевши у обзир овај пример и сличне њему, зашто су у стара времена страхопоштовања и обожавања свеци и добротинитељи човечанства били уздизани до полубогова, док се не упокоје или док их се људи сећају. То је најприроднија, као и најдирљивија од свих људских великодушности и извире из највећих дубина људске природе. Ко не воли Јохана Гутенберга? То је човек који је својим оловним штампарским словима учинио да сви виде и прочитају невидљиве мисли и маштања душе, те је тако осигурао двоструку бесмртност. Рођење ове особе означило је најзначајнију еру у људској историји изузев оне у којој је био Христов долазак. Почетак штампања био је нагла појава новог откривења које је, по својим највећим открићима и последицама, једнако незамисливо и немерљиво.

Забављам се понекад поређењем услова које су људи имали пре Гутенберга с овима које имају сада, те тако још боље схватам вредност књига и колико смо њима благословени. Читати књиге не значи бескорисно проводити време, а осим тога, захвалан сам и увек задовољан друштвом у којем сам. У ово време читања књига тешко је замислити како су наши добри преци убијали досаду или бар колико су били задовољни начином на који су то чинили. Живот без књига, кад смо већ рекли све што можемо о части и племенитости тешког рада, био би нешто попут раја у којем нема Бога: тешко издрживо за бесмртну природу. А опет, тако је било пре него што је Гутенберг начинио своје језике од метала који се надалеко чују и који су од тог трена бележили вековна достигнућа која нас својом речитошћу чине срећним.

У ранија времена, свештена лица држала су монопол над светском књижевношћу. Заиста, у многим случајевима они су били аутори и преписивачи књига и дугујемо им што су очували стара знања. Сада, сваки механичар може да поседује библиотеку и може да има Платона или Сократа, као и Чосера или Бардса, за свог пријатеља. За мене је то божанствено преимућство и највеће од свих познатих чуда, без обзира на то што је тако јефтино и обично. Платон је умро пре више од две хиљаде година, а опет у овим штампаним књигама заувек живи и говори. Мисао је бесмртна, јер чак и ако је нико не зароби језиком слова, она постоји, буја од живота чим је неко изговори и траје генерацијама, до самог краја света. Сматрам да би сви требало да смо захвални што постоје књиге. Оне су наши најбољи пријатељи и најверније друштво. Оне нас поучавају, бодре, уздижу и оплемењавају. У каквом год расположењу да им приђемо, никада нас не гледају с неодобравањем, већ нас прихватају срдачном искреношћу пуном љубави. Исто тако, не брбљају нити нас оговарају другим људима, већ часно, људском искреношћу, причају с нашим срцима саветујући и охрабрујући нас. Не знам како други људи, али ја имам такво страхопоштовање према овим немим, предивним пријатељима, да осећам како у њима имам бесмртни и божански иметак који ми вреди више него многа имања и краљевства. Бука и жамор људи не узнемирава ме на мом раскошном поседу, обогаћеном присуством толиких узвишених и величанствених душа. Шта могу да ми кажу наши неозбиљни политичари и причљиви вероучитељи, кад Сократ проговори или Шекспир и Милтон запевају? Волим да тада будем у својој одаји и да се предам генијалној души песника. Уистину, слабо схватамо књиге и потпуно смо изгубили значење речи *промишљање*. Наше доба је превише ужурбано, превише искључиво *окренуто ка материјалном* у својој намери, те су људи изгубили равнотежу у вртлогу трговине и сурових ветрова политичке борбе. Желим код људи да видим више уравнотежености, више самоконтроле, а то може да се постигне само *заједништем* с књигама. Стављам нагласак на *заједништво*, јер, иако је читање довољно често, *заједништво* је мало познато као модерна појава. Ако је неки аутор ичега вредан, вредан је подршке. Добро је обрати млеко јер кајмак се налази на врху, али ко може „обрати” лорда Бејкона?

Одабир књига није најбезначајнија дужност једног учењака. Ако жели да постане човек, кадар да се ухвати укоштац с људским проблемима мора да чита само најврлије и најплеменитије књиге, оне књиге које је исковало срце и осмислила памет човека налик Богу. Паметан занимљив писац је паметна занимљива будала и није добар учитељ учењака о којем говорим. Наша књижевност обилује таквим особама и обиловаће док год је јавност заражена том нездравом љубављу према „лаком штиву”. Заменили смо марширање комонвелтске војске за хитре кораке фењерције и ситног лопова. То произилази из погрешног образовања људи и последично, погрешних циљева и стремљења ума. Доста је било ове сулуде работе која не доликује људима, треба нам нешто узвишеније и истинитије! Наравно, нисам за монашко осамљивање да би се проучавале књиге, јер циљ сваког учења је *делање* и никада не бих варао Господа уводећи правила која су на корист само учењацима. Но, извесна осамљеност у први мах неопходна је за образовање, као и за касније напредовање у образовању. Није се играти с људским умом, иначе ће га Играч наћи за себе и свој грош. Закони интелекта и човекове духовне природе строги су и обавезујући као и они што се односе на материју и не можете да их занемарите или нарушите без nanoшења губитака или патње. Стога би књиге требало да буду наше стално друштво, јер подстичу мишљење и одржавају човека на правом путу.

(Есеји, песме и просветљење Багават Гите и „Избор књига”)

Филип Џејмс Бејли

Вредне књиге

Оне нису другови – оне су место у осами;
Изгубимо у њима себе и све наше бриге.

Молимо Ти се, да Те сви људи којима си
Дао снажан ум воле како доликује,
И величају Те за своје моћи и користе их
Скромно, посвећено, одмерено,
И делају само на корист ума свога;
Знајући добро да ћеш да их питаш
О делима која створили су пером,
Узроковали или улепшали; инспириши их слашћу,
И моћи ће да говоре о племенитим темама и стварима,
Достојно, а да оставе ниско и злочесто –
Што родио је грех или тренутни хир,
У њиховој голој, телесној лудости: – нека знају
Да су лепе мисли богатство, а да се на добробит користе

Људи су одговорни, и треба да буду –
Ако не Теби, онда онима на које утичу:
Учини ово, молимо Ти се, да сви који читају,
Или казују племените мисли учине их својим,
И захвале се Богу на њима, на добробити
Њиховог успешног живота; да сви који су први
За општи смисао и укус, превише вешти, можда,
Да би били вођени, имају на уму моћно добро
Које могу да постигну, а везани су, свешћу,
И обавезом, да непрестано покушавају
Да посежу. Дозволи нам, Свемогући Господару!
Сва велика механичка оруђа за рад,
Што је човек створио, пронашао, изумео,
У многим делањима ума користио и
Хиљаду оскудица животних њима отклонио,
Нека допринесу људском благостању,
Сада, сутра и за вјеки вјеков.
Нека буде тако, Господе! Да обасјају напор,
И дају више места уму, а оставе сиромашнима
Више места за напредовање. Нека не морају
Да скрше кости руку својих због корице хлеба,
Већ нека имају места за мисли и осећања,
Као морална и бесмртна бића. Боже!
Имај милости за њих док та времена не дођу!
(„Фестус”)

Фредерик Вилијам Робертсон

Веома чуди спознаја колико нам мало тога остане после читања књиге, колико мало тога смо заиста усвојили када почнемо да се испитујемо шта заправо о књизи можемо да кажемо, колико год се чинило да смо је савршено добро разумели. Стотине књига једном прочитаних потпуно су нам ишчезнуле као да их никад нисмо ни читали. Међутим, ако смо дисциплиновани да запишемо, не да препишемо, сиже неке књиге која је вредна записивања, онда она остаје у нашој свести годинама и при том нам омогућава да и друге књиге читамо с више пажње и да у њима налазимо више користи.

(Живот и писма Фредерика В. Робертсона, магистра; уредио Стопфорд А. Брук, магистар)

Џон Годфри Сакс

О, како волим ове књиге моје,
Што стоје уредно на полици,
Низање некад прекинуто је,
(„Четвртина” на „ дванаестици”),
Занимљиво друштво имам;
Најбоља и најслабија,
У две речи – свашта примама,
Словна демократија.
Ако и имам омиљене књиге,
И, као краљ, умем да бирам,
Никада ме љутња ничија не стигне
Што једно узмем, а друго не дирам;
Ниједан несклад душу ми не прода,
Међ’ овим мирним књигама, стога,
Ниједна завист година ил’ рода,
Не квари мир учења ми мога.
То су ми пријатељи, те књиге тихе,
И ту титулу с правом заслужују,
И увек дају ми погледе ведре,
(Који то људи истим узвраћају?)
А за друштво, колико је њих,
Као ових пријатеља присних,
Од свих другара мојих,
Тако драгих и тако корисних?
(Песме, од Џона Годфрија Сакса, доктора права, Бостон)

Артур Хелпс

Људски проблеми, жалости, мане, јади и незгоде тако су разноврсни, свеобухватни и прожимајући, па мислим да поглавље помоћи или утехе никада није наодмет. Пада немилосрдна, јака киша овога јутра, североисточни ветар снажно удара у прозоре моје радне собе, те је дан посве погодан за рад на таквом поглављу. Удобност унутрашњег простора, која омогућава човеку да пати достојанствено, можда чак и да добро прихвати спољашње сукобе и наклапања људи, налик је ономе што нам саветују филозофија и религија да бисмо се изборили с невољама које се намећу души на путу кроз овај свет где бесне буре. Књиге које су ме се дојмиле показале су се као подједнако добре у оба вида, како

против спољних тако и против унутрашњих неприлика, против физичке и менталне буре. Кад је то могуће, преносим и на друге утеху коју ми нека одговарајућа реч често донесе. Када погледам унаоколо по овим полицама, дочекају ме многа вољена имена оних који су изговорили смеле и мудре речи да помогну својој браћи у невољи. Чини се да је мало тога остало да се каже, но уистину, увек постоји пустош у људском срцу коју треба припремити за сетву.

Постоји још једно виђење читања које се, иако је довољно очигледно, по мом мишљењу ретко примењује или му се најмање прибегава, а то је да током читања треба у нашој свести да изградимо складиште добрих мисли преточених у добро сковане речи, које би требало да буду увек присутна жива ризница знања из које, у разним пригодама и у менама животних околности, можемо засигурно да црпимо утеху, налазимо путоказ и саосећање. То се види и из светих списа. „Како је добро када се реч изговори у право време!” Међутим, постоји слична утеха нижег нивоа која може да се добије из другачијих извора него што су свети извори. У сваком делу које је вредно пажљивог читања, уопштено постоји нешто вредно да се памти дуго и у детаље. Човек који је обogaћен најбољим изрекама из своје сопствене земље, не зависи од других, шета улицама града или стазама у природи с много више угођаја него што би у супротном имао. Мудри проматрачи човека и природе научили су га да истражује за себе. Санчо Панса је умногоме бољи због својих пословица него што би био да му њих није. Држим да онај човек који је сачувао у својој свести нешто најбоље што је изречено о невољама и потешкоћама већ има у себи нешто чиме ће да се бори против тих невоља и потешкоћа, малих или великих. Штавише, чемерна самоћа бива тиме умањена.

(Пријатељи у савету)

Чарлс Кингзли

Поред живог човека нема ничега дивнијег од књиге! То је порука за нас од покојника, од људских душа које нисмо никада видели и које су живеле можда хиљадама километара далеко од нас, а ипак они, путем малих листова папира причају с нама, забављају нас, уносе нам живост, подучавају нас, теше, отварају нам своја срца као браћи. [...] Сматрам да треба дубоко поштовати књиге и посматрати их као корисне и моћне. Ако су добре и истините, било да говоре о религији или политици, земљорадњи, трговини или медицини, оне су порука Христа, Створитеља свих ствари и Учитеља сваке истине.

Џон Раскин

Будући да је живот тако кратак, а тренуци мира тако ретки, не треба нимало да их траћимо на безвредне књиге. Вредне књиге би требало,

у цивилизованим земљама, да буду доступне свакоме, високо квалитетне штампе и по правичној цени, а никако у неугледном, простом и, зарад мање величине слова, мањкавом облику, по незнатној цени, јер никоме од нас није потребно много књига, а оне које нам требају ваљало би да су јасно одштампане, на најбољем папиру и чврсто повезане. И премда смо сада, уистину, јадан народ погођен сиромаштвом и једва успевамо да сачувамо јединство душе и тела, ипак, као што ниједна особа под пристојним околностима не би ставила на сто очито лоше вино или лоше месо, а да се не постиди, тако јој не требају ни књиге на полицама лоше штампане или слабо и бедно повезане. Мада је мало оних који могу да се обогате, сматрам да сваки човек који се честито влада може да снабде себе и своју породицу добрим ципелама и добрим рукавицама, кола или запрежне коње добром опремом, а књиге јаким кожним повезом. Зато бих да нагласим сваком младом човеку који жели да заснује домаћинство на мудар и достојан начин, да прибавља према својим могућностима, чак и ако нема баш много новца, једну омању, за живот корисну серију књига, ма како споро она расла. На тај начин његова мала библиотека биће најпромишљенији и најлепши део намештаја у соби. Сваки примерак ту би имао своје место, попут фигурице у ниши на зиду, а једна од најранијих и најстрожих лекција деци у том дому била би како да окрећу листове свог сопственог књижевног власништва лагано и с пажњом, пазећи при том да се странице не поцепају и да се не створе уши.

(Предговор делу *Сусам и љиљани*)

Но, ако и кажемо да смо имали и вољу и разум да бирамо наше пријатеље ваљано, колико мало нас има стварну моћ да тако и учини! Како је, у најмању руку, за већину људи ограничено поље избора! Скоро сва наша дружења одређена су случајем или потребом и сведена на узак круг људи. Не знамо кога бисмо желели за пријатеља, а оне за које то знамо, не можемо да имамо крај себе кад су нам најпотребнији. Сви виши интелектуални кругови само су тренутно и делимично отворени онима који су испод њих. Можемо, добром срећом, да завиримо у свет великог песника и да чујемо његов глас или да поставимо питање човеку од науке који ће нам расположено одговорити. Можемо и да се наметнемо десетоминутним разговором председнику владе који ће нам одговорити речима горим од тишине, варајући нас, а можемо и накратко, једном или два пута у животу, да имамо ту част да бацимо букет на стазу којом хода принцеза или да ухватимо љубазни поглед краљице. И опет, те тренутне прилике оне су за којима жудимо и трошимо наше године, жар и моћ у потрази за нечим мало већим од свега поменутог. У међувремену, постоји цело једно друштво људи које ће стално разговарати с нама колико год хоћемо, којем год слоју припадали и ма чиме се бавили. Разговараће с нама најбољим речима којих се сете, захвални ако и ми њих слушамо. А то друштво, будући да је тако бројно и тако fino и може да нас чека цео дан, не у жељи да нас слуша већ да заслужи да га ми слушамо – то су краљеви и државници који стрпљиво застају у обично намештеним

и узаним предсобљима, на нашим полицама за књиге, и ми на њих не обраћамо пажњу, кадри да их цео дан уопште и не послушамо! Можда ћете ми рећи, или бар помислити у себи, да су незаинтересованост с којом се односимо према том племенитом друштву, које нас моли да га послушамо, и страственост којом трагамо за вероватно нечасним друштвом, које нас презире или нема чему да нас научи, засноване на томе да можемо да видимо лица живих људи, а управо су сами људи, а не њихове реченице, оно са чим желимо да се поистоветимо. Међутим, није тако. Замислите да нисте у могућности да видите њихова лица – замислите да сте смештени иза паравана у државном кабинету или у принцезиној одаји, зар вам не би било драго да слушате њихове речи, па све и да вам је забрањено да се прикажете иза паравана? А када је параван само мало мањи, преклопљен на пола, уместо на четврт, па можете да се сакријете између две корице књиге и слушате по цео дан, не просте разговоре, већ образована, одлучна и одабрана размишљања најмудријих људи – тако шта да саслушате и часно да будете посаветовани за вас је достојно презира!

Хоћете ли ићи да говоркате са слушкињом или с коњушарем, када можете да разговарате с краљицама и краљевима? Или ћете себи да ласкате да ће људи и даље да цене ваше мишљење, док се гурате с обичном светином, било да би вас почастили или да би вас слушали? А све то време вечити двор је отворен, са друштвом великим као што је свет, многобројан као његови дани, моћан и одабран из разних епоха и са разних места. Ту увек можете да уђете и да бирате себи сличан друштвени слој како вам воља. Одатле, једном кад уђете, никада не можете да будете избачени осим сопственом кривицом. У зависности од тога како се покаже ваша племенитост на овом месту, она племенитост која вам је дата по рођењу свакако ће да се прикаже у правом светлу, а мотиви због којих настојите да заузмете високо место у друштву живих биће испитани, као и свака истина и искреност у њима, и то местом које желите да заузмете у овом друштву мртвих.

То је „место које желите” или место за које сте *приспели*, морам такође да кажем, јер, запазите, овај двор из прошлости разликује се од свег осталог племства у следећем: отворен је за тежак рад и за заслуге и ни за шта више. Ниједно богатство неће да поткупи, ниједно име одвећ да задиви, ниједна извештаченост да превари чувара тих јелисејских капија. У дубљем значењу, ниједна зла или проста особа не улази тамо. На улазима тихог Фобур Сен Жермена има једно кратко питање: „Да ли заслужијеш да уђеш?” „Уђи. Да ли тражиш да будеш у друштву племенитих? Постани племенит, па ће тако и да буде. Да ли чезнеш за разговорима мудраца? Научи да их разумеш, па ћеш и да их чујеш. Но, под другим условима – не. Ако нећеш да се уздигнеш к нама, ми не можемо да се сагињемо ка теби. Живи владар може да покаже и мало љубазности, живи филозоф да ти објасни своје мисли уз велику муку, али ми се овде не претварамо нити дајемо своја тумачења. Мораш да

се уздигнеш до нивоа наших мисли, ако желиш да те оне обрадују и да делиш наша осећања, ако би да препознаш нашу присутност.” [...]

Прво истичем да смо презрели књижевност. Колико ми, као народ, маримо за књиге? Колико, све скупа, мислите да трошимо на библиотеке, јавне или приватне, у поређењу с оним што трошимо на коње? Ако човек издашно троши на своју библиотеку називате га лудим библиоманијаком. Међутим, никога не називате коњоманијаком, иако коњи људима свакодневно уништавају животе, а нисте чули да књиге неке уништавају живот. Или, да упростимо, колику добит мислите да Уједињеном Краљевству донесе садржај полица с књигама, јавним или приватним, у поређењу са садржајем винских подрума? Какви се трошкови праве за књижевност, у поређењу с трошковима који оду на обилно једење? Причамо о храни за ум, као и о храни за тело. Добра књига сада садржи такву неисцрпну храну, опскрбу за живот и за најбоље у нама. Ипак, колико дуго многи људи гледају у најбољу књигу пре него што дају за њу онолико новца колико дају за повелику морску рибу. Иако је увек било људи који гладују и оскудно се одену да би купили књигу, њихове библиотеке су на крају бивале јефтине, мислим, него вечере многих људи. Мало је оних међу нама који су због књига били спремни на таква искушења, а чешће је то представљало велику муку. Дакако, нешто што нам је драгоцено још нам је драгоценије ако смо га добили радом или штедњом. Када би јавне библиотеке биле упола тако скупочене као јавни ресторани или када би књиге коштале бар десети део цене наруквица, чак и будалести људи и жене могли би да помисле да има нешто добро у читању, као у мљацкању и ношењу светлוצаве одеће. С друге стране, сама јефтиноћа књиге чини да чак и најмудрији забораве да ако је књига вредна читања, вреди је и купити. Ниједна књига не вреди ако се за њу не може рећи да вреди *много*, нити је корисна док није више пута прочитана и док се у њу не заљубите више пута. Такође, треба да буде обележена да бисте лакше пронашли пасусе који вам у њој требају, као што војник дохвати оружје које му треба у оружници, а домаћица зачин који јој треба из оставе. Хлеб од брашна је добар, али постоји хлеб у доброј књизи, слadak као мед, кад бисмо хтели да га једемо. Заиста, сиромашна је она породица која ниједном у животу не може да плати рачун пекару за те издашне јечмене векне хлеба.¹⁸⁰ Називамо се богатим народом, а довољно смо прљави и будалести да немарно прелиставамо једни другима књиге из јавних библиотека.

Без обзира на све надам се да неће још много времена проћи пре него што краљевске или народне библиотеке с величанственим књигама буду основане у сваком значајнијем граду: исти низ одабраних књига у свакој од њих, најбољих у сваком смислу, припремљених за народ на најбољи могући начин, текста штампаног на сваком листу исте величине

¹⁸⁰ Овде се алудира на једно од чуда из Библије, када је Христ нахранио мноштво људи са само неколико јечмених векни хлеба – прим. прев.

са широком маргином и подељеног на пријатна поглавља, лаке да се носе, прелепе, јаке и темељне, као резултат доброг рада књиговешчевог. Надам се и да ће ове велике библиотеке бити доступне свим чистим и уредним људима, у свако доба дана и вечери, са строгим правилом о поштовању чистоће и тишине.

Могао бих за вас да осмислим друге планове, за уметничке галерије, за природно-историјске галерије и за многе друге драгоцене и, по мени, неопходне ствари, али овај план за књиге најлакши је и најнеопходнији и показао би се изузетно лековитим за оно што називамо нашим британским поретком, који је надувен и ђаволски жедан и гладан у последње време и тражи бољу исхрану. Ту су закони о заштити у трговању житарицама опозвани, па пробајте да те законе установите, делећи бољи хлеб – хлеб направљен од старог магичног арапског зрна, сусама, који отвара врата и то не врата крадљивчеве већ краљеве ризнице!

Пријатељи, ризнице правих краљева су улице њихових градова, а злато које сакупљају за друге су као улична каљуга, за њих и њихове поданике оно се претвара у кристалне плочнике, заувек.

(Сусам и љиљани: „О краљевој ризници”)

Знам многе људе који имају најистанчанији укус за књижевност, али лош укус за уметност и тај ме феномен уопште не изненађује. Но, никада нисам знао некога с лошим укусом за књиге, а добрим укусом за слике. Такође, од веома велике важности за вас, не само ради уметности, већ ради свега, у ово доба преплављености књигама, јесте да се сачувате сланих мочвара књижевности и да живите на свом малом стеновитом острву, с бањом и чистим и добрим језером на њему. Не могу, наравно, да вам предложим коју ћете библиотеку да одаберете, на сваких неколико умних људи долази другачија књига. Но, постоје неке књиге које свима нама требају и засигурно, ако прочитате Хомера,¹⁸¹ Платона, Есихила, Херодота, Дантеа,¹⁸² Шекспира и Спенсера, као што би требало, нећете морати да проширујете своје полице са књигама улево и удесно од ових књига да бисте непрестано учили. Од модерне књижевности избегавајте обичне часописе и критике књижевних дела. Понекад, ту може да се нађе користан сиже или добра критика, али су шансе десет према један да ћете улудо трошити време или да ће вас повести у погрешном смеру. Ако желите да разумете нешто, о чему год да се ради, прочитајте најбољу књигу за коју сте чули о томе написану, а не критику књиге. Ако вам се не свиди прва књига коју сте узели, пробајте с неком

¹⁸¹ Чепменовог, ако не оригиналног – прим. аут.

¹⁸² Керијевог, или Кејлијевог, ако не оригиналног. Не знам који су најбољи преводи Платона. Херодот и Есихил могу да се читају само у оригиналу. Може да се чини чудним што наводим оваква дела за „почетнике”, али све најбоље књиге садрже храну за свако доба и једна интелегентна и добро васпитана млада особа требало би да у томе много ужива, чак и у Платону, до своје петнаесте или шеснаесте године. – прим. аут.

другом, но, немојте се никада надати да ћете разумети нешто без муке, само уз помоћ критичара. Посебно избегавајте ону врсту књижевности која делује зналачки. Та је најотровнија од свих. Свака добра књига, или њен део, пуна је дивљења и страхопоштовања. Може да садржи чврсто образложење или строгу сатиру, али се никада не подсмева хладно, нити тврди надмено и увек вас наводи да нешто дубоко поштујете или заволите целим својим срцем. Није увек лако разликовати сатиру штетне врсте књига од сатире оних племенитих и чистих. Међутим, уопштено гледано, можете да приметите да се књиге о хладнокрвним љускарима и водоземцима ругају осећајности, а топлокрвне, људске књиге, ругају се греху. Потом, опет уопштено гледано, што више будете ограничили своје озбиљно читање на мисаону или лирску поезију, историју и историју природе, избегавајући белетристику и драму, ваш ум ће да буде здравији. Од модерне поезије нека ваш избор буду Скот, Вордзворт, Китс, Краб, Тенисон, два песника породице Браунинг, Лоуел, Лонгфелоу и Ковентри Патмор, чији *Анђео у кући* је најкомплетније књижевно дело и најљупкија анализа коју имамо о спокојности модерног домаћинства, док је песма госпође Браунинг „Аурора Ли”, колико ја знам, најбоља песма овога века у конкуренцији свих језика. Оставите Колрица по страни, као нездравог и бескорисног, Шелија, као плитког и преопширног, и Бајрона, док још нисте у потпуности формирали свој укус и нисте у стању да правите разлику између оног што је код њега величанствено и онога што и није баш тако добро. Никада немојте читати лошу или обичну поезију, нити је пишите сами. Превише је тога већ написано, далеко од тога да нам поезије мањка.

Од мисаоне прозе читајте углавном Бејкона, Џонсона и Хелпса. Карлајл тешко да се може назвати писцем за „почетнике”, јер његово учење, ма колико било суштински неопходно за неке од нас, за друге може да буде штетно. Ако га разумете и свиђа вам се, читајте га, а ако вас вређа, онда још увек нисте спремни за њега и можда никада нећете ни бити. Било како било, одустаните од њега док не ојачате, као што бисте и од купања у мору када бисте установили да вам то смета. Од белетристике читајте сер Чарлса Грандисона, Скотове романе, романе госпођице Едвортс, те ако сте млада дама, романе мадам де Жанли, француске госпођице Едвортс, чинећи од њих, препоручујем вам, своје стално друштво. Наравно да морате или ћете пожелети да читате и друге књиге ради забаве, једном или два пута, али схватићете да ове књиге имају елемент вечности у себи, чега нема ни у једној другој врсти књига, док ће њихова особита мирноћа и манир душевног мира да вам помогну да разумете иста таква обележја и у сликарству. Не читајте много одједном, већ покушајте да се заинтересујете за мале ствари, не толико због саме приче колико због упознавања с пријатним људима у чије вас друштво ови писци уводе. Обична књига често ће вам пружити веома много забаве, али ће само племенита књига да вам дâ драге пријатеље. Запамтите, такође, да је важније да књиге које читате док сте млади

буду честите него промућурне. Не мислим под тим да вас гњаве или одбијају поучношћу, већ да мисли које исказују буду правдољубиве и да осећања која изазивају буду јака. Не морате да читате најдовитљивије или мисаоно најбогатије књиге. Боље је, можда, саслушати оно што је већ познато, а може да се каже на једноставан начин. Већи део данашње књижевности, иако треба да је читају људи у напону снаге, има тежњу да подбуни пре него да охрабри и оставља читаоце у беспомоћном или безнадежном стању озлојеђености, што је најгоре могуће стање у које млад ум може да буде бачен. Биће веома важно за вас, како напредујете кроз живот, да се позабавите оним што мора да се мења у свету или да срцем приђете онима који морају да нађу самилост или осуду у њему. Но, за младу особу, најбезбедније је стање дубоког поштовања и боравак на неистраженом терену. Свакако и сада, као и кроз цео ваш живот, ваши учитељи су најмудрији када постигну да будете спокојни у ненаметљивој врлини. За вас је најбоља она књижевност или уметност која истиче, у свакодневном животу кроз нешто познато, оно што је вредно покорне љубави, као и то да се тешким радом остварују ваша надања.

(Елементи цртања, у три писма за почетнике, додатак 2: „Оно што треба да се проучава”, друго издање, 1857)

Елајза Кук

Просто окружење рађа просту мисао,
И просте манире обичног живота.
Бол је fine очи, уши притиснуо,
Где је већма грубост, голема простота.
Префињени човек, без наде малаксао,
У никаквој кући, где метла не шета,
Док Укус и Ред у радничкој колиби
Шире Радост и Лепоту по скромној им соби.

Књиге! „Лепе ствари”, красне сте до неба;
И златите сјајем полице нам кућне,
Донели сте мелем што многим треба,
Вешто и меко к’о виле мајушне.

...

Свака тешка мисао почесто се руши
Кад је *Роби Берн* у слободи својој,
Певушећи риму усхићеној души
Што дубоко клања силини песничкој:
Кембел *Гертрудином* судбом кад нас гуши,

Наследници ми смо спреми девојачкој
Слободом названој. Крст црвени њезин, крстари по мору,
Неустрашив, „издржава и борбу и буру”.
(Песничка дела)

Џејмс Расел Лоуел

И најтврдокорније и најгрубље срце носи у себи музичке струне. Но, свако срце наштимовано је другачије, тако да исти тон, који буди узбудљиву саосећајну мелодију у једном срцу, друго срце ни не дотакне, не произведе у њему ни звук. Када нешто волим, онда у томе претерујем. Постоје стихови уз које плачем од усхићења, док неко за њих уопште не мари. Обузму ме једноставне ноте тих великих писаца, расуте посвуда, стварају код мене утисак да сам као и свако најпрезреније и најодбаченије живо дете божје од истог, људског соја као и те славне душе. Поезија има кључ који откључава више одаја у мени него што то може било ко други. Не могу то да објасним нити да образложим или да кажем који мој таленат она подстиче. Жица која јако вибрира постаје нејасна и невидљива у сразмери с јачином импулса. Често лака рима, каденца и звук речи, буде то чудно осећање у мени. Не само да сва срећна познанства из мојих ранијих година, што су некад била расплинута, добијају прелепи облик, као гвоздени прах крај магнета, већ се изван тога нешто магловито и неодређено увлачи у мене с нејасним звуком удаљеног мора. Моја наклоност ка давним временима налик је оној која је својствена посматрачу или глумцу. Ови племенити Шекспирови стихови, у једном од његових сонета, спуштају свој вео мистичности и постају модерни и обични:

„Не, Време, ти не мењаш мене:
Твоје пирамиде, никле снагом новом,
Нису ствари нове и необичне,
Већ уздизање на већ виђеном.”

Велика симфонија Вордзвортове „Оде” прожима ме и ја дрхтим, као што ваздух дрхти од оргуљашке грмљавине. Моје тело, чини се, саосећа с Мајком Земљом из које је узето и памти све велико и племенито, жалосно и драго, чему је ватрена лопта коју Сунцем зовео, била сведок. С мудрим житељом Самоса могу да дотакнем трули штит Еуфорба и да тврдим да ме занима дубље него што је дубока његова старост. Био сам присан пријатељ с Леандером и Ромеом. Изгледа као да следим Музаја¹⁸³ и Шекспира и да добијам знања из прве руке. Понекад кад сам

¹⁸³ Музај или Мусај (грч. Μουσαῖος) у грчкој митологији био је певач са којим је у Грчкој отпочело поетско стваралаштво надахнуто музама. Његово име и има значење „од муза”.
– прим. прев.

тужан Спенсеров стих увуче се у моју свест, сопственом снагом и вољом, као јак звук удаљеног марша витеза који се, корак по корак, приближава својој вилинској краљици и ја се одједном уздижем изнад туге и сенке у осунчаност претходног и давно прошлог догађаја. Такође, често ме ова, наизглед неприхватљива присност, преплави осећањем туге. Када први пут угледам водопад или шуму имам осећај нечег што је прошло, благи осећај кајања да сам у неком претходном стању попио вино њихове лепоте и оставио проневереној садашњости само муљави талог. А, опет, каква је то божанствена награда, када исто сећање (да га тако назовем) или фантазија спусти кап свог невидљивог еликсира у моју чашу па могу да посматрам некада усамљену и бедну данашњицу сада одевену у краљевско љубичасто, са златним скиптром линије узвишених предака!

(Разговори о неким старим песницима, 1844)

Једна од најдивнијих књига у библиотеци мога оца била је Вајтова *Историја природе по Селборну*. За мене она је свакако добила на дражи с годинама. Читао сам је некада несвестан задовољства које у њој проналазим, али како старим, почињем да уочавам неке једноставне трикове ове природне магије. Где год да отворите књигу, одвешће вас у природу. По врелом јулском времену може да се изађе с овим љубазним и причљивим учењаком са Оријела¹⁸⁴ и да се нађе освежење уместо замора. Немате потешкоћа да држите корак с њим док иде лагано на свом дрвеном коњићу, час указујући на леп поглед, час застајујући да види кретање птица или инсеката или да стави у кесу примерак за часног Дејнса Барингтона или госпођу Пенант. По једноставности укуса и природној финоћи подсећа на Волтона, по нежности према ономе што би иначе звао дивљом творевином, на Купера. [...] Од кад сам га први пут прочитао обилазио сам нека од његових омиљених места, али их и даље гледам радије кроз његове очи него кроз ма каква стварна и лична сећања. Књига такође носи ту дивоту потпуне доколице. Вајт као да није имао ниједан тежи посао од проучавања навика својих накинђурених суграђана или посматрања како му расту брескве поред зида. Књиге су му дневник Адамов у рају,

„Поништење свега што је постало
Незрелом мишљу у дебелом хладу.”

Прави је спокој само погледати ту његову башту. Много боље него

„Видети ход великог Диоклецијана,
У племенитом хладу солинске баште”,

¹⁸⁴ Колец Оријел је један од колеца у оквиру Оксфордског универзитета – прим. прев.

јер тамо амбасадори хрле и доносе са собом буку Рима, док овде обичан свет нема приступа. Ниједан глас о побуни америчких колонија није, изгледа, стигао до њега. *Природан крај јежевог живота* више га занима него цела империја. Бергојн¹⁸⁵ може да се преда и да то буде поздрављено. Од каквог је *то* значаја у поређењу са чињеницом да можемо да објаснимо необично превртање врана у ваздуху док се окрећу да „се почешу једном канцом”? Сви курири Европе што јуре трком, жврком мамуза обадајући коње, не заталасају ни малу чашу зеленог ликера господина Вајта, али долазак бубе мартина дан раније или касније него прошле године јесте вест коју хитно треба да пошаље свим својим дописницима. Још једна тајновита драж ове књиге јесте његов ненамерни хумор, изврснији утолико што га аутор није свестан.¹⁸⁶

(Прозори моје радне собе: „Мој познаник из баште”)

Тад, угрејан књигама на зиду,
Кад ватра на огњу надокнади сунце,
Шапућући старе легенде кроз снове,
Узимам цвет живота с веселе полице,
Где шћућурене седе ретке птице певачице,
Чекајући мој избор да се широм отворе,
И моле за милодар пролећа, к’о увек
Што га има младалачки Чосер, чије живе шуме
Дамарима бију песмом коса и дрозда кроз целу годину.

...

[...] Штавише, мислим да је
Уживање и дозревање,
За студента понекад мудрије делање; мозак
Који претури све зарад напора
Међу два света на крилима жеље

¹⁸⁵ Џон Бергојн (John Burgoyne, 1722–1792) био је генерал британске војске, нарочито познат по својој улози у америчком рату за независност када се са својих 5.000 војника предао Американцима – прим. прев.

¹⁸⁶ Приређивач цитира наведени одломак са неуобичајеним задовољством. Као млад био је толико очаран дражима коју носи *Природњачка историја по Селборну* – коју му је један пријатељ позајмио – да је решио да препише цело дело, пре него што га врати власнику. Овим напорним чином велике љубави постао је власник примерка који је могао да назове својим, и од тада, свака шетња по селу или излет били су угоднији, како му је постао близак садржај књиге. Тих раних година, могао је истински и захвално да каже за те странице – *pernoctant nobis, peregrinantur, rusticantur* [спавају с нама ноћу, путују с нама и остају с нама на селу – прим. прев.]. – прим. аут.

Неће процедити сокове што пије,
До слатке суштине јасне мисли,
Осим онога који тајну зна,
Да меша крв са сунцем и да узме
Ветар у своје дамаре.
(„Под врбама”)

Стога с тобом ја читам радо
Храбре песнике: од додира твојих
Како речи живну! Тад нестану брзо
Сенке времена! И поново сија,
Кроз мртвило пламтећи стих,
Као наковњу мозга што прија
Блештави слој, дивовски ков,
Мисли брзе чекић песников!

...

Како умете да добро скријете
Пријатељске приче тек започете,
Док сиви снег, на висинама,
По крову црта финим шарама,
Ил’ Север љути из напора
Окна смрзнута полако гура.
Сад љупка Нимфа, Бахусу дата
Од Морфејеве кћи, што се доима
По самом рођењу даровита,
Од њега ватром, од ње сновима,
Никотија, дража је богињи увек
Него сав чаробни од грожђа сок,
Што обожавамо, без забране;
И, док њен мирис плута и вије,
Кроз ваздушне спирале хитрије,
Ил’ лебди над трептавом копреном,
Цвет најнежнијега сна,
Тако дангуби, лено слободна,
Бујица с причом несмотреном,
Сад са осмехом, а сада ухваћено,
У тамна језера дубоке мисли.

У међувремену, сваку реч блажиш,
Љубак и скроман, за себе не тражиш.
Ти имаш чари и поред вина,
Да откријеш све скривене ћуди,
Знаш мисао и када је неизговорена,
Испуниш говор где стану људи
Шапатом што им снове нуди,
И кидаш ланце жеља промрзлих,
С рубова мозгова залеђених.
Сунце свих најдубљих смелости!
Твојим се зрацима срце отвара,
И свечану чашицу притворности,
Што затвара се због грубости,
У поноћ ружом опет ствара.
(„Химна ватри у зимско вече”)

Волт Витман

Без сумње, неке од најбогатијих, најмоћнијих и најнасељенијих заједница античког света, као и неке од највећих личности и догађаја, нису оставили баш ништа у наслеђе времену садашњем и времену будућем. Несумњиво, они који су били изврснији, налазили су се често у земљама, међу јунацима и људима који су нам остали непознати именом, временом и местом. Неки други су стигли безбедно, као с путовања са широких мора што се простиру преко векова. Ти мали бродови, или бар оно најбоље од њих—њихово значење и суштина, чудом привезани и невероватном срећом безбедно спроведени преко велике пустоши, таме, мртвила, незнања и сличног, заправо су неколико бесмртних списа, малих по обиму, који повезују немерљиве вредности успомена, савремених портрета, манира, наречја и веровања, с најдубљим закључцима, наговештајима и мислима, те тако заувек спајају и дотичу старо, ново тело и стару, нову душу. Они и само они! Носе товар тако драг, дражи него понос, дражи него љубав. Све најбоље искуство човечанства, пресавијено, сачувано, донесено нама овде! Неке од тих мајушних бродова зовемо Стари и Нови завет, Хомер, Есхил, Платон, Јувенал и њима слични. Драгоцене сићушне ствари! Када бисмо били приморани да одлучимо да ли да будете збрисани и изгубљени ви, слични вама и све оно што вам припада и од вас је потекло, мислим да би ипак било боље да изгубимо све праве бродове, што су сада привезани уз док или плутају на таласима и да их гледамо како, са свим својим товаром, журно тону на дно, ма како страшно то деловало. Необичне комбинације, очити прикази града, расе, раздобља, посебни видови универзалних атрибута и страсти, веровања, хероји, љубавни-

ци и богови, ратови, традиције, борбе, злочини, осећања, радости (или њихов префињени дух), које је окупио дух града, расе и времена и ставио у највише облике уметности, то јест, у књижевни облик, дати су нам да просветле наше биће и искуство. Оно што нам они дају незаменљиво је и најузвишеније, па ако би нам било одузето, ништа друго у свим светским бескрајним ризницама не би могло то да нам надокнади или икада врати.

За нас ти споменици, као облици узвишености и лепоте, стоје уз велике магистрале времена. За нас те бакље горе целе ноћи. Непознати Египћани, урезани хијероглифи; Хиндус, са химном и мудрој изреком и бескрајним епом; хебрејски пророк, са духовношћу, као у одблесцима муње, свестан, у жару, тужне песме и крици освете због тираније и ропства; Христ, погнуте главе, ширећи љубав и мир, као голубица; Грци, у стварању вечитих облика физичке и естетске пропорције; Римљани, владари сатире, мача и кодекса – фигура, неких удаљених и прикривених, неких ближих и видљивијих; Данте, корачајући витак и мишићав, без сувишног меса; Анђело¹⁸⁷ и велики сликари, архитекти, музичари; богати Шекспир, раскошан као сунце, уметник и певач феудализма на заласку, са свим предивним бојама којима господари и користи их кад пожели; и, на крају, Немци Кант и Хегел који, мада су нам близу, прескачу доба и опет су на трону, непотресени, непоколебљиви, попут египатских богова. Од ових и њима сличних је ли превише, заиста, вратити се у нама својствен облик и посматрати их као тела и системе тела који се крећу слободно по васиони неких других небеса, космичког интелекта, душе?

...

Данас, дакако, геније америчког поетског изражаја у повоју дрема негде далеко, тамо где га, на срећу, нису препознали и повредили затворена друштва, писци о уметности, разговори и критике по салонима или предавачи по школама. Дрема, по страни, не хабајући се, у неком западном наречју, локалној доскочици Мичигена или Тенесија, предизборном говору у Кентакију, Џорџији или Каролинама, или у неком жаргону, локалној песми или алузији механичара с Менхетна, из Бостона, Филадельфије, Балтимора. Можда је горе у шумама Мејна или негде у колиби калифорнијског рудара, можда прелази Стеновите планине или иде уз пругу дуж обале Тихог океана. Можда дрема у срцима младих фармера на североистоку, у Канади, или код језерских чамџија. Груби су и неуглађени ови зачеци, али само од таквих, што су одавде потекли, могу срећно да пристигну, буду калемљени и олистају на време цветови истинске америчке ароме и воће потпуно и истински наше.

...

Религија је увек била на нивоу поезије и књижевности и увек ће бити. Од индијских Веда, дела Заратустре, Талмуда код Јевреја, као и

¹⁸⁷ Мисли се на Микеланђела – прим. прев.

Старог завета, Јеванђеља Христовог и његових апостола, Платонових дела, Мухамедовог Курана, Еде од Снора¹⁸⁸ и тако даље, до дана данашњег, до Сведенборга, до непроцењивих доприноса Лајбницових, Кантових и Хегелових, ова дела приказују стварне висине и узлете књижевности која расте попут великих планина. Међутим, то је могуће само код таквих песама које певају лепо о људима и догађајима, о страстима човека и представама о материјалном свету и у којима религиозни тон, свест о мистерији, препознавање будућности, непознатог, божанства које влада над свима и божанске сврхе, никада нису одсутни, већ посредно дају тон свему.

...

У велеградима ових држава изградиће се за неколико година огромни музеји, са пространим одајама у којима ће се налазити примерци и цртежи свих места и народа на земљи, старих и нових. У тим одајама, поред тих цртежа, најплеменитији умни људи држаће предавања хиљадама младих људи о историји, историји природе, наукама и слично. Сама историја неће се више доимати лажном и далеком, неком врстом фетиша, као што је то било раније. Постаће пријатељ, поштовани учитељ, живо биће, с рукама, гласом и појавом. Биће срамно за младу особу да не зна хронологију, географију, песме, хероје, подвиге и све бивше народе, као и садашње – а за учитеља биће срамно да предаје мање или више од онога у шта верује.

Предвиђамо да се међу овим очекивањима и надама налазе нови закони говорног и писаног језика. Нису то само педагошки облици, исправни, прописани, упознати с оним што је претходило, начињени за туђе потребе, лепе речи, мисли јасно изговорене – већ језик ношен дахом Природе, који посеже високо, мари само за стимуланс, последице и за оно што негује и подстиче да расте – он одговара животу и карактеру и ређе саопштава него што препоручује или захтева.

...

Процес читања није полусан, већ у највишем смислу вежба, напор гимнастичара. Читалац мора да уради нешто за себе, буде на опрезу, сам да осмисли праву песму, драмски заплет, причу, метафизички есеј – текст који попуњава назнаке, трагове, почетак или оквир. Не треба, додуше, књизи употпуњавање, већ читаоцу. Сврха је да се начини народ гипког и снажног ума, утрениран, интуитиван, који се ослања на сопствени ум, а не на неколико групица писаца.

...

Не само да препоручујем проучавање ове књижевности, већ бих волео да имамо много више извора за учење и поређење. Амерички студенти могу добро да напредују проучавајући дела из свих некадашњих земаља – од ране Грчке и Рима, бурних средњовековних времена, крсташких

¹⁸⁸ Старогерманско религиозно дело – прим. прев.

ратова, па све до Италије, свих старих и новијих књижевних дела немачког интелекта, те довитљиве и ратоборне Француске и напоследку, на много начина и кроз разне периоде, могу значајно да напредују проучавајући подвиге и душу велике шпанске расе. Но, морају да се држе увек пристојно, пуни поштовања, неизмерно дужни Мајци Земљи, свим њеним изумрлим и живим народима и њеном потомку, овој нашој Америци, ћерки не само британских острва, већ Старог континента и свих других континената. Заиста, време је да схватимо и у потпуности начинимо плодним те клице које налазимо у Италији, Француској, Шпанији, посебно у најмаштовитијим изведбама из тих земаља, које су, на много начина, на вишем нивоу и истанчаније него енглеске или британске, и неопходне да се заврши оно што смо започели. [...] А какви су тек велики азијски спевови из давних времена, индијски епови, *Књига о Јову*, јонска *Илијада*, непревазиђено једноставне, пуне љубави, савршене идиле о животу и смрти Христа, у Новом завету, и надаље, већина карактеристичних маштовитих или романтичних успомена са Старог континента, као што су Сид и Сервантесов *Дон Кихот* и слично. Рекао бих да се ова дела суштински прилагођавају нама, па иако удаљена, необично се стапају с нашим огњиштима, данас, 1870, у Бруклину, Вашингтону, Канади, Охају, Тексасу, Калифорнији, као и с нашим гледиштима и представама о озбиљности и забави и нашим стандардима херојства, мушкости, па чак и захтевима демократије.

...

Не могу да замислим живописну енглеску или британску књижевност без веселог имена Волтера Скота. По мом мишљењу, он заслужује да стоји уз Шекспира. Обојица су, по својим најбољим квалитетима, континентални, не британски – обојица плодни, раскошни, правични према својим земљама и пореклу, то јест, феудализму који прелази у универзализам. Рекао бих да обојица заслужују да напоследку буду коначно посматрани и тумачени као сјајна сунашца, којима није отмено дирати у мане.

(*Демократски видици*, ауторско издање, Камден, Њу Џерси, 1876)

Мери Ен Еванс (Џорџ Елиот)

Најзад, Меги баци поглед ка књигама што су лежале на прозорској полици, накратко одустаде од сањарења и поче немарно да окреће листове *Галерије портрета*, али ускоро и то одгурну у страну и поче да прегледа мали ред књига повезан врпцом. *Лепоте из часописа Спектејтор*, *Раселас*, *Економија домаћег живота*, *Грегоријева писма* – знала је шта ту може да се прочита. *Хришћански годишњак* изгледао је као књига са црквеним песмама, те га је поново спустила. Али Томас Кемпијски? Наишла је на то име док је читала и осетила је задовољство, које свако познаје, када дозна нешто што може да повеже с именом које тако усамљено лута по сећању. С извесном знатижељом узела је малу, стару, незграпну књигу:

имала је пресавијене углове на многим местима, а нека рука, сада заувек смирена, направила је на одређеним одељцима дубоке трагове од пера и мастила, временом пожутеле. Меги је окретала страну по страну и читала оно што је смирена рука означила [...] „Знај да те љубав према себи самом повређује више него ишта на свету. [...] Тражиш ли разноликост и боравиш ли свуда, својом вољом, да себи угодиш, никада нећеш бити миран нити сачуван од брига: и поред свега, нешто ће да ти мањка и на сваком месту биће некога ко ће да ти се успротиви. [...] И горе и доле, ма где год да те пут поведе, посвуда ћеш наићи на Крст. Ма где да ти нешто затреба, мораш да имаш стрпљења, ако хоћеш да имаш мира и да уживаш у вечитој круни. [...]"

Чудно, узбуђујуће дивљење прође кроз Меги док је ово читала, као да је пробуђена усред ноћи звуцима неке озбиљне музике, која говори о душама што су биле будне док се њена још није пробудила из сна. Ишла је од једног смеђег трага до другог, као вођена смиреном руком, једва свесна да чита, више као да слуша тихи глас који говори. „ [...] Често сам вам већ говорио и сада опет говорим исто, одреците се себе самих, одустаните и уживајте у многоме у унутрашњем миру. [...] Тада ће све узалудне уобразиље, рђави немири и прекомерне бригае да одлете негде далеко. Напустиће вас неумерени страх, а разуздана љубав ће да замре.”

[...] Читала је даље стару књигу, гутајући нестрпљиво дијалоге с непознатим Учитељем, калупом туге, извором снаге. Враћала му се након што би је негде позвали и читала све док сунце не зађе за врбе. [...] Меги није знала ништа о начелима и системима мистицизма или квијетизма, али овај глас из тамо неког удаљеног средњег века био је непосредан додир веровања и искустава људске душе и дошао јој је као непобитна порука.

Претпостављам да је то разлог зашто мала старинска књига, за коју треба да дате само шест пенија на штанду, чини чуда до данашњег дана, претварајући горку воду у слатку, док скупе проповеди и расправе, најновијег издања, остављају ствари онаквима какве су биле. Ова књига написана је руком човека који је чекао да га срце повуче. То је хроника усамљене, сакривене агоније, борбе, поверења и тријумфа – није написана на сомотским јастуцима да подучи издржљивости оне који ходају по камењу крвавих стопала. И тако остаје за сва времена вечити доказ о људским потребама и људским утехама: глас једног брата који је, пре много векова, осећао и патио и одрицао се – у самостану, вероватно у огртачу од сержа и обријане главе, певајући црквене песме и изгладњујући се, говорећи другачије од нас – али испод истих немих удаљених небеса и с истим страсним жељама, истим стремљењима, истим промашајима, истим замором.

(Воденица на Флоси, књига IV, поглавље 3)

Џорџ Досон

Библиотека је велико саветовалиште мудрог човека. Кад сам збуњен по питању живота, треба само да дођем овде, без накнаде или награде, да разговарам с најмудријим душама којима је Бог благословио свет. Ако желим да разговарам о бесмртности, Платон ми притрчи у помоћ. Ако желим да спознам људско срце, Шекспир отвара све своје одаје. Шта год да ме збуњује или тера на сумњу, знам тачно ког великана да призовем у помоћ, он долази и најљубазније могуће слуша моје сумње и казује ми своја убеђења. Тако библиотека може да се сматра свечаном одајом у којој човек може да се посаветује са свим оним мудрим, великим, добрим и славним људима који су умрли пре њега. Ако застанемо начас и погледамо очевидне и непосредне користи од библиотеке, открићемо да овде човек може да се спреми за свој позив, наоружа за своје занимање, открије чињенице које му одређују занат и припреми се за проверу знања. Корисност је њена, дакле, бескрајна и непроцењива. Такође, то је место где може да се проводи слободно време, јер човек не може нигде до у библиотеци да нађе невинију, љупкију, дражеснију и узвишенију забаву која истовремено окрепљује. А ако је одушевљен књигама, то ће га одушевљење и увести у ред и забавити. [...]

Ја идем у своју библиотеку као у испосницу – једну од најбољих које свет има. Од каквог значаја је подсмех будале, ако сте спокојни међу великанима прошлости? Како мало граје овог глупог света може да уђе у библиотеку, како су утишани бедести гласови препродаваца, трговаца, кавгација! Како мало страначка задојеност, кроз презриве, бесне, мање или више гласне узвике, може да дотакне човека који се у овој најбољој испосници људској окружује тишином умрлих и достојанственом светињом древне мисли! Стога, било да то посматрам као питање корисности, разоноде или строге самоконтроле, налазим да је библиотека – са само једним или два изузетка – најблагословеније место које је човек осмислио или изградио. Човек који воли књиге обично је човек узвишених мисли и узвишено тумачи живот. Библиотека оснажује све оно велико у животу и одагнава оно неважно и лоше. Нестало би пола празних прича у друштву само кад би књиге вредне читања биле прочитане.

Ако завиримо у куће великог дела средњег слоја наше земље, наћи ћемо тамо свашта, али не и оно чега би највише требало да буде. Нема тамо књига вредних помена. Ако се спомене нешто из области географије, немају атласе. Ако се поведе прича о томе када је неки великан рођен, они не могу да вам помогну. Могу да вам дају одличан кревет, с балдахином, предивне украсе, луксузне засторе и лакиране измишљотине свуда унаоколо. Могу да вас чисте вечерама до изнемоглости и вином које човек, мање или више, може искрено да похвали. Међутим, корисне књиге су последње што ћете тамо да нађете. Када уму фали оно што књиге лако могу да му пруже, седам зала – ситничарство, лакомисленост, помодност,

надменост, сплеткарење, ситне клевете и свакодневно испијање малог пива, уђу у човека и окупирају му ум. Половина овог бесмисла нестала би када би људи само разумели узвишене утицаје сталног општења с узвишеним мислима и изузетном храброшћу људи старог времена.

...

Но, како не можемо предуго да се задржавамо на свему корисном и лепом што једна библиотека пружа, пређимо на чињеницу да је то државна библиотека, што је управо најзначајнија и најсрећнија околност, јер библиотека, као ова, којом управља друштво и издваја постотак за њу, представља израз људског уверења да град као што је овај постоји из моралних и умних разлога. Проглашено је да велика заједница попут ове не треба да се посматра као насумичан збир људских атома или као бедни завежљај змија отровница што се хрву у великој посуди, свака у настојању да издигне главу изнад друге у беспоштедној такмичарској борби. Објављено је да власт великог града попут овог није обавила сву своју дужност када је пустила у рад низ генијалних напредних средстава за чишћење и расвету улица, туцање камена, поправљање путева, као и да није испунила једну од највиших улога чак и када је дала људима у граду најбољи одводни систем – иако ни то није још увек завршено. Поред свега тога, власти једне овакве општине треба да испуне све обавезе које испуњава газда једног домаћинства – да управљају над људима свих занимања, осим над свештеним лицима. И, запамтите ово: ја бих више волео да велика књига или велика слика доспеју у руке општине, него у руке појединца, јер, колико год да је био велик и племенит дух многих наших колекционара, кад је велика слика у рукама ма како великодушног племића или ма како широкогрудог господина, он ће имати наследнике, ускогруде будале можда, или следбенике жалосно себичне и мале, те ова велика слика, којој Бог није наменио да се слика на радост само једне племените породице или групице малих људи које окупља око себе, може бити недоступна ћудљивошћу власника или хиром господара или у самоодбрани од намерних повреда које би неко могао да јој нанесе. Међутим, онога тренутка када сте ставили велика дела у руке државе, осигурали сте и неострашћено чување. Државна власт не може да изгуби контролу над собом, а ако се то и деси, брзо се враћа у нормалу. Општина не би могла да затвори ову библиотеку. Она је отворена заувек. Под заштитом је енглеског закона у свој својој величанствености. Њен опстанак је опстанак енглеског народа. Стога, када државној власти припадне велика слика или велика збирка књига, та слика и те књиге доступне су великом броју људи, а веома добро их чувају они који немају моћ да их уништавају, чак и ако би имали жељу да то ураде. Време приватног власништва, надам се, скоро је окончано. Није да бих ја ставио тачку на то неким законом или силом, већ се надам да ћемо ми на отвореном тржишту да дамо добру понуду против племства, госпде и приватних колекционара, јер је мучно кад велика слика или велика збирка књига бивају затворене у нечијој кући. [...]

Да је по моме, не би било ни једне једине јефтине књиге у овој просторији. Ако вам је до јефтиних књига, купите их. Можете да добијете *Вејверли* за шест пенија и да одаберете једно од два издања. Циљ библиотеке као што је ова јесте да купује скупе књиге, књиге које љубитељ књига не може себи да приушти и да стави у службу најсиромашнијих оне које само најбогатији могу себи да приуште. [...] Циљ је да се у једној просторији скупи количина коју приватни посед не може да обухвати и коју најмудрији људи само повремено позајмљују. Једна од великих улога референсне библиотеке као што је ова јесте да настави да буде на услузи свима, да служи свима који не могу све да имају у својим домовима. Није погодно за сваког човека да код куће има веома велики телескоп. Можда бих желео да проучавам скелет кита али моја кућа није довољно велика да га заприми. Привлачи ме микроскоп, али можда немам довољно новца да га купим. Но, омогућите постојање једне овакве установе и ево га телескоп, ево га микроскоп, ево га скелет кита. Ево је велика слика, моћна књига, преопширни атлас, велике приче света. Они су овде, увек спремни да послуже сваком човеку, а да се он не изложи трошку или неугодности губитка животног простора због њих. Ту су књиге с којима желимо да се посаветујемо с времена на време и које су веома скупе. То су књиге пригодне за овакву библиотеку – моћне енциклопедије, големе мапе, књиге које само влада може да објављује. То је скоро једино место где бих ја избегавао јефтиност као да је куга и с гађењем бежао од рђаве штампе и безначајних страница. [...]

Има свега неколико ствари, господине градоначелниче, које бих с Вама поделио радије него жељу да, у будућим данима, неки ученик, у фином налету захвалности, док седи у својој соби, можда на тренутак призове у свест имена људи који су својим говорима и напором, неопходним залагањем или непрекидним радом, учествовали у изградњи ове библиотеке. Има свега неколико места која бих походио после смрти радије него ову просторију, а и мало чега бих волео да се моја деца радије сећају него тога да је овај човек држао говор на отварању ове славне библиотеке и изнео прве јасне резултате доброг промишљања: да велики град постоји да би испунио обавезе према људима тог града, као што велики народ постоји да би испунио обавезе према људима тог народа, да град постоји овде вољом божјом, да је велики град озбиљно биће кроз које треба да теку и у којем треба да су уобличени сви највиши, најузвишенији и најистинитији циљеви човековог интелекта и моралне природе [...]

Ова власт испунила је своју највећу могућу дужност: снабдела је своје људе – *све* своје људе – највећим и најбољим даром од Бога.

(Уводно обраћање на отварању бесплатне референсне библиотеке у Бирмингаму, 26. октобар 1866)

Чарлс Бакстон

Читаоци нападају писце и кажу да је њихово писање јадно, бајата будалаштина и томе слично. Не би ли писци могли поштено да кажу нешто о својим читаоцима? Какве бедне, досадне, незаинтересоване, слабе и немарне умове доводе у везу с мислима чија је изврсност тако дубока! Читаочево највише достигнуће јесте да успе да створи истиниту и јасну представу о аутору на основу његових дела. [...]

Богатији смо него што мислимо. С времена на време није лоше направити попис дела која нас чине срећнима. Запањујуће је колико је дугачка та листа! Најсиромашнији међу нама поседују имовину чија је вредност скоро немерљива, али нема ниједног међу нама који не би неговао ту имовину како би му касније десетоструко добро донела. Наше књиге, баште, породице, друштво, пријатељи, прича, музика, уметност, поезија, пејзаж, могу да нам донесу далеко већу раскош уживања и напретка када бисмо пробали да извучемо оно најзначајније у њима.

(Белешке о размишљању)

Роберт Лејтон

Књиге

Не могу да замислим славни умни свет,
Очуван у књизи, што ја само видим
Делом и кад читам заслепљен на трен,
Да за мене може нестати сасвим.
И кад живимо на неком другом месту,
С нама су драга створења ума,
Што изгубим, не читам, наћи ћу,
И ухватићу радост изнова.
О какав благослов се ослободи
Из свих порива што свет наш гоне,
Времена доста, читај на слободи,
Књиге из рајске читаоне!

Књиге и мисли

Кад човек лепе полице види,
Сећајући се радости прошлих,
Бестрага нада када помисли
Кол'ко је књига непрочитаних.
Ал' кад размишља, књиге по страни,

Мања је жеља за читањем,
Колико учених томова смени
Једно једино промишљање.
Па, нек' се мучи, неначитан,
А идеју, придодат смисао,
Да Бог животвори сваки му дан,
Књигама нек' би отписао.
Лепо убеђење да смрт, к'о дремка,
Буди се дубоким сном – поднеће
Мисао одбијање библиотека
И кључ од књига задржаће.
(Забелешке и песме)

Многим књигама

Волео бих да смо читаоци само,
И не пишемо више, тек кад душа пламти,
Ознојимо чело мишљу кад је тамо
Немогуће мисао обуздати.
Тад би све будуће књиге ређе биле,
Чисте од скраме, душе фино злато;
Тако би се нове књиге све читале,
Без одрицања старих зато.
Боже, помози нам у овом сату,
Плаве нас књиге, новине разне,
Гегамо се к'о гмизавац у блату,
Не знамо чему те мисли празне.
Големи нараштај несталних плима,
Препплављује и море и копно,
И мада често штетан, зар има
Све што нам треба, засигурно?
Је ли то сејање семена руком,
И са стена, трња и њиве,
Тек да се намири потреба светом,
Награди сејача муке живе?
Да ли то треба свакоме уму?
За књигу мало простора има,
Да ли ће наћи у том немару

Срце што у себе је прима?
О, ко зна да ли и лист овај
Није ту с разлогом, ма како јадан?
Стога притиснут плачем, авај,
Број књига тако је бесконачан!

(Рубен и остале песме)

Џон Алфред Лангфорд

Љубав према књигама је љубав која не тражи ни оправдање, ни извињење, ни одбрану. То је добро само по себи: иметак на коме можемо да будемо захвални, да му се радујемо, да се њиме поносимо и да му певамо похвале. С овом љубављу у срцу ниједан човек није сиромашан, без пријатеља или без начина да учини живот дивним, прелепим и срећним. У добру и злу, у радости и жалости, у здрављу и болести, у самоћи или у маси људи, књиге никада нису неприкладне, никада им не мањка моћ да ободре, утеше и благослове. Оне додају раскош добром и чине љупкијим сваку невољу, појачавају осећај радости и сламају жаоку туге или пружају сјајно олакшање од ње. Оне величају здравље и пружају благословену утеху у болести, насељавају самоћу творевинама мисли, децом фантазије, потомством маште, а људским кретањима пружају сврху и циљ и настоје да очувају срце нетакнуто светом. Боље је поседовати ову љубав него наследити читаво краљевство, јер она доноси раскош коју новац никад не може да купи и коју је моћ немоћна да осигура. Боље је од злата „да, од много финог злата”, предивних палата и скупих одела. За љубитеља књига ниједан иметак не може ту љубав да превазиђе или чак да се изједначи са добром библиотеком. Ту се чувају, за свакодневну употребу и уживање, богатства која се увећавају коришћењем и задовољства којих се људи никад не засите. То је краљевство велико као васиона, чији је сваки део насељен духовима који му полажу пред ноге свој драгоцени плен као нешто што му по закону припада. Због њега песници певају, филозофи разговарају, историчари откривају чудесни марш живота, а они што трагају за природом, откривају тајне и мистерије постања. Без обзира на то који му је чин или положај, љубитељ књига је најбогатије и најсрећније човечје дете. [...]

Једино пред књигама сви су исти. Библиотека је једина ризница отворена за све. Знање је једина раскош која неће пропасти, а мудрост је једини драгуљ који можете понети са собом и у гроб. Живети у овој једнакости, делити ова богатства и осигурати овај драгуљ, срећа је за свакога. Све што је потребно за прибављање овог неизмерног блага је љубав према књигама. [...]

Као пријатељи и дружбеници, као учитељи и утешитељи, као они који разоноде и забаве, књиге су увек с нама и увек су спремне да одговоре на наше потребе. Можемо да их понесемо са собом док негде

лутамо или да их окупимо око себе док седимо крај камина. У усамљеној дивљини, у велеграду препуном људи, њихов дух биће с нама, дајући значење наизглед побрканим кретањима човечанства и насељавајући пустињу својим сопственим сјајним творевинама. Без љубави према књигама и најбогатији човек је сиромах, али обдарен овим богатством над богатствима најсиромашнији човек је најбогатији човек. Он има раскош коју ниједна сила не може да умањи, блага која се стално увећавају, иметак који се више ствара што се више троши, пријатеље који га никад не напуштају и задовољства којих се никад не засити.

(Похвала књигама)

Роберт Колијер

Они који морају да се ослањају сами на себе кроз живот не треба да се брину ни најмање. Историја света пуна је сјајних примера колико вреди самоувежбаност, као што показује успех који прати читаоце, писце и раднике на сваком животном пољу и то оне којима је наизглед мањкало и књига за читање и времена за читање или чак свеће да њоме осветле одштампану страницу. „Да ли желите да знате како ја успевам да причам с вама на овом једноставном саксонском језику? Рећи ћу вам. Када сам био дечак читао сам Банјана, Крусое и Голдсмита, јутром, у подне, увече. Све остало био је посао по задатку, а ово је било моје задовољство, уз приче из Библије и Шекспира, када је најзад моћни господар ушетао у наше домове. Остало је за мене било као сенино лишће. То су били извори чисте воде, и ово је први корак ка проповедаоници, који сам изгледа предузео својом слободном вољом. [...] Заволео сам их као што сам заволео млеко, па иако сам био несвестан тога, љубав према једноставним речима ушла је у сваку ћелију мога бића. Ишао сам у школу до осме године, а онда сам морао то да прекинем и да радим тринаест сати дневно. Од дана када смо имали обичај да сричемо Крусое и старог Банјана у мени је нарастала прождирућа глад ка књигама. Није било важно какве су биле, док год су биле књиге. Појавило се пола тома старе енциклопедије – прве коју сам икада видео. Не могу ни отприлике да кажем колико сам је пута прешао. Сећам се да сам с највећим одушевљењем читао неке старе извештаје Мисионарског друштва. Било је у њима одељака о Кини и Лабрадору. Мислим да је у читању као и у јелу: кад је прва глад готова, постајете мало критички настројени и нећете ни случајно да прихватите ђубре ако сте човек на свом месту. Сећам се тога јер се тиче прелепе долине Хадсона. Нисам могао да идем кући за Божић 1839. године и био сам веома тужан због свега тога, јер сам био само дечак. Док сам седео крај ватре, пришао је један необразовани сељак и рекао: „Видим волеш читати, па ти ја донео нешто да читаш.” Била је то Ирвингова *Цртанка*. Никада пре нисам чуо за то дело. Прионуо сам на читање и био „попут оних који сањају”. Ничим се нисам тако одушевио још од старих дана *Крусое*. Видео сам Хадсон и Кетскилс, примио једног Рипа одмах у своје срце, као и сви што су, жалио сам Ихавода док

сам му се смејао, мислио да је стара холандска гозба нешто најдостојније дивљења и много пре завршетка, сва озлојеђеност због изгубљеног Божића отишла је низ ветар, а и открио сам да постоји много књига. Та голема глад ка читању никада ме није напустила. Ако није било свеће, приближио бих главу ватри. Читао сам док сам јео, док сам пумпао мех или шетао с једног места на друго. Читао сам и ходао пет и по километара на сат. Књиге су ми постале центар света. Нисам ни помишљао на добробит која би могла да проистекне из тога. Читање по себи било је добробит. Нисам тада могао да предвидим да ћу постати свештеник више него што сте ви, који сте тада били деца, могли да предвидите да ћу вечерас да вам говорим с овог места. Сад, ако пружите дечаку прилику да нешто страсно заволи, књиге или пословање, сликање или земљорадњу, механику или музику, тако му дајете и полугу којом ће да подупре свет и показујете му како да буде племенит, ако је то што ради племенито. Ја сам имао две или три полуге ума када су књиге у питању. Спријатељио сам се с њима и упустили смо се у бурне авантуре. Књиге су одрадиле свој део посла, свака им част, те су се избориле са ђаволом на префињен начин. Сећам се да сам још као младић читао Маколијев велики есеј о Бејкону и схватао сам његову предивну лепоту. Није било тренутка да нисам осетио тугу што неће бити прилике да добијем добро образовање и обуку. Жалим због тога свакога дана, али такве пропуштене прилике могу да се надокнаде кроз читање. Био сам од чврстог материјала саздан и обављао сам два посла уместо једног, те сам тако, ни сам не знам како, постао онај који посеја добро семе у свом пољу.

За мене, ово су сигурни показатељи *лоше* књиге: док читам књигу о Богу, ако увидим да ме је удаљила од Њега, или да ме је књига о човеку удаљила од човека, или о васиони, да је приказала нову слику изолованости, претварајући зелено поље у дивљи врес, или о животу, да је учинила да изгледа мање вредан живљења него пре, по свим основама, или о моралним принципима, да нису тако јасни и јаки као што су били када је аутор проговорио, тада знам да је, када се ради о било којој од пет суштина у животу човека – његовим односом с Богом, са пријатељима, са светом око њега и светом у њему, са свим великим принципима на којима ствари чврсто почивају – *то* за мене лоша књига. Може да се увуче у мене и да ме милозвучно вреба и да се приказује слатком као мед и по мом укусу, али донеће на крају горке, рђаве плодове. Можда је то храна за неког другог. На то немам шта да кажем. Он је можда бор, а ја сам палма. Знам само да књига коју читам мора да се дотакне пет поменутих суштина и то на моју корист или је нећу ни читати. Ако ми добро и лоше не постане јасније, живот у мени и око мене божанственији, ако се не приближим својим пријатељима, а Бог се не приближити мени, онда је то што читам отровно. Фауст, Калвин или Карлајл, ако је ма ко од ових клица и корен књиге, и тако се испостави током читања, бивам опијен и затрован, па што пре то схватим, то боље. Желим хлеб, месо и млеко, а не ракију, опијум или хашиш.

...

Ако је књига о религији и приближава Бога мом срцу и животу, ако је о човечности и приближава ме срцу и животу човека, ако је о филозофији и чини да васиона засија за мене новим сјајем, или о метафизици и приближава ме искреније самом себи, ако је то песма, прича, авантура, историјска прича или биографија и ја осећам да ме то чини племенитијим, послушнијим, искренијим и честитијим, онда није важно ко је дело написао и шта људи кажу о њему, важно је да сам ја о томе донео исправан суд у свом срцу.

(Обраћања, проповеди и друго, велечасни Роберт Колијер, Чикаго, САД)

Џејмс Хејн Фризвел

Када човек воли књиге, он има у себи нешто што ће га утешити у тренуцима велике туге и ојачати у разним искушењима. Таква ће љубав да га задржи у дому и учини да му време угодно пролази. Чак и када га походе телесне и умне бољке, може да посегне за овом љубављу према књигама и да буде излечен. [...] А када је човек код куће срећан с књигом, док седи крај камина, мора да је себичњак ако ту срећу не преноси на друге. Нека чита жени и деци с времена на време. Мисли које им преноси рашће и укорениће се у срцима слушалаца. Добро које се расипа унаоколо је заиста семе сејача. Човек који саосећа с оним што је добро и племенито, онда када га обузме то осећање, и сам је добар и племенит.

За сиромаша љубав према књизи није само утеха и штит, већ је често и извор среће, снаге и богатства. Издиже га изнад свакодневног тешког механичког рада. Удаљава га од лошег друштва, а омогућава блискост с добрим људима исправног размишљања. Док чита Бејкона или Шекспира, он разговара с Бејконом или Шекспиром. Док му тело мирује, ум ради и развија се. [...]

Истина је да ово свештенство не припада ниједној цркви и ниједном црквеном реду, али није зато мање важно. Какву само моћ има писац који се обраћа сваке недеље, сваког дана или сваког месеца већем броју верника него што стотину цркава може да окупи! А колико је тек писаца који се обраћају истом броју, или чак већем од назначеног, ако до краја све саберемо. Важност проповедања књижевне речи још је већа ако се присетимо да нам речи проповедника уђу у уши и онда их заборавимо, док пишчеве остају. Мрље од мастила тешко се бришу: нема ничега тако постојаног као што је књига.

(Угодан живот, друга серија: „О љубави према књигама”)

Чарлс Киган Пол

Ући у библиотеку исто је као и ушетати у неку велику катедралу и разгледати статуе по зидовима. Свака од тих личности била је, у своје

време, узор врлине, најбољи отац, најнежнија жена, најприврженије дете. Никада није било таквих војника и морнара као што су они чији су укрштени мачеви и дивни бродови уклесани у мермер изнад њихових гробова. Сваки преминули владар био је пун врлина као Марко Аурелије, сваки бискуп беспрекоран као Беркли. Сви уклесани натписи су попут оног који је Џорџ IV ставио на кип Џорџа III на крају „Дуге стазе” у Виндзору. Након што је загорчао живот свом оцу, док је отац још имао довољно умности да спозна синовљеву подлост, назвао га је „pater optimus”, најбољи отац! Тај исти Џорџ, узгред буди речено, дао је библиотеци факултета Итон, која није баш таква гробница мртвих књига као што је то библиотека средње школе Итон, мртве Делфинове класике, који су добро описани као „бескорисни поклон краљевског блудника”.

Ипак, та заборављена имена која срећемо у цркви, нису била без утицаја. Ако постоји изјава Шекспировог Марка Аурелија о којој може више да се расправља него о другим, то је

„Зло које људи чине живи и после њих,
Док добро почива с њима у гробу.”

Има ту истине, али мање него у томе да добро често преживљава и прелази у друге животе не би ли се обновило и било ношено напред свежом крепкошћу у времену које долази. Да није тако, људска раса би убрзано бивала све гора, огрезнувши у црну, окрутну исквареност и све више и више би падала на дно. Овако, знамо да нам раса, са свим својим несавршеностима, „иде напред, побеђујући звер и пуштајући мајмуна и тигра да умру”. Великани стоје као удаљене звезде, сваки на своме путу, појединци тако велики да можда већих од њих више неће ни бити. Но, ипак, свака наредна година је у просеку на вишем нивоу него она пре њега. Можда никада више нећемо имати једног Хомера, Аристотела, Архимеда, Светог Павла, Цезара или Карла Великог, међутим, у свему томе, великани који обасјавају филозофију, науку или средњовековну цивилизацију, господаре и даље над нама – „живи су и даље под влашћу мртвих”. Они, мање значајни, заборављени, о којима смо говорили, носили су бакљу живота кроз свој сопствени дом, били су утицајни чак и ако нису били свуда познати и помогли су да човечанство буде то што јесте и што ће да буде – наша дама, наша љубавница, наша мајка и наша краљица.

...

Као што вероватно ниједан људски живот није у потпуности безвредан, а вешање, као што је речено, најгоре је што може да се уради с човеком, тако ниједна књига није у потпуности безвредна и ниједна никада не треба да буде уништена. Сви смо вероватно имали исто искуство, да смо одбацили неку књигу и убрзо зажалили због тога, иако

нам се испрва учинило да је нећемо поново хтети. Постоји нешто добро чак и у човеку, или књизи, који има најмање врлина.

(„Стварање и живот књига”, *Фортнајтли ривју*, април 1883)

Александер Смит

У мојој башти проводим дане, а у библиотеци проводим ноћи. Интересовања су ми подељена између мушкатли и књига. Уз цвет, ја сам у садашњости, а уз књигу у прошлости. Одем у библиотеку и сва се историја одвија преда мном. Удишем јутарњи ваздух света док се у њему још осећа мирис ружа из Еденског врта, док трепери само за јато првих славуја и за Евин смех. Гледам како граде пирамиде, чујем узвике Александрове војске, осећам како се земља тресе док марширају Камбизове¹⁸⁹ трупе. Седим у позоришту – сцена је време, а представа је представа света. Какав спектакл! Каква краљевска помпезност, какве поворке промичу поред мене, који градови горе до небеса, колико много заробљеника доведено у приколицама освајача! Звиждим или вичем „Браво!” када велики глумци дођу и затресу сцену. Ја сам римски император када погледам у римски новчић. Уздижем Хомера и вичем с Ахилом у рову. Тишину ненасељених сиријских равница, одласке и доласке праотаца, Аврама и Исмаила, Исака у пољима у сумрак, Ребеку на бунару, Јаковљево лукавство, Исавово лице поцрвенело од јаког пустињског сунца, Јосифову раскошну погребну поворку – све то налазим међу корицама Старог завета. Каква је само тишина у тим старим књигама, као у полунасељеном свету, какво блејање оваца, какав зелени пасторални спокој, какво очевидно људско постојање! Поврх насилничких векова крви и ратова, чујем блејање Аврамових оваца и звецкање звончића на Ребекиним камилама. О, људи и жене, толико удаљени, а тако близу, тако страни, а тако добро познати, каквом вас чудесном снагом све препознајем! Књиге су истинска Јелисејска поља где душе мртвих разговарају и где смртник може храбро да зађе. Који краљевски двор може да се похвали таквом пратњом? Која школа филозофије таквом мудрошћу? Домишљатост древног времена тамо светли и сија. Ту је Панова фрула, ту су песме Аполонове. Док седим у мојој библиотеци ноћу и док гледам у безгласна лица мојих књига, понекад ме обузме тај чудни осећај натприродног. Оне нису збирке штампаних страна, оне су духови. Узмем једну и она разговара са мном језиком који није познат на земљи и о људима и стварима о којима само она поседује знања. Називам себе самотњаком, али некад мислим да погрешно користим тај израз. Ниједан човек нема више пријатеља него ја. Путујем са много моћнијим кохортама око себе него што су икада путовали Тимур или Џингис-кан у својим окрутним походима. Владар сам у својој библиотеци, али су мртви, а не живи, ти који долазе на моје обале.

(*Сеоце снова: збирка есеја написаних на селу*, Александар Смит, аутор *Драме живота и других дела*)

¹⁸⁹ Камбиз је био владар старе Персије – прим. прев.

Дефинисати драж стила је као дефинисати драж лепоте или финих манира. То није нешто јединствено, то је плод стотину појединости. Он обухвата све што човек поседује. То је мешавина и извор свих његових вештина и према њима се односи као светло према сунцу или парфем према цвету. Поред његове вредности као чувара и заштитника мисли има још једну вредност, он је тајни прозор кроз који можемо да гледамо писца. Човек може да се бави идејама које нису од њега потекле, које ни на један посебан начин њему не припадају, али његов стил, укључујући начин приступа материји, као и методу њене обраде, увек је особен и карактеристичан. Можемо да разоткријемо човека кроз његов стил, да откријемо тајне о њему, као да смо му прислушкивали монологе и имали увид у његов дневник, баш као што у разговору и у обичним животним пословима изводимо закључке, не толико из онога шта човек каже, већ из тоналитета гласа и начина на који је нешто рекао. Лукав читалац изводи закључке из нагласка, запажа једва видљив презриви осмех, схвата хумор и његове тајне и схвата колико је горчине било потребно да се заостри ледено копље домишљатости. Према томе, у свакој књизи биографија писца може мање или више јасно да се прочита. Човек не мора да прича непосредно о себи да би се сматрао комуникативним. И, уистину, управо је у количини ове врсте личног откривања похрањена коначна вредност књиге. Читамо књиге, не толико због онога шта кажу, већ због онога што наговештавају.

...

Узмите неки Монтењов есеј. Запањени сте недостатком ширине и тежине мисли, али непрекидно наилазите на реченице кроз које можете да видите аутора као кроз вишедимензионална сочива. Узмите неки есеј Чарлса Лама, па у старомодном руху његових мисли, као изазовном лицу у квекерском шеширу, ви непрестано обнављате познанство с најстидљивијим, најфинијим и, у извесном смислу, најплеменитијим и најчистијим од свих модерних душа. Људима никада не досади да читају Монтења и Лама, јер, поред тога што мисли које изражавају имају довољно квалитета као мисли, оне су у исто време и скраћене биографије. Можда су они писали лепо или глупо, озбиљно или лакомислено, али увек су писали са извесном личношћу. [...] Свака реченица неког великог аутора је као аутограм. Нема шансе да се погрешно схвати Милтоново изврсно изражавање, слике Џеремија Тејлора, старомодност сер Томаса Брауна или лукава игра речи Чарлса Лама. Ово је уочљиво и особено колико и црте пишчевог лица и његов потпис. Када би Милтон подржао нацрт закона са пет или шест стихова бланкверса, било би то добро колико и његово име и било би прихваћено као ваљан доказ на суду. Да Лам никада није окупио своје есеје у свим оним дражесним књигама, могли бисмо лако да га пронађемо кроз критике у свим часописима његовог доба. Никада не може да се погрешно код идентитета ових људи.

Свака њихова одштампана страница је као њихов грб, свака безначајна забелешка о обичним пословима је као траг печатног прстена.

(Последње странице: кратки прикази и критике. Уредио, са мемоарима, магистар П. П. Александер.)

Вилијам Брајти Рандс (Метју Браун)

Уопште се не плашим да ћу претерати с мојом лепом навиком да често, веома често, читам исту књигу. Књига остаје иста, али се читалац мења и вредност читања је у супротстављању ума уму. Допустите ми следећу констатацију – колико год да читам неку књигу, аутор никада не може, у интелектуалном смислу, да ми је представи онаквом каквом је он то пожелео. Могао бих да читам стотину пута, а да не ухватим тачан, прецизан угао гледања, па могу да прочитам стотину и први пут и да тада успем у томе. Најнезанимљивија и најтежа књига која је икада постојала садржи нешто још занимљивије од онога што може из ње да се разабере и прикаже читаоцу. Занимљива је колико и мој пријатељ, те због тога морам више да сазнајем, а *то* обично значи да ћу нешто више да заволим. Јадан је тај пријатељ којег маримо да видимо једном или два пута, а онда бива заборављен.

Неки људи, они који не оклевају да о књигама које читају одмах дају суд, као да нису ни у чему мањкави – нити због неке урођене мане, нити због недостатка животног искуства или пак због репродуктивног памћења, а управо те особине су неопходне да се праведно просуђује о некој књизи. Но, прво питање које искусан и савестан читалац мора да постави себи јесте да ли има природну или стечену неспособност за улогу критичара у било ком датом случају. Многе људе би могло да изненади када чују за тако нешто, али то можда може да се разјасни примерима.

Када је у питању *урођена мањкавост*, сви се слажемо да су неки људи рођени са бољим „ухом” за музику, бољим „оком” за боје и више „укуса” за цртање од других и радо се приклањамо суду оних који су по природи у нечему најнадаренији. Врло често срећете људе који, упркос образовању, цео живот проведу немусикални, неспособни да направе праву перспективу или да нацртају точак округлим, а димњак правим или уопште да разликују fine нијансе боја. Каква је вредност мишљења таквих људи по питању префињене уметности? Такоређи никаква, наравно. Дакако, књига није ни по чему другачија од слике или сонате у овоме о чему сада говорим. Ако је књига добра, свакако ће да се допадне осећајним читаоцима, у неким својим деловима. Но, ако читаоцу недостаје способност, где је ту аутор? Ово, на шта вам сада указујем, није реткост, као што би неко могао да помисли. Постоје хиљаде људи којима мањка осећај за лепоту уопште – осећај за лична везивања, осећај за блискост сопственом огњишту, осећај за јавно излагање, осећај за молитву. Није никаква реткост да се наиђе на људске карактере који као да немају обичну, природну пријемчивост за побожне мисли, штавише

за усрдне мисли уопште. Као да су дошли на свет с недостатком једног чула. С друге стране, можете да наиђете на људе који уопште немају смисла за хумор. Дозволимо потпуну слободу када говоримо о *укусу* по овом питању – а укуси се, наравно, разликују – па опет, једнако је истинито да се потпуно одсуство смисла за хумор понекад виђа у друштву. То је чак веома честа појава. Ипак, морамо да запамтимо да, говорећи о *квалитетима*, повлачимо, најзад, произвољне границе. Колико има људских бића толико има и недостатака који не могу нигде да се сврстају – сложени недостаци, такорећи, који утичу на наше потпуно опажање ума до мере коју не можемо сами да измеримо, иако здрава самосвест може да нас држи на опрезу. Наравно, ти исти недостаци, који утичу и на наше процењивање књижевности, као и других облика уметности, морају то да чине на природан начин.

...

Мора да је свакако сиромашно наше искуство као читалаца књига, ако никада нисмо пронашли страницу, за коју смо некада мислили да је празна, *сада* пуну живота, светлости и значења. Истина, посао је уметника да *учини* да осећамо са њим и да видимо са њим. Ту је кривица делимично ауторова, али не у потпуности. У најмању руку, он може да тражи од нас да му приступимо са толерантним, стрпљивим и пријемчивим умом, а не са умом који одбацује и одбија. Једноставно речено, треба да се односимо према њему пристojно, ако уопште покушавамо да га пратимо.

У вези са мањкавошћу искуства је и мањкавост ретроспективног или репродуктивног сећања – способности да се прошлост поново проживи. Човек веома често узме књигу којој се некад страсно дивио и онда не нађе у њој скоро ништа. Шта је онда најприродније да се помисли? Да му је расуђивање зрелије, претпостављам. Па, може тако да буде и требало би да буде. Но, аутор дела би могао да тражи да његов читалац постави себи друго питање – да ли сам изгубио нешто од опште или специфичне осећајности од када сам први пут прочитао књигу? Морао сам да поставим ово питање и да одговорим *против* себе. Проток времена *мора* да нас промени. Можда смо превише склони да се сматрамо мудријима, а у ствари смо само нешто темељнији и нешто досаднији. Мени се заиста дешава да се сложим с аутором при првом читању, да се не сложим приликом другог, у периоду од годину или две дана. А онда опет, код трећег читања, после неког времена, вратим се првобитном мишљењу.

(Виђења и мишљења: „О стварању мишљења о књигама”)

Фредерик Харисон

Далеко од тога да поричем непроцењиву вредност добрих књига или да обесхрабрујем било кога да чита оно најбоље. Међутим, често помислим да заборављамо ту другу страну славног погледа на књижевност – злоупотребу књига, исцрпљујуће траћење живота у бесциљном,

распомамном, досадном читању, или чак, да се тако изразим, у отровном удисању правог књижевног смећа и најгорих мисли лоших људи.

А шта је књига ако не човек који ју је написао? Најбистрији геније, можда, никада не ставља најбоље из своје сопствене душе у одштампане странице. Но, неки од најчувенијих људи свакако су ставили најгоре од себе. Да ли су пак сви људи пожељно друштво, чак и они који су на добром гласу и просто их се мора слушати, да не говоримо о учитељима, које би требало слушати и од њих добити савет? Ипак, ако одбацимо то писање које је потпуно лоше, нисмо ли ми, међу мноштвом књига и писаца, у сталној опасности да будемо заведени нечим примамљивим, пре него нечим ваљаним, радозналошћу у вези с нечим неочекивано озлоглашеним, оним што нема шта разумљиво да понуди, осим то да је ново? А кад напунимо ум оним што је једноставно неважно и чудновато или што у најбољем случају има ниску хранљиву моћ, онда затварамо ум за нешто што је солидно и шири видике, а душу поткрепљује. Било да наше занемаривање великих књига потиче од општег нечитања или од неискорењиве навике да се читају мале књиге, своди се на исто – на непознавање свих значајних светских књижевности. Ако занемарујете све оно што је трајно, да бисте се бавили оним што је пролазно, значи да на крају нећете научити ништа вредно знања. На крају, то је једно исто, било да уопште не користимо ум за озбиљно проучавање или да га исцрпљујемо немоћном прождрљивошћу залудних и неповезаних „информација”, као што се каже – оним што не вреди ни колико је црно испод нокта. Од два понуђена, бирам ово прво. Бар је, у том случају, ум здрав и отворен. Не препуњава се и не ослабљује прекомерно оним што не може да напаја, још мање да нам прошири видике и улепша нашу природу.

Међутим, има ту још много тога да се каже. Чак и за оне који одлучно избегавају залудно читање нечег неважног, јавља се потешкоћа, а то је потешкоћа која се сваки дан увећава, јер се увећава и број књига које поседујемо. Које су теме, какве књиге треба да читамо, којим редом, о чему, ради које крајње користи или циља? Чак и они који су решени да читају боље књиге бивају запањени пољем избора које је практично неограничено. Да имамо најдужи живот, најјачу индустрију и најмоћнију меморију, не би нам то било довољно да искористимо ни стоти део света књига који нам се нуди. [...]

Један моћан човек, који има више користи од књига него већина његових савременика, рекао је недавно: „Стектите навиком да читате, не размишљајте шта читате, а навика да читате боље књиге доћи ће када сте већ навикли да читате оне лошије.” Не слажем се с њим. Мислим да навика залудног читања слаби и квари ум за свако корисно читање. Мислим да је навика мудрог читања једна од оних које се најтеже стичу и која изискује чврсту решеност и бескрајан бол. Навика читања ради самог читања, уместо ради онога што добијамо читањем, једна је од најгорих, најчешћих и најбескориснијих које имамо. Зашто још увек патимо

од традиционалне дволичности у вези с књижевним достојанством у целини, које укључује отприлике исто толико корисног колико и бескорисног? Зашто су књиге као књиге, писци као писци, читаоци као читаоци, заслужни и часни, ако оставимо по страни било какво добро у њима или оно што од њих можемо да добијемо? Зашто се поносимо нашом моћи да упијамо штиво, као што су се наши дедови поносили испијањем порта, када знамо да постоје начини упијања штива који нам онемогућавају да икада научимо нешто добро из књига?

Наш красни Милтон рекао је у једном одломку који спада у једно од начела енглеске расе, „убити добру књигу скоро је као убити човека”. Но, није ли он такође рекао да ће „пажљиво пратити како се књиге владају, попут људи, те да ће најоштрије казнити оне које наносе зло”? [...] Да! Заиста убијају добру књигу они који проведу неколико драгоцених сати у читању неважних књига, чине је мртвом за себе, уништавају оним лошим у себи „драгоцену течност живота врховне душе, сачувану од заборава попут блага у сврху живота после живота”; они „расипају искуство човека чувано и смештено у књигама”. У том мноштву књига, сви људи, посебно они који немају много слободног времена, морају да науче шта је добро а шта није. Ако се задовоље залудним књигама, „добра књига”, коју Милтон назива „бесмртношћу пре него животом”, биће за њих мртва, запечаћена и покопана.

...

Људи који много пазе на то како ће да одаберу себи пријатеље или да воде разговоре, у потпуности су немарни када треба да се препусте књигама и штампаном језику којим прожимају ум. А ипак, може ли икакво пријатељство или друштво да нам буде важније од оног које нам пружају књиге, које чине тако велики део наше свести, па чак и наших карактера? Да ли ми у стварном животу доводимо кући било ког пријатног човека или ћаскамо с неком хуљом крај камина, ми, који радо читамо одштампане мемоаре било ког пријатног човека, ми, који уживамо у допадљивој хуљи кад је разасут по страницама и с букагијама на ногама? [...]

Велики број књига никада нећемо моћи да прочитамо. Озбиљан је проценат књига које уопште нису вредне читања. Оних, пак, књига, које су заиста битне, знамо да има незнатан број. А опет, понашамо се као да је свака књига подједнако добра, као да је само питање редоследа коју ћемо пре да прочитамо, као да је било која књига довољно добра за нас и као да су све подједнако часне, драгоцене и задовољавајуће. Авај! Књиге немају већу вредност од онога ко их је написао и, како велики део људске врсте сада пише књиге, с мотивима и циљевима разноврсним као и људско делање, књиге, као књиге, добијају а priori, пре него што им се докаже вредност, исто поштовање и пажњу као куће, парне машине, слике, виолине, шешири и други озбиљни или украсни производи људске марљивости. На полицама библиотека, јавних или приватних, којима се

поносимо, позајмних или не, налазе се велике светске књиге *rari nantes in gurgite vasto*,¹⁹⁰ књиге које су заиста „драгоцена течност живота уметничке душе”. Но, сама та блискост коју је њихова слава изазвала у нама чини нас равнодушнима. Постане нам досадно оно што је вероватно већ свако прочитао, те се латимо нечега што изгледа помало чудновато или неког аутора само зато што никада раније нисмо чули за њега.

...

Најзад, никада није било периода, у последње две стотине година, када су потешкоће на путу ка корисној употреби књига биле веће него што су данас, када су препреке између читалаца и правих књига стварније и када је практично претешко пронаћи ону која је ваљана, не због високе цене, већ због обиља штампане грађе. Своди се скоро на исто да ли смо физичком немогућношћу спречени да добијемо у руке праву књигу или нас гуши наметљива гомила погрешних књига па не можемо да дођемо до праве. Потребан је јак карактер и одлучан систем читања да се одржи хладна глава у књижевној олуји око нас. Ово сада је пијаца, мада бих пре то назвао парном фабриком за штампање, где влажни листови хартије тек изашли из штампе лете свуда унаоколо без престанка, или је можда пре бучан сајам књига где нас књижевни управници циркуса маме луткама – глумцима, а гонгови са супарничких штандова парају нам уши од јутра до вечери.

...

Међутим, питање које ме стварно притиска је ово: које су то најбитније књиге са којима би требало да се упознамо за то мало времена које нам остаје за читање? Правилна употреба књига од такве је свете вредности за нас да, ако бисмо се књигама само забављали оне би престале да нас поучавају, уздижу и надахњују. Доћи до информација случајно значи затворити ум за оно знање које је од суштинског значаја. Свака књига коју започнемо да читамо без одређене сврхе изгубљена је прилика да се започне она која има сврху – сваки делић заблуде којим претрпавамо своје главе без осећаја важности у већини случајева одстрањивање је најкориснијих информација из наших глава и њихово гушење у нашој свести. Сасвим је извесно да информације, тј. знање, сачуване мисли и опажања човечанства, нарастају до тако немерљивих и чудноватих размера, да чак и учени људи који су живот посветили проучавању могу само да покупе мрвице које падну са стола истине. Они прекопавају и негују само парче земље у широком и плодном краљевству, док неки други, којима живот допушта само неколико ограничених сати проучавања, тешко да ће разумети велику ширину поља пред собом или како је бесконачно мало место преко којег, у најбољем случају, могу да пређу. Знамо да нема све исту вредност. Знамо да се књиге разликују по вредности као што се дијаманти разликују од песка на морској обали

¹⁹⁰ Ретки преживели у бескрајном мору – прим. прев.

или наши живи пријатељ од мртвог пацова. Знамо и да је много тога у многољудном свету књига безначајно, млитаво, празно, чак и штетно. Често улажемо труд узалуд, мучимо свој ум не обогаћујући га и спутавамо свој дух, без да га нечим испунимо. По мени, управо је бескрај могућности тај који нам одузима снагу да те могућности уистину искористимо! Често ми се дешава, када сам не баш оптимистички расположен, да посматрам немилосрдне пљускове дневне књижевности како тутње по остацима прошлости, као да је то нека нова сметња данашњим људима на путу систематског знања и доследних моћи размишљања, као да јој је суђено да једног дана надвлада велико наслеђе човечанства у прози и стиху.

...

Први интелектуални задатак нашег доба, кажем то са сигурношћу, јесте да исправно распореди и учини употребљивим велико краљевство штампаног материјала које се вековима дичило пред нама. Потребно је организовати наше знање, систематизовати читање, сачувати од немилосрдних слапова мастила мисли највећих људи, како нас умна продуктивност човека не би коначно одвела до немерљивог хаоса без домета. Знати помало о свему што се појави у бескрају знања значи не знати ништа. Прочитати прву књигу на коју наиђемо, у мноштву књига, значи не научити ништа. Прелиставати десет хиљада примерака практично значи бити равнодушан према свему што је добро.

...

Подржавам људе, све људе, који су усмерили човечанство до дубина својих душа, који су подучили генерације и уобличили наш живот. Ако кажем да је пити у име Скотове славне душе слободоумље само по себи, не тражим никакво искључиво посвећивање Скоту или било ком другом песнику, школи песника, раздобљу, земљи или било ком стилу или реду песника, једном више него другом. Срећом, разноврсни су и вишеслојни као и људска природа сама по себи. Ако уживам у Скоту, волим и Филдинга, Ричардсона, Стерна, Голдсмита и Дефоа. Да, додаћу и Купера и Маријата, госпођицу Едворт и госпођицу Остин – да се ограничим само на оне који су већ класици, на нашу земљу и на једну врсту уметности, без општег опробавања у савременом романијерству. Оно што сам рекао о Хомеру, рекао бих у нешто мањој мери и о оним великанима из давних времена који су нам најдоступнији на енглеском језику, о Есхилу, Аристофану, Вергилију и Хорацију. Оно што сам рекао о Шекспиру, рекао бих и о Калдерону, Молијеру, Корнеју, Расину, Волтеру, Алфијерију, Гетеу, о драмским писцима различитих форми и са разноврсном генијалношћу, који су тако постојано идеализовали значајне моделе јавног живота и фазе људске историје. Но, будимо опрезни да нас обожавања нашег Шекспира ипак не заслепи, иако је он посебан и без премца. Онда нећемо видети вредност великих уметника који су у другачијем свету и с другачијим циљевима представили развитак цивилизације кроз низ драма и који су, кроз јединство неколицине вели-

ких људи и друштвене заједнице успели да прикажу fine нијансе карактера и да се језички сјајно изразе. Оно што сам рекао о Милтону, рекао бих и о Дантеу, Ариосту, Петрарки и Тасу, ништа мање не бих рекао о Бокачу и Чосеру, Камоенсу и Спенсеру, Раблеу и Сервантесу, о Жилу Бласу и Вејкфилдском свештенику, Бајрону и Шелију, о Гетеу и Шилеру. Немојмо да заборавимо ни оне дивне идеализације пробуђене мисли и примитивних друштава, слике разних раса и живота који се одвијају далеко од нас – све те древне легенде, баладе, песме и приче, те пословице, апологе и мудрости, које су нам дошле из далеких времена људске историје, старе идиле и митове хебрејског народа, приче из Грчке, из средњег века, са Истока, приче Старог и Новог света, песме Нибелунга, романе раног феудализма, *Morte d'Arthur* (*Артурову смрт*), *Приче из 1001 ноћи*, баладе о старим народима Европе.

Није истина да нисам присталица ниједног одређеног учења – не осуђујем ниједно и не одбијам ниједно. Ја сам за учење свих великих људи, а против учења свих малих људи. Марим за Вордзворта колико и за Бајрона, за Бернса колико и за Шелија, за Бокача колико и за Милтона, за Банјана колико и за Раблеа, за Сервантеса колико и за Дантеа, за Корнеја колико и за Шекспира, за Голдсмита колико и за Гетеа. Слажем се са тим како свет суди и сматрам да је по питању нечег тако људског и широког као што је најузвишенија поезија, суд европског народа прилично добар, а како и не би био после једног или два века непрекидног читања и расправљања. Занемаримо оне који ће да нас убеђују како не може стремити култури онај који се не куне фра Анђеликом и Сандром Ботичелијем, Лаповим сином Арнолфом или зидарима из Ломбардије, Мартинијем и Галупијем (сви, узгред буди речено, дивљења вредни људи али другоразредни). Има оних који, када су у питању књижевност и поезија, не желе да чују ни за кога другог до Вебстера, Марлоа, Блејка, Херика или Китса, затим за Вилијама Лангленда или Ерла од Сарија, Хајнеа или Омара Кајама. Сви ови људи генијални су и сваки има свој посебан и непоновљив дар. Међутим, хаотични свет данашњице, који не трага за песницима као што колекционари трагају за реткостима, треба прво добро да спозна великане и њихова дела па тек онда оне који мање вреде.

[...]

Поезија и најквалитетнији романи управо су по том реду поређани у књижевности, јер не само да можете да их ишчитавате више пута, већ ћемо њихову праву вредност увидети само кроз често и, наравно, редовно читање. Тешко да неки човек може да зна *Дванаесту мису* или *Девету симфонију* само захваљујући томе што их је чуо једном пре десет година. Тешко да се може рећи да се надисао ваздуха и бавио се спортом само зато што је прошетао селом једанпут, прошле јесени. Најзад, тешко да се може рећи да је спознао Скота, Шекспира, Молијера или Сервантеса зато што их је прочитао једном откако је завршио школу или сада, усред вртлога свог свакодневног професионалног живота. Бе-

смртни и универзални песници наше расе треба да се читају изнова док њихова музика и њихов дух не постану део наше природе. Треба о њима да размишљамо и анализирамо их док год живимо у свету који су створили за нас. Читајмо их посвећено, као што посвећени људи читају Библију и јачају своја срца псалмима. Откако је стари хебрејски певач чуо небеса која приказаше славу Створитеља, а небески свод његових руку дело, толико дуго у поезији виђамо преображену лепоту и снагу човечанства, радости, туге, достојанство и борбу, односно дугу историју живота људске врсте.

...

Велики песници религије, маштовити учитељи срца, никада нису лаки за читање. Но, читати их религиозна је навика, пре него умни напор. Не настојим вечерас да се бавим питањем тако дубоким и узвишеним као што је религија или пак образовањем у пунијем смислу. Нећу ништа рећи о оној литератури која је стварно напорна, као што је напорна нека обавеза, дубоко размишљање и посвећена мисао. Нема потребе да вечерас говорим о читању таквих дела као што су Библија, морална размишљања Сократа, Аристотела, Конфучија, *Исповести* и *Божји град* светог Августина, разговори светог Бернарда, Босијеа, бискупа Батлера, Церемија Тејлора, велика филозофска пространства која су се отворила пред очима Бејконовим и Декартовим, мисли Паскала и Вовнарга, Дидроа, Хјума, Кондорсеа и Де Местра, питања човекове природе приказана у *Излету*, *Фаусту*, *Каину* или у *Поклониковом путовању*, големо изливање осећања из срца многих народа и многих времена, како су га представили велики мистици, било да је мистицизам Давидов или Јованов, Мухамедов или Будин, Фенелонов или Шелијев.

...

Признајем да када видим људе који нису свесни вечитости поезије и копају по прљавштини, одбијају добро и беже од њега, помислим на ту предивну сцену из *Поклониковог путовања*, где Тумач показује путницима старца који копа по слами и прашини, а не види Анђела који му нуди круну од злата и драгог камена.

...

Је ли икада ико рекао нешто тачније од тога да је Филдинг „Хомер људске природе у прози”? А опет, колико често у *Тому Цоунсу* не сагледавамо лепоту несебичности, врело доброте, нежност, здраву мушку снагу и срчаност испод неозбиљности и сатире, само зато што смо можда обузети смехом или смо просто раздражени обимношћу књиге! Штавише, *Робинсон Крусо* садржи (не за дечаке већ за одрасле мушкарце) више религије, више филозофије, више психологије, више политичке економије, више антропологије него што их има у многим разрађеним списима на ове теме. [...] Уместо да једном узмемо Милтона и прочитамо књигу тог „гласа”, као што каже Вордзворт: „који звучи попут мора”, ми педесет пута узмемо часопис у којем има нешто о Милтону или његовој

баби, књигу претрпану разним необичним детаљима о кућама у којима је живео или младалачким јадима његове прве жене.

...

Показати дубоко интересовање за занемарене ауторе и необичне књиге не значи исцрпсти изворе обичне књижевности већ немати стварно поштовање према највећим остварењима највећих људи на свету. Та библиоманија зграби оно разумно у човеку и тако га изопачи да у паћеничкој свести људски род постоји због књига, а не књиге због човека. Постоји књига коју би сви могли да прочитају за своје добро, а то је рад једног великог колекционара који је некада живео у Ла Манчи. За колекционара, а некад и учењака, књига постаје фетиш или идол и треба да је обожава читаво човечанство, чак и ако нема никакве користи од ње. Док постоји, књига мора да доживи част да буде позвана међу полице. „Библиотека је непотпуна без ње”, иако ће библиотека, да тако кажем, да заудара кад је добије. Велике књиге су, наравно, обичне књиге, а према њима се колекционари и библиотекари односе с презривошћу владара. Што је страшнија забрана неке књиге, а ретка издања често бивају забрањена, очајнија је борба библиотека да је поседују. Цивилизација је, заправо, развила читаву апаратуру, ред људи и систем идеја чија је изричита сврха унижавања великих књига, које гуше гомилама малих књига и одају почаст ономе што је апсолутна књижевна трулеж.

...

Један филозоф којег подржавам (а са чијим ставовома немам намеру у овом тренутку да вас оптерећујем) предложио је методу како да се поступа са овом неправедном употребом књига и ја мислим да треба да јој се посвети пажња. Приредио је кратку збирку књига за стално и уопштено читање. Представио ју је „с намером да буде водич оним промишљеним људима у њиховој одлуци да стално користе књиге”. Он тврди да, „и интелект и морал озбиљно пате у данашње време од нередовног читања”. Није му намера да на тај начин забрани друге врсте књига или да истисне стручно проучавање. Збирка је осмишљена као врста здравог и разумног програма с најосновнијим књигама, подесним за обично подучавање и свакодневну употребу. Представља радни сажетак онога што је најбоље и најдуготрајније у светској књижевности. Читава збирка формирана је онако како се то данас ради у библиотекама, са око пет стотина издања. Ту су књиге из древних и данашњих дана, на свих пет главних језика Европе. Подељена је на четири дела: поезија, наука, историја и религија.

...

Хитно мора да се нађе јако упориште у великој и растућој бујици књижевности, иначе ће све што је добро да однесе поплава разноразних књига. Тако може да се избегне бескрајно лутање по неиспитаним воденим просторствима. Без тога, можемо да читамо свашта, а да не сазнамо ништа, да будемо радознали у вези са свим дешавањима, а рав-

нодушни у вези са оним што је корисно. С таквим списком пред очима, са сталним упозорењем – *non multum sed multa*¹⁹¹ – увидећемо да незаситим гутањем штампаних ствари ми лутамо као изгубљене душе по ободима Јелисејских поља где мртви великани бораве и воде узвишене разговоре. Треба нас сваки дан подсећати да има веома много књига непоновљиве славе које, и поред све наши ревности, никада нисмо узели у руке. Многе од нас запањиће кад сазнају колико је књига које не остављају трага, колико често копамо по смећу штампарских машина, док је круна од злата и рубина узалуд стављена пред нас.

(„О избору књига”, предавање на Институту у Лондону, друго издање у часопису *Фортнајтли ривју*, април, 1879)

Ерл Литон (Овен Мередит)

Музеј је за уметност што и библиотека за књижевност. И више од тога. Ми, наиме, не можемо да добијемо из књига, дугим проучавањем, тако потпуне и познате представе о уметностима других доба и земаља као што то може лако да се добије проучавањем било које добре скупине предмета. [...] Што се мене тиче, убеђен сам да је најбоље образовање на свету оно које несвесно добијамо из разговора са интелектуалцима вишег ранга. Човек који је проучавао неку тему умно је надмоћнији када је та тема у питању него неко ко је није проучавао. А слушање доброг предавача најбоља је могућа замена за причања са водећим умом. Међутим, није музеј, ни сала за предавања ни школа цртања, већ је библиотека оно за чиме морамо да посегнемо да бисмо били потпуни као људи. Књиге су те које кроз време преносе умно богатство света. [...] Свакако, не бих вам саветовао да искључите и из најмањих библиотека ремек-дела стране књижевности. Само их пустите да буду ремек-дела. Чак и најскромније књижевно образовање мора да носи бар неко знање о највишим мислима и најдубљим осећањима оних времена и народа којима не припадамо. Одлични, а јефтини преводи дају нам данас приступ целој најузвишенијој књижевности античке Грчке и Рима, па не знати ништа о њима значи не знати ништа о интелектуалном пореклу наших сопствених умова. Вероватно има свега неколико, ако их уопште и има, модерних писаца из чијих дела ћемо добити било лакшу или обимнију материју за размишљање, чак и о друштвеним и политичким проблемима модерног света, него што може да се нађе у списима Аристотела, Платона и Тукидида. И, да будем искрен, у старим књигама уопште пронашао сам много идеја које, за мене бар, беху нове, а у новим књигама исти број идеја које су се, после истраживања, показале као застареле. [...]

Срце налаже да вам кажем само неколико речи о оном делу књижевности који, пошто припада чистој машти и уобразиљи, нема никакве непосредне везе с оним што називамо корисним знањем. Човечан-

¹⁹¹ Не много на штету доброг – прим. прев.

ство дугује сав свој умни и друштвени напредак – да, да, чак и моралну узвишеност – тој малој плодносној клици маште, том немирном дару за чуда што је Природа милостиво усадила у свест сваког детета. Немојте помишљати да неговање и уживање у овом дару не може да буде корисно и за мајсторства и делатности којима се бавите. Корист од њега је немерљива. Учећи да спознамо другачије ствари, другачије умове, постајемо блискији сами себи и сами смо себи вреднији спознаје. У самој својој природи, како се развија, налазимо љупкије али и мање себично друштво. Све што смо прочитали и научили, све што нас је окупирало и заинтересовало у мислима и делима људи мудријих и способнијих од нас, чини најзад духовну заједницу која никада не може да нам буде одузета, јер остаје у срцу и души човека који ју је стекао. И, мада је она независна од света око нас, ипак у том свету она проширује сферу наших наклоности. Док нам уздижу стремљења, наше наклоности се продубљују.

(Обраћање члановима Друштва за механику и књижевност у Лидсу, 4. октобар, 1882)

Филип Гилберт Хамертон

Људи чије је време за читање ограничено не треба да га траће на граматике и речнике, већ треба да се одлучно ограниче на неколико језика, три највише, без обзира на презир полиглота, који цене ваше знање по броју језика који говорите. С књижевне тачке гледишта, застрашујуће губљење времена је да почнете учити више језика него што можете усавршити и упамтити, па да вас стално збуњују неправилни глаголи. [...]

Охрабрујући закључак који можете из овога да извучете, а у односу на сопствени случај јесте, будући да су сви умни људи имали више од једног занимања, да и ви можете да супротставите свој посао неком од њихових најпривлачнијих занимања, а што се осталог тиче, да и даље имате исто толико времена колико су га и они имали. Можете да проучавате књижевност на начин на који су то радили неки сликари, а науку као што су то радили књижевници. Први корак је да добро управљате временом којим располажете, тако да, без нужног уплитања посла и здравља, можете да посветите чиста два сата сваког дана најбољим књигама. То није много, неки би рекли недовољно, али утрошку времена намерно дајем тако ниске вредности, јер желим да читање увек буде остварљиво у складу са свим дужностима и неопходним задовољствима у животу. Када бих вам рекао да читате шест сати дневно, знам унапред шта би уследило. Придржавали бисте се правила три или четири дана, уз велики труд, онда би вас задесила нека обавеза због које бисте то прекинули и на крају не бисте имали никакаво правило. И, молим вас да обратите пажњу, та два сата морају да буду редовна, јер, када нема много времена, редовност је од суштинске важности. Два сата дневно, редовно, чине више него седам стотина сати годишње, а за седам стотина сати,

искоришћених на mudar начин без ометања са стране, може да се уради много тога. Дозволите ми да инсиситирам на изразу *без ометања*. Мало људи схвата право зло које представља ометање, мало људи зна шта то све подразумева. [...]

Но, замислите сада читаоца који је у потпуности обузет својим аутором, неким аутором који највероватније припада периоду и цивилизацији потпуно другачијим од наше. Замислите да читате Платонову *Одбрану Сократа* и имате целу сцену пред собом, као на слици: Веће пет стотина, права грчка архитектура, заинтересована атинска јавност, мрски Мелит, завидни непријатељи, вољени и ражалошћени пријатељи чија су нам имена драга и бесмртна, а у средини видите једну фигуру обучену попут сиромаша, у јефтиној и обичној одећи, коју носи и лети и зими, с лицем које упућује на истинску ружноћу, али које зрачи таквом природном храброшћу и прибраношћу, да ниједна глума то не би могла да опонаша, па чујете одлучан глас који каже:

„Човек ме, дакле, осуђује на смрт.

Нека буде тако.”

Управо почињете са сјајним одељком где Сократ осуђује себе на издржавање казне у Пританеју, па када бисте само могли да се до краја осигурате од прекидања имали бисте један од оних минута узвишеног задовољства који су награда за тежак умни рад. Међутим, ако читате током дана у кући, када су вам ту жена и деца, или где људи могу да вас задрже због небитних детаља у послу, можете бити сигурни да *нећете* моћи да стигнете до краја одељка без, на овај или онај начин, грубог буђења из сањарења и изненадног враћања у стварни, обични свет. Умни губитак већи је него што неко ко од тога није пропатио може да замисли. Људи мисле да је прекинути некога исто као искључити електрично напајање, а да ће струја тећи исто као пре кад се то напајање врати. За умног и маштовитог студента прекид значи нешто друго – уништавање слике. [...]

Постоји одређени степен непоклапања између модерног и умног живота, па због тога понекад морамо да бирамо између једног од та два. Нема ту непријатељства, нема потребе за безобзирним осећањима с једне или друге стране, али се мора направити одлучан избор између њих. Ако се одлучите за умни живот изложићете се несумњивом губитку који је упоредив са вашим добитком. То ће вам можда донети мирнија и дубља задовољства у животу, али ће бити мање забавно, па чак у значајној мери мање *људско*, хоћу да кажем, мање у складу с уобичајеним поривима и осећањима људскости. Што се тиче модерног света, иако украшен по скупим навикама, он ужива у својим стварима и постиже то задовољство оним средствима која су се кроз искуства генерација показала као најделотворнија. Разноврсност забаве, честе промене околине и друштва, здраво вежбање, пријатно занимање ума без муке – такво шта заиста

чини живот угодним за људску природу, а модерно друштво Енглеске боље схвата умеће угодног живота него студенти или научници који напорно раде. Живот који води то друштво прави је рај за природног човека, који воли да има честе гозбе и здравог је апетита, који ужива у разноврсним призорима богатства, сјаја и задовољстава, који с Олимпа своје личне доколице воли да посматра чудесне резултате рада у којем он нема удела, занимљиву домишљатост света који испод њега с напором ради. У замену за та разноврсна задовољства посматрача умни живот може да понуди само једно задовољство које се своди на то да ћете, после бескрајног и тешког рада, напослетку доћи у додир са неком великом *стварношћу* – коју ћете спознати и обрадити на такав начин да ћете се осећати као на чврстом тлу, а остали људи који су исто то спознали и обрадили признаће вас – вероватно вас неће много хвалити, али ће вас признати – као садруга у тешком раду. Пре него што до тога дођете, већину ваших садашњих постигнућа одбацићете као незадовољавајуће и недовољне, али једно или два биће искоришћено за нешто још боље што ће вам и после много година давати спокојни осећај самопоштовања, а што је још ређе и боље, веома дубоко и снажно поштовање према величини која је изнад вас. Начети испразношћу илузорног живећете са стварношћу знања као неко ко је напустио сценографију позоришта да би слушао вечити звук океана или дуго посматрао гранитна брда. [...]

Умеће читања значи разумно изостављање. Целе библиотеке могле би у данашње време да се гурну по страни када је њихов утицај у нашој модерној култури очигледан и без поновне приче о томе. Чак и када су у питању књиге које одлучимо да читамо, скоро увек има великих делова који нас се не тичу и које ћемо сигуно заборавити дан након што смо их прочитали. Умеће је у томе да се прескочи оно што нас се не тиче а да нам притом не промакне све оно што нам је стварно потребно. Нико други не може томе да нас научи, јер нико осим нас самих не може претпоставити какве могу бити потребе нашег ума. Но, хајде да бирамо с одлучном чврстином, независно од савета других људи, независно од наметања навике. У сваким новинама које нам дођу под руку постоји бар мали део који треба да прочитамо. Умеће је пронаћи тај мали део и не траћити време на остало. [...]

Некада сам много више веровао у повољне прилике, а мање у напоран рад. Време и здравље су неопходни, али кад су они у питању увек постоје повољне прилике. Богаташи се залуђују трошењем пара врло бескорисно на своје образовање, јер им се чини да је вредније што је скупље. Међутим, истина је да благословом добре и јефтине књижевности светлост ума постаје скоро исто толико доступна као и светлост дана. Имам богатог пријатеља који путује више и купује скупље ствари него ја, али за годину дана заиста не научи више нити напредује боље. Ако ја у потпуности испуним свој дан, чиме он може да се упореди са мном? Само другим исто тако испуњеним данима, ништа више. Ако проналази нешто добро у Санкт Петербургу, он пропушта оно добро

које ја проналазим око своје куће и у њој. Збир добробити током године изгледа изненађујуће исти у оба случаја. Тако да, ако читате дело истински квалитетне књижевности, барон Ротшилд могао би да буде исто толико заузет као и ви – али сигурно не на бољи начин. Кад отворим неко драгоцено дело, кажем себи: „Једини Крез којем ја сада завидим је онај који чита бољу књигу од ове”. [...]

Вољан сам да прихватим све што кажете против модерног друштва у целини. Оно је, како кажете, лакомислено, ослања се на забаву, неспособно да задржи пажњу довољно дуго да би схватило било шта озбиљно, а ставове које на брзину формира или их олако прихвата од других уме да побрка и да их неправилно употребљава. Имате право, свакако, што не допуштате да вам траћи ваше веома драгоцено време, али исто тако верујем да грешите што се у потпуности држите изван њега.

Друштво које изгледа масовно лакомислено има покаткад појединце који би, кад бисте их боље упознали, могли и били вољни да вам пруже најефикаснију интелектуалну помоћ, но ограничавајући се искључиво на књиге ви такву помоћ пропуштате. Ништа не може да замени разговоре живих људи, па чак ни најбогатија књижевност. [...]

Самоћа која нам заиста наноси бол долази због одвајања од свих људи који су у стању да нас разумеју. Сликари кажу да не могу да раде ефикасно много времена одједном када су одвојени од уметничке заједнице и да морају да се врате у Лондон, или Париз, или Рим, да би избегли осећај обесхрабрености који их тишти и који паралише читаву њихову стваралачку снагу. Књижевни аутори ту имају више среће, јер у њихову заједницу спадају сви васпитани људи. Ипак, чак и они губе снагу и виспреност мисли када су предуго онемогућени да буду у пријатној интелектуалној атмосфери. На селу, сусрећете се са васпитаним појединцима, но, нама треба више од тога, требају нам они уопштени разговори у којима је сваки говорник вредан слушања.

У животу који највише приличи културном човеку подразумева се време за отворен разговор с најбољим умовима којима је тај човек свакако дорастао, али се исто тако подразумевају и периоди мировања. Мој идеални живот подразумева кућу у Лондону, недалеко од појединих кућа које су тако пуне светлости и топлине да је ући у њих равно слободоумљу, као и усамљену кулу на неком од острва Хибрида, где су галебови и громогласни таласи Атлантика једино друштво. Једно такво острво већ добро знам и док пишем видим његову јасну слику у својој глави. Стоји на самом улазу у бистар залив са сланом водом који се издиже преко шездесет метара изнад воде и стрмо се спушта предњим гранитним делом у Атлантик. Када су ноћи хладне, можете да видите Стафу и Јону као плаве облаке између вас и заласка сунца, а с ваше леве стране, у близини, гранитна брда Мала, с Улвом¹⁹² на десној страни преко пута

¹⁹² Стафа, Јона, Мал и Улва су острва уз обалу Шкотске – прим. прев.

узаног мореуза. Мој младалачки сан био је да тамо саградим кулу, с три или четири мале собе и зидовима јаким као у светионику. Било је више блесавих снова и мање способних учитеља него олуја које би ме уздрмале и мирноће која би ми дала спокој. Ако бих могао да се надам иједној озбиљној мисли, иједној племенитој инспирацији, то би свакако било тамо, где пролазе само облаци и таласи, а океан преда мном, звезде на да мном и планине око мене, стоје као симболи и докази непролазности. [...]

Саветовао бих вам извесне мере предострожности које ће вас уједно и заштитити. Брините о свом физичком здрављу на првом месту, јер ако је ум мрачан, органи не раде посао како треба. Потом, за сам ум, од срца препоручујем напоран рад, стварно напоран рад, који се редовно одвија, али у умереним дозама. Његов утицај на ум окрепљујућ је као и хладна вода за тело, али као што не треба да останете дуго у хладној купки, тако је опасно да се *напорно* учи више од одређеног кратког периода сваки дан. Радите нешто што је веома тешко (као што је читање неког језика који треба да растумачите мудро употребом речника) редовно два сата дневно, да бисте ојачали борбену моћ ума, али нека преостали део посла у току дана буде лакши. Посебно стичите, ако икако можете, завидну способност да се у потпуности решите посла у кратким периодима током којих га радите и да се здушно заинтересујете за обичне ствари, у башти, у штали, штенари или на фарми. Ако вас посао прогања – ако оно што називамо несвесна употреба мозга, која треба да се одвија без вашег знања, постане свесна употреба мозга и смета вам, то значи да сте радили преко умних могућности и да нисте неоштећени.

Устројство које је природа осмислила као подесно за умни живот не може да буде здраво и срећно без извесних умних активности. Природама као што су Хумболтова и Гетеова треба бескрајан напоран рад да би биле срећне, док оним мање снажним треба мање обиман рад. За све нас који имамо потребе ума, постоји извесна допуна рада неопходна да се здравље доведе до савршенства. Ако радимо мање, у опасности смо од *чамотиње* која потиче од потребе за умним вежбањем, а ако радимо више, могли би да патимо од те друге *чамотиње* која настаје због замора и исцрпљености, а то је тежи од ова два облика. [...]

Већина људи, сви они којима умност није један од несумњивих животних циљева, упадљивом доследношћу код читања занемарују све велике ауторе из прошлости. Књиге у позајмним библиотекама, прегледи и часописи, дневне новине, читају се док су нови, али класични аутори остају на полицама неотворени. Треба нам чврста решеност да одолимо овој навали новог, јер надире као непрекидна река, па ако не заштитимо наше време од тога неком добром браном непоколебљивих правила и решености, сваки ће угао и свака рупа да буду њоме испуњени и поплавлени. Један Енглеz чији је живот био посвећен култури, али који је живео у неком забаченом делу континента, рекао ми је да је живот у потпуности изван енглеског библиотечког система сматрао изразитом

предношћу за свој ум, јер ако би пожелео да прочита нову књигу, морао би да је купи и још да плати и за превоз, што га је натерало да буде веома опрезан у свом одабиру. Због тога се радовао што је најближа енглеска читаоница тристо шездесет километара далеко од његовог места боравка. [...]

За човека од пера не постоји ништа тако вредно као што је прозор са веселим и прелепим погледом. Добро је за нас да имамо то освежење за око када престанемо са радом. Монтењ је мудро поступио кад је одредио да му радна соба буде у кули одакле је имао широк поглед. Добро је познато противљење широким погледима због жеље за лагодношћу и удобношћу, али се то противљење ретко примењује на посебан случај књижевника. Не желимо ми толико ушушканост колико олакшање, освежење, сугестију, а то добијамо, уопштено гледано, много више из широких погледа него из сужених. Управо сам указао на Монтења – да ли ћете ми дозволити да опонашам тог драгог старог филозофа у његовом еготизму и да вам опишем поглед из собе у којој пишем, који ме непрестано развеселава и забавља? Но, пре него што то урадим, допустите да опишем један други поглед, којег се сећам радо и живо као да је преда мном тек завршена слика. У протеклим годинама, требало је само да погледам са свог стола и угледам племениту увалу у неисцрпној јој лепоти и планину у њеној величанствености. Дивно је било сваког дана и сваког часа гледати поветарац како се игра по зачараним острвима, по тананој сребрнастој површини, потамневши неки чисти одраз, или га развлачећи, или секући оштро по њему испрекиданом плавом бојом. Задовољство је било гледати облаке како се играју око врха планине Круахан и златног врха планине Бен Ворлих, па сиве измаглице како се успињу из долина док их сунчева светлост изненада не ухвати и учини их светлијим од снегова на које су бацале сенку, као и огромне површине вреса на доњем делу копна према југу, које би у сумрак постале дубоко љубичасте и плаве испод сивог неба – осим једног наранџастог бусена! О, то су били призори који се никад не заборављају, сјај светлости и славе и туга све дубље тмине када се очи у сумрак замагле и натопе сузама.

(Умни живот)

Френк Кар (Ланселот Крос)

Кад уђе у библиотеку и затвори врата, без иједног звука који би нарушио свечану тишину која влада посвуда, човек убрзо примећује на које све многобројне начине љупка скупина књишких душа може да му умири ум, изванредно га ободри и дуготрајно му задржи пажњу. Овде је добро боравити у сваком расположењу. Овде можете да подигнете задовољство на висок ниво. Можете, такође, да протерате тмину која наткрили ум бригаама из спољашњег света и да излечите ожиљке од ватре света која вас опрљи, само кад бисте начинили први корак, кад бисте, заиста, само крочили овде. [...]

Људи је ту много – о, да, право цвеће људског рода. Уопштено говорећи, током живота, ови су људи у најузвишенијим расположењима за своје пријатеље били усамљеници. Не због недостатка осећања приности, или због гнушања над друштвеношћу, већ због боље међусобне повезаности њихових душа они су се придружили великој духовној заједници. А ово је таква заједница! Ниједна душа није кварна. [...] У овом нетакнутом уточишту добијамо знање, здравље, награду. Ту можемо да нађемо утеху за све непријатности које смо имали у дану за нама, за све ране и бедастоће што нам их је тај дан нанео. Толико сам уверен у ово да се безбрижно сам борим против зала ужурбаних сати и престижем их, знајући да побеђујем само ако успем да издржим до вечери. Можемо да шапућемо слатке речи утехе сами себи, као љубавник који је задобио милост своје даме и који, премда усамљен, засија у њеном присуству. Шапате попут ових – Уморни од спољашњег света, ми овде имамо већи, лепши, постојанији свет. Дајте нам заувек ово блиставо властелинство књига и имаћемо довољно умног разговора. Људи које срећемо и са којима се мешамо само су пролазне опсене, пролазне колико и залудне, а људи које овде срећемо су заиста бесмртни. [...]

Читање доноси задовољство. Још финије задовољство је у читању и обележавању пасуса који нас погоде снагом својих мисли или блаженством стила. Најфиније задовољство састоји се у поновном читању обележених пасуса. Тако се оно што се чита сажима у неколико пасуса, или чак неколико реченица. [...]

Вероватно је истинито да што скромније човек почне, богатији и срећнији бива. Истински власник библиотеке је онај који је сваку књигу купио из љубави, који је срећан и задовољан кад каже: „Ево мојих драгуља, мојих највреднијих материјалних ствари!”, који је поносан кад крунише такву тврдњу речима: „Задовољан сам што ће ова библиотека представљати искоришћење талената од Бога ми датих!” Библиотека тог човека, иако несразмерна његовој љубави према књигама, показује шта је био у стању да постигне средствима која је имао на располагању. Указаће на економију живљења, велику жељу да се поседују оне важне појединости које сачињавају библиотеку и изузетна будност да се оне уграбе кад се начин и прилике појаве. Такав човек саградио је храм, чија је свака цигла била предмет особитог и јаког, интелегентног испитивања и процењивања пре него што је смештена у свету грађевину.

...

На светлу обичног дана драгоценост књиге лако се очитује. Искрена тврдња Саре Колриц тако је истинита, као да је потпомогнута доказима из Јеванђеља, када је писала старијем брату: „Искрена љубав према књигама нешто је највеће у животу човека или жене [...] и у њој може да се ужива без запостављања било које обавезе.” Овај језик одише скромним дахом домаћинства. [...]

Стога, када нам је потребан спас, ослањамо се на оно што највише волимо. То можда нису законодавци књижевности, водећи духови, ко-

ји су у вези са суштинским постојањем књига, па скоро и са нашим сопственим. Те књиге са којима смо повезани ради готовог образовања и забаве могу да буду и на nižем нивоу у хијерархији књига. Без обзира на то, оне су спремне да нам сместа донесу снагу, задовољство и препород. Њихови меки, тихи гласови, воде нас напред корак по корак, без забуне или осећаја немира, или нам пак ум, неспутан испразношћу или жудњом, испуне спокојним блаженством.

...

Разумевање преко књиге свакако у себи има нешто божанско. Тако могу да никну наклоности какве дух света не може да разуме, нетакнуте мишљењима других или другачијим правцима читања, које не пропадају с годинама. Предности књижевности су небројене, а њихова финоћа и изврсност не указују на крхкост. Оне не увену на прагу библиотеке, нити потону у таму гроба. Присутна је бесмртност нежности и лепоте, која се смеши по целом универзуму и на пољима небеским.

...

И увек тако спремне, самилосне и храбре – откриће се да мисао постаје млађа и лепша током времена – попут душа у рају. Уз књигу поседујемо све наше године – векови иза нас су наши у свој својој свежини, а наша младост никада не губи своју свежину, већ се враћа са усхићењем кад године отопе снег мудрости. Тако је, на веома особит начин, књига, права књига, само монолог нечије душе.

(Хеспериде: „Библиотека”)

Хајде да се сада суочимо с последњим питањем: у сенци и долини живота, где да нађемо себи одмора? Када морамо да се одвојимо од призора које смо ми сами, својом снагом и кроз своју патњу, учинили до извесне мере узвишеним? Када на прозоре падне тама, а радови у пољу полако се приводе крају – где ћемо наћи леје бесмртног цвећа из Јелисејских поља? Може ли иједан кревет бити диван као тај што га имамо међу јелисејским страницама књига? Оно чиме се бавимо изјутра и у подне одређује шта ћемо да волимо, и тражиће свој стари подстицај и када дође крај.

(Хеспериде: „Одабрани књижевни дух”)

Франсес Ридли Хејвергал

Само једна реч заповести, да рат се изгуби ил' спречи,
Само један додир пера, да срце се сломи или лечи.

Вилијам Блејдс

Не завидим оним људима којима недостаје осећајности, који су немарни према успоменама на претке и чија крв може да се загреје само

причом о коњима и цени хмеља. За њих је самоћа чамотиња, а било чије друштво боље је од њиховог сопственог. Какву немерљиву количину спокојног ужитка и умног препорода такви људи пропуштају. Чак ће и милионер да олакша муке, продужи живот и стопроцентно побољша дневна задовољства ако постане библиофил. Запосленом човеку који воли књиге и који се током дана борио у бици живота са свим неуспесима и немирима који раздражују, какво се само благословено доба угодног одмора отвара док улази у своју светињу, где му сваки чланак маше у име добродошлице, а свака књига је лични пријатељ.

(Непријатељи књига)

Вилијам Фриланд

Дајте ми место и књигу, молим,
Нека поносни свет врти се журно,
Нека се сналази милом или силом,
За богатство ил' име звучно.
Слободно тихо крчите пут,
Ви што хоћете имање ил' славу,
Славе звона нек' звоне вам успут,
А златна пера причу причају!
Ја ћу у углу моме да бивам,
Овде, где поток вијуга снивам,
Поток, што бруји из књига ритам,
Чији ме звук благо понесе,
На невиђену реку однесе.
Дајте ми књигу, да сам у кутку,
Далеко од сјаја и од страхаота,
Дајте ми штап и куку,
Мир и љупкост живота.

...

Охоли свете, дај да владам у кутку моме,
Где је краљ књига, к'о свој на своме,
Због моде што не прија никоме:
Идите, ви јадни коцкари за славу,
Не кварите речи мојих хармонију праву!
(Песма о рођењу и друге песме, 1882)

Едвин Перси Випл

Књиге – светионици што се уздижу из мора времена.

Вилијам Едвард Армитиџ Аксон

За студенте и љубитеље књига реч библиотека поседује драж као ретко која друга реч. Ретка су места на којима људи могу да се упознају на тако пријатан начин, као у библиотеци. За такве људе, библиотека је место на које могу да се повуку од свакодневног хитања и журбе, од бригаа за посао и политичке борбе, и ту да буду у заједништву са свецима и херојима прошлости. То је место где добри и прави људи минулих дана, иако мртви, ипак зборе и прекоревају нас због гордости и ситничавости у нашим животима, где могу да нас подстакну на племенита дела, да нас развеселе и утеше у поразу, да нас подуче великодушности у победи. Тамо можемо да пратимо траг историје народа којих више нема. У њиховим глупостима и греховима, у врлинама, великим херојским делима, можемо да увидимо ту „све значајнију поуку“ која „тече кроз сва времена“ и научимо како „мисли људске сунчево делање увеличава“. Ту можемо да слушамо „научне бајке“ или гласове песника који певају своје бесмртне песме.

Сваки човек треба да има библиотеку. Дела највећих уметника књижевности могу се сада пронаћи по ценама које су приступачне и оним најсиромашнијим људима, па сада сви можемо у наше одаје да ставимо птице са Парнаса, да нас развеселе љупкошћу својих песама. А када имамо нашу малу библиотеку, можемо поносно да гледамо Шекспира, Бејкона и Банјана, док стоје у нашим орманима за књиге с другим племенитим душама, и једну или две о којима свет ништа не зна, али чију смо вредност често стављали на пробу. Могу да нас развеселе и просветле, могу да нас инспиришу на више циљеве и стремљења, могу од нас да начине, ако их исправно користимо, мудрије и боље људе.

Незнање је плодна мајка порока и злочина па оно што уништава незнање удара право и у срце злочина. [...] Они који се зближавају са мудрим и добрим људима, свакако ће и сами постати бољи него што су пре били, управо због тог друштва. Изговорена реч, као оруђе образовања, сада све више постаје мање важна, а штампани глас преузима њено место као главна покретачка снага ширења мисли. „Једно интелегентно предавање ретко може да буде, као предавање, порочно“, каже Еверет. Они који су окусили сласт умних задовољстава, тешко да ће бити вољни да се спусте на ниже и глупље облике задовољства, а људи којима су познате те лекције о мудрости и истини, којима су их поучили моћни покојници, тешко да ће оманути као народ који је мудар, праведан и искрен.

(Чланак о бесплатним јавним библиотекама у Мелиори, октобар 1867)

Ендру Ланг

Балада о ловцу на књиге

По врелој јари кад јул касни је,
У марту, када северац дува,
Он лови књиге, дангуба није,
Лови, а децембар смрзава;
У прешироком обитава,
Немаран за мишљења сва,
За ове благо нагомилава,
Алдине, Бодоније, Елзевира.¹⁹³
Ниједна туга не промакне њему,
Узвиси књиге вредности слабије,
Романтичари ту се каљају,
Можда, ил' комедије рестаурације.
Сваки запис што ветром се вије,
За њега наду и страх сад крије,
У застарелим причама открије,
Алдине, Бодоније, Елзевире.
Немирним очима погледава,
Небо и дрво у њима није,
По тмурним кутима завирује,
Ко увек богињу наде штује!
Али, о, благо књига где је,
Све мање, што се године броје,
Код богаташа нађоше своје
Алдини, Бодонији, Елзевири!

Посвета

Принче, све ствари што нас маме, годе,
Слава, нада, благо, пољупци, весеља, сузе,
Шта су до играчке као овде,
Алдини, Бодонији, Елзевири?
(XXII баладе у плавом порцелану)

¹⁹³ Чувени издавачи књига – прим. прев.

У библиографији, кад се води рачуна о књигама *као* књигама, Французи су још увек водећи у Европи, као што су били у тенису или као што јесу у мачевању. Тако, Ричард де Бери, саветник Едварда III, пише у свом *Филобиблону*: „О, Боже над Боговима у Сиону! Како ме обузме река радости која весели моје срце кад год имам прилику да одем у Париз! Тамо дани делују кратки. Тамо су добре збирке на тананим, мирисним полицама за књиге.”

...

Морамо укратко да одбранимо љубав и страст за прикупљањем књига и ону врсту људи које су пакосно назвали књишким мољцима и ловцима на књиге. Они и њихова једноставна задовољства отворили су пут јефтиним и opakим критикама људи који не могу да поднесу да виде у другима осећаје који они сами немају. [...] Тешко да ћемо преобратити непријатеља, али не треба да се узнемиравамо његовим бучним негодовањем. Људи су срећнији кад имају осећај за лепо, док год га имају, а он их не прогони, попут демона из Светог писма. Мудар колекционар кроз своју потрагу добија путоказ и бива задовољан, и заправо, на дуге стазе, ни он ни његова породица не троше улудо новац. Забава може каткад да буде веома исправно улагање.

(Библиотека: „Одбрана ловца на књиге”)

Џејмс Фриман Кларк

(амерички теолог)

Захвалимо се Богу на књигама. Кад сагледам шта су неке књиге учиниле за овај свет и шта чине, како одржавају нашу наду, буде нову храброст и веру, ублажавају бол, пружају идеалан живот онима чији су домови мучни и хладни, спајају удаљена раздобља и стране земље, стварају нове светове лепоте, доносе истине из раја – вечито благосиљам овај дар и молим се да га исправно користимо, а не да га злоупотребимо.

Остин Добсон

...

Но, тамо је ред што ценим,
Где и незастакљене полице,
С осминама избоченим, пригњеченим,
И драге, здепасте дванаестице.
Монтењ с флекама на пергаменту,
И Хауел изгледом најгори је,
И уцрвљан језуитски Хорације,
И стари мали нагрижени Молијер,

И Бертон што га узех за дукат,
И Рабле жут и с бувама,
Друге ја не отворих никад,
Ал' ови су ти које читам.
(Лонгманс мегазин, април 1883)

Роберт Луис Стивенсон

Свака књига је, у дубоко личном смислу, писмо које кружи међу пријатељима онога који пише. Обрађивати сваку тему у најузвишенијем, најчаснијем и најодважнијем духу, у складу са чињеницама, прва је дужност писца. [...] И у најскромнијој врсти књижевног дела у нашој је моћи да учинимо велико добро или да нанесемо велико зло. Можемо настојати само да угодимо, па ако немамо неки узвишенији дар можемо само задовољити залудну краткотрајну радозналост наших савременика, или можемо да покушамо, ма колико слабашно, да дајемо смернице. У сваком случају, имаћемо посла са изванредном уметношћу речи која, пошто је дијалекат живота, улази у дом тако лагано и снажно до умова људи. С обзиром на то, ми доприносимо, у свакој од грана, изградњи крајње осећајности и захвалности која је позната под именом јавно мњење или мишљење јавности.

...

Обавезе свакога ко почиње да пише су следеће: поштовање чињеница и добронамерност у опхођењу. [...] Они који пишу морају да буду свесни да сваки човек, својим знањем, што је боље могуће, бива у стању да изађе на крај са неминовностима живота, да себе неће сматрати анђелом или чудовиштем, нити заменити свет за пакао, нити ће бити натеран да помисли да су сва права део баш његове касте или земље, или да су све истине део његовог парохијског веровања. Сваки човек треба да научи шта је то у њему самом, што би требало да се поправи. Морају да га науче шта је изван њега, да би био љубазан према другима. Никада није погрешно рећи му истину, јер, у његовом проблематичном стању, док испреда своју животну теорију, кривудајући, поздрављајући друге или их корећи, све чињенице су на првом месту по важности за његово понашање. Чак и када га нека чињеница обесхрабри или исквари, опет је најбоље да је зна. Тако је то у овом свету какав је заиста, а не у свету направљеном да буде лак и у коме нема образовања, где човек мора да освоји свој пут ка слави или срамоти. Једном речју, лоше је када се говори неистина и никада не може бити добро да се сузбија истина. Оно што ви изоставите можда је управо нешто што другоме треба, за једног човека лек а за другог отров.

...

Аутор који је верски ограничен не може, и да хоће, да искаже све или бар више страна овог шароликог живота. Будући да му је живот препун

недостатака, неке стране живота ни не признаје у својој теорији, а само су магловито и невољно препознатљиве у његовом искуству. Отуда оно неважно, банално и нељудско у делима јеретичким; отуда се у делима инспирисаним нечим телесним или презира вредним стремљењем ка високом друштву проналазе подједнаке, мада не и истоветне, мањкавости. Основна дужност свакога ко пише јесте да пише разумно. Смишљено или не, тек он је себе поставио за вођу људских умова и мора се побринути да му ум буде гибак, милосрдан и бистар. Све осим предрасуда треба гласно да изговара. Он треба да види добро у свему. Само кад му се учини да нешто није у потпуности разумео, ту треба у потпуности да заћути. Треба да препозна да има само једно оруђе у својој радионици, а то оруђе је саосећајност.

(Чланак у часопису *Фортнајтли ривју*, април, 1881: „Моралност списатељске професије”)

Чарлс Франсис Ричардсон

И код младих и код старих ништа не потпомаже тако добро навику читања као неговање топлот и непролазног *пријатељства* са књигама. Ако родитељ, учитељ или књига само задају задатке, ако су њихова правила као она из законика, а њихово друштво као оно правничког чиновника, мала је нада да ће њихова помоћ бити употребљива или корисна. Но, уз раст *пријатељског* осећања долази стање ума које све чини могућим. Када једна књига постане пријатељ и друг, свет за толико порасте и постане лепши. За књиге које је имао Петрарка је рекао: „Ја имам пријатеље, итд.”

Велика тајна читања састоји се у томе да није много важно о чему читамо или како читамо, већ шта мислимо и како мислимо. Читање је само гориво. Када се ум једном запали, сваки материјал, ма какав био, ту ватру ће да појача под условом да у себи има нешто сагориво. Не можемо да кажемо одакле ће стићи следећа грађа. Мисао која нам треба, чињенице које тражимо, могу да се појаве на крају новина или у неком заборављеном примерку књиге давно препуштеном прашини и забораву. Хоторн, у гостинској соби сеоске крчме, по кишном дану, налазио је храну за ум у неком старом именику. Покојни лорд Странгфорд, знаменити филолог, налазио је обиље забаве у тражењу порекла имена у месту Брадшо, док на железничкој станици сат времена чека воз који касни. За ум који није будан и жив, библиотека је само јалова пустара. Дакле, покупите остатке и делиће мисли о било ком предмету који проучавате – јер, наравно, под свеском не подразумевам само кутију за безначајне ситнице, књижевну корпу за смеће – и стекните навику сакупљања свега, било где и било кад, што је део једног или више ваших промишљања и бићете изненађени кад увидите како се ти делићи мисли сами организују у срећену целину, снагом вашег мисаоног прегнућа, а потом делају ка крајњем циљу. То је прави процес самообразовања, али, видите, то није

механички процес простог нагомилавања. Захтева активност мишљења, а без тога, шта је читање ако не обична, пасивна разонода? И захтева методу. Ја се, на пример, на неки начин бавим вођењем књижевног дневника. Водим, дакле, тај дневник и, у доколици, записујем у њега своја књижевна запажања, смештајући тако у одговарајуће групе многе плодове необавезног читања. [...]

Књига која је вредна читања у целости сигурно ће због тога бити позната. Постоји нешто у књижевној савести што говори читаоцу да ли траћи своје време или не. Сат или минут довољни су да се донесе одлука у вези са вредношћу или безвредношћу књиге. Ако је потпуно лоша и безвредна, прескочите је у целости, чим сте дошли до тог сазнања. Ако је један део добар, а други лош, прихватите први, а одбаците други. Ако сте сумњичави, прихватите упозорење при првом наговештају тога да погрешно користите прилику и траћите време на бескорисну књигу. Није тешко открити дела која су сумњиве вредности. Она носе ознаке и трагове у непогрешивој једноставности и постављају пред вас, несвесно, знаке за опасност које би читалац требао да примети.

Умеће изостављања, једном речју, представља умеће примећивања и одбацивања онога што је лоше, лакомислено, што наводи на погрешан пут или је неподесно за потребе појединца. Када сте уверени да су књига или поглавље лоши, сместа их одбаците. А ако су само испразни и глупи, одбаците их баш зато – осим ако не тражите забаву баш у испразности и лакомислености. Ако је књига веома варљива и неискрена, ваш задатак није тако лак, али ће вас савест упозорити, а оштро преиспитивање које ће да уследи, рећи ће вам да сте у бедном књижевном друштву.

Међутим, има веома много књига које су добре саме по себи, али нису добре у свако доба или за све читаоце. *Ниједна* књига, дакако, није од универзалне вредности нити је пригодна за све прилике. Као што је речено у претходним поглављима ове збирке, појединац мора увек смело носити на уму да он има своје сопствене оправдане укусе и прохтеве и да не само да је прикладно да их прати, већ је изузетно неприкладно да дозволи да их надјачају укуси и прохтеви других. Право је свакога да занемари у потпуности или да само површно пређе преко страница које би неко други требало да проучава изнова и изнова. Нека сваки читалац запита самог себе: Зашто ово читам? Ради какве користи? Да ли занемарујем нешто друго што би ми донело већу добробит? И по овом питању, као и по сваком питању о избору књиге, златни кључ знања, кључ који ће отворати само врата иза којих знање лежи, јесте *сврха* [...]

Признајући корист од читања часописа, чак инсистирајући на потреби и обавези да се читају, мора, ипак, да се каже, на најједноставнији начин, да се узнемирујуће велика количина времена траћи на њих, па чак и више од тога. „Научити одабрати шта је вредно и прескочити остатак” јесте добро правило за читање часописа. То правило ће да смањи напола време које им се посвећује и уштедеће време и снагу за боље упослење ума, а да не спомињемо веома важну чињеницу да ће

дисциплина у том смислу да спречи читаоца да западне у разарајуће и посве срамно стање када је ум неспособан да се бави неком сталном мишљу или науком, што се сигурно дешава кад се човек навикне на неприлично или непромишљено читање часописа. Па када човек почне да чита ништа друго до јутарње новине за доручком или у возу, и вечерње новости након краја радног дана, што се често дешава, мозак тог човека, кад је читање посреди, само је напола жив; није у могућности да изнесе дуги низ мисли или промишљања, примећује небитне ствари пре него унутрашње принципе, тражи забаву или надражај пре него путоказ.

(Одабир књига)

Чарлс Бреј

Навика је подједнако важна за ум као и за тело, а циљ етичке културе јесте да врлина постане навика. Постоје две навике које, иако још нису окарактерисане као врлине, саме по себи вреде читаво богатство. Једна је да се буде оптимиста, а друга је љубав према доброј књизи, која се у навiku претвара неговањем. Ја сам изнеговао обе, из принципа, па моја срећа сада углавном зависи од њих. Уобичајено стање мога ума је веселост, што спољњи свет сада тешко може да осујети. Колико год да су спољашња догађања непријатна, мој се ум брзо врати у своје природно стање, а то је стање среће. Ту нема моје заслуге. Не могу да утичем на то. Мој ум то чини несвесно, а то је, тврдим, утицај образовања и у великој мери зависи од начина на који сам навикао да посматрам живот. [...] Карлајл, у својој књизи *Сећања на оца*, у првом поглављу, на деветој страници, каже: „Имао је врлину коју би требало да опонашам. Он никада није причао о ономе што је било непријатно. Често сам се томе и чудило и дивило. Није се петљао у оно које га се није тицало.” Гледао сам људе онаквим какви јесу и нисам се љутио што нису бољи. Самим тим, нисам давао простора зависти, мржњи, злоби или било којој врсти безобзирности. [...] Знао сам да добро постоји у свакоме, па кад бих га пронашао, за њега бих се и ухватио, а ако нисам успевао да га нађем, или ако ми се људи, добри или лоши, нису допадали и ако су покушавали да створе у мени лош осећај, држао сам се даље од њих. Можда је то било кукавички, али сам избегавао зло радије него да се с њим борим. Нисам увиђао зашто би неко имао право да ремети мој уобичајени мир. Боље је да сачекате, ако можете, па ће многа зла сама да се излече, или ћете морати да се прилагођавате новим околностима. Као што каже шпанска пословица: „Ако не можете да имате оно што волите, покушајте да заволите оно што имате.” Увек сам настојао да никада не гледам за оним што сам изгубио, већ у оно што ми је остало. [...]

Какво ће бити уобичајено стање ума, односно да ли ће да превагне радост или жалост, зависи од образовања. Образовање подразумева напоран рад, из тога се зачне навика и на крају, свеопште задовољство постаје уобичајено.

...

Друго, као што сам већ рекао, оно од чега моја срећа увелико зависи, јесте навика да се читају квалитетне књиге. Под тим не подразумевам новине, часописе, романе и лаку књижевност, већ таква првокласна дела која вам омогућавају да путујете не само преко целокупног света природе, већ и света мисли. Човек који је стекао такву навик у никада нема вишка времена, осим када му страшно досади друштво из којег бежи кад год може. Млади људи су, уопште узевши, презаузети да би се озбиљно бавили читањем, осим ако не студирају, јер сматрају да ће имати довољно времена за озбиљно читање када остаре. Но, као и код много чега другог што одлажемо, време за читање за већину од нас никада не дође, будући да је то само резултат неговања у младости. Требало би да увек имамо при руци добру књигу за коју ћемо *направити времена* за читање.

...

Што се тиче мојих тренутних прилика, никада немам ниједан слободан тренутак нити минуто коју не могу да испуним задовољством. Имам хрпу књига за свакако расположење, тако да ми никада не досаде. Књиге, то јест наши најбољи писци, за мене су увек нове. Књиге су можда и исте, али *ја* се мењам. Свака седма година донесе ми другачије, често веће поштовање за оне које волим. Свака *добра* књига вредна је да буде најмање три пута прочитана.

(„Фазе мишљења и искуства током дугог живота”, *Аутобиографија*, Чарлс Бреј, аутор књиге *Филозофија потребе*, ауторско издање)

Анонимни аутори

Као љупка спона породичног заједништва, љубав према књигама је непресушни извор уживања у дому и буди носталгични осећај. Расипа своје чари поред мирног огњишта, откључава скривена саосећања људских срца, прекраћује исцрпљујуће часове мучнине и самоће и уједињује сродне душе у љупком споју мисли и осећања. Шири благ и човечан утицај на своје следбенике, па чак и саму жалост претвара у привремени заборав.

Љубав према књигама добри је анђеоло који бди над огњиштем сиромашног човека и посвећује га. Чува човека од искушења која вребају из зачараног круга. Даје му нове мисли и племенита стремљења и издиже га, да се тако изразим, изнад обичног механичког диринчења којим се сваки дан бави. Његова жена то благосиља, док седи са осмехом и шије, наизменично слушајући глас свога супруга и умирујући дете на свом крилу. Благосиља, јер јој је муж крај ње, весео, мужеван, благ – премда слабо разуме шта јој он чита и баш зато га још и више дубоко поштује.

Љубав према књигама је лекар! Има много лековитих мелема да олакша тамо где не може да излечи досадне мучнине ума и тела – много моћних опијата да нас уљуља у љупки и привремени заборав. У случајевима дуготрајног опоравка, њена помоћ је непроцењива.

...

Зна се да је љубав према књигама независна од аутора и вреба у неколико дражесних речи исписаних познатом руком на насловној страни. Те речи, као нежне успомене, остале су, можда због свих промена и трагичних губитака, неизрециво драге! Цветови у књизи љупки су знамен који пружа поуку чак и док вене. Трагови оловке у књигама често евоцирају призоре, осећања и периоде у младим животима који се никада не враћају. Нејасна линија оцртава одељке који су нас пре много година снажно дојмили својом мрачном лепотом и који су од тог доба прешли у предсказање. Мисли и снови који се сада чине поругом, засенчени су. Но, листови сећања нису сви неискоришћени, или сузама замрљани, већ су испреплетани, Богу хвала, многим јасним странама. Трагови оловке у књизи повезани су и са љупким и са тужним сећањима. Указујемо на њих једно другом и призивамо у сећање одређене периоде из наше прошлости. Они такође служе да забележе промене које су се полако и неприметно провукле кроз наше сопствене мисли и осећања.

Постоје књиге које снажно подсећају на мирне и спокојне призоре среће које више нема. Чујемо поново благе звуке некада познатог гласа који је одавно утишан. Сетимо се тако оног одељка где је читалац застао на неко време да би се играо критичара, или где је речити глас изненада застао и сви смо почели да се смејемо да бисмо потом заплакали и да би нам било жао што је прича или песма завршена. Књиге прочитане први пут на неком одређеном месту, или у неком одређеном периоду нашег бивствовања, могу тако да постану светиња заувек, или их волимо зато што су их други давно волели.

Изузетно су драгоцене књиге које су написали они са којима смо имали задовољство и привилегију да боравимо у блиском друштву и да на пријатан начин размењујемо мудре мисли и идеје. Док их читамо, ми разговарамо, да се тако изразим, са аутором у његовом најсрећнијем расположењу, препознајемо ту ретку речитост коју смо често опчињени седели и слушали и осећамо понос што се наше дужно поштовање, одавно и дубоко, потврђује једнодушним одобравањем света. Златни кључ, претходно споменут, дат нам је на чување и њиме, по вољи, откључавамо свете и скривене дубине генијалности и онога што је с њом повезано.

(Фрејзерс магазин, 1847: „Љубав према књигама”)

Читање неће бити мање занимљиво ако је промишљено. Површно-сти треба више да се плашимо него колотечине. Ово друго не мора да буде махинално, али ово прво увек бива бескорисно. Неко можда никада не постане научни истраживач или темељит језичар, можда напусти наду у просветљење света најавом неке нове теорије из области политичке економије или открићем нових врста фораминифера. Па ипак, кроз ревносну посвећеност неколицини добрих аутора он би могао да поприми шире гледиште и да профини свој укус тако да му живот буде поучан и подстицајан као било која књига коју је могао сам да напише.

Можда нема прилику да слуша научна предавања и можда никада неће написати есеј за друштво општег напретка или послати чланак у часопис. Но, у свом сопственом кругу људи може наћи публику која ће га увек помно пратити када препричава шта је прочитао, указујући на неку свакидашњу моралну поуку вештим и упечатљивим примером или поткрепљујући очински савет уверљивом максимумом неког мудрог човека. Још је боље ако се утицај прошири, па отац који воли да чита створи и код породице навику да чита, те ако се навика читања наглас подстиче још у раном детињству, заједно са још вреднијом навиком слободне расправе на започете теме. Навике попут ових, осим што уклањају осећање празнине и изолованости дома у великом граду, или оговарања и љубоморе какви су типични за села и мања места, повезују породицу везама трајнијим од оних ниских и себичних и омогућавају јој да увиди свој значај као мале али важне јединице великог друштвеног система. Прошлост и будућност биле би на тај начин повезане уносним пословима садашњости. Раст броја тих јединица, као песка на морској обали, представљао би делотворнију брану за таласе варварства него академије античког света, средњовековни манастири или чак систем образовања модерног доба, од универзитета до основних школа.

(Лондон квартални ривју, 1881: „Књиге и лов на књиге”)

Моја лутања кроз библиотеке других људи довела су ме до неколико открића која могу али не морају да буду оригинална. Тако сам изнедрио општи принцип да ако је човек просечан и библиотека му је просечна. Зато и не тражим ништа посебно. Полице књига попуњавају се тако да буду у складу са својим власником, а књиге на њима парњак су ономе који их поседује. Предивни склад влада и овде као и у свему што је природно. У искушењу сам да поверујем да бих могао да набројим десетак наслова књига које је неки човек до сада купио, након што сазнам чиме се он бави, проучим му лице, одећу, став и слушавам га само четврт сата како прича. Ова идеја свакако важи и обратно, то јест, веома кратко прегледање нечије библиотеке довољно је да се власник опише уопштено и непогрешиво.

...

Може да се направи фина алегорија о томе како је извесни Пигмалион саставио своју божанствену библиотеку, тако дивну, тако савршену, тако складну у свим њеним деловима, да је тај исти који ју је направио и загледао се у њу истог тренутка био обузет страшћу због које му је срце лупало, а образи горели. Библиотека је одмах пред њим оживела и постала благотворно биће пуно љубави и нежних мисли, добра колико и лепа, пријатељица која га никада није издала. Они су били уједињени у светој брачној заједници, живели су заједно и никада се нису уморили једно од другог све до његове смрти. А кад је живот ишчилео и из библиотеке, његове жене, она се раздвојила на засебне делове, где би сваки део био садница за неки будући живот само ако би се засадио на правом месту. Зар овде нема места алегорији? Библиотека, приметите, суштински је

женствена: она је пријемчива, она је осетљива, она је издашна. Можете да распете по том месту – да кажем, по њој – колико год љубави да имате у себи, а она ће да вас награди честитим породом, љупким и нежним бебама – идејама, мислима, сећањима и надама. Ко не би волео мајку такве деце? Ко им не би био отац?

...

Стварно је застрашујуће кад помислите на људе који уопште немају књиге. Можемо ли да замислимо дом без ових благих пријатеља? Можемо ли да замислимо живот који је непријемчив за све дражесне утицаје љупких мисли љупко изречених, нежних наговештаја нежно шапутаних, богоугодних снова, за блиставу игру маште, неочекивано подсећање на суптилне подударности и несумњиви склад, на те хитре мисли које прободу срце као стрела и испуне нас новим осећајем шта смо и шта бисмо могли да будемо? Ипак, има на хиљаде и на десетине хиљада домова где ови утицаји никада не стигну, где је цео свет мучан, где сурова стварност није ублажена надом или обманом и где су за лепоту света врата затворена, а чари живота уништене. Само уз књиге већина људи може да се уздигне изнад прљавштине живота. Књига нема! Нажалост, за већи део човечанства то је уобичајено. Могли бисмо, заправо, да поделимо наше ближње на два огранка – на оне који читају књиге и на оне који их не читају.

...

Не разумемо довољно какав је значај јефтиних књига. То значи да најпријатнија забава, главна разонода цивилизованог света, стремљење које издиже ум изнад прљавих услова живота, даје идеје, развија могућности, надахњује племените мисли или дарује пријатне слике, јесте управо нешто што може да се прибави у довољној количини за цело домаћинство по цени од три, четири или пет гвинеја годишње – ако се мудро испослује и договори с другим породицама, онда може и за три гвинеје годишње. Ако се још прима кроз претплату, то је ништа мање него разонода за целу породицу за дванаест месеци! Какво улагање!

(Темпл бар, 1881: „О куповини књига”)

Читалац који навелико прочешљава књижевност, неспутан ничим до околностима, читалац који се намери на књигу ван домашаја у некој удаљеној књижари, који достојанствено дрема с груменом нетакнуте фантазије што извирује из распореног јастука, тај је нашао драж која је вребала у неотвореној књизи. Задовољство није само у ишчекивању, јер несвесно прелази у оно што морам да назовем остварењем. Необично привлачан наслов, нека прича која смо чули од аутора, случајни цитат који се створио пред нама или чак нека потпуно небитна асоцијација може да оживи књигу о којој знамо веома мало и да од ње направи изузетан добитак, попут оних књига које смо читали изнова и изнова.

Ово искуство није необично, иако је вероватно ограничено на осећајне читаоце.

(*Атлантик мантли*, октобар 1882)

Са растом знања дошло је до повећања префињености и стил је добио на значају. Стил, у правом смислу те речи, није нешто што може да се научи. То јесте, или би требало да буде, најфинији цвет човековог интелектуалног развитака. То се постиже марљивим радом кроз процесе одабира и селекције. Што човек више зна мање је склон претеривању, што су му приступачнији извори знања лакше ће постати учен. Што му је богатија и разноврснија грађа, то ће сложенији и лепши да буде калуп у који може да је убаци.

(Новински чланак)

Женски омаж књигама

(из часописа *Спектејтор*, 10. децембар 1881)

Господине, [...] заиста је јадан тај Ваш чланак о „јефтиним књигама” који сте објавили у часопису *Спектејтор* од 3. децембра. Кажете: „Као и сваком просечном Енглезу, једноставно му је мрско да купује књиге [...] а понекад, у својој великој жељи да их позајми, чини невероватне подлости. Знамо за ауторе које су питали да позајме своје сопствене примерке књига онима који имају десет пута веће приходе” и тако даље, у истом туробном тону.

То, господине, може да важи за понеког, али сигурно не за све. Ја сам врло „просечна” Енглескиња, а опет ми је скоро највеће задовољство у целом животу да купујем књиге. Када бих се упознала с племенитом, добром и прелепом књигом, не бих се смирила док не буде моја – лично моја. Године се враћају док ово пишем и видим себе пре двадесет и пет година, младу и тек удату. Венчали смо се врло глупо, без пристанка наших родитеља и уз њихово противљење, а они су мислили (Бог да им душу прости – нису више с нама), претпостављам, да нас развенчају изгладњивањем. Много пута јела сам само сув хлеб за вечеру (док је мој муж јео у гостионици) све време пазећи и чувајући као благо – углавном привезан за угао моје марамице за сваки случај, из страха да ће, буде ли откривен, отићи за говедину или овчетину – један златник који ми је дала рођака и од којег сам желела да купим Бозвелов *Џонсонов живот*. Морала сам да чекам пет месеци да наиђе прилика и тек након што сам неко време боравила на Рту добре наде, победоносно сам се вратила кући са својим књигама. Па, када сам их коначно с нестрпљењем узела у своје руке, шта су изгнанство, сиромаштво и муке у поређењу с тим?

Господине, свака књига на мојим полицама драга ми је, јер свака књига значи жртву. Но, са којим циљем! Много пута кад сам тужна, оне – моје књиге – сигуран су извор доброте и утехе. У лудости су ми давале мудрост и смернице, бивале су снага за моју слабост, помагале ми да

помогнем другима и причињавале ми велику радост само зато што их имам. Штавише, одвеле су далеко од мог дома и мог срца ту болну тугу и јад женског живота – усамљеност.

Од мале је важности што сам се углавном слабо хранила и скромно одевала, кад сам управо због тога имала могућност да под својим кровом окупим великане и племените људе овога света, који ме гледају са зидова пријатељским изразом лица. Када бих била благословена да живим изнова (ако би божја воља била да могу!), живела бих опет истим животом у целости, докле год могу да се набављају књиге. Ја сам, господине, итд.,

Е. С.

Додатак

Џошуа Силвестер

Не престај да учиш док живот ти траје,
Дан је изгубљен кад ни писмо не напишеш,
Нит' шта научиш, што ти милост даје,
Да ученији, бољи, мудрији постанеш.

...

Ко много чита, а за мисао не хаје,
Налик је човеку што прождире храну,
И у стомак трпа разне ђаконије,
Не мож' у том наћи једну добру страну.

(Тетрастика или Строфе од четири стиха Гаја де Фора, лорда од Пибрака)¹⁹⁴

Роџер Гејл

Био сам веома заузет сређивањем своје радне собе и прављењем прецизног каталога књига. Сам Бог зна какав досадан, мучан, робовски рад, али сад сам поређао све по алфabetу, тако да лако и брзо скидам са полице кад год пожелим било који од мојих старих кожних омота и уживам у његовом друштву како ми машта налаже. Можда ћете помислити да сам улудо потрошио своје време и да сам се мучио такоређи ни за шта, али у многим тегобним тренуцима то ми је помогло и ласкам себи да ће ми у друштву књига и многи други тренуци проћи у задовољству, или бар мање непријатно. Сенека ми је сведок да то не обећавам себи без разлога, када нам каже „si te ad ea studia revocaveris omne vitæ fastigium effugeris, nec noctem fieri optabis fastigio lucis; nec tibi

¹⁹⁴ Џошуа Силвестер овде је заправо био преводилац стихова Гаја де Фора – прим. прев.

gravis eris, nec aliis supervacuis. Probatum est”.¹⁹⁵ Морам да признам да судбина неких величанствених збирки које смо видели у скорије време може да одврати свакога од трошка и напора да сакупи бројну армију аутора; њихово мноштво учинило је да се, такорећи, самоуниште. Различите потребе и укуси оних који су их наследили довели су убрзо до њиховог расипања. Моје збирке су, дакако, углавном нарастале мојом заслугом. Неке примерке сам лично куповао, а скраћене верзије које сам на основу њих писао, свеле су целокупну грађу на умерен обим. Уколико могу да им господарим и да их користим док год сам с ове стране гроба, „Quid de me iudicet hœres”¹⁹⁶ (Хорације, *Писма*, 2, 191) никада ме неће мучити, нити ће њихово расипање да ми ствара трзавице.

(Роџер Гејл велечасном др В. Стаклију, 20. маја 1743, *Породични мемоари Стаклија* итд. (Друштво Сартис), 1880, прво поглавље, стр. 359–360)

Џејмс Томсон

Сада, кад у години језа настане,
У дивљини дубоке зиме, док
Сталних ветрова веје снег, за мене
Буди уточиште међу шумом и обалом,
Што га бије мноштво бескрајних таласа;
Сеоско, скровито, на осами место;
Где јарка ватра и титраве светиљке придруже се
Да растерају тмину. Ту, марљива, пустите ме да седим,
И разговарам високоумно са силним покојницима;
Мудраци старих времена, као богови поштовани,
Као богови добри, што су благосиљали човечанство,
Уметношћу, оруђем и очовечили свет.
Задовољан надахнутом мишљу, ја извлачим
Дуговечну књигу и, дубоко замишљен,

Поздрављам свете сене, што лако дижућ’ се,
Пролазе пред мојим упитним очима.

...

Прво од своје врсте! Друштво боговско!
И даље дођи у ноћи, за тебе чуване,

¹⁹⁵ Ако приступиш проучавању, избећи ћеш муке целог живота; не пожели да је ноћ кад ти је дан мрачан, нити буди напор самом себи, а ни другима. Доказано је. – прим. прев.

¹⁹⁶ Оно што о мени суди наследник – прим. прев.

И уздигни моју узлетелу душу до мисли својих,
Тишино, ти усамљена снаго! Врата су твоја;
Нека се у свети час нико не наметне,
Сем неколицине одабраних пријатеља који изволе
Да некада благослове мој скромни дом
Префињеним укусом, ученошћу, вером,
Непомућеним умом и духом увек живим.
(Годишња доба: „Зима“)

Џон Весли

Читајте најкорисније књиге редовно и непрекидно. Упорно про- водите цело јутро у овом послу или бар пет од двадесет и четири сата.

„Али ја читам само Библију.” Онда треба да научите друге да читају само Библију, и једнако томе, да чују само Библију. Но, ако је тако, онда не морате више да проповедате. „Управо тако”, рекао је Џорџ Бел. „А шта је резултат? Па, он сада нити чита Библију нити било шта друго. То је прави ентузијазам.” Ако вам не треба ниједна друга књига до Библија ви сте изнад Светог Павла. И он је желео неке друге књиге. „Донесите књиге”, говорио је он, „а посебно оне писане на пергаменту.” „Али не во- лим да читам.” Стекните ту навику упражњавањем читања или се врати- те свом занату.

(*Дела велечасног Џона Веслија, 1830, поглавље VIII, стр. 315, „Тренуци неких касних раз- говора” итд.*)

Томас Фрогнал Дибдин

Од почетка до краја нисам био непажљив према упечатљивом из- гледу или наслову овог дела. Осим ако сам се умногоме преварио, ово ће ободрити оне који при крају свог дугог и активно проведеног живота налазе да је присност с књигама један од најбезбеднијих и најсигурнијих начина да се буде присан и с Богом. Библиотека доброг човека један је од његових најсталнијих, највеселијих и најпоучнијих пријатеља, па као што га је одушевљавала у младости, тако ће га тешити и у старости.

(*Библиотека као пријатељ: или водич младом човеку и потпора старом човеку у одабиру библиотеке*)

Џејмс Монтгомери

Брзо бих јео и потом читао
Да испари ми ништавна мисао;
Књиге су дражесне, томе се надам,
Кад сам хировит, у очај падам.

Где геније и мудрост и дух је сав,
Где здраво је разумно, а разум здрав;
Где уметност обитава са природом,
Живи, дише, у стиху сваком;
Кад читалац узбуђено прелистава
Пишчева жестина то је права!
Но, књига има, ничега препуна,
Речи десет хиљада, мисао ниједна,
Где период за периодом пуже,
К'о гусенице кад зидом круже,
Падну па пењу се, па опет, друже;
А опет свим се силама труде,
Крај путовања да не буде.
Читаоци зевају од досаде,
И климају главом – не због потврде.
У таквој магли изгубљене тмине,
Јадно стрпљење мора да умине;
Ни Аргусове очи не би биле будне,
И Смрт би то читала да у сан утоне!
(Песме: „Затвор”)

Џон Кенјон

Како често, увече, ум од премора
У нејасном сну од мисли нађе одмора,
Баш у том часу кад први пада мрак
На полице сјајне пада сунца задњи зрак;
Поред тамног низа промишљам полако,
И мислим да књигама дугује баш свако.
Да! Пријатељи то су! И то за цели живот!
Нада за будућност! Сећање на прошлост!
С њима нема страха од доколице празне,
И кад је доколица, ту су књиге разне:
С њима нема страха да нестаће нам радост;
Стоје покрај нас, обнављају нам младост;
Причају нам драге приче из времена дивна,
Наука кад беше срећа, снага беше бујна,

Дођите, да још нам красно говорите,
Старе драге књиге, да још нас учите!

...

И љупко ће да буде, ил' нада тако жели,
Кад приближи се крај животне предвечери,
Да отворимо опет књиге старе наше,
И волимо их тад, к'о некад што бејаше;
И у души благосиљамо тај слаби час што нам подари
Вољу да се још једанпут ослонимо на једноставне ствари.
(Песме: углавном пригодне, „Претварање: сатира”, други део, „Библиотека”)

Ајзак Тејлор

Што се тиче онога што друштво свакодневно чита, из године у годину, док породица журно пролази кроз промене, оно сачињава јасну непрекидност интелектуалног и моралног битисања. Преиспитивање и присећање на оно што се некада читало, односно на оно што је оставило утисак на слушаоце – све се то убрзо преклапа с породичним успоменама. Исто то сам рекао за везу између годишњих доба и породичне историје. Књига, као и догађаји који су означили време када се она читала, спајају се у једно. То особито важи за оне периоде у животу када патња и јад ударе на нас свом силином, све јаче и јаче, па се сва сећања стопе у једно. Гледајући по својим полицама, видим књиге које никада не треба да буду заборављене – јер биле су читане тада и тада.

(Лична сећања у магазину *Гуд вордс*, 1865)

Хју Милер

Како је само пријатно, након што сте месецима били иза затворених врата, можда у осами на селу или презаузети неким догађајем, без интелегентног друштва, када наиђете на оствареног, начитаног човека с којим можете да прочешљате све књижевне теме и одредите заслуге различитих школа и аутора. Није ништа мање пријатно окренути се књигама после извесног времена проведеног у честим и заносним уживањима и избрисати, уз господаре мисли и језика, све трагове простих брига и уског размишљања које је доба напорног рада непобитно донело.

(Есеји: „Благодети књижевности”)

Џон Камерон

А сада – шта је са књигама као оруђем за развитак прикривене снаге ума? Књига има прегршт – и више од тога; ништа друго не представља

тако неуправљиво мноштво; због разноврсности која нам одвлачи пажњу компликовано је одабрати књигу, а исто тако је тешко држати се оних које смо одабрали, све док нам се не утисну у душу. Образовање је у сразмери с превазилажењем потешкоћа. Најбоља књига у овом смислу јесте она која изискује највећи труд и вештину усредсређеног размишљања. Одаберите мислиоца који вас тера да се с њим рвете – обара вас с ногу – али да би вас спустио на ниво који је виши него онај на којем сте били кад сте се с њим ухватили укоштац. Стотину писаца које можете на хоп, скок, лагано да прескочите, неће вам бити од толике користи за филозофске вратоломије, као неко за кога ћете, после стотог покушаја, да утврдите како је превисок да га прескочите. Речено једноставним језиком, читајте само оно чему можете да завирите у срж, без отварања очију, па ће за кратко време испупчена књига за слепе бити најбоља за вас. Оно што можете да читате и док зевате оставиће вас у дубљем сну него кад вас је затекло.

(Фазе мисли, од Џона Камерона, аутора дела Знаменитости Вејкфилда; Разговори; Приче приповедача из Манчестера; Облаци и сунчева светлост; Испушења песника из Манчестера; Стари клавир итд.)

Марк Патисон

Они који књиге највише читају не желе о њима да причају. Разговор човека који чита, из било ког разлога, биће зачињен тим читањем, али неће бити о том читању. Људи који читају да би причали о томе су они људи који читају књиге свог доба, јер су у моди – књиге које дођу и прођу. „Када наиђе нова књига, ја читам неку стару”, рекао је песник Роџерс. И лорд Дадли – велики лорд Дадли, не садашњи власник титуле – пише бискупу Ландафу: „Читам нова издања невољно. У књижевности волим да се ограничим на најбоље друштво, које се углавном састоји од мог старог познаника са којим сам жељан да будем што блискији. Рекао бих да је у девет од десет случајева корисније, ако не и угодније, читати неку стару књигу изнова него читати нову први пут. [...] Није ли боље покушати да се ум уздигне и обогати сталним проучавањем и промишљањем о великим примерима, него просто бити свестан, кроз сопствену спознају, да таква књига није вредна читања?”

(Писма лорда Дадлија)

Носимо одећу одређеног кроја зато што је и други људи носе. То је тако. Ако се очигледно разликујете по одећи и понашању од других људи значи да желите да привучете пажњу на себе, а то је показатељ лошег укуса. Одећа је ствар друштва, а интелект ствар појединца; посебне су му потребе у посебним тренуцима. Тежња ка образовању кроз књиге доприноси изоштравању индивидуалности и неговању независности ума, да човек више не буде „вољни слуга пролазног”.

...

За искусну особу као што сам ја, који је гледао књиге током четрдесет година, нема ничега тако старог као што је нова књига. Запањујућа сличност и недостатак индивидуалности прожима модерне књиге. Помислили бисте да их је све написао један исти човек. Чини се да идеје које поседују нису прошле кроз ум писца. Чак немају ту оригиналност – једину оригиналност коју би Џон Мил¹⁹⁷ присвојио за себе у својој скромности – „коју сваки пажљиви ум утка у свој начин схватања и изражавања истина које су опште добро”.

(Аутобиографија, стр. 119)

Када сте у Лондону, уђите у читаоницу Британског музеја. То је велика радионица из које излазе савремене књиге. Сви радимо тамо за Смита и Мадија. Тако је било пре било ког Британског музеја. Тако је било и у Чосерово време

„Из старих поља, тако човек збори,
Дође ново жито, баш сваке године,
А из старих књига, у најбољој вери,
Дође нова наука што човека вине.”

А тако је било и у Сервантесово време. „Има људи”, каже Сервантес у *Дон Кихоту* (32), „који ће вам сачинити књиге и начинити их бескорисним за свет тако брзо као што би направили уштипак”.

Онда и није никакво чудо што Де Квинси то објашњава као (*Живот Де Квинсија*, 385) „једну од несрећа у животу када човек мора да прочита на хиљаде књига само да би открио да није било потребе да их прочита”, или што каже госпођа Браунинг: „Врхунац интелектуалне немарности управо је читање ових књига. То иде руку под руку са оним што Американци називају касапљењем.” Не сумњам да је и бискуп Батлер проматрао цео тај феномен, који ја проучавам вечерас, када је написао, 1729. године, пре век и по (Предговор *Проповедима*, стр. 4): „Велики број књига за забаву, с којима долазимо у додир на дневном нивоу, делом су узроковале беспосличарски начин посматрања живота. Тако фино проводимо време, чак и када смо осамљени, не марећи ни за шта; и ниједан део тог времена не може да се припише беспосличарењу, а неизбежно је да се каже и мањку размишљања, као онај велики део времена који оде на читање.”

(*Књиге и критике*, предавање од 29. октобра 1877, штампано у часопису *Фортнајтли ривју*, год. XXII, стр. 659)

¹⁹⁷ Џон Стјуарт Мил (John Stuart Mill, 1806–1873), британски филозоф, политички економиста и члан Парламента – прим. прев.

Џон Морли

Љубав према књижевности буди сваки таленат, оплемењује сваки осећај и уздиже свако осећање. Док је богатство тешко стећи, а стечено тешко задржати, а кад је већ стечено и одржано, склоно је да нагриза душу власника подлом бригом; док су почести и светска слава прилично достижни, а да онима који су их достигли не дарују било какво суштинско задовољство; док чак и срећа потекла из куће може силом прилика да постане извор горке туге и може да нас остави опкољене тамом неутешне жалости; док је све ово пролазно и површно, трезвена задовољства знања остају уз нас све док имамо разума, упошљавају нас и охрабрују чак и када наиђу црни дани и године такве да кажемо – нема у њима задовољства.

...

Не саветујем баш сваког студента да узме за своје гесло натпис који је Закарија Урсин¹⁹⁸ из Хајделберга осликао претећим словима на вратима своје радне собе: „Пријатељу, ко год да си, ако долазиш овде, молим те или се окрени и иди или ми помози у учењу.” Међутим, добро је за студента да препозна, на самом почетку, да ниједно напредовање, чак и код учења општих ствари, не може да постигне ни најпаметнији човек без извесног потчињавања друштвеним радостима и без подношења веома мучног и тешког рада. Тај ће рад временом да престане да буде мучан и донеће више него достојну награду; али муке онога који иде напред са дрљачом, орачицом и кошаром семења, да би на крају можда пожњео материјалну жетву, нису неминовније за једног ратара него самоодрицање и скапавање који воде до умне жетве зрелих погледа, широких осећања и проширених принципа, за једног студента који дубоко промишља у неком кабинету шта ће га начинити паметним глумцем на сцени света.

...

Професор Макс Милер,¹⁹⁹ разматрајући дијаметрално супротна учења Адама Смита и Лајбница, изнео је следећа дивљења вредна запажања: „Постоје два начина просуђивања бивших филозофа. Један је да гурнемо у страну њихова мишљења као потпуно погрешна кад се разликују од нашег. [...] Други начин је да у потпуности уђемо у проблематику мишљења оних од којих се разликујемо – да буду, бар накратко, наша сопствена, док на крају не откријемо тачку гледишта с које је сваки филозоф посматрао чињенице пред собом и ухватимо светло кроз које их је посматрао. Тако ћемо да откријемо да је много мање непосредних грешака у историји филозофије него што се обично претпоставља; не,

¹⁹⁸ Закарија Урсин (Zacharias Ursinus, рођен као Zacharias Baer, 1534–1583), немачки реформиста – прим. прев.

¹⁹⁹ Фридрих Максимилијан Милер (Friedrich Maximilian Müller, 1823–1900), немачки филолог и оријенталиста – прим. прев.

нећемо наћи ништа тако корисно за правилно поимање истине као правилно поимање грешке којом је окружена.”

...

Позабавите се искључиво достизањем истине, без освртања на крајње закључке који се из тога могу извести. Не дозволите да вас на том путу омете уобичајено мишљење о неком писцу, било да га цене или не, већ оформите сопствени суд. Немојте да присвојите ниједан принцип, да подржите ниједно учење, а да се претходно сами нисте у то уверили. На крају, поштујте сва мишљења која су поткрепљена аргументима, ма како неodrжива изгледала. Поврх свега, имајте на уму оно што је давно говорио сер Томас Браун: „Ја се никада не бих удаљио од неког човека због разлика у мишљењу, нити бих се љутио на њега јер се не слаже са мном у нечему од чега ћу за неколико дана и сам да одступим.”

...

Верујем да главни циљ књижевне културе у садашње време треба да буде супротстављање надмоћним стремљењима која проистичу из савремене тежње да се заради што више новца и, не умањујући снагу и пажњу која се тим тежњама тренутно поклања, већ неговањем укуса и начина размишљања који су другачије, или, можда да кажем, потпуно другачије врсте, треба да се уклоне лоше последице које такве тежње могу да донесу. Пошто жарка жеља за новцем нагони човека да буде себичан преко сваке мере, да би сачувао равнотежу ума након обављања послова који доносе новац он мора да посвети онолико времена колико има на располагању проучавању нечега што може да га поучи вредности новца и упути на чињеницу да има дарова које се богатством никада не могу купити, нити се у изобиљу у њима може уживати; да му интересовања као људског бића нису ограничена на узак круг пословања, већ може да их дели са другим људима, те да се таква интересовања могу унапредити само ако се пажљиво буде придржавао племенитих принципа и најчистијег поштења.

...

Потпора коју даје читање није узалудна или измишљена. То није привиђење неког усамљеника или књишког мољца, већ моћна стварност. Као подстицај ослабљеној снази, као надахнуће узвишеном циљу, књижевност је без премца. У свачијем животу дођу они празни дани када смо склони да завидимо онима који кажу: „Пустите нас да пијемо и једемо, јер ћемо сутра да умремо”; када се енергија нашег младалачког усхићења, као дух изневерене љубави, уздигне и стане пред нас прекорно, призивајући одлуке и тежње из прошлости, подсећајући нас на то како је тада требало да нехатност и оскудицу вере оних поменутих сматрамо простим и безвредним, па нас немо упита да ли су године, уместо да учине зрелом нашу мудрост и ојачају нашу вољу, нанеле густу мрену преко очију наше вере и паралисале десну руку нашег циља. Узвишене

теме поезије, раскош историје и примери племените биографије, код људи који овако нешто читају, у оваквим тренуцима распламсају нову снагу и освеже срце. Ова моћна особина књижевности није довољно ни препозната ни употребљена. Људи не познају великог покретача обнове који се њима налази тако близу. Друге могућности нису доступне у свакој прилици, у свако време, у свако доба; али књижевност – песма песникова, размишљања филозофа, белешке историчара и животи људи који су оставили велика имена на земљи – (да употребим Цицеронов језик) одједном постаје учитељ и вођа младих, као и утеха и драж наших зрелих година. Она је украс за напредак, уточиште и охрабрење у невољи; за нас лично је ужитак, а јавно наша испомоћ; било у својој земљи или у иностранству, било у граду или на селу, дању или ноћу, увек је она једна постојана радост и упослење.

(Запажања о читању, предавање на Институту за механику у Блекбурну, 1864)

О онима који позајмљују књиге

...

Менаж каже: „Прво што неко треба да уради, након што је позајмио књигу, јесте да је прочита како би је што пре вратио назад.”

...

Тоанар заједљиво примећује да „разлог због којег се позајмљене књиге ретко враћају јесте тај што је лакше задржати саму књигу него оно што у њој пише.”

...

На једном екслибрису из прошлог века, власник књиге има следећи прикладан цитат из псалма: „Зли су они који позајмљују, а никада не узвраћају.”

...

Следећи предлог нашао се у новинском чланку: „Ако икада нека нова религија буде могла да наметне нове празнике и посне дане људској врсти, надајмо се да ће СВЕЧАНА СЕДМИЦА ВРАЋАЊА КЊИГА ВЛАСНИЦИМА сваке године да претходи Прослави иметка.

...

Дописник часописа *Тајмс* написао је једном, дан након почетка испоруке поштанских пошиљки: „Нова идеја често служи као окрепљење за олабављену савест. Кад би, док се умногоме радују због нових поштанских пошиљки, људи само испразнили своје ормаре и прегледали полице за књиге зарад примерака давно позајмљених и никада враћених, вероватно би покренули засад највећу позајмну библиотеку на свету и пружили утеху десетинама хиљада легитимних власника који су одавно изгубили наду.”

Приручник за љубитеља књиге

промишљања о књигама као утешитељкама и дружбеницама

512 страна, омот позлаћен, са утиснутим насловом, цена 6 шилинга

У пергаменту, са златним жигом, позлаћеним ивицама, погодно за изврстан поклон, 10 шилинга и 6 пенија

Лондон: Симпкин, Маршал.

Лондон и Единбург: В. и Р. Чејмберс.

Мишљења штампе

(одабрано из више од педесет новинских чланака и објава)

Тајмс – Одабрано издање, скуп онога што је очигледно било напоран рад из љубави, а исход је складиште дивљења вредних цитата из којих би читаоци требало много да науче.

Дејли телеграф – Када би нас упитали за једну књигу која је најприкладнија за поклон особи префињеној и марљивој, без оклевања бисмо препоручили књигу Александра Ајерланда *Приручник за љубитеља књиге*. Она садржи најбоље мисли најбољих умова о задовољствима читања и користи од учености, које је с љубављу написао и по похвалном редоследу поређао онај који је и сам неуморан читалац и темељит изучавалац књижевности.

Пал мал газет – Часно је што се у овом ужурбаном добу већ за десет месеци тражи треће издање тако доброг дела као што је *Приручник за љубитеља књиге*. Господин Александер Ајерланд и сам је стари љубитељ књига и пише, сигурни смо, о књигама с истом нежношћу и осећајношћу као и било који од две стотине четрдесет аутора чије нам је

цитате приказао у књизи. Исход његовог напорног рада целовита је и беспрекорна књижица, уређена тако да подстакне снагу младог студента и да окрепи доколицу у старости.

Спектејтор – Одломци су врло промишљено бирани и очигледно је да су резултат дугогодишњег пажљивог читања и детаљног посматрања. Највиша препорука коју можемо да дамо књизи јесте та да је циљ приређивача, како га је сам описао у предговору овом (трећем) издању, у потпуности постигнут. „Моја жеља”, каже он, „била је да из животне лектире на једном месту прикупим збирку промисли, старих и нових, коју ће са радошћу прихватити они који у размишљању проналазе своје највеће и најчистије уживање, они који жарко желе да избегну, кад год то могу, ‘раздражљиво и бескорисно комешање и светску грозничавост’ и да се на неко време пребаце у спокојни рај свог унутрашњег бића, удишући његов свеж, укрепљујући ваздух. Такви умови биће укрепљени и оснажени спознајом да су и најтелентованији међу нама у књигама пронашли утеху и племенито друштво.”

Сатурдеј ривју – Приручник господина Ајерланда већ је показао да поседује особине омиљене у народу. Ово је треће издање, а бројни су разлози због којих заслужује да дочека још много наредних издања. [...] Ова књига садржи мноштво одељака о љубави према књигама који ће бити нови чак и онима који гутају све књиге. [...] Стари енглески писци господина Ајерланда међу најбољима су и најразборитијима, а најмање су читани од свих меродавних писаца.

Атенеум – Веома дражесна књига, уређена тако да покаже истинску љубав према књижевности. Неки одломци изврсни су за читање. Због ове књиге на добром су гласу не само штампар већ и приређивач.

Академи – Избор је веома широк. Мора да је много угодних сати марљиво проведеног слободног времена отишло на прикупљање грађе за ову књигу, са добрим и пријатним исходом.

Илустрејтид Лондон њуз – Укупан број појединачних аутора које је приређивач цитирао сада је повећан са 125 на 210, а по квалитету и прикладности одломака које је бирао свакако нема изузетака. Дивно је што је толико много оригиналних размишљања могло да се начини са тако мало понављања истих идеја, о темама из општег искуства као што су употреба књига и уживање у њима.

Манчестер гардијан – Отмени дар у виду књиге који ће пружити задовољство свакоме ко воли да чита. Нема бољег дара за марљивог момка или девојку.

Скотсман – Приређено на прелеп начин и одштампано с великом јасноћом и лепотом. Садржи одабир мисли какве нисмо имали прилике да сретнемо раније.

Литерари ворлд – То што је ово књижица дочекала своје треће издање у првој години довољно говори у прилог њеној првокласној вредности и популарности. [...] Господин Ајерланд дао је љубитељима књига красног пријатеља, онаквог од кога неће штети лако да се растану када га једном стекну.

Букселер – За све који воле књиге због њих самих, а не као комад намештаја, ова књижица биће вредан добитак. Овде ће библиофил да нађе ону ноту природности која указује на то какви су јој аутори. Све што су најмудрији и највећи писци рекли о књигама може овде да се нађе.

Паблишерс сиркјулар – Уистину, ово је књига чистих и узвишених мисли и племенитих савета, а њен широк опсег за читање чини је пријатним садругом.

Харперс мегазин (Њујорк) – Веома вредна и привлачна књига – тешко да може да се замисли књига која је неке ко воли да чита бољи пратилац у шетњи кроз природу или зими уз огњиште. Приређивач пружа доказе о темељитом читању и истинској учености, а његове напомене нису ништа мање занимљив део ове веома дражесне књиге.

Манчестер сити њуз – Пошто је господин Ајерланд решио да поређа свој избор хронолошки, књига је намењена више за посебне тренутке него за непрестано проучавање. Она се обраћа пре свега онима који су већ пронашли своје окрепљење у друштву књига и не треба им убеђивање. Тако сређена и разврстана могла би да буде неизмерно корисна марљивим почетницима. Како ствари стоје, тешко да ће изневерити аутора у нади да ће „ова књига удовољити потребама и расположењима оних ревносних умова који у књигама траже нешто више од пролазне забаве”.

Манчестер трејд џорнал – Ова књига је дело човека од пера старог, изворног кова. Ретка је у данашње време, а уз то оживљава рана сећања на Ли Ханта и друге који су прожети духом потраге за књигама из љубави. Лако се препознаје зрелост укуса на свакој страни. Сами исечци су речити, стварају епиграме веома често, али никада по цену оригиналног значења које треба да буде пренесено. [...] Наслов садржи прикладну дефиницију сврхе књижевности *на помоћ и побољшање читалаца*, а књига представља сама по себи моћног мисионара.

Ајл ов мен изземинер – Шта су рекли о књигама они који су књиге писали и како су књиге њима биле окрепљење и уживање, надахнуће за њихово најбоље и најистинитије размишљање – сврха је ове љупке

књижице. Није ограничена на једно доба или човека: ко год да је рекао ма какву похвалу књигама, почевши од Соломона, па све до нашег сопственог народа и времена, има љубави и дивљења вредан траг у *Љубитељу књига*. Како речито представљају суштину и драж сваке стране сви они који су схватили Чанингову изјаву да „ништа не може да замени место предвиђено за књиге” и који препоручују своје учење и друштво свима који би да избегну лоше у животу и сачувају његово суштинско добро. Уместо да књиге буду само додатак, нешто што испуњава полице или допуњава намештај у кући – што често јесу – *Љубитељ књига* је пратилац сваког сата и дана, тако да мудрост прошлости може да постане искуство садашњости, а живот стога радоснији и лепши.

Фримен – Приређивач ове дивљења вредне књиге није прост љубитељ књига, већ и њихов познавалац, јер само током дугих година најширег и најоштроумнијег читања било је могуће сакупити различит интелектуални материјал који по својој обимности, разноврсности, корисности и сугестивности у потпуности оправдава употребу Марлоовог стиха „непрегледна богатства на малом простору”. [...] Не постоји ни једно једино сведочење о драгоцености праве књиге из пера неког великог писца или глумца светске сцене које не налази место негде међу страницама ове књиге. [...] Више од 200 писаца из свих периода и свих народа дали су овде свој допринос, па само онај читалац који чита на широко и свашта гута овде неће наићи на многе веселе мисли које ће му постати нови пријатељи. [...] Сваки аутор има да каже нешто што не можемо тек тако да оставимо по страни, зато што нико то није изрекао на такав начин и зато што има неку посебну ноту по којој је јединствено у свом изразу. Драго нам је што видимо да је приређивач узимао много из дела Лија Ханта, чија је изузетна проза, или бар њен већи део, иако веома ретког и врло финог квалитета, практично непозната данашњој генерацији читалаца.

Кришћан лидер – Ово је најотменија књига сезоне необично богате штампарским драгуљима. Садржи есенцију педесетогодишњег искуства једног читаоца у познавању најбољих аутора прошлости и садашњости. Све што су штампар и књиговезац урадили да начине књигу „лепом”, урађено је, тако да је споља то савршено уметничко дело, а одабир, вредан такве декорације, свакако ће бити „радост засвагда” свакоме који је буде поседовао. Ниједна област широког поља светске књижевности није изостављена; апостоли и филозофи, евангелисти и романописци, вође у науци и синови песама овде су добили почаст; имамо их све, од Светог Павла и Платона, Хорација и Цицерона, до Карлајла, Емерсона и Раскина. Збирка заслужује похвале не само због здравог расуђивања и изузетног укуса, већ и због разноврсности. Онај који је ову књижицу направио не клања се само именима. Он узима оно што је истински добро, ма где га нашао.

Глазгов ривју – Са широким и темељним познавањем књига, господин Ајерланд уједињује и разноврстан али избирљив укус, разумевање за све искрене мисли и неусиљено поштовање према задовољству које књижевност може да пружи сваком разумном бићу. По питању појединих људи и периода у нашој књижевној историји, господин Ајерланд је један од најбољих живих ауторитета, те како доликује његовим добро познатим наклоностима, Чарлсу Ламу, Хазлиту и Лију Ханту одато је дужно поштовање у овој књижици. Наведене су мудре речи Џона Брајта о књигама из његовог говора на отварању нове бесплатне библиотеке у Бирмингаму, а о Карлајлу, Емерсону, Џорџ Елиот, Бејкону, Шекспиру и о многим другим величинама имамо само речи хвале. [...] Но, морамо да упутимо наше читаоце на саму књигу због свих великих имена и прелепих мисли које чува од заборава. Постоји много начина на које људи путују кроз овај живот у потрази за срећом, али сигурно је да не постоји ниједан невинији, целовитији и сигурнији да нас одведе ка доброты него што је љубав према читању и неговање моћи да се цени оно што су мудри и ревносни људи написали нама као путоказ.

Одломци из писама

Њено краљевско и царско височанство престолонаследница Немачке

(претходно престолонасленица Енглеске)

Драга госпођо [...], много Вам хвала на Вашем писму и на красној књизи господина Ајерланда, којој се дакако веома дивим. Читање те књиге донело ми је велико задовољство.

Велечасни Џејмс Мартино, доктор права

Ваш *Приручник* заиста је фасцинантна књига – драгоцени зборник свега лепог што мудри људи имају да кажу о мудрости.

Часни Џејмс Расел Лоуел

Хвала од срца што сте дошли на замисао да направите ову књигу. Она је права мисаона разонода човека, издвојено месташце где ће увек бити сигуран од различитих мамаца. У неким изврсним деловима учинили сте за оне који трагају оно што је драги стари Ајзак Волтон урадио за простије људе, и Ваше ће име, стога, стајати тик уз његово.

Др Оливер Вендел Холмс

Морам да Вам испричам како сам први пут унео Ваш *Приручник* у свој салон. Био је превише љубак за библиотеку и сад лежи у својој

нетакнутој одори међу примерцима омиљених ми писаца који украшавају средишњи сто моје супруге. Но, ја га често узимам као „кутију у којој љупке ствари збијене леже” и никада се не разочарам оним што унутра налазим. Красна је замисао била да се окупе мисли тако много учењака са различитих простора и из различитих периода. Ова књига чини целу библиотеку драгоценијом, отуда што свако дело наведено овде добија на цени у нашим очима. Нисам давно прочитао моју малу Елзевирову књигу *Colloquia* коју је написао Еразмо, али чим угледам неки цитат из ње у Вашој књизи, ја одмах морам да похитам до полице и нађем потврду. Онда, прича о Хајнсијусу, коју сам пре некако читао у мом старом Бертоновом фолију, доноси ми додатно задовољство кад је нађем међу Вашим странама. Ваша књига је једна од оних коју је луксуз прочитати али и погледати.

Џон Морли, члан Парламента

Ништа није тако заносно или тако очаравајуће као ова књига; заиста сам очаран што сам њен власник, а Вама изузетно захвалан што сте је сачинили. Биће на мом столу до краја мог биолошког живота. Хвала Вам на заиста префињеној и обилној гозби.

Фредерик Харисон, магистар хуманистичких наука

Ваша књига је заиста красна. Уистину је то један *Приручник*, подесан да се чита изнова и изнова када се има пола сата за доколицу и свакако је ремек-дело штампе и вештог удешавања. Урадили сте за мене оно што ја још нисам сам успео да урадим за себе – да добро уобличим одељке који полако бледе како бих их ставио на полицу у својој библиотеци и бићу у будућности мање немаран него што сам до сада био у вези с мојим заблуделим предавањима, кад се сетим доброг друштва у које сте увели моје бедне књиге.

Филип Гилберт Хамертон

Ваша књига не престаје да диже цену свим књигама, што је ретко али сјајно – као што би и требало да буде. Мало људи заиста схвата њихову вредност у поређењу с осталим стварима које не пружају тако дуготрајно и узвишено задовољство.

Роберт Луис Стивенсон

Ваша књига урађена је на начин вредан дивљења и није само прелепа на изглед, већ је једна од оних које човек може да чита изнова и изнова, без краја и замора.

Госпођа Ен Гилкрис, ауторка дела *Живот Мери Лам*

„Непрегледна богатства на малом простору” ове књиге лепо се слажу са мисаоним расположењем које је својствено одмарању. Но, слагаће се са сваким временом и са свим расположењима. Ширина домета њена је дивна драж и ја се од срца захваљујем, као читалац, на Вашем проницљивом остварењу једне одличне идеје.

Покојни Џејмс Кросли (председник Друштва Четам)

Ово је савршен драгуљ – *merum sal* (чиста со). Моја љубав и наклоност према књижевности пружају ми неизмерно уживање када се сретнем са темељитом и добром књигом као што је ова. Толико сам непрекидно заузет овом књигом откада је имам да су моје уобичајене обавезе на неко време занемарене. У њој се рукујем са свим старим пријатељима и стичем нове, који ми одмах постају пријатељи заувек, и налазим се у стању блаженог уживања. Хиљаде ће још да Вам се захваљују на Вашем прелепом избору.

В. Е. А. Аксон

Ваша књига ће имати здрав утицај где год да се нађе. Такви утицаји су веома потребни.

Р. Р. Д.

Прелепа књига и *душом* и *телом*. О укусу и широком образовању који су усмеравали њену израду, не треба ни да говорим. Обећавам да ћу стално себи да приређујем задовољство враћањем на те красне странице.

РЕГИСТАР

- Александријска библиотека 29
Анонимни аутори 290
Женски омаж књигама 294
Заједнички молитвеник 44
Индијска изрека 33
Јеванђеље по Матеју 32
О онима који позајмљују књиге 304
Непознати аутор из 16. века 49
Непознати богослов из седамнаестог века 84
Непознати енглески средњовековни писац 68
Персијске изреке 32, 33
Стара енглеска песма 48
- А
- Адисон, Џозеф 89
Аксон, Вилијам Едвард Армитиџ 283, 311
Алацијус, Лео 58
Алкот, Ејмос Бронсон 178
Алонсо од Арагона 47
Арнолд, Томас 175
Арнот, Нил 159
Аскам, Роџер 39
- Б
- Бајрон, Лорд 159
Бакстер, Ричард 69
Бакстон, Чарлс 255
Барет Браунинг, Елизабет 214
Бароу, Ајзак 78
- Бартолин, Томас 75
Бејкон, Франсис 24, 44
Бејли, Филип Џејмс 233
Бел, Пјер 93
Бенок, Франсис 226
Бери, Ричард де 33
Берк, Едмунд 97
Бертон, Роберт 54
Бертон, Џон Хил 215
Биконсфилд, лорд 210
Бичер, Хенри Ворд 229
Блант, Чарлс 86
Блејдс, Вилијам 281
Брајт, Џон 224
Браун, Метју 264
Браун, Томас 24, 63
Браун, Џон 222
Бреј, Чарлс 289
Бријер, Џон де ла 84
Бриџиз, Самјуел Еџертон 108
Брум, лорд 157
- В
- Весли, Џон 297
Ветли, Ричард 157
Видер, Џорџ 59
Вилмот, Роберт Арис 213
Випл, Едвин Перси 283
Витенбах, Данијел 100
Витман, Волт 247
Вичкот, Бенџамин 67
Волер, Вилијам 61
Волпол, Хорас 96
Волтер, Франсоа Мари Аруе де 93

Вон, Хенри 75
Вордзворт, Вилијам 24, 115
Вотс, Ајзак 90

Г

Гејл, Роџер 295
Гевара, Антонио де 47
Гелије, Ауло 31
Гете, Јохан Волфганг 101
Гибон, Едвард 24, 99
Гилкрисст, Ен 311
Гилфилан, Џорџ 227
Гледстон, Вилијам Јуарт 219
Годвин, Вилијам 106
Голдсмит, Оливер 96
Грин, Метју 93

Д

Давенант, Вилијам 63
Данијел, Самјуел 46
Де Жанли, грофица 100
Дибдин, Томас Фрогнал 297
Дидро, Дени 96
Дизраели, Ајзак 110
Дизраели Бенџамин 210
Добсон, Остин 285
Дод, Вилијам 97
Досон, Џорџ 252

Е

Еванс, Мери Ен 250
Ејкин, Џон 100
Елиот, Џорџ 250
Емерсон, Ралф Валдо 26, 203
Еразмо Ротердамски 38
Ерл од Бедфорда 69
Ерл од Кларендона 66
Ерл од Шафтсберија 189
Ерл, Џон 63

И

Иго, Виктор 194

Ије, Пјер Данијел 81
Инчбалд, Елизабет 104
Ирвинг, Вашингтон 141
Иријарте, Томас де 103

К

Камерон, Џон 299
Кар, Френк 279
Карлајл, Томас 25, 167
Каули, Абрахам 72
Квинси, Томас де 156
Квинтилијан 32
Кенјон, Џон 298
Кингзли, Чарлс 236
Кларк, Џејмс Фриман 285
Кобден, Ричард 208
Кобет, Вилијам 107
Кокберн, врховни судија 194
Колијер Роберт 258
Колијер, Џереми 84
Колриџ, Самјуел Тејлор 116
Колриџ, Хартли 175
Конгрив, Вилијам 89
Корнвол, Бари 158
Котон, Чарлс 80
Колтон, Чарлс Кејлеб 138
Краб, Џорџ 104
Крос, Ланселот 279
Кросли, Џејмс 185, 311
Кук, Елајза 242
Купер, Антони Ашли 189
Купер, Вилијам 98

Л

Лам, Чарлс 24, 122
Ланг, Ендру 284
Лангфорд, Џон Алфред 257
Ландор, Волтер Савиџ 127
Ларошфуко, војвода 69
Лејтон, Роберт 255
Лесинг, Готхолд Ефраим 97
Лили, Џон 44
Литон Булвер, Едвард 198
Литон, ерл 273

Литон, лорд 198
Лок, Џон 82
Лонгфелоу, Хенри Водсворт 211
Лоу, Роберт 226
Лоуел, Џејмс Расел 243, 309
Лутер, Мартин 39

М

Макензи, Џорџ 84
Макијавели, Николо 39
Маколи, Томас Бабингтон 180
Манчини, Доминико 35
Мартино, Џејмс 309
Махон, лорд 163
Менаж, Жил 68
Мередит, Овен 273
Мидлтон, Конјерс 91
Милер, Хју 299
Милнс, Ричард Монктон 221
Милтон, Џон 24, 65
Монтагју, Мери Вортли 91
Монтгомери, Џејмс 297
Монтењ, Мишел де 23, 42
Монтескје, барон 91
Морис, Фредерик Денисон 209
Морли, Џон 302, 310
Мулен, Питер де 62
Мур, Џон 97

Н

Најт, Чарлс 162
Ниремберг, Хуан Еузебио 60
Норис, Џон 87
Нортон, Керолајн 213

О

Овен, Џон 71
Овербери, Томас 56
Озборн, Франсис 66

П

Палмер, Самјуел 209
Паркер, Теодор 222
Партон, Сара Пејсон 230
Патисон, Марк 300
Петрарка, Франческо 23, 34
Пикок, Томас Лав 156
Пичам, Хенри 54
Платон 29
Плиније, Млађи 32
Плутарх 31
Пол, Чарлс Киган 260
Поуп, Александер 24, 91
Проктер, Брајан Волер 158

Р

Рандс, Вилијам Брајти 264
Раскин, Џон 26, 236
Рингелберг, Јоаким Форције 37
Риоха, Франсиско де 62
Рихтер, Жан Пол Фридрих 109
Ричардсон, Чарлс Франсис 287
Робертсон, Фредерик Вилијам 234
Родигиније, Балтазар Бонифације 58
Роско, Вилијам 104
Русо, Жан Жак 95

С

Сакс, Џон Годфри 235
Сауди, Роберт 118
Саут, Роберт 83
Свети Павле 23, 32
Свифт, Џонатан 89
Сенека 23, 30
Серл, Џењуери 231
Сесил, Ричард 103
Сидни, Филип 44
Силвестер, Џошуа 295
Скалигер, Жозеф 48
Смит, Александер 262
Сократ 29
Соломон 23, 29

Сорбијер, Самјуел 67
Стерн, Лоренс 96
Стивенсон, Роберт Луис 286, 311
Стил, Ричард 89

Т

Такни, Антони 61
Талфурд, Томас Нун 175
Тејлор, Ајзак 299
Тејлор, Цереми 68
Текери, Вилијам Мејкпис 224
Темпл, Вилијам 77
Тирлвал, Коноп 176
Томас Кемпијски 37
Томсон, Џејмс 296
Тролоп, Антони 231

Ф

Фелтам, Овен 67
Фенелон, надбискуп 86
Феријар, Џон 109
Ферн, Фани 230
Филдинг, Хенри 94
Филипс, Џорџ С. 231
Флечер, Џон 53
Флорио, Џон 44
Фостер, Џон 113
Фризвел, Џејмс Хејн 260
Фриланд, Вилијам 282
Фулер, Томас, лекар 87
Фулер, Томас, теолог 64

Х

Хејвергал, Франсес Ридли 281
Хазлит, Вилијам 25, 128
Халеј, Едмунд 93
Хамертон, Филип Гилберт 274, 310
Хант, Ли 25, 141
Харисон, Фредерик 265, 310

Хејл, Метју 66
Хејлз, Џон 57
Хелпс, Артур 235
Хер, Џулијус Чарлс 167
Хердер, Јохан Готфрид фон 103
Хершел, Џон 163
Хилард, Џорџ Стилман 212
Хјум, Дејвид 95
Хол, Џозеф 49
Хол, Џон 76
Холмс, Оливер Вендел 216, 310
Хорације 30
Хотон, лорд 221

Ц

Цицерон 29

Ч

Чанинг, Вилијам Елери 139
Чејмберс, Вилијам 183
Чејмберс, Роберт 190
Честерфилд, лорд 92
Чосер, Џефри 36

Џ

Џонсон, Самјуел 94
Џоунс, Вилијам 99

Ш

Шандос, лорд 58
Шарпантје, Франсис 75
Шевро, Ербан 69
Шекспир, Вилијам 46
Шенстоун, Вилијам 96
Шербрук, лорд 226
Шилер, Фридрих 106
Ширли, Џејмс 60
Шопенхауер, Артур 160

НАПОМЕНА ПРЕВОДИОЦА

Приређивач ове књиге Александер Ајерланд (1804–1894) био је уредник новина *Манчестер изземинер* и *Тајмс*, а колекција његових књига и других радова налази се данас у Библиотеци за језик и књижевност у Манчестеру. Био је пријатељ са Томасом Карлајлом, а есејиста Ралф Валдо Емерсон био му је гост када је посетио Британију 1847. Александеров син, Џон Ајерланд, био је познати енглески композитор.

С обзиром на то да су цитирани текстови у овом делу из различитих епоха, а један део су и преводи на енглески језик са других језика, преводац се трудио да их уједначи и прилагоди правописној норми српског књижевног језика. Коментарима уз текст, за које је углавном коришћена литература енциклопедијског типа, настојали су се разјаснити они појмови за које је преводац сматрао да ће олакшати читање књиге.

Преведено је све што је било на енглеском језику, а делови текста или наслови на другим језицима остављани су у оригиналу. У фуснотама је дат превод оних делова текста на другим језицима који делимично утичу на разумевање текста у целини.

У хронолошкој листи цитираних аутора имена су дата и фонетски и у оригиналу, а сви иницијали су разрешени. Имена која се у тексту помињу у више варијанти уједначена су. Та листа уједно служи и као садржај. На крају књиге дат је азбучни регистар цитираних аутора.

Оригинална концепција приређивача углавном је поштована, уз извесне измене и прилагођавања техничке природе.

Године рођења и смрти аутора дате су само у хронолошкој листи, а избачне су из самог текста. Исто тако, године рођења или смрти аутора којих у изворном тексту није било у преводу су наведене.

И на крају, као што то каже и Томас Бабингтон Маколи, скоро да је немогуће да превод било које књиге буде једнак оригиналу. Међутим, иако нијансе могу да се изгубе у преводу, суштина остаје.

Оливера Кривошић

САДРЖАЈ

Миро Вуксановић	
<i>Књига која слави књигу</i>	5
Предговор приређивача	11
Предговор приређивача четвртом издању	13
Хронолошка листа цитираних аутора	15
Одломци (избор)	23
Приручник за љубитеља књиге	27
Регистар	313
Напомена преводиоца	317

Александер Ајерланд
ПРИРУЧНИК ЗА ЉУБИТЕЉА КЊИГЕ

Издавач

Библиотека Матице српске
Нови Сад, Матице српске 1
www.bms.rs

За издавача

Миро Вуксановић, управник

Превод и регистар

Оливера Кривошић

Сарадник на преводу

Љиљана Тубић

Лектор и коректор

Силвија Чамбер

Штампање ове књиге омогућило је
Министарство за културу Републике Србије

Припрема

Оливера Михајловић

Штампа

БУДУЋНОСТ

Нови Сад, Шумадијска 12

Тираж 800

ISBN 978-86-80061-47-4

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
821-82(082.2)

ПРИРУЧНИК за љубитеља књиге : промишљања о књигама као утешитељкама и дружбеницама, и другим сличним темама : одабрана поглавља најбољих аутора из различитих периода, хронолошки поређана / [приредио] Александер Ајерланд ; [превод Оливера Кривошић ; сарадник на преводу Љиљана Тубић]. - Нови Сад : Библиотека Матице српске, 2012 (Нови Сад : Будућност). - 317 стр. ; 24 cm. - (Посебна издања / Библиотека Матице српске ; књ. 5)

Изв. ств. насл. : The book-lover's enchiridion. - Тираж 800. - Стр. 5-9: Књига која слави књигу / Миро Вуксановић. - Стр. 11-12: Предговор приређивача / Александер Ајерланд. - Стр. 317: Напомена преводиоца / Оливера Кривошић. - Напомене и објашњења у белешкама уз текст. - Регистар.

ISBN 978-86-80061-47-4

1. Ајерланд, Александер [уредник] [аутор додатног текста]

COBISS.SR-ID 274409223

